E. B. CERNEAK
JUDECĂTORI
ŞI CONSPIRATORI
DIN ISTORIA PROCESELOR POLITICE
ÎN OCCIDENT

Traducere din limba rusă:
EUGEN MIHAICIUC şi PETRE MOCENCQ
1987
EDITURA POLITICĂ
Bucureşti

Coperta: GHEORGHE BALTOC

Istoria universală este o judecată universală.
FR. SCHILLER

Din partea autorului

Prezentându-i pe „judecători şi conspiratori" atenţiei cititorului, autorul ar dori, de la bun început, să-l prevină că nu are pretenţia unei expuneri sistematice a proceselor politice din Occident, şi cu atât mai puţin din anumite ţări ale Europei şi Americii. Prin urmare, cel care va ţine în mână această carte nu trebuie să rămână surprins că nu va găsi relatarea cutărui sau cutărui proces cunoscut, chiar dacă ele au jucat un rol important în istoria epocii moderne şi despre fiecare în parte s-au publicat studii temeinice. Interesul pe care îl stârneşte istoria proceselor este lesne de înţeles. În multe procese s-au concentrat, ca într-un focar, contradicţii de clasă, confruntări politice şi ideologice, şi-au găsit reflectare particularităţi ale psihologiei sociale, felului de viaţă şi moravurilor. Procesele constituiau acel domeniu de luptă în care se manifestau deosebit de pregnant însuşirile omeneşti, profilul moral al participanţilor, unde se punbau cu acuitate probleme de ordin etic.

În cartea de faţă nu sunt tratate majoritatea covârşitoare a proceselor împotriva revoluţionarilor (o temă aparte, foarte vastă, mult mai cunoscută cititorilor). Dar chiar şi *această limitare a făcut necesară o selecţie*

ulterioară, al cărei criteriu l-au constituit semnificaţia procesului respectiv în istoria ţării şi în istoria universală precum şi cât de tipice au fost unele drame judiciare, cât de expresiv au reflectat ele specificul şi conflictele epocii lor, cât de vizibilă a fost amprenta pe care au lăsat-o în conştiinţa poporului, în afirmarea ideologiei înaintate, în ce măsură şi-au găsit ecoul în literatură şi artă.

Adeseori, desfăşurarea şi deznodământul, rezultatele politice ale proceselor despre care va fi vorba în această carte n-au corespuns aşteptărilor celor care le-au iniţiat. Dezvoltarea istorică ulterioară a pus în lumină aspecte a căror importanţă n-a putut fi sesizată de protagonişti şi publicul proceselor. La elucidarea acestor aspecte ale cazurilor respective au contribuit găsirea şi publicarea unor documente ce scoteau la iveală resorturile lor ascunse, care n-au fost cunoscute în întregime de nimeni dintre contemporani. Investigaţiile în arhive, uneori rămase cu secole inaccesibile cercetătorilor, au ajutat la descoperirea rolului jucat de serviciile secrete, a cauzelor, nivelului şi metodelor de fabricare a capetelor de acuzare.

Procesele „zilelor demult apuse" au constituit şi constituie un domeniu al luptei ideologice. Încercările neîntrerupte de revizuire a verdictului pronunţat de judecători se explică, de cele mai multe ori, nu atât prin faptul că s-au descoperit documente care aruncă o lumină nouă asupra proceselor, că s-au obţinut rezultate noi în studierea unor surse deja cunoscute cât, mai ales, prin simpatii şi antipatii politice făţişe. Încercările forţelor reacţionare contemporane de a pune trecutul în slujba unor scopuri antipopulare duc inevitabil la denaturarea, voită sau nu, a adevărului. Numai abordarea ştiinţifică, marxistă a istoriei proceselor politice, ca şi a oricăror evenimente din trecut, poate constitui baza pentru interpretarea lor cu adevărat obiectivă, care ţine seamă de bogatul material adunat şi studiat de oamenii de ştiinţă.

Legende judiciare

IUDA ŞI PILAT

Legendele judiciare… Legende susţinute în sălile de

judecată de acuzatori sau acuzaţi şi legende pe care contemporanii şi urmaşii le-au creat în jurul acestor procese; ele se împletesc într-un mod surprinzător de complicat şi capricios, legenda devenind uneori mai importantă chiar decât faptele de la care a pornit. Aşa s-a întâmplat încă din Antichitate. Marile procese au jucat un rol politic evident în istoria Greciei şi a Romei antice. Unele au fost prezentate de istoricii şi juriştii greci şi romani ca exemple de conflict între libertatea da gândire şi reprimarea ei, între datoria civică şi planurile criminale împotriva intereselor societăţii şi statului. De multe ori, adevăratele contururi ale procesului treceau pe planul al doilea, transformându-se treptat într-o parabolă despre bine şi rău.

În jurul anului 399 î.e.n., la Atena a avut loc procesul filosofului septiiagenar Socrate, judecat pentru contestarea cultului religios oficial şi pretinsa pervertire a tineretului. Deşi Socrate a demonstrat netemeinicia acuzaţiilor ce i-au fost aduse, judecătorii, jigniţi de „trufia” lui, l-au condamnat pe filosof la moarte. Socrate s-a otrăvit. Acest proces ne este cunoscut din relatările celebrilor discipoli ai condamnatului Platon şi Xenofon.

Procesele ce au avut loc la Roma împotriva lui Verres, guvernatorul Siciliei (70 î.e.n.), dovedit de spoliere şi şantaj, şi a omului politic Catilina, incriminat de organizarea unei conspiraţii pentru răsturnarea ocârmuirii (63 î.e.n.), îşi datorează faima elocinţei lui Cicero, care a fost acuzator. După înlocuirea Republicii romane de către Imperiu, răfuiala cu adversarii politici s-a înfăptuit, de cele mai multe ori, fără niciun fel de procedură judiciară.

Cel mai faimos proces din Antichitate – judecarea lui Iisus Hristos – este o legendă, dar o legendă îngroşată treptat cu multe alte mituri şi contrafaceri bigote ale actelor procesului. Cine nu cunoaşte povestirea evanghelică despre această judecată, despre nemulţumirea provocată fariseilor şi cărturarilor de predicile lui Iisus, despre trădarea lui Iuda Iscarioteanul, care s-a dus la ei şi le-a propus să li-l dea pe Iisus pentru 30 de arginţi, despre

Cina cea de taină – masa de adio, când Iisus, care ştia de fapta lui Iuda, le-a dat de înţeles ucenicilor despre acest lucru, dar nu a făcut nimic pentru a evita ceea ce i se pregătea? Străjile marelui preot, aduse de Iuda, l-au prins pe Iisus, iar cea mai înaltă instanţă de judecată din Ierusalim, Sinedriul, l-a condamnat la moarte. Prinsul a fost dus la procuratorul roman Pilat din Pont. „Tu eşti regele iudeilor?” l-a întrebat romanul pe Iisus, iar răspunsul n-a fost negativ. Toate acestea s-au întâmplat de Paşti. Cu prilejul sărbătorilor, Pilat ar fi vrut să-l graţieze pe propovăduitor, dar gloata Ierusalimului cerea în gura mare sângele lui. Procuratorul a cedat presiunilor, şi vineri Iisus a fost răstignit pe o cruce ridicată pe Golgota. împreună cu Iisus au fost supuşi aceleiaşi pedepse crude şi doi tâlhari. Înmormântat în aceeaşi zi, după trei zile Iisus s-a sculat din morţi şi s-a arătat Mariei Magdalena şi apostolilor, care de atunci au răspândit în lume cuvântul învăţătorului lor şi vestea cea bună despre mântuirea de către el a omenirii păcătoase. Acesta este conţinutul mitului evanghelic.

Dar pentru ce crimă a fost executat Iisus? Acest lucru Pilat îl spune în inscripţia de pe cruce: „Regele iudeilor”, în ochii procuratorului Iisus era un răzvrătit ambiţios şi fanatic, a cărui activitate era primejdioasă pentru stăpânirea romană. În ochii Sinedriului, cărturarilor şi fariseilor, Iisus reprezenta o ameninţare pentru religia şi poporul iudeu. Aşa sunt prezentate lucrurile în povestirea evanghelică, mai precis aşa consideră teologii şi istoricii ecleziastici, care acceptă fără rezerve istoricitatea lui Iisus

Hristos şi a principalelor momente ale biografiei pământeşti a Fiului lui Dumnezeu relatate de Noul Testament.

Creştinismul a devenit una dintre religiile universale. Secole de-a rândul, pentru milioane şi milioane de oameni Hristos a fost dumnezeul-om. Chiar şi în epoca modernă, oameni care au rupt cu religia l-au considerat o întruchipare a idealului etic, apostol al unei morale superioare, luptător pentru dreptate socială. Caracterul

contradictoriu al mitului evanghelic permitea să se descopere în faptele lui Iisus şi neîmpotrivirea la rău, şi condamnarea indignată a celor bogaţi şi trândavi, şi chemarea la împotrivire faţă de mai marii acestei lumi, şi cerinţa de a li se supune întrucât pe pământ nu există altă stăpânire decât aceea de la Dumnezeu. În ochii credincioşilor, procesul lui Iisus însemna judecarea Fiului lui Dumnezeu. Pe această bază, un autor englez din secolul trecut scria că răstignirea lui Hristos ar fi avut o însemnătate fără egal şi, deci, evenimentul crucial „din istoria omenirii a avut aspectul unui proces”.

Încă din primele secole ale creştinismului au circulat versiuni ale legendei despre „judecata lui Pilat”. În evangheliile canonice Pilat este înfăţişat ca fiind preocupat numai de menţinerea ordinii şi cu totul indiferent la soarta propovăduitorului răzvrătit, astfel încât nu s-a considerat vinovat de executarea acestuia. Mai târziu, când a început să se contureze alianţa dintre Biserica creştină şi Imperiul roman, a apărut tendinţa de justificare totală a rolului jucat de Pilat. Acestuia i s-a atribuit o scrisoare către împăratul Claudiu, în care se sublinia că legionarii romani care au făcut de gardă în timpul executării lui Iisus n-au admis după aceea tăinuirea adevărului despre învierea lui Hristos 1[1]. Există legende despre aspra pedepsire a lui Pilat la Roma, în timpul împăraţilor Caligula sau Nero, despre exilarea fostului procurator în Galia, ca şi despre trecerea lui la creştinism. Biserica coptă îl venerează ca sfânt. E curios că şi tradiţia musulmană i-a atribuit lui Pilat dorinţa arzătoare de a o salva pe nevinovata victimă 2.

Istoria judecării lui Hristos, ca şi celelalte povestiri evanghelice, a fost timp de veacuri o temă pentru vehicularea de poveţe şi speranţe, de simpatii şi antipatii politice.

Tema i-a atras pe marii artişti ai Renaşterii şi pe scriitorii cei mai de vază din diferite ţări, a constituit obiectul unor studii ştiinţifice, tratate apologetice, ipoteze. originale ori plăsmuiri menite să facă senzaţie. Timp de

1 Vezi notele de la sfîrşitul cărţii. — Nota trad.

secole oamenii au văzut în procesul lui Iisus o întruchipare a nedreptăţii de pe pământ, care însă nu era decât prologul Judecăţii de apoi. Judecarea lui Iisus a fost interpretată ca un conflict între noua credinţă şi iudaismul dogmatic şi păgânism, ca dispută între adevărul absolut, dreptatea veşnică, de o parte, lăcomia, egoismul şi indiferenţa de cealaltă, ca întruchipare a intoleranţei religioase şi ca împlinire a hotărârii divine, ca un conflict între Roma imperială şi nesupusa ei provincie, ca o ciocnire între fanatism şi libertatea de gândire, între înguste interese administrative şi umanism. Este semnificativ, de pildă, că chiar şi în Anglia victoriană a secolului trecut, cuprinsă de bigotism, s-a găsit un autor, J. Ph. Stephen, care a scris despre acest proces: „A avut dreptate Pilat când l-a răstignit pe Hristos? Răspunsul este că principala îndatorire a lui Pilat era de a se îngriji de menţinerea păcii în Palestina, de a-şi forma o concepţie cât mai clară în acest sens şi de a acţiona potrivit acestei concepţii. De aceea, el a avut dreptate dacă a ajuns în mod cinstit şi raţional la concluzia că acţiunea sa era necesară pentru menţinerea liniştii în Palestina, şi a avut dreptate în măsura în care era convins de acest lucru” 3. *Procuratorul Iudeii* de Anatole France, romanul lui Lion Feuchtwanger despre istoricul Josephus Flavius, *Maestrul şi Margareta* de Mihail Bulgakov sunt numai câteva dintre operele deja intrate în literatura clasică a secolului al XX-lea în care judecata lui Pilat a căpătat valenţe noi.

În interpretarea procesului lui Iisus un rol însemnat a jucat aşa-numita şcoală mitologică, care a dominat o vreme în critica ştiinţifică a Noului Testament. Pentru istoricii acestei şcoli, Pilat a fost la început doar personajul unei legende astrale în care corpurile cereşti, stelele şi planetele apăreau în chip de fiinţe: lăncierul („pilatus”) care îl omoară cu tanc? a pe Hristos ţintuit pe cruce în Calea Lactee. Ulterior, după opinia istoricilor acestei şcoli, s-a produs identificarea astralului Pilat cu guvernatorul roman din Palestina 4. După opinia şcolii mitologice, şi trădarea lui Iuda a fost o legendă astrală, în afara căreia

ea este în genere de neînţeles: să ne amintim că în povestirea evanghelică însuşi Hristos îl zoreşte parcă pe Iuda să meargă cu denunţul.

De-a lungul secolelor s-au acumulat o mulţime de explicaţii pentru comportarea stranie a lui Iuda. Dacă-l considera pe Iisus dumnezeu, de ce l-a trădat? Iar dacă nu-l considera, atunci de unde căinţa de mai târziu, de care vorbesc legendele creştine? Nu cumva actul trădării a fost mijlocul prin care Iuda a contribuit la îndeplinirea misiunii lui Hristos? Goethe intenţiona să scrie o carte în care Iuda îl trădează pe Hristos pentru a provoca răscoala adepţilor acestuia împotriva stăpânirii. În alte cazuri, prezentarea lui Iuda ca răzvrătit îşi avea substratul în acuzarea revoluţionarilor de către lagărul conservatorilor de folosirea unor mijloace amorale. La Leonid Andreev această imagine a devenit un argument pentru îndepărtarea intelectualilor de revoluţie. În *Iuda Iscarioteanu*l ei exprimă ideea existenţei dintotdeauna a răului şi discordiei, fără ajutorul cărora nu-şi pot croi drum adevărul şi viaţa. Iar la M. Bulgakov trădarea o săvârşeşte un tânăr frumos cu nasul coroiat şi barba îngrijită, gătit în haine de sărbătoare şi sandale noi, scârţâitoare, care visează să devină amantul unei femei experimentate şi seducătoare ce locuia pe-aproape.

În epoca noastră s-a încercat să se găsească în istorisirea evanghelică analogii cu problemele arzătoare ale patriotismului, devotamentului sau trădării faţă de propriul popor, probleme care s-au pus cu o acuitate fără precedent în anii celui de-al doilea război mondial. Nu întâmplător, după opul *Pétain a salvat Franţa*, apărătorul colaboraţioniştilor francezi, cunoscutul avocat J. Isorny, a publicat în 1967 la Paris cartea *Adevăratul proces al lui Iisus*.

J. Isorny subliniază mai ales că „Iisus n-a fost patriot”. Evangheliile spun că după arestarea lui ucenicii i s-au împrăştiat. Petru s-a lepădat de trei ori de învăţătorul său. În legătură cu aceasta, J. Isorny remarca filosofic: „Amândoi (Iuda şi Petru – *E.C.*) l-au trădat pe Hristos. Dar

Iuda este blestemat, iar Petru a devenit stâlpul şi capul bisericii... Miraculoasa ascensiune a lui Petru ne aruncă în abisul meditaţiilor cu privire la cât de puţin influenţează o greşeală soarta omului" 5. Pentru disculparea lui Iuda s-a recurs chiar la ideea că acesta l-a denunţat pe Hristos ca pe un „colaboraţionist"...

În ultimii ani, judecării lui Iisus i-au fost consacrate în Occident numeroase cărţi în care se ignoră tacit caracterul legendar al procesului. În cărţile *Iisus şi zeloţii* (1967) şi *Procesul lui Iisus din Nazaret* (1968) S. Brandon consideră că evangheliile au ascuns în mod deliberat apropierea lui Hristos de secta zeloţilor, care duceau o luptă intransigentă împotriva stăpânirii străine, şi că el a fost executat ca răsculat împotriva stăpânirii romane6. Şi H. Maccoby, autorul altei lucrări contemporane consacrate judecării lui Iisus, îl prezintă pe întemeietorul mitologic al creştinismului ca pe unul dintre conducătorii „mişcării de rezistenţă" împotriva stăpânirii romane (acest anacronism deliberat în folosirea noţiunilor nu face decât să evidenţieze scopurile prea puţin academice ale unor asemenea studii). Maccoby atrage atenţia că Baraba – „tâlharul" pe care, dacă ar fi să dăm crezare evangheliei, Pilat l-a graţiat în locul lui Iisus – se numea tot Iisus. Dar în literatura creştină timpurie s-a considerat enant să se menţioneze că un tâlhar şi fiul lui Dumnezeu erau omonimi. Origen (185 – 255) a scris de-a dreptul că Baraba nu putea să aibă „un nume atât de sfânt". Însă acum acest lucru este recunoscut până şi de teologi, şi în textul englezesc revăzut al Noului Testament lui Baraba i-a fost redat numele. După părerea lui Maccoby, Baraba n-a fost nicidecum „tâlhar"; aşa îi numea stăpânirea romană pe răsculaţi7. Remarcăm că, într-adevăr, primii trei evanghelişti – în ordine cronologică – nu-l numesc nicăieri „tâlhar" (Matei 27: 16 – 17, 20 – 21, 26; Marcu 15: 7, 11, 15; Luca 19: 23). Ni se spune că Baraba a dezlănţuit împreună cu Iisus o răscoală şi a săvârşit omoruri (Marcu 15: 7), că a stârnit o revoltă în oraş şi a săvârşit omoruri (Luca 19: 23). Abia în Evanghelia mai târzie a lui Ioan se

vorbeşte de Baraba ca despre un tâlhar (18: 40). În realitate, Baraba (după Maccoby) a participat la lupta împotriva stăpânirii romane ca şi Iisus. În această ordine de idei, trebuie spus că dreptul de a graţia de Paşti un condamnat, pe care – conform evangheliilor – îl aveau locuitorii Ierusalimului, este pură născocire. Pe de altă parte, rămâne inexplicabil de ce gloata Ierusalimului, care nu demult îl întâmpinase extaziată pe

Iisus, cerea la scurt timp sângele lui. Pe baza acestor consideraţii, şi a altora asemănătoare, Maccoby ajunge la concluzia că „Iisus din Nazaret şi Iisus Baraba au fost una şi aceeaşi persoană" 8. Argumentând această afirmaţie, întrucâtva neaşteptată, Maccoby invocă faptul că în traducere literală „Baraba" poate fi interpretat ca „fiul Tatălui" sau chiar „fiul lui Dumnezeu" (în Talmud, de câteva ori, Dumnezeu este desemnat prin cuvântul „Aba"). „Baraba" poate avea şi înţelesul de „Casa învăţătorului", care constituia o formulă de respect a învăţătorului, denumire sub care Iisus figurează deseori. Numărul unor asemenea ipoteze creşte necontenit. P. Eisler, în cartea *Mesia Iisus şi Ioan Botezătorul*, explica, de exemplu, că Iuda a fost agent al serviciului secret roman, infiltrat în rândurile partizanilor…

Prezentarea lui Iisus ca agitator politic facilitează manevrele pe care le întreprind în prezent teologii catolici, în primele veacuri ale creştinismului, în scopul concilierii cu imperiul, Pilat a fost disculpat. În epoca noastră, în predicile care promovează apropierea religiilor într-o lume ce devine tot mai atee a fost exclusă dintre duşmanii lui Dumnezeu „gloata Ierusalimului". Povara responsabilităţii a început să fie aruncată din nou în spinarea procuratorului roman al Iudeii. Subterfugii care au devenit un obicei pentru a evita clarificarea problemelor de fond.

În fiecare epocă oamenii au dezbătut şi au meditat la problemele şi nevoile lor prin prisma tradiţiei evanghelice, pe calea diferitelor ei interpretări. Dar interesul pe care continuau să-l arate istorisirii evanghelice chiar şi oameni cu totul străini de religie nu reflectă numai cerinţele zilei.

El era generat şi de căutări etice, de dorinţa de dreptate. Tocmai despre aceasta scria Heinrich Heine când cerea în cuvinte memorabile răspuns la eterna întrebare:

De ce frânt să se-ncovoaie.
Subt povara crucii, dreptul.
Când netrebnicul, ferice.
Mândru-n şa îşi umflă pieptul? 9

Acolo unde întreaga orânduire a vieţii sociale a dat naştere pliaţilor şi iudelor, năzuinţa oamenilor de a descoperi cauzele răului din lume nu poate fi înăbuşită.

EXECUTAREA ŞI REÎNVIEREA
CAVALERILOR TEMPLULUI

Între procesele politice din Evul mediu un loc deosebit ocupă judecarea Templierilor. Ordinul ecleziastic al Templierilor (de la Templul din Ierusalim) a apărut după prima cruciadă, la sfârşitul secolului al XI-lea. El semăna în multe privinţe cu alte organizaţii de luptă împotriva „necredincioşilor", ca Ordinul ospitalierilor sau Ordinul teuton, care, după cum se ştie, a devenit principalul instrument al „Drâng nach Osten"-ului german. Statutul Templierilor, adoptat în 1128, a fost completat ulterior cu numeroase norme secrete referitoare la organizarea internă a ordinului. Cavalerii ordinului – care îşi rperuta masiv membrii în Franţa, Anglia, Germania şi alte ţări din apusul Europei. au jucat un rol însemnat în încercările de a apăra cuceririle cruciaţilor în Siria şi Palestina. Papii le-au oferit cu dărnicie tot felul de privilegii. După ce, în 1291, a căzut Acera, ultimul bastion al cruciaţilor din Orientul Apropiat, ordinul, care număra vreo 20.000 de oameni, s-a mutat în Cipru.

Încă de pe vremea luptelor cu musulmanii, Templierii îmbinau meşteşugul armelor cu abile operaţiuni financiare, care le sporeau averile. La începutul secolului al

XIV-lea Ordinul templierilor s-a apucat de negoţ şi cămătărie, devenind creditorul multor monarhi şi posesorul unei avuţii imense.

A fost o organizaţie ce nu cunoştea graniţe statale. Filialele ei din diferite ţări, care deveneau stat în stat,

stârneau pretutindeni nemulţumire şi neîncredere, şi de aceea era destul de uşor să provoci ura mulţimii împotriva ordinului. Toate acestea au fost abil exploatate de regele Franţei Filip al IV-lea cel Frumos, politician energic şi fără scrupule, care reuşise deja să ţină piept unei lupte grele cu papalitatea. Fără a fi câtuşi de puţin preocupat de apărarea credinţei şi a purităţii moravurilor, cum au considerat ulterior unii istorici, Filip râv nea, pur şi simplu, să pun mâna pe averile ordinului. Dar prefera, bineînţeles, ca acest lucru să nu apară ca un jaf, ci ca o pedeapsă dreaptă pentru păcate, în plus unanim aprobată atât de autorităţile laice cât şi de cele ecleziastice.

Folosind ca pretext un denunţ întâmplător, Filip a ordonat să fie interogaţi, fără multă vâlvă, câţiva templieri, după care a început tratative secrete cu papa Clement V, insistând să se cerceteze cum stau lucrurile în interiorul ordinului. Temându-se de înrăutăţirea relaţiilor cu regele, papa a acceptat, după unele ezitări, această cerere, cu atât mai mult cu cât ordinul, alarmat, n-a riscat să se împotrivească anchetei.

Atunci Filip al IV-lea îşi spuse că este momentul să dea lovitura. La 22 septembrie 1307, Consiliul regal adoptă hotărârea cu privire la arestarea tuturor templierilor aflaţi pe teritoriul Franţei. Pregătirea acestei operaţii, deloc uşoară pentru autorităţile de atunci, s-a desfăşurat timp de trei săptămâni în cel mai strict secret. Funcţionarii regelui, comandanţii detaşamentelor militare (precum şi inchizitorii locali) n-au cunoscut până în ultima clipă ce aveau de făcut: ordinele erau primite în plicuri sigilate, cu indicaţia de a fi deschise abia în dimineaţa zilei de vineri 13 octombrie. De împotrivire nici vorbă nu putea fi. Dar, cunoscând suspiciunile şi ostilitatea pe care le provoca ordinul, se prea poate ca templierii să fi luat unele măsuri de siguranţă. Jean de Chalon, unul dintre cavalerii ordinului, a declarat ulterior (la sfârşitul lui iunie 1308) la interogatoriu că în ajunul arestării sale a văzut trei căruţe acoperite cu paie şi pânză ce se îndepărtau în grabă de reşedinţa Templierilor din Paris. Aceste căruţe au

transportat o parte din comorile ordinului „spre apus”, către mare. Se ştie că flota ordinului, alcătuită din 18 corăbii, avea dispoziţia să aştepte la gurile Senei. Dar cele trei căruţe n-au ajuns la destinaţie, au dispărut undeva pe drum, probabil în Normandia. Se poate presupune că, aflând de arestări, templierii care însoţeau avuţiile transportata le-au ascuns într-un castel, probabil Gisors. Legenda ne încredinţează că în acest castel a fost construită în subteran o capelă secretă. Însă, de mai bine de şase secole intrarea în această capelă n-o cunoaşte nimeni. Comorile sunt căutate şi astăzi10.

Regele a lăsat să se înţeleagă că acţionează, cu deplinul acord al papei, care, în treacăt fie spus, a aflat de abila acţiune „poliţistă” a lui Filip abia după efectuarea ei. Arestaţilor li s-au pus imediat în seamă numeroase crime împotriva religiei şi moralei: blasfemie şi renegarea lui Hristos, cultul Diavolului, viaţă desfrânată, tot felul de perversiuni. Interogatoriul era condus în comun de inchizitori şi de slujitorii regelui, recurgându-se la cele mai cumplite torturi şi obţinându-se, până la urmă, mărturiile necesare. În mai 1308, Filip al IV-lea a convocat chiar Statele generale, pentru a-şi asigura sprijinul lor şi a neutraliza astfel orice obiecţii din partea papei. Formal, disputa cu papa se referea la problema cine trebuie să-i judece pe Templieri, dar în fond era vorba de cine le va moşteni averile.

S-a ajuns la un compromis: judecarea templierilor, ca persoane, a fost lăsată efectiv în seama regelui, iar a ordinului în ansamblu şi a conducătorilor lui a fost preluată de pontiful de la Roma. În acest scop, în toamna anului 1310 a fost convocat conciliul înalţilor demnitari ai bisericii, care au alcătuit un tribunal special. Acesta s-a situat pe poziţii mai puţin dure şi n-a recurs la torturi. Dar dacă templierii care depuneau mărturie în procesul ordinului s-ar fi dezis de declaraţiile ce le-au fost smulse anterior, atunci puteau fi trimişi de autorităţile regale pe rug, ca eretici căzuţi pentru a doua oară în greşeala păcatului. La 12 mai 1311, 54 de templieri chemaţi ca

martori în faţa acestui tribunal au fost condamnaţi de tribunalele inchizitoriale, care funcţionau din porunca regelui, şi executaţi imediat. Aceasta a produs efectul scontat asupra celorlalţi martori, tăindu-le pofta de-a mai lua apărarea ordinului. Adevărat, unul dintre ei a avut, totuşi, curajul să declare că mărturisirile sale sunt false şi că i-au fost smulse prin torturi: „Aş fi recunoscut orice; cred că aş fi recunoscut şi că l-am omorât pe Dumnezeu dacă mi s-ar fi cerut acest lucru!” 11

Nemulţumit de atitudinea tribunalului, Filip s-a hotărât să recurgă la noi presiuni asupra lui Clement V. Papa a cedat acestor presiuni, cu atât mai mult cu cât, încă din 1309, trebuise să-şi mute reşedinţa din Roma în oraşul francez Avignon. Regele porunci să se cerceteze crimele săvârşite de duşmanul său jurat – răposatul papă Bonifaciu VIII, care a fost învinuit de erezie, sodomie şi alte fapte la fel de compromiţătoare. Pentru a înăbuşi scandalul ce s-ar fi iscat, Clement V a consimţit să-i sacrifice definitiv pe Templieri. După o lungă întrerupere, în octombrie 1311 tribunalul ecleziastic şi-a reluat şedinţele, continuându-le până în mai 1312. Insistenţa regelui era tot mai puternică. La sugestia tribunalului, papa a proclamat desfiinţarea Ordinului templierilor, ale cărui averi urmau să fie preluate de Ospitalieri. Totuşi, partea leului i-a revenit lui Filip al IV-lea. La 18 martie 1314 a fost pronunţată sentinţa împotriva Marelui magistru Jacques Molay şi altor trei conducători ai ordinului, care au recunoscut, cu toţii, acuzaţiile aduse şi au fost condamnaţi la închisoare pe viaţă. Însă în clipa pronunţării sentinţei Jacques Molay şi un alt condamnat, Geoffroy de Charnay, au declarat că se fac vinovaţi doar de faptul că, încercând să-şi salveze viaţa, au trădat ordinul şi au recunoscut ca adevărate calomniile la adresa acestuia. Din porunca regelui, amândoi au fost arşi pe rug chiar în aceeaşi seară.

Cercetătorii discută şi astăzi cu privire la ce era adevărat din acuzaţiile aduse Templierilor.

În secolul al XVIII-lea, unul dintre curentele masoneriei vest-europena începu să răspândească legenda

Templierilor şi se declară succesor al Ordinului cavalerilor Templului. Este vorba de aşa-numitele loji ale strictei supuneri apărute la mijlocul secolului în Germania, iar apoi şi în alte ţări. Întemeietorul acestor loji, baronul Karl Godhelf Hund, a fost şi unul dintre autorii legendei Templierilor. El susţinea că, după arestarea majorităţii templierilor, magistrul provinciei Auvergne, Pierre d'Aumont, a reuşit să fugă cu doi comandori şi cinci cavaleri deghizaţi în lucrători zidari. Pe o insulă de lângă coasta Scoţiei ei l-au întâlnit pe marele comandor George Harris şi alţi câţiva templieri şi au hotărât să menţină ordinul. În 1313, de ziua sf. Ioan a fost convocat capitolul, care l-a ales pe Pierre d'Aumont Mare magistru. Pentru a evita persecuţiile, templierii au început să folosească parole şi însemne ale lucrătorilor constructori şi să-şi zică francmasoni („zidari liberi") [2]. În 1631 Marele magistru şi-a mutat reşedinţa la

Aberdeen, de unde, sub mască masonică, ordinul s-a extins din nou în Europa apusenă. Aceste afirmaţii sunt cu totul lipsite de dovezi. Este adevărat că expresia „templieri" apare în unele documente din secolele XV-XVII. în edictul oficial al Parlamentului din Paris din 24 februarie 1618 proprietarii unui hotel sunt numitl „domnii templieri", dar, evident, ei nu aveau nicio legătură cu ordinul dispărut cu secole în urmă. După Germania, lojile Templierilor s-au răspândit în anii; 60—70 ai secolului al XVIII-lea şi în Franţa.

2 Masoneria, sau francmasoneria — asociaţie secretă eu scopuri etice, religioase, politice şi filantropice, organizată in „loji", care la origine a îmbinat tradiţiile de solidaritate ale corporaţiilor medievale de zidari cu diverse tradiţii oculte. A apărut în secolul al XVIII-lea în mediile micii burghezii din Anglia, înglobînd elemente de opoziţionism politic şi anticlericalism. Mai târziu, s-a răs- pîndit în aproape toate ţările Europei şi în America. Proclamîn- du-se constructori ai „templului public", masonii au imprimat lojilor un caracter mistic închis. Intrarea în lojă, relaţiile dintre membrii ei şi reuniunile acestora se desfăşurau după un anumit ritual şi cu anumite gesturi simbolice. în condiţiile istorice actuale, masoneria se prezintă ca una dintre nenumăratele secte creştine, caracterizată prin concepţii anticomuniste şi antidemocratice. — Nota trad.

Istoricii din secolul al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, inclusiv membri ai ordinului, au respins această legendă. Totuşi, unii dintre ei înclinau să explice în felul acesta originea legendei Templierilor. La sfârşitul secolului al XVII-lea câţiva mari demnitari – ducele Gramont, marchizul Biran şi contele Tallart – au înfiinţat la Paris societatea secretă „Mica înviere a Templierilor”. Deşi societatea nu urmărea niciun alt scop în afară de a-i distra pe aristocraţii plictisiţi, această iniţiativă nu i-a plăcut lui Ludovic al XIV-lea, care i-a expulzat pe noii templieri din capitală. În 1705, ducele Filip de Orléans i-a regrupat pe foştii membri ai societăţii secrete, conferindu-i acesteia caracter politic. Iezuitul Bonani a ticluit un fals celebru: documentele contrafăcute ale Templierilor. La nivelul de atunci al paleografiei era greu da deosebit actele contrafăcute de cele originale. Printre aceste documente figura şi lista marilor magiştri ai Ordinului templierilor. Lista începea cu data de 18 martie 1314 – ziua executării magistrului Jacques Molay – şi continua până la jumătatea secolului al XVIII-lea. În ea figurau personalităţi istorice marcante, ca Bertrand du Guesclin (a doua jumătate a secolului al XIV-lea), Henri Montmorency (ultimele decenii ale secolului al XVI-lea), ba chiar şi Philippe de Orléans, care ar fi înnoit statutul ordinului în adunarea generală a Templierilor de la Versailles din 25 martie 1705 ş.a.m.d. 12

Toate aceste explicaţii sunt mai mult decât dubioase. De fapt, documentele contrafăcute, a căror ticluire era plasată în perioada lui Ludovic al XIV-lea, şi înseşi informaţiile despre societatea secretă à lui Philippe de Orléans au devenit cunoscute abia în 1804, când au fost prezentate de un medic, pe nume Ledru, unul dintre întemeietorii „Ordinului Orientului” şi vădit înclinat spre acte de şarlatanie. Ledru afirma că a fost medicul de casă al familiei Cossé-Brissac, care ar fi fost până în 1792 ultimul Mare magistru al Templierilor. La vânzarea mobilei ducelui în timpul revoluţiei, Ledru ar fi cumpărat un pupitru în care a descoperit documentele ordinului. Probabil că documentele au fost plăsmuite de Ledru însuşi

sau la indicaţiile lui13, şi în anii imperiului napoleonian legenda despre societatea secretă a lui Philippe de Orléans s-a adăugat legendei Templierilor.

Însuşindu-şi întru totul legenda Templierilor, adversarii masonilor s-au lansat în manifestări ridicole de ură la adresa unui ordin nimicit cu cinci sau şase sute de ani înainte. Legenda Templierilor a dăinuit în lucrările antimasonice până în zilele noastre.

ENIGMELE PROCESULUI DE LA ROUEN

Secolul al XV-lea a cunoscut numeroase procese celebre. Între ele „procesul lui Jan Huş – ideologul reformei burgheze timpurii din Cehia, ars pe rug în anul 1415 în baza sentinţei unui tribunal ecleziastic format din participanţii la Conciliul din Konstanz. Iar la sfârşitul secolului, în anul 1498, prin sentinţa tribunalului inchizitorial din Florenţa, a fost trimis pe rug un alt predicator care chema la reformarea bisericii: Girolamo Savonarola.

Dar cel mai celebru proces al secolului s-a desfăşurat la începutul anului 1431 în oraşul franţuzesc Rouen, unde a fost judecată eroina naţională Ioana d'Arc. Doar cu doi ani înainte începuse eroica istorie a acestei fete simple de la ţară, fiica primarului din localitatea Domrémy, istorie ce a făcut din numele ei un simbol nepieritor al patriotismului şi sacrificiului neprecupeţit pentru salvarea patriei.

În cele cinci secole şi jumătate care s-au scurs de atunci, fapta Fecioarei din Orléans a constituit subiectul a zeci de poeme epice şi lirice, piese şi romane. Shakespeare şi Schiller, Mark Twain şi Berhard Shaw, B. Brecht şi J. Anouilh sunt doar câţiva mai cunoscuţi din lungul şir de scriitori şi dramaturgi care s-au aplecat asupra istoriei vieţii şi morţii Ioanei d'Arc.

Cine dintre noi n-a fost captivat în anii adolescenţei de povestirile despre Ioana, care venise la curtea regelui Franţei Carol al VII-lea, la Chinon, pentru a-l îndemna să lupte împotriva cotropitorilor englezi?

Franţa parcurgea cei mai nefericiţi ani ai războiului de 100 de ani (1337 – 1453). Cea mai mare parte a

teritoriului, inclusiv Parisul, se afla în mâinile duşmanului, Anglia, şi aliatului ei – ducele Burgundiei. În timpul unei întrevederi cu Carol al VII-lea, Ioana a reuşit să-l convingă pe acest monarh fricos şi nehotărât că ea este predestinată să salveze Franţa. În fruntea trupelor franceze, Ioana veni în ajutorul oraşului Orléans istovit de încercuirea asediului inamic. După eliberarea oraşului, Fecioara din Orléans, cum era numită Ioana în popor, a repurtat numeroase victorii asupra trufaşilor comandanţi englezi. Oraşul Reims, locul tradiţional de încoronare a regilor Franţei, şi-a deschis porţile soldaţilor lui Carol al VII-lea. După încoronarea lui Carol, Ioana şi-a îndreptat oştile spre Paris. Era toamna anului 1429. Capitala nu a putut fi cucerită. Consilierii lui Carol al VII-lea creau, intenţionat, tot felul de greutăţi Fecioarei din Orléans. Insuccesele n-o descurajau însă pe Ioana. Însufleţiţi de credinţa ei neabătută în triumful cauzei lor drepte, francezii au repurtat câteva victorii însemnate în nordul Franţei, au pătruns în oraşul Compiègne, asediat de duşman. În timpul unei incursiuni îndrăzneţe în afara oraşului, în ziua de 23 mai 1430, micul detaşament condus de Ioana a fost încercuit. După o împotrivire îndârjită, Ioana a căzut prizonieră în mâinile burgunzilor, care au predat-o ducelui de Luxembourg, iar acesta, în noiembrie 1430, a vândut-o pentru zece mii de galbeni englezilor. În popor dăinuia convingerea că Fecioara din Orléans a fost victima unei trădări criminale din partea curtenilor regelui: purtarea lor oferea depline temeiuri pentru o astfel de presupunere. Se zvonea că Guillaume Flavy, comandantul oraşului Compiègne, coborâse prea devreme gratiile de la poarta cetăţii, închizându-i detaşamentului condus de Ioana retragerea.

Englezii se hotărâră să folosească din plin avantajele politice pe care le oferea capturarea Fecioarei din Orléans, în noiembrie 1429, la Paris, regentul Angliei, chibzuitul şi inteligentul duce de Bedford, îşi încoronase nepotul, în vârstă de opt ani, rege al Angliei şi al Franţei – Henric al VI-lea. Iar procesul şi condamnarea Ioanei urmau să

demonstreze că regele Carol al VII-lea a fost urcat pe tron de o eretică, o vrăjitoare care a acţionat din îndemnul Diavolului.

Ducele de Bedford a încredinţat organizarea procesului acolitului său, lipsit de orice scrupule, episcopul de Beauvais Pierre Cauchon, căruia i-a promis drept recompensă bogata dieceză Rouen, şi Universităţii din Paris, devotată întru totul pe vremea aceea englezilor. Cauchon ceru ca Ioana d'Arc să-i fie predată pentru a fi judecată ca eretică deoarece a fost capturată pe teritoriul episcopiei sale. În decembrie 1430 Ioana a fost aruncată în beciul întunecos al unui castel din Rouen. Vicleanul Cauchon urmărea să dea tragicei farse pe care o pregătea cu minuţiozitate aparenţa unui proces cinstit şi ireproşabil din punct de vedere juridic. Cu puţin timp înainte de judecată, Ioana a fost supusă, în prezenţa ducesei de Bedford, la un examen medical pentru a se preciza dacă mai era castă, lucru de care depindea formularea acuzaţiei de „legături cu Diavolul" şi de ducere a unei vieţi imorale. În urma concluziilor comisiei, la ultima acuzaţie a trebuit să se renunţe. Însăşi întemniţarea Ioanei într-o fortăreaţă subordonată autorităţilor engleze constituia o încălcare a regulilor: întrucât acuzata urma să apară în faţa unui tribunal inchizitorial, ea trebuia să fie deţinută la secţia de femei a unei închisori ecleziastice.

Tribunalul şi-a început şedinţele la 9 ianuarie 1431. În procesele inchizitoriale acuzaţilor le era interzis să aibă avocaţi. Cauchon considera că nu-i va fi greu să smulgă mărturisirile necesare de la o simplă fată de la ţară, căreia, pe deasupra, nici nu i se explicase de ce era incriminată. Acest lucru nu-l putea înţelege nici din rechizitoriu, complicat sub aspect cazuistic şi în plus redactat în limba latină. Cauchon urmărea s-o condamne pe Ioana ca eretică şi vrăjitoare. Acuzaţiile împotriva ei au fost rezumate – încă în timpul procesului – în 12 puncte, aprobate de Universitatea din Paris. Printre acestea figurau pretenţiile de a fi avut convorbiri cu sfinţii şi cu îngerii, prorociri false, afirmaţii eretice conform cărora ea se considera

datoare a se supune numai lui Dumnezeu, nu şi Bisericii, purtarea hainelor bărbăteşti şi aşa mai departe până la nesupunere faţă de voinţa părinţilor. Însă Cauchon nu avea niciun fel de dovezi privind căderea acuzatei în „erezie" şi practicarea vrăjitoriei, în afară de faptul că ea luptase curajos în haine de ostaş şi dăduse dovadă de un remarcabil talent de comandant. Rămânea să se apeleze la elaborata tehnică inchizitorială, concepută astfel încât, cu ajutorul torturilor sau fără ele, să o înfricoşeze pe acuzată, să-i frângă voinţa şi să obţină mărturisirea necesară 14.

Procesul a durat câteva luni. De la 21 februarie şi până la 27 martie s-a desfăşurat interogatoriul preliminar al acuzatei, apoi au urmat şedinţele propriu-zise ale judecăţii. Aşa a continuat până la 24 mai 1431. În toate aceste luni, atât în sala de judecată cât şi în celula închisorii, Ioana a fost supusă unei avalanşa de întrebări ce aveau şi nu aveau legătură cu cazul ei. Fiecare dintre acestea putea ascunde curse perfide, primejdii nevăzute. Un răspuns greşit – şi recunoaşterea ereziei era făcută, un cuvânt spus din neatenţie – şi capcana se închidea, căci tribunalul ar fi considerat chiar şi o autoînvinuire imaginară drept dovadă de vrăjitorie.

Dar, spre surprinderea lui Cauchon şi a celorlalţi judecători, manevrele lor n-au dat rezultatul scontat. Tăria de caracter, inteligenţa înnăscută şi judecata sănătoasă au ajutat-o pe Ioana să nu cadă în mrejele ce i-au fost întinse. Mai mult, ea l-a pus adesea pe Cauchon în situaţii dificile. Odată, acuzata a declarat că este gata să-i îndeplinească cererea de a spune o rugăciune catolică, dacă episcopul consimte să o spovedească. Ca faţă bisericească, Cauchon nu avea dreptul să refuze o asemenea cerere „dar după ce, conform conceptelor vremii, asculta spovedania nu putea, fără a-şi pune în pericol propriul său suflet, s-o declare vinovată pe acuzată. De data aceasta iniţiativa a rămas de partea Ioanei.

În timpul procesului acuzata s-a îmbolnăvit. Acest lucru a provocat englezilor o îngrijorare enormă. Dacă Fecioara murea de boală, dispăreau toate avantajele pe

care ducele de Bedford sconta să le obţină în urma executării ei. Ioana a fost îngrijită de medicul personal al ducesei de Bedford şi de alţi doctori. Captiva s-a însănătoşit.

La 2 mai Ioanei i-au fost prezentate formal acuzaţiile care i se aduceau şi i s-a cerut să renunţe la „viziunile" ei, să se supună Bisericii, adică lui Cauchon şi colegilor acestuia. Ioana a refuzat. După o săptămână a fost dusă în camera de tortură, i s-au arătat, cu scopul de a o înfricoşa, sinistrele instrumente ale călăului. Dar nici acest lucru nu a frânt voinţa Fecioarei, iar Cauchon, nu se ştie de ce, nu s-a încumetat sau a considerat de prisos să recurgă la torturi. Totuşi, intimidarea acuzatei a continuat, călugării care discutau cu ea descriindu-i chinurile rugului şi grozăviile iadului. La 23 mai Ioanei i s-a adus la cunoştinţă oficial că, dacă nu-şi va recunoaşte greşelile, o aşteaptă arderea pe rug. Pentru moment, voinţa Fecioarei a fost zdruncinată. Deprimată de consideraţiile savanţilorteologi, Ioana şi-a recunoscut vina, şi a fost condamnată la închisoare pe viaţă. Unii comandanţi militari englezi n-au înţeles această manevră tactică a lui Cauchon, şi îl numeau pe episcop, în gura mare, trădător. Însă unul dintre judecători l-a liniştit pe contele Warwick, comandantul Rouen-ului:

— Nu vă neliniştiţi, o dibuim noi.

La închisoare captiva a fost determinată, prin înşelă – ciune, să îmbrace din nou hainele bărbăteşti pe care se angajase să nu le mai poarte. În plus, a revenit asupra retractării cu privire la „viziunile" pe care le avea. Dovada că osândita este o eretică nepocăită era acum evidentă. Nu întâmplător, după interogarea Ioanei în temniţă, Cauchon le-a comunicat radios englezilor care îl aşteptau la porţile închisorii:

— Drum bun! S-a terminai cu ea.

La 29 mai are loc o nouă şedinţă a tribunalului, de fapt un nou proces, de data aceasta foarte scurt, şi Ioana, pentru vina de a fi căzut în vechiul păcat, a fost osândită să fie predată autorităţilor laice, cu alte cuvinte, la arderea pe

rug. La 30 mai 1431 sentinţa a fost executată în prezenţa unui mare detaşament de ostaşi englezi şi a mulţimii din Rouen. Ulterior, martorii oculari au susţinut că atât condamnarea cât şi execuţia s-au făcut fără respectarea formalităţilor legale 15.

Tăria şi stăpânirea de care a dat dovadă osândita i-a uimit chiar şi pe numeroşii ei duşmani. După un sfert de veac procesul Ioanei a fost revizuit, formal la cererea mamei sale, dar de fapt la solicitarea regelui francez, care multă vreme, nedorind să se certe cu Biserica, cu Burgundia şi cu Universitatea din Paris, nu se grăbise să facă acest lucru. Alegând, însă, un moment potrivit, Carol s-a decis să dezmintă acuzaţia care îl mai apăsa: că ar fi primit coroana din mâinile unei vrăjitoare. În urma dispoziţiei date de papa Calixt III, în 1455 – 1456, la Paris şi Rouen desfăşurat un nou proces, care a anulat sentinţa pronunţată de Cauchon. Onoarea Ioanei a fost restabilită. Vechiul verdict a fost declarat o consecinţă a corupţiei, falsurilor, calomniei, intrigilor şi neloialităţii. Retractarea Fecioarei a fost anulată, ca fiind smulsă prin intimidare, în prezenţa călăului şi prin ameninţarea cu arderea pe rug. Peste secole, în anul 1920, Biserica catolică a considerat că e cazul să profite de popularitatea eroinei naţionale franceze şi a inclus-o în rândurile sfinţilor.

Procesul din 1431 şi contraprocesul din 1455 – 1456 ne sunt cunoscute în toate amănuntele (e drept că minuta judecăţii din Rouen a fost în mare măsură falsificată de Cauchon). Numai în timpul domniei lui Carol al VII-lea şi a urmaşului său, adică în cursul unei jumătăţi de secol, istoria Ioanei d’Arc a fost relatată de 22 de cronicari francezi, 8 burgunzi şi 14 străini. La aceşti 44 de cronicari mai trebuie adăugaţi 9 poeţi care au cântat, în secolul al XV-lea, vitejia Fecioarei din Orléans. De aceea ştiinţa cunoaşte despre viaţa Ioanei d’Arc probabil mai mult decât despre oricine altcineva care a trăit în secolul al XV-lea, cu excepţia, poate, a câtorva monarhi, ale căror fapte erau consemnate amănunţit în cronici. Şi totuşi există convingerea că atât procesul cât şi execuţia Fecioarei din

Orléans n-au fost decât un spectacol bine regizat, în culisele căruia s-a desfăşurat una dintre aventurile cele mai interesante din istoria diplomaţiei secrete. Ideea îşi are originea în legendele apărute curând după moartea Ioanei, în care poporul francez nu voia să creadă cu niciun chip. Această versiune a fost lansată încă în secolul al XVII-lea, dar a căpătat o formă cvasiştiinţifică abia în zilele noastre, când în Franţa au apărut o serie de lucrări despre „salvarea”, în anul 1431, a Fecioarei din Orléans.

La baza legendei stă o întâmplare, ce-i drept greu explicabilă, care ar fi avut loc în oraşul Orléans în 1436, aproximativ la 5 ani şi trei luni după arderea pe rug a Ioanei d’Arc la Rouen. În registrul de conturi al oraşului Orléans, în care se consemnau cheltuielile făcute de autorităţile oraşului, se poate citi că lui Jean du Lis i s-au dat, în ziua de 9 august, doi galbeni drept plată pentru aducerea unor scrisori de la sora sa, Fecioara Ioana. Acesta călătorise la ea în oraşul Arlon din Luxembourg. Fratele Ioanei, care purta un nume de familie nou, aristocratic, acordat de rege, plecase la curtea lui Carol al VII-lea, iar apoi la „sora” sa, primind banii necesari cheltuielilor de drum. Există şi alte înregistrări asemănătoare, referitoare la călătorii ale lui Jean du Lis la „soră” şi la rege. Toate aulnst făcute în iulie, august şi septembrie 1436. Autenticitatea lor nu provoacă dubii. Dar înregistrările referitoare la „Fecioara Franţei”, cum este numită ea în aceste documente, nu se limitează la aceasta; peste tot ele lasă să se înţeleagă, fără nicio ezitare, că Ioana d’Arc cea arsă pe rug trăieşte.

La 28 iulie 1439, deci după trei ani de la primele înregistrări şi mai mult de opt de la moartea oficială a Fecioarei din Orléans, aceasta, dacă ar fi să dăm crezare consemnărilor, a vizitat în persoană Orléans-ul. Ioana – care se numea acum Jeanne des Armoises – a fost întâmpinată de mulţimea entuziasmată. Prin urmare, Fecioara a fost bine primită în oraşul unde era nu numai venerată, dar în care se aflau numeroşi oameni care o cunoşteau foarte bine pe Ioana încă de pe timpul

faimosului asediu. Consemnările nu pun la îndoială că Jeanne des Armoises a fost considerată de orăşeni Fecioara din Orléans. În registrul de conturi se menţionează clar că Ioanei i s-a dăruit o mare sumă de bani (210 livre) „pentru bunele servicii aduse oraşului în timpul asediului”.

Poate că, uitându-se mai de aproape la femeia venită, care le-a fost oaspete timp îndelungat, convingerea orăşenilor că Jeanne des Armoises este Fecioara din Orléans s-a spulberat? Dimpotrivă, în registrul de centuri este consemnată o masă festivă la care a fost invitată de doi patricieni bogaţi – Jean Luillier şi Thebanon de Bourges – şi unde i s-au acordat tot felul de onoruri, dovezi de atenţie şi de stimă. Jeanne des Armoises a fost recunoscută de orăşenii şi nobilii care o cunoşteau bine pe Fecioară din timpul asediului – Nicolas Lowe, Nicolas Grouanier, Albert Boullay. Aceştia chiar participaseră, împreună cu Ioana, la încoronarea lui Carol al VII-lea la Reims. De atunci trecuseră foarte puţini ani. Avem noi vreun temei acum, după mai bine de cinci secole, să punem la îndoială deducţia că „doamna des Armoises” era Fecioara din Orléans? Şi, mai mult, s-o contestăm fără a aduce dovezi convingătoare, care să explice ce i-a determinat pe toţi aceşti oameni să participe la mistificare sau de ce au fost induşi în eroare?

Istoricul G. Pesme afirmă că a descoperit mărturii foarte importante. Până acum se considera că mama Fecioarei din Orléans, Isabelle Romée, venise în Orléans abia în iulie 1440, la un an după apariţia în oraş a femeii care se dădea fiica ei. Însă în lista de cheltuieli a oraşului, există, la 6 martie 1440, o consemnare referitoare la plata a doua persoane pentru întreţinerea şi tratamentul Isabellei de la 7 iulie până la 31 august. Aici, evident, poate fi vorba numai de anul 1439. În aceeaşi listă există o înregistrare referitoare la plata pensiei pe septembrie, octombrie şi noiembrie 1439 acordate Isabellei de către oraş. Dacă nu punem la îndoială autenticitatea acestor însemnări, atunci ele atestă că mama Ioanei d’Arc se afla în Orléans când Jeanne des Armoises era întâmpinată

solemn în oraş ca Fecioara din Orléans. Este greu de imaginat de ce ar fi trebuit ca mama Ioanei d'Arc, la fel ca şi fraţii acesteia, să participe la mistificare. G. Pesme produce şi o serie de dovezi indirecte că în timpul şederii Jeannei des Armoises în Orléans oraşul a fost vizitat de însuşi regele Carol al VII-lea. În registrele de conturi ale Orléans-ului sunt consemnate regulat, şi după aceea, plăţile unor sume de bani făcute „Isabellei, mama Fecioarei Ioana". În consemnarea făcută în iulie 1446, Isabelle Romée este numită deja „Isabelle – mama răpoastei Fecioare Ioana", la fel ca şi în consemnările tuturor lunilor până la Pastile din 1447. Nu cumva acest lucru înseamnă că la începutul anului 1447 la Orléans se aflase de moartea Ioanei? Poate că această ştire a fost comunicată de fraţii ei? E adevărat că P. Guillaume, adept al versiunii tradiţionale, după ce a răsfoit registrele de conturi ale Orléans-ului, a arătat că expresia „Fecioara Ioana", fără adausul „răposata", se întâlneşte de numeroase ori şi după 1447. Acest lucru – interpretând forţat – poate fi pus şi în seama neglijenţei copiştilor.

Acestea sunt principalele. fapte pe care este clădită legenda despre salvarea Ioanei. Toate celelalte informaţii şi mărturii au, în comparaţie cu aceste fapte incontestabile, o importanţă secundară. Ospitalitatea oferită Jeannei des Armoises admite doar trei explicaţii: o greşeală involuntară, rezultat al unei halucinaţii colective (ceea ce nu era defel o raritate în Evul mediu!); o complicitate deliberată la mistificare; în sfârşit, ultima explicaţie posibilă: Jeanne des Armoises era într-adevăr Ioana d'Arc, salvată printr-un miracol.

O greşeală a fraţilor Ioanei este puţin probabilă. Dar şi deducţia că fraţii du Lis, din motive de cupiditate, au recunoscut în Jeanne des Armoises pe sora lor este doar o simplă presupunere. În sprijinul ei poate fi invocată numai referirea la starea materială precară a fratelui mai mic, Pierre du Lis, şi faptul că ambii au primit recompense – neînsemnate de altfel – pentru a duce scrisorile Jeannei des Armoises. Este interesant că, imediat după apariţia ei

în Lorena, Jeanne s-a grăbit să ia legătura cu cei doi fraţi, pas îndrăzneţ din partea unei impostoare, dacă n-a fost făcut în urma unei înţelegeri prealabile, despre care nu avem niciun fel de informaţii. Cât priveşte locuitorii din Orléans; ar fi greu de găsit motivele complicităţii lor; /n-ai curând pot fi trecuţi printre cei înşelaţi. Dacă nici acest lucru nu pare demn de încredere, atunci nu ne rămâne decât să recunoaştem veridicitatea afirmaţiilor Jeannei des Armoises.

O primire la fel de călduroasă ca şi la Orléans o aştepta pe Jeanne des Armoises în oraşul Tours. Menţionăm că informaţiile pe care le posedăm nu se rezumă la consemnările din registrul de conturi al oraşului Orléans. Există informaţii care ne permit să-i urmărim viaţa pe parcursul unui şir de ani.

În cronica decanului Saint Thibaud de Metz se arată că la 20 mai 1436 în satul Grange-aux-Ormes, din apropierea oraşului cu acelaşi nume, a apărut „Fecioara Ioana”, care a fost recunoscută de nobilii locali şi de fraţii „ei”. Fecioara a fost bine primită la Arlon de ducesa Elizabeta (care ulterior a fost deseori confundată cu o altă ducesă, de Luxembourg, ce o cunoştea bine pe Ioana din timpul prizonieratului ei, dar murise în 1430). Trebuie spus că ea nu făcea câtuşi de puţin caz de numele ei, dimpotrivă, îşi zicea Claude. Se spune că Fecioara şi-a făcut apariţia într-o atmosferă de entuziasm general, legată de alungarea englezilor din Paris, în aprilie 1436. Dar lucrurile pot fi interpretate şi altfel: în acest timp se duceau tratative de pace. Garnizoanei engleze din Paris i se permisese să părăsească oraşul. Poate că în schimbul unei concesii englezii acceptaseră s-o pună în libertate pe Ioana. De fapt, nu se ştie de ce, nimeni nu a întrebat-o pe Ioana unde a fost ea în timpul celor cinci ani de zile care trecuseră de la „salvarea” ei. Şi nici ea nu s-a referit la această chestiune. Cel puţin sursele noastre o evită complet. Pesemne că au existat motive pentru această tăcere, care, de altfel, n-a subminat câtuşi de puţin încrederea în veridicitatea afirmaţiilor Jeannei. Fecioara

reapărută ducea o viaţă mondenă în Arlon, la curtea ducelui, iar apoi la contele Ulrich Württemberg în Köln, se amesteca în intrigile diplomatice ale feudalilor locali, atât clerici cât şi laici. La Köln a încercat, invocând voinţa lui Dumnezeu, să-l ajute pe contele Ulrich să-şi depună candidatura la postul de arhiepiscop de Trier. Aceasta a determinat intervenţia inchizitorului Heinrich Kalt-Eisen, care a chemat-o la interogatoriu, ca suspectă de erezie şi vrăjitorie. „Fecioara Ioana" a fugit în grabă înapoi la Arlon (despre aceasta relatează cronica unui contemporan, călugărul dominican Jean Nieder).

În toamnă Jeanne s-a căsătorit cu un anume Robert des Armoises, senior de Timmone. S-a făcut o nuntă fastuoasă. Jeanne a avut doi copii. În aceeaşi perioadă se încadrează şi corespondenţa ei cu Carol al VII-lea prin intermediul fraţilor du Lis.

Indiscutabil că decanul Saint Thibaud o considera sincer pe nou ivita „Fecioara Ioana" adevărata Ioana d'Arc. Trebuie adăugat doar că s-a găsit şi un alt manuscris al cronicii sale, în care decanul îşi recunoaşte greşeala: „În anul acesta a venit o tânără fată, care, zicându-şi Fecioara Franţei, şi-a jucat aşa de bine rolul încât mulţi au fost păcăliţi, îndeosebi dintre cei mai de vază". Este clar că avem de-a face cu o dezminţire a primei mărturii, dar de unde avem garanţia că tocmai aceea a fost rezultatul unei erori şi nu că explicaţia ulterioară a „imposturii" este o interpolare tendenţioasă?

Textele citate au fost reproduse de revista „Mercure Galant" încă în 1683, şi au provocat senzaţie. Tot atunci a fost publicat şi contractul de căsătorie al Jeannei des Armoises (originalul acestuia n-a mai fost găsit). Contractul este considerat un fals al abatelui Vinet, secolul al XVII-lea. De ce însă contractul de căsătorie trebuie considerat un fals? Este puţin probabil ca părintele Vinet să fi avut motive să facă aşa ceva. În plus, el l-a informat despre descoperirea făcută doar pe fratele său, care a relatat cu mult mai târziu despre ea în paginile revistei „Mercure Galant". Este adevărat că de atunci acest

document nu a mai fost găsit, dar în secolul al XVII-lea încă nu exista preocuparea pentru documente istorice originale. Acest lucru se referă în egală măsură şi la actul de donaţie, prin care Robert des Armoises îi remitea unele domenii soţiei sale „Jeanne, Fecioara Franţei”. Actul de donaţie, publicat în vechea *Istorie a Lorenei*, este însoţit de explicaţia: „Aceasta este Fecioara din Orléans, sau mai curând o aventurieră ce i-a împrumutat numele şi s-a căsătorit cu seniorul Robert des Armoises”. Şi încă o întrebare: în ce trebuie să avem încredere – în act sau în completarea făcută ulterior? Trebuie spus că prietenii lui Robert des Armoises, Jean de Tauneltille şi Soblén de Dain, care şi-au pus sigiliile pe actul ce remitea Jeannei o parte din domeniile soţului ei, o cunoşteau pe adevărata Fecioară din Orléans. De ce să fi participat ei la mistificare? între altele, Robert des Armoises era vărul lui Robert de Baudricourt, acela căruia, în orăşelul Vaucouleurs, i s-a adresat, în primul rând, păstoriţa din Domrémy-ul situat în apropiere şi care, la rugămintea ei, i-a dat ca însoţitori şase slugi ce au dus-o pe Ioana la Chinon, la regele Carol16.

În genere, acţiunile doamnei des Armoises sunt greu de înţeles dacă o considerăm impostoare. Pe lângă certa imprudenţă pe care a făcut-o intrând în corespondenţă, iar apoi întâlnindu-se cu fraţii du Lis, a mai comis-o şi pe a doua, aceea de a fi acceptat să se căsătorească cu modestul senior des Armoises, ştiind prea bine că la încheierea căsătoriei vor fi necesare acte referitoare la originea ei. Există legenda că drept pedeapsă pentru mistificare Robert des Armoises şi-a internat soţia într-o casă de nebuni din apropiere de Briey. În familia des Armoises s-a păstrat însă până în prezent tradiţia de a o venera pe Ioana ca pe cel mai glorios strămoş. Familia unor urmaşi ai Jeannei des Armoises, audiată de istoricul C. Pasteur, şi-a exprimat ferma convingere că strămoşul ei, seniorul Robert, nu se putea căsători cu o femeie fără arbore genealogic. El trebuia să se convingă în prealabil că logodnica lui era într-adevăr persoana care pretindea că

este 17.

Cunoaştem viaţa Jeannei des Armoises în următorii trei ani, respectiv din 1436 până în 1439. Trebuie adăugat doar că în toţi aceşti trei ani orăşenii au şovăit să dea crezare zvonurilor despre salvarea Ioanei. Aceştia i-au plătit pe fraţii du Lis pentru scrisorile din 1436 de la Ioana „salvată”, dar au plătit şi slujba oficiată pentru odihna sufletului ei în mai 1439, exact în ajunul sosirii doamnei des Armoises la Orléans.

În politica lui Carol al VII-lea s-a produs curând o cotitură. În 1436, când Parisul abia fusese recucerit, regele se mai întreba dacă e cazul să o recunoască pe Jeanne des Armoises Fecioara din Orléans salvată printr-un miracol (pasivitatea lui Carol, care nu făcuse nimic pentru salvarea ei, era aspru condamnată în ţară). Acum, însă; regele preferă să nu mai depindă de o aventurieră şi să folosească în propriul său scop amintirea adevăratei Ioane.

Între timp, Jeanne des Armoises plecase din Orléans în zonele unde continuau acţiunile militare împotriva englezilor. S-a întâlnit cu mareşalul Gilles de Rais, care lupta acolo şi o cunoscuse bine pe Ioana d’Arc. Această întâlnire ar fi fost un nou pas nesăbuit dacă era vorba de o impostoare. Gilles de Rais i-a încredinţat conducerea trupelor la nord de Poitou, dar nu ştim cum a decurs cariera militară a Jeannei des Armoises.

Bineînţeles, autorii care susţin versiunea salvării Ioanei d’Arc caută să exploateze în fel şi chip faptele Jeannei des Armoises care atestă că ea ori avea toate motivele să nu se teamă de demascare, ori, din cauze inexplicabile, sfida pericolul evident de a fi demascată ca impostoare. Aceşti autori invocă chiar şi faptul că însuşi duşmanul Jeannei des Armoises – şambelanul regelui, Guillaume Gouffier, a recunoscut uimitoarea ei asemănare cu Ioana d’Arc. Este adevărat, părerea lui ne este cunoscută dintr-o mărturie foarte târzie (1516) a lui P. Salle şi s-ar putea să se refere la o altă pseudoIoană. Dar basorelieful cu Ioana d’Arc datat în prima treime a

secolului al XV-lea şi aflat în muzeul din Loudun şi medalionul cu chipul Jeannei des Armoises din deceniile mai târzii ale aceluiaşi secol, păstrat în castelul Jaulny, confirmă marea asemănare a femeilor pe care le înfăţişează. S-ar putea totuşi ca acest lucru să fi fost făcut în mod deliberat, pentru a sprijini pretenţiile Jeannei des Armoises. Se pune întrebarea: dacă doamna des Armoises era o simplă aventurieră, cum putea fi sigură că semăna cu Fecioara din Orléans ca două picături de apă? Căci portrete ale acesteia nu existau în genere, cu excepţia, poate, a unuia singur. Şi, apoi, trebuie avut în vedere că era puţin probabil ca pictura din vremea aceea să ofere posibilitatea unei aprecieri sigure a asemănării exterioare a cuiva cu chipul zugrăvit. În aceste condiţii, dacă Jeanne des Armoises nu era Fecioara din Orléans, pentru ea era un lucru mai mult decât nechibzuit şi imprudent să se deplaseze în locurile unde era cunoscută adevărata Ioana, susţine E. Weil-Raynal, unul dintre principalii susţinători ai „noii” versiuni.

Acest argument face însă posibilă următoarea obiecţie: de ce Jeanne des Armoises, dacă sefnăna într-adevăr foarte mult cu Ioana d’Arc, n-ar fi putut fi convinsă de această asemănare de către cei care o văzuseră pe Fecioara din Orléans? Şi de ce după aceasta pseudoIoana să nu fi riscat să plece la Orléans şi în alte locuri unde Ioana d’Arc era cunoscută, asigurându-şi mai ales şi concursul interesat al-fraţilor acesteia?

În 1440 Jeanne des Armoises sosi la Paris, unde poporul o aştepta de mult cu nerăbdare. Însă Parlamentul parizian (pe atunci instituţie judecătorească), acţionând probabil cu asentimentul regelui, a luat măsuri să preîntâmpine o primire triumfală a Jeannei des Armoises în capitală. Încă pe drumul spre Paris aceasta a fost arestată şi adusă sub escortă în faţa Parlamentului, care a declarat-o impostoare şi a expus-o la stâlpul infamiei. Ea a comunicat câteva date din viaţă: călătoria în Italia (pentru a obţine din partea papei iertare că şi-a bătut părinţii), participarea la război, unde a fost nevoită să îmbrace

uniformă de soldat. De aici i-a venit şi ideea de a se da drept Fecioara din Orléans. Jeanne des Armoises a recunoscut că era impostoare şi a fost pusă în libertate. După moartea lui Robert des Armoises a mai fost, după câte se pare, căsătorită cu un oarecare Jean Louiller (unii cercetători consideră, totuşi, că este vorba de o altă femeie). Într-un document din 1457 (şi a cărui autenticitate este departe de a fi incontestabilă) era iertata pentru faptul de a-şi fi zis Fecioara din Orléans.

E adevărat, pseudoIoane au apărut şi după 1440: una în 1452 la Anjou, recunoscută de doi veri ai Fecioarei din Orléans, alta câţiva ani mai târziu. Aceasta era o fată, pe nume Fréron, dintr-un orăşel de lângă Le Mans. Ambele au fost repede demascate ca mistificatoare. Aceste pseudoIoane pot fi menţionate doar ca nişte curiozităţi şi pentru a sublinia cât de mult timp fantezia populară nu s-a împăcat cu moartea eroinei naţionale.

Multe polemici a generat întrebarea dacă Jeanne des Armoises şi alte pseudoIoane au fost una şi aceeaşi persoană. Unii cercetători consideră că Jeanne des Armoises a decedat între 1443, când soţul i-a cedat o parte din domenii, şi 1449, când în registrele de conturi ale oraşului Orléans Isabelle Romée începe să fie definitiv numită nu „mama Fecioarei”, ci mama „răposatei Fecioare Ioana”.

În acest caz, documentul din 1457 nu se referă la Jeanne des Armoises, ci la altă femeie, Jeanne de Sermeses, care, folosind rezonanţa apropiată a numelor de familie, se dădea drept soţia seniorului Robert. În orice caz, faptul că din când în când apăreau pseudoIoane nu rezolvă problema dacă doamna des Armoises a fost într-adevăr Fecioara din Orléans.

După cum am văzut, episodul Orléans din istoria Jeannei des Armoises nu este uşor de explicat dacă o considerăm impostoare. Toate celelalte „recunoaşteri” dovedesc prea puţin, deoarece mereu se pot găsi motive care să-i fi determinat şi pe feudalii din Lorena, şi pe Carol al VII-lea, şi pe înşişi fraţii du Lis să procedeze aşa. Dar la

fel de suspectă poate fi considerată şi „demascarea” Jeannei ca impostoare, inclusiv pocăirea ce i-a fost smulsă de Parlamentul parizian.

În sfârşit, încă un document: actul notarial din 29 iulie 1443, prin care se certifică atribuirea de către ducele Charles d’Orléans a unei moşii lui Pierre du Lis pentru servicii credincioase aduse regelui şi ducelui. Aceste servicii, se arată în actul notarial, Pierre du Lis le-a îndeplinit „împreună” cu Fecioara Ioana, sora lui, până la absenţa lui (sau a ei) „şi de atunci până în prezent”. Dacă ar fi fost vorba de absenţa lui, textul s-ar fi descifrat simplu: Pierre du Lis a fost câţiva ani în prizonierat (curios, totuşi, de ce în text nu se vorbeşte direct de prizonierat). Însă e pe deplin admisibil să se citească şi „până la absenţa ei”; în acest caz aceasta este o recunoaştere că Ioana n-a murit în 1431. Iar cuvintele „şi de atunci până în prezent” puteau fi puse întru totul pe seama fratelui şi surorii „împreună” şi nu numai a lui Pierre du Lis singur. Această frază neclară putea fi înserată în document în mod deliberat: în 1443 nu mai era posibil să se exprime concomitent îndoiala cu privire la moartea Ioanei d’Arc şi recunoaşterea impostoarei, demascată de Parlament. Din actul amintit al ducelui Charles d’Orléans din 1443 se poate deduce ca Ioana mai trăia. Într-un alt act de donaţie a lui Charles d’Orléans, din 31 iulie 1450, despre Pierre du Lis se vorbeşte deja ca de „fratele răposatei Fecioare”.

După cum am arătat, cunoaştem toate detaliile procesului de la Rouen: s-au păstrat minute amănunţite. Lipseşte doar un singur document important: actul oficial care să certifice execuţia Ioanei sau care să consemneze executarea sentinţei. Cunoscutul jurist francez acad.

M. Garçon, care a studiat istoria Ioanei d’Arc, consideri că normele juridice din acea vreme nu impuneau întocmirea unui asemenea act. Însă avocatul general Charles du Lis, care a trăit în secolul al XVI-lea şi era interesat în acest caz legat de istoria familiei sale, considera lipsa minutei un fapt „misterios şi care atrage

atenţia”. În cronicile franţuzeşti din prima jumătate a secolului al XVI-lea se vorbeşte despre execuţia Ioanei în termeni vagi şi adesea echivoci. Astfel, în *Cronica bretonă* (1540) se spune că în anul 1431 „Fecioara a fost arsă pe rug la Rouen sau a fost condamnată la aceasta”. În *Corabie pentru doamne*, apărută la Lyon în 1503, Symphorien Champier scrie că, după părerea englezilor, Fecioara a fost arsă pe rug la Rouen, însă francezii neagă acest lucru. În poemul lui Georges Chastellain *Amintiri despre minunatele aventuri din vremurile noastre* se spune că „deşi, spre marea durere a francezilor, Fecioara a fost arsă pe rug la Rouen, ea, după cum se ştie, a înviat”.

Apelând la mărturiile contemporanilor, pe lângă decanul Saint-Thibaud, menţionat anterior, vom aminti jurnalul unui burghez parizian, în care se arată clar că la Rouen, sub înfăţişarea Ioanei, a fost arsă pe – rug altă femeie. Pierre Cusquel, burghez din Rouen, care a putut fi martor ocular la execuţie, împărtăşea aceeaşi părere: „Ioana a evadat şi în locul ei a fost ars pe rug altcineva”. Într-un manuscris păstrat la British Museum (Biblioteca naţională engleză) sub nr. 11542 se menţionează de asemenea: „În sfârşit ea (Ioana) sau o altă femeie care îi semăna a fost arsă în public, lucru în privinţa căruia mulţi oameni împărtăşeau şi împărtăşesc şi acum o altă părere”.

Zvonul despre salvarea Ioanei s-a răspândit atât de repede după execuţia ei încât a alarmat autorităţile pariziene (capitala se mai afla atunci în mâinile englezilor, capii oraşului îndeplinind slugarnic ordinele ocupanţilor străini). S-a pus la cale chiar anchetarea martorilor: nu cumva Cauchon şi-a neglijat îndatoririle? Dar cine putea fi întrebat, în afară de ajutoarele lui Cauchon, asesorii săi? Aceştia, însă, muriseră unul după altul, curând după procesul din Rouen.

S-a scurs însă un sfert de veac, şi, pregătind procesul de reabilitare a Ioanei, tribunalele franţuzeşti au început să caute martori. Nu era un lucru simplu. Cauchon murise încă în 1444. Dominicanii au declarat că nu ştiu unde se află inchizitorul Jean Le Maître, călugăr din ordinul lor. S-

au găsit totuşi vreo douăsprezece persoane ce făcuseră parte din instanţa de judecată de la Rouen. Cinci dintre ele au declarat că n-au văzut nimic, trei – că au plecat înainte de terminarea şedinţelor, iar două au invocat slaba ţinere de minte şi că, fiind uituce, nu-şi pot aminti nimic din procesul Fecioarei din Orléans.

O anumită nelămurire există chiar şi în privinţa datei execuţiei Ioanei. Se menţionează de obicei ziua de 30 mai, însă numeroşi contemporani bine informaţi evocau alte date: 14 iunie, 6 iulie, iar cronicarii englezi de la sfârşityl secolului al XV-lea şi începutul secolului al XVI-lea scriau că Ioana a fost arsă pe rug în februarie 1432. Sunt şi dezacorduri în privinţa modului în care a fost executată. Astfel, cronicarul Jean de la Chapelle afirmă că Ioana a fost mai întâi decapitată şi abia după aceea corpul i-a fost ars pe rug.

Se consideră că, dorind să convingă poporul de moartea „vrăjitoarei”, autorităţile engleze au oficiat execuţia în prezenţa unei mari mulţimi. Este adevărat, dar, contrar obiceiului, orăşenii n-au fost lăsaţi să se apropie de rug, fiind despărţiţi de un cordon format din 800 de soldaţi. Se poate să fi fost doar o măsură de prevedere din partea englezilor, care se temeau că, în ultimul moment, se va produce o tentativă de salvare a condamnatei. De aceea, probabil, nimeni în afară de soldaţii englezi şi de persoanele oficiale n-a putut vedea de aproape scena arderii. În descrierile care s-au păstrat cu privire la execuţie rămâne neclar dacă osânditei i s-a pus strâmb boneta sau tichia de nebun sau a fost dusă pe rug cu faţa acoperită. În afară de aceasta, toate relatările despre scena arderii pe rug au fost. consemnate abia după 10 – 15 ani şi puteau prea bine să fie tendenţioase.

În acelaşi timp, un contemporan, preotul Jean Riquier din Rouen, scria că, deoarece englezii se temeau „ca nu cumva să se spună că ea (Ioana – *E. C.*) s-a salvat”, călăului, i s-a poruncit ca imediat după moartea osânditei să stingă un timp focul pentru a arăta celor prezenţi că a fost executată chiar Ioana. Acelaşi lucru îl aflăm şi din

jurnalul intim al unui burghez parizian. Călăul a procedat în consecinţă 18. Rămâne însă întrebarea: mai puteau cei prezenţi la execuţie, privind corpul deja carbonizat al victimei, să stabilească cine anume pierise pe rug?

Dacă presupunem că pe rug n-a fost arsă Ioana, atunci care a fost soarta Fecioarei din Orléans? Se ştie că asprele condiţii în care-a fost deţinută la început Ioana au fost mult îmbunătăţite mai târziu. Temnicerii şi soldaţii englezi care o păzeau plecau deseori să bea prin tavernele din apropiere, lăsând-o singură. Ioanei i s-a îngăduit să aibă vizitatori, iar ea a refuzat să-şi dea cuvântul de onoare că nu va încerca să evadeze. O serie de istorici francezi (J. de Saint-Jean, A. Herens) consideră că Ioana putea evada prin galeria subterană care trebuia să existe la castelul din Rouen. S-a şi încercat să se descopere această galerie, care, după presupunerea unor cercetători, ducea la locuinţa regentului Angliei, ducele de Bedford. Soţia acestuia, o franţuzoaică, putea să joace rolul de salvatoare a Ioanei. Se ştie că Ioana se bucura de o atitudine binevoitoare din partea ducesei de Luxembourg, care făcea parte din partida burgundă, iar ducesa de Bedford era pentru concilierea aliaţilor aflaţi deseori în ceartă – englezii şi burgunzii.

Unde s-a aflat Ioana după salvarea ei? Nu-i exclus să fi fost la Roma, la curtea papei Martin V (acolo trebuie să-i fi ajutat foarte mult legăturile prinţeselor din casa regală care o protejau) sau, poate, într-o închisoare englezească. În 1970 a apărut la Paris cartea lui Pierre de Sermoises (un urmaş îndepărtat al pseudoIoanei) *Misiunile secrete ale Ioanei d'Arc*, în care se susţine că în aceşti ani Fecioara din Orléans a fost agent secret al Ordinului franciscanilor. De ce şi-a făcut apariţia abia peste cinci ani? Pentru că, susţine P. de Sermoises, tocmai în acest timp s-a schimbat serios situaţia politică şi militară. În septembrie 1435 murise ducele de Bedford, ceea ce îi lipsea pe englezi de o conducere unitară, iar în primăvara anului următor a fost eliberat Parisul. Se mai amintea de asemenea că istoricul A. Baillet susţinea că ar fi descoperit, în anul 1907,

contractul de căsătorie al Jeannei des Armoises în arhiva unui notar din orăşelul Fresnes-en-Woevre şi a stabilit că semnătura miresei era identică cu semnătura de pe mesajul adresat de Ioana d'Arc locuitorilor Reims-ului. El a povestit despre descoperirea sa câtorva ziarişti. Oraşul Fresnes a fost însă distrus complet în timpul războiului mondial din 1914 – 1918, şi arhiva a pierit. Cu puţin timp înainte de moarte (1961), A. Baillet a vorbit deseori despre această descoperire 19.

Aşa stând lucrurile, n-a fost însuşi procesul Ioanei o comedie, în care toţi participanţii au jucat nişte roluri dinainte convenite? Minutele procesului din Rouen au fost falsificate de Cauchon. El dăduse dispoziţia să nu se consemneze numeroase declaraţii ale acuzatei. S-a păstrat o copie nefalsificată a minutelor, prezentată ca probă la contraproces. Ea a fost descoperită de un istoric în secolul nostru şi atestă că textul oficial a fost „corectat" tendenţios de Cauchon şi trimis în această formă curţilor europene. Principalul obiectiv politic al procesului din Rouen a fost de a dovedi nelegitimitatea încoronării lui Carol al VII-lea, înfăptuită cu ajutorul unei vrăjitoare.

Rolul de principal intrigant în istoria Ioanei d'Arc îi este atribuit lui Cauchon. Legenda nu suferă nuanţe, cunoaşte doar albul şi negrul. Or, datele existente atestă că acesta căuta în mod vădit să tărăgăneze procesul, că Parlamentul parizian i-a amintit în repetate rânduri de necesitatea de a grăbi încheierea cazului. Dorea Cauchon să câştige timp, încercând să o salveze pe Fecioară? Nu şi-a pus el masca de duşman al Fecioarei din Orléans cu scopul de a-i putea numi pe judecători şi de a realiza astfel planul său de salvare a Ioanei? Nu este clar dacă ea ştia de acest plan, în caz că acesta a existat în realitate. Însă Cauchon, în mod evident deliberat, n-o întreba pe acuzată despre multe lucruri importante, permiţându-i să le treacă sub tăcere. Pentru englezi era important ca vrăjitoarea să fie arsă pe rug. Dar cine a fost executat în realitate este deja un lucru secundar. De ce ar fi încercat Cauchon s-o elibereze pe Ioana? Fie chiar şi din simplă prudenţă şi

prevedere, din dorinţa de a-şi asigura interesele în cazul că norocul ar fi trecut de partea francezilor. Poate Cauchon urmărea un compromis? Carol al VII-lea, care propusese răscumpărarea şi ameninţa cu represiuni împotriva unor prizonieri englezi de vază, ar fi putut să o salveze pe Ioana, dar oficial ea ar fi fost executată aşa cum cereau obiectivele politicii engleze. Cauchon a încercat să salveze viaţa Ioanei, altfel ar fi pronunţat de la bun început sentinţa capitală şi nu ar mai fi osândit-o întâi la închisoare. (El nu putea şti dinainte că ea va cădea în capcană şi va oferi motive să fie declarată vinovată de a fi căzut pentru a doua oară în păcatul ereziei.)

Trebuie să arătăm că, spre deosebire de alţii care chemau la luptă, cu care răfuiala englezilor era scurtă, Ioana a fost judecată, iar procesul s-a prelungit câteva luni de zile. Foarte semnificativ este şi faptul că Ioana nu a fost supusă la cazne, care pe vremea aceea nu constituiau o excepţie, ci o procedură normală de obţinere a mărturisirilor din partea acuzatului ce îşi nega vina. Cu un secol înainte tortura a fost aplicată şi Marelui magistru al Ordinului templierilor, Jacques Molay. Deşi Ioana fusese excomunicată, i s-a dat posibilitatea, contrar regulilor şi practicii obişnuite, de a se împărtăşi, favoare ce nu se acorda pe-atunci nimănui dintre cei acuzaţi de vrăjitorie şi condamnaţi pentru aceasta la ardere pe rug.

— După cum se ştie, Ioana a fost capturată de un tfasal al lui Jean de Luxembourg, care a predat-o suzeranului său – ducele Filip al Burgundiei, iar acesta – englezilor. După capturare Ioana a avut o discuţie cu ducele Burgundiei, al cărei conţinut a rămas necunoscut, deşi la întâlnire a asistat şi istoriograful de curte Enguenând de Monstrelet. Mai târziu acesta a scris în cronica sa că nu-şi poate aminti despre ce au vorbit ducele şi Fecioara din Orléans. O asemenea pierdere de memorie se poate explica doar prin faptul că în timpul întâlnirii s-a vorbit despre un important secret de stat. E interesant că nu Ioana a fost dusă la duce, ci însuşi Filip al Burgundiei a venit la locul în care era întemniţată – un omagiu

neaşteptat faţă de o simplă păstoriţă. Vizitând închisoarea din Rouen, Jean de Luxembourg s-a întâlnit şi el cu fosta lui prizonieră. Unul dintre intimii lui, cavalerul Haimond de Macy, a declarat, în 1456, la procesul de reabilitare, că a participat la această întâlnire; au mai fost prezenţi şi comandanţii militari englezi – conţii Warwick şi Staffort, cancelarul Angliei. Jean de Luxembourg i-a spus Ioanei că venise s-o elibereze prin răscumpărare, dacă ea nu va mai lupta împotriva englezilor. Fecioara a răspuns că Jean râde de ea, neavând nici dorinţa şi nici puterea de a o elibera. Englezii însă vor s-o omoare pentru a cotropi regatul francez. Cuvintele Ioanei l-au scos din sărite pe Staffort, care şi-a şi tras pe jumătate sabia pentru a o omori pe prizonieră, dar a fost oprit de Warwick. Istoricii au încercat să explice acest episod în mai multe feluri. Unii erau dispuşisă admită că în această perioadă încă nu era exclusă posibilitatea eliberării Ioanei prin răscumpărare şi în anumite condiţii avantajoase pentru englezi şi aliaţii lor. Alţii au văzut în aceasta ecoul unui compromis secret: oficial se va declara că Ioana a fost arsă pe rug ca eretică şi vrăjitoare, iar în realitate i se va oferi posibilitatea să se salveze 20.

LEGENDA SÂNGELUI REGESC

La proces, la 22 februarie 1431, Ioana a declarat judecătorilor că, dacă ar fi fost mai bine informaţi despre dânsa, n-ar mai fi dorit ca ea să se afle în mâinile lor 21. La 24 februarie Fecioara le-a spus că se expun unui mare pericol, iar la 14 martie a afirmat că dacă Dumnezeu îi va pedepsi pe judecători, aceştia să ştie că ea şi-a făcut datoria de a-i avertiza.

Partizanii versiunii neortodoxe văd aici aluzii la faptul că Ioana păstra legătura cu anumite forţe din exterior, care îi dădeau sfaturi şi indicaţii. Dar şi aceasta este o interpretare forţată. Afirmaţiile Ioanei că aceste forţe ar fi „vocile” sfinţilor nu sunt luate în considerare sau sunt apreciate ca o încercare de a masca legături întru totul pământene: cu emisarii lui Carol al VII-lea. După opinia unora dintre aceşti istorici, Cauchon şi stăpânii lui englezi

puteau avea temeiurile lor să nu împiedice aceste contacte, precum şi motive pentru salvarea Ioanei. Acţionau, cum se spune „drepturile sângelui nobil”, atât de importante pentru nobilimea epocii. Pe scurt, după cum presupun aceşti cercetători, Ioana nu era fiica părinţilor ei, ci… sora nelegitimă a lui Carol al VII-lea.

Cum a putut păstoriţa din Domrémy, în timpul întâlnirii cu şovăielnicul rege, să-l convingă pe acesta de predestinaţia ei şi, în ciuda sfaturilor curtenilor, să-l determine pe Carol al VII-lea să-i pună la dispoziţie trupe pentru a-şi îndeplini misiunea? Sursele amintesc pe departe de o anumită taină pe care Ioana i-a comunicat-o regelui. Asupra lui Carol plana suspiciunea că ar fi fost copil nelegitim, şi acest lucru, având în vedere moravurile mamei lui, regina Isabela, părea foarte verosimil. Poate că Ioana i-a făcut dovada că tocmai ea este acel copil nelegitim al Isabelei despre care se bârfea. Dovada putea fi unul dintre cele două inele pe care Ioana le purta întotdeauna. Inelele i-au fost luate de burgunzi după ce a fost făcută prizonieră şi date lui Cauchon, care a şi întrebat-o pe Ioana despre ele. Aceasta i-a dat nişte răspunsuri foarte evazive. Englezii, chiar dacă ştiau despre toate acestea, erau nevoiţi să tacă. Ca şi Carol al VII-lea, ei nu erau câtuşi de puţin interesaţi să strice definitiv reputaţia reginei Isabela, ceea ce ar fi zdruncinat încrederea în legitimitatea fiicei sale Caterina, căsătorită cu regele Angliei Henric al V-lea, al căror fiu, Henric al VI-lea, fusese cu puţin înainte de procesul din Rouen încoronat la Paris. La proces, Ioana a declarat că la multe întrebări nu va răspunde. Judecătorul n-a obligat-o să renunţe la hotărârea luată, deoarece ambelor părţi le convenea ca multe lucruri să fie trecute sub tăcere. S-ar putea ca salvarea să fi fost rezultatul unor tratative şi înţelegeri secrete. Între Carol şi ducele de Bedford. Cât timp s-au dus tratativele, Cauchon a tărăgănat procesul. Pentru englezi era important s-o păstreze pe Ioana ca garanţie preţioasă în tratativele cu francezii. Ea a putut fi transferată din Rouen la altă închisoare.

Desigur, dovezi directe că Ioana ar fi fost fiica reginei Isabela nu există. Se ştie totuşi că în ziua de 10 noiembrie 1407 Isabela a născut un copil al cărui tată nu putea lfi regele Carol al VI-lea, de care era de mult despărţită. Se considera că tatăl copilului era ducele Louis d'Orléans, asasinat la scurt timp după aceea (23 noiembrie) de duşmani. Pruncul, numit Filip, ar fi murit, după unele informaţii la naştere, după altele în vara următoare. După susţinătorii noii versiuni, regina n-ar fi născut un fiu, ci o fiică. În cronica preotului din Saint-Dénis se menţionează că ducele d'Orléans, la scurt timp după un prânz la regină, a fost omorât. În cronică se specifică: după un „prânz vesel", şi aceasta la numai 13 zile de la moartea fiului lor (dacă a fost într-adevăr fiu şi dacă a murit într-adevăr la 10 noiembrie 1407). S-ar putea ca această informaţie să dezmintă ştirea falsă despre moartea copilului, care a fost lansată pentru a-i induce în eroare pe duşmanii ducelui.

De mult timp a fost sesizat un lucru ciudat. În secolul al XVIII-lea s-a tipărit de patru ori o istorie a Franţei în mai multe volume. În ediţia a doua, apărută în 1764, cel de al doisprezecelea copil al lui Carol al VI-lea este numit Filip, iar în celelalte ediţii este numit Ioana. Însă autorii lucrării nu făceau nicio legătură între această Ioană rehiar dacă apariţia ei r. u era doar o simplă greşeală tipografică – şi Ioana d'Arc. În ediţia din 1770 a fost formulată versiunea tradiţională cu privire la naşterea Ioanei d'Arc în 1412 într-o familie săracă din Domrémy.

În drama *Henric al VI-lea*, scrisă, după opinia majorităţii criticilor, în cea mai mare parte de Shakespeare, Ioana d'Arc afirmă: „Mă trag din neam de sânge nobil". Ea îi reproşează tatălui-păstor că a fost corupt de englezi şi aruncă duşmanilor ei acuzaţia: „[Ţărane, du-te!] L-aţi plătit să spună că-s fata lui, că nu-s de sânge nobil". Susţinătorii versiunii că Ioana ar fi fost sora lui Carol al VII-lea s-au agăţat, bineînţeles, de aceste cuvinte şi le consideră chiar o dovadă preţioasă. „Se ştie, declară ei, că Shakespeare cunoştea bine tradiţiile transmise de aristocraţia engleză din generaţie în

generaţie” 22. Argumentul e fără valoare. Drama *Henric al VI-lea* a fost scrisă la mai bine de un secol şi jumătate după moartea Ioanei. Materialele folosite de autorul ei – cronicile istorice din secolul al XVI-lea – sunt şi ele depărtate cu un secol de vremurile Ioanei d’Arc. E mai mult decât îndoielnic ca citata afirmaţie a Ioanei din dramă să-şi aibă originea în anumite prejudecăţi „tradiţionale” ale aristocraţiei englezeşti. Trebuie adăugat, totuşi, că, după toate probabilităţile, scenele în care – pentru a da satisfacţie mentalităţii şovine a spectatorilor – Ioana este înfăţişată ca vrăjitoare şi desfrânată neruşinată nu au fost scrise de Shakespeare. În sfârşit – şi acest lucru nu-l poate ignora niciunul dintre partizanii versiunii netradiţionale –, la începutul dramei (scena a doua, în timpul primei întâlniri cu delfinul Carol) Ioana îşi spune „fiică de păstor”.

În concepţia nobilimii franceze din secolul al XV-lea, faptul de a fi, chiar şi nelegitim, fiul sau fiica unei persoane din casa regală era o mare cinste. Fiu al aceluiaşi Louis d’Orléans, presupusul tată al Ioanei, viitorul mare comandant de oşti contele Dunois îşi semna cu mândrie scrisorile „fiu natural al ducelui d’Orléans”. De ce să-şi fi ascuns Ioana originea ei nobilă? Pentru a nu pune la îndoială, răspund partizanii noii versiuni, fidelitatea conjugală a mamei „sale” şi, prin urmare, legitimitatea drepturilor lui Carol al VII-lea la tron. Şi aşa Carol era învinuit – de englezi şi aliaţii lor, burgunzii – că ar fi nelegitim, şi acuzaţia nu trebuia în niciun caz sprijinită prin recunoaşterea adevăratei origini a Ioanei. Cunoscutul susţinător al noii versiuni G. Pesme susţinea că tovarăşul său de idei răposatul istoric Édouard Schneider, care avea legături prieteneşti cu papii Pius XI şi Pius XII, a descoperit în 1935, în arhivele Vaticanului, procesul-verbal al interogatoriului luat Ioanei de o comisie specială înfiinţată din porunca lui Carol al VII-lea şi care constata originea regală a Fecioarei. Concluziile comisiei, formulate în scris, au fost predate spre păstrare avocatului general al regelui, Jean Rabatèau, la care a locuit o vreme Ioana. De ce însă Schneider nu şi-a publicat descoperirea? Pentru că

acest lucru nu l-a vrut Vaticanul23. Totuşi, el a. comunicat verbal acest lucru multor persoane, iar lui Pesme i-a relatat despre toate acestea chiar într-o scrisoare specială. Versiunea despre originea regească a Ioanei explică, după opinia lui Pesme, de ce i se supuneau atât de uşor comandanţii recalcitranţi ai detaşamentelor feudale, de ce seniori cum ar fi contele d'Armagnac, i se adresau în scrisori cu „nobilă doamnă1, de ce purta ea culorile casei d'Orléans, ştia carte şi avea chiar şi cunoştinţe de artă militară. Este interesant de remarcat că, după părerea unor istorici, în momentul înnobilării Ioanei i s-a atribuit blazonul regal, dar cu un semn heraldic suplimentar, care demonstra originea ei nelegitimă (există şi alte încercări de a interpreta acest blazon). Ioana a putut fi numită „Fecioara din Orléans" nu numai pentru rolul pe care l-a avut în despresurarea oraşului Orléans, dar şi pentru legătura ei de rudenie cu casa de Orléans.

Când s-a născut Ioana? După versiunea tradiţională, în 1412. Bineînţeles afirmaţia că ar fi fost mai mare eu câţiva ani nu afectează în principiu această versiune. Dimpotrivă, confirmarea acestei date dezminte ipoteza că Ioana ar fi fost fiica Isabelei de Bavaria. Dar de unde a apărut data de 1412? însăşi Ioana, sosind în 1429 la curtea lui Carol al VII-lea, spusese că are „de trei ori şapte ani", deci s-ar fi născut prin 1407 – 1408. La primul interogatoriu, luat la 21 februarie 1431 în prezenţa unei mari asistenţe, Ioana a afirmat că are „aproximativ 19 ani". În ziua următoare, 22 februarie, întrebarea a fost repetată, ce-i drept sub altă formă. „Întrebată, în continuare, la ce vârstă a părăsit casa părintească – se spune în procesul-verbal –, ea a declarat că nu poate răspunde ce vârstă are".

Ce este mai plauzibil: că Ioana a uitat peste noapte anul în care s-a născut, sau că nu dorea să spună data adevărată? Pentru explicarea unor asemenea răspunsuri echivoce se invocă de obicei faptul că în Evul mediu nu erau înregistrate naşterile şi nimeni din oamenii simpli nu-şi cunoştea cu precizie vârsta. Acest argument nu trebuie

exagerat. Într-adevăr, certificate de naştere nu existau, însă preoţii consemnau data botezării nou-născuţilor. În plus, cei apropiaţi cunoşteau în timpul cărui eveniment remarcabil – pentru familie sau localitate – s-a născut fiecare locuitor, şi acest lucru permitea să se stabilească vârsta cu o precizie de aproximativ un an. Legat de aceasta, se poate observa că toţi consătenii şi prietenii din copilărie ai Ioanei, care au fost audiaţi ca martori în procesul de reabilitare din 1456, au putut indica cu precizie vârsta pe care o aveau. Isabelle Gerardin a declarat că are 51 de ani, Hauviette – 45, Mengette – 43 etc. Cum se explică atunci că, în urmă cu un sfert de secol, Ioana, incomparabil mai dezvoltată şi înzestrată decât consătencele sale, îşi putea determina vârsta doar cu aproximaţie, pentru ca a doua zi să declare că de fapt n-o ştie? Dacă lăsăm însă la o parte declaraţia atât de dubioasă a Ioanei din 21 februarie 1431, atunci o serie întreagă de alte date ne permit să stabilim că ea s-a născut, probabilj la sfârşitul anului 1407.

În primul rând, la interogatoriul din 22 februarie 1431 Ioana declară că a auzit pentru întâia oară „vocile” sfinţilor când avea „treisprezece ani sau cam pe atât”. Iar la interogatoriul din 27 februarie susţine că a fost pentru întâia oară la Vaucouleurs la *şapte ani* după ce sfinţii au luat-o sub ocrotirea lor. La Vaucouleurs Ioana a sosit în mai 1423. Avea atunci, după propriile-i calcule, 20 de ani (treisprezece plus şapte). Unul dintre autorii care susţin versiunea tradiţională, abatele Paul Guillaume, şi-a exprimat, nedumerit, chiar presupunerea că aici ar fi vorba de o greşeală a copistului. Dar în felul acesta poate fi con – testată orice dovadă a izvoarelor care nu se încadrează într-o schemă preconceptă. Dacă admitem însă că Ioana n-a vrut să-şi spună vârsta adevărată, iar prin declaraţiile din 22 şi 27 februarie s-a trădat fără să vrea, totul îşi găseşte o explicaţie plauzibilă.

În al doilea rând, să apelăm la actul de acuzare, întocmit la 27 martie 1431, după prima serie de interogatorii la care a fost supusă Ioana. La punctul 8 al

acestui act se spune că Ioana plecase la Neufehiteau când avea 20 de ani. Data acestei călătorii poate fi totuşi stabilită cu precizie: iulie 1428, cu alte cuvinte ea s-a născut prin 1408.

Cauchon şi-a trimis oamenii la Domrémy pentru a culege informaţii despre anii copilăriei Ioanei; de aici cunoştinţele lui despre vârsta ei. Şi din nou această dovadă din actul de acuzare îi pune în încurcătură pe susţinătorii versiunii tradiţionale. Unul dintre ei, S. Luce, consideră că ar fi din nou vorba de o greşeală a copistului, care scrisese cifra latină „X", în locul cifrei necesare „V" (din care cauză a apărut XX de ani în loc de XV). Dar, în acest caz, supoziţia unei astfel de greşeli duce la o evidentă absurditate, şi anume că Ioana s-a născut prin august 1413 şi că avea doar 15 ani şi jumătate când a eliberat Orléansul! Să mai adăugăm că cronicarul de curte al ducelui Burgundiei, Enguerraud de Monstrelet, care o văzuse pe Ioana imediat după ce aceasta fusese făcută prizonieră, menţiona că ea avea „douăzeci sau în jur de douăzeci de ani". Aici nu mai poate fi vorba de o greşeală a copistului, deoarece vârsta nu este indicată prin cifre, ci prin litere.

Alţi cronicari indică diferite alte date ale naşterii Ioanei. Perceval de Cagny, istoriograful ducelui d'Alençon, în cronica pe care a scris-o între anii 1434 şi 1437 şi care prezintă o mulţime de date destul de veridice referitoare la Ioana, menţionează că aceasta şi-a început misiunea când avea „între optsprezece şi douăzeci de ani", însă în pagina următoare se poate citi că Ioana a fost capturată când avea aproximativ douăzeci şi opt de ani, lucru care este în totală contradicţie cu afirmaţia anterioară.

Un alt exemplu de contradicţie de acelaşi gen. Contemporanul Ioanei Philippe de Bergam notează că ea avea şaisprezece ani când a venit la curte şi douăzeci şi patru de ani când a fost arsă pe rug la Rouen. În realitate însă, între aceste evenimente s-au scurs nu opt, ci doar ceva mai mult de doi ani. Dacă ar fi să credem că Ioana avea 24 de ani când a fost arsă pe rug la Rouen, acest

lucru ne duce din nou la anul 1407 ca an al naşterii. Între altele, Bergam afirmă că şi-a preluat informaţiile de la Guillaume Guache. Unii istorici consideră numele Guache sau Gaucache o denaturare a numelui lui Raoul de Gaucourt, confident favorit al ducelui d'Orléans şi cârmuitor ai Orléans-ului, care luptase împreună cu Ioana pentru eliberarea acestui oraş. În jurnalul unui burghez parizian se menţionează că Ioana a murit la aproximativ 27 de ani de la naştere. Toate acestea ne dovedesc, în ultimă instanţă, că anul 1412 nu poate fi considerat ca dată certă a naşterii Ioanei. În plus, există şi alte motive de a pune la îndoială această dată. În 1428, pe când locuia la Neufehiteau, Ioana a fost nevoită să se înfăţişeze în faţa tribunalului din Toul, fiind acuzată de nerespectarea promisiunii de a se căsători cu un flăcău de la ţară. După cum a povestit ea însăşi, străbătuse, de una singură, o distanţă de peste 150 de kilometri pe drumuri foarte nesigure. Dacă apreciem că avea în jur de 21 de ani, mai putem admite acest lucru, dar e greu de presupus o asemenea călătorie în cazul unei fete de şaisprezece ani. Mai mult, dacă avea 16 ani, după legile care existau pe atunci în Lorena, ar fi fost considerată minoră şi n-ar.fi putut să-şi apere singură interesele în faţa tribunalului.

Să apelăm acum la mărturiile prietenelor Ioanei făcute în timpul procesului din 1456. Hauviette, care avea atunci 45 de ani (cu alte cuvinte se născuse în 1411), a declarat că Ioana era mai mare decât ea cu trei sau patru – ani. Este puţin probabil ca Hauviette să fi greşit în aprecierea vârstei prietenei sale din copilărie, devenită eroină naţională, şi s-o fi considerat mai mare cu câţiva ani dacă aceasta ar fi fost mai tânără decât ea cu un an. Ar fi însemnat să greşească cu cinci ani – diferenţă foarte mare la vârsta copilăriei. Este puţin probabil, de asemenea, să fie vorba aici de o greşeală a celui care a întocmit minuta.

Într-o serie de alte mărturii contemporane sau în altele mult mai târzii, din a doua jumătate a secolului al XV-lea şi prima jumătate a secolului al XVI-lea, vârsta Ioanei în timpul procesului de la Rouen a fost apreciată în

mod diferit – 22, 24 şi chiar 28 de ani, dar în toate cazurile data naşterii sale era considerată a fi fost înainte de 1412.

Până acum s-a vorbit mai ales despre două procese ale Ioanei – procesul, de la Rouen şi procesul de reabilitare. Ele au fost precedate însă de încă un proces, mai precis de o închetă, efectuată la Poitiers, din porunca lui Carol al VII-lea, aproape imediat după apariţia Ioanei la curte, de către înalţi demnitari ai Bisericii şi consilieri de vază ai parlamentului. La Domrémy au fost trimişi câţiva călugări pentru a stabili împrejurările legate de copilăria Ioanei. Rezultatele cercetării au alcătuit celebra *Carte de la Poitiers*, al cărei conţinut nu a fost dat publicităţii şi la care nu s-a apelat nici în timpul procesului de la Rouen şi nici – < fapt foarte semnificativ – în timpul procesului de reabilitare. În baza unor motive ce nu ne sunt cunoscute, comisia însărcinată cu efectuarea cercetării, sceptică la început, a ajuns la concluzia că Ioana este demnă de încredere. Conform concepţiilor existente în Evul mediu, numai o fecioară putea fi aleasă de Dumnezeu pentru a-i îndeplini voinţa şi numai aceasta nu putea deveni unealta Diavolului. De aceea, Ioana a fost supusă examinării de către matroane împuternicite să facă acest lucru. Acestea erau două regine – Maria de Anjou, regina Franţei, şi mama ei, regina Yolanda de Aragón, care exercita o mare influenţă asupra abulicului Carol al VII-lea şi care este considerată principalul iniţiator al planului de a face din Ioana o eliberatoare a ţării de sub stăpânirea englezească. Este suficient să ne imaginăm deosebirile de castă existente în societatea medievală pentru a înţelege că cinstea arătată Ioanei nu putea fi atribuită unei simple păstoriţe.

Ioana şi-a spus întotdeauna Fecioara Ioana, nu Ioana d’Arc. La interogatoriul din 21 februarie 1431 a declarat că acolo unde se născuse i se spunea Jeannette, în Franţa – Jeanne, iar porecla sau numele de familie nu le ştie. Dacă era vorba într-adevăr de numele de familie, atunci aceasta putea să însemne că Fecioara din Orléans nu dorea, evident, să-şi spună Ioar. a d’Arc. Abia după mai bine de o

lună, la 24 martie; Ioana a declarat o dată că tatăl ei era Jacques d'Arc, iar mama Isabelle Romée. A fost însă singura zi când interogatoriul s-a desfăşurat neoficial, şi Ioana nu jurase să facă mărturisiri sincere. De aceea, Ioana putea. să-i declare ca tată şi ca mamă pe părinţii ei adoptivi. Numele de familie al Ioanei n-a fost amintit nici la procesul de reabilitare. Nu avem de-a face cu „un complot al tăcerii bine organizat"? Chiar şi susţinătorii versiunii tradiţionale recunosc că Fecioara din Orléans a început să fie numită Ioana d'Arc abia din a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Atrage atenţia şi următorul aspect. La curtea lui Carol s-au prezentat nu o dată persoane care susţineau că ar fi trimise de providenţă. Dar numai Ioana a plecat la curte pe seama vistieriei regelui, fiind însoţită de o escortă specială înarmată.

Există o relatare cum că, după sosirea la curte, au încercat s-o păcălească pe Ioana prezentându-i drept rege altă persoană (contele de Clermont). Ioana l-a recunoscut însă imediat pe Carol al VII-lea, care se afla printre curteni, şi i s-a adresat direct lui. Cum a putut să-l recunoască pe rege dacă acesta nu i-a fost descris înainte? Ce ar fi putut să-i comunice Ioana regelui în timpul primei lor întâlniri? Răspunsul la această întrebare nu l-au dat nici contemporanii şi nici istoricii, începând cu partizanii versiunii tradiţionale şi terminând cu autorii celor mai recente lucrări24. Ioana i-a declarat regelui că anume ea este copilul nelegitim al mamei lor. Acesta era de fapt secretul de stat despre care marele inchizitor al Franţei Jean Bréhal poruncise să nu se vorbească la procesul de reabilitare.

Este interesant că tatăl şi mama Ioanei d'Arc se pare că n-au fost invitaţi la încoronarea de la Reims, devenită posibilă datorită faptelor de vitejie ale fiicei lor, deşi Jacques d'Arc şi Isabelle Romée călătoreau acolo pentru pricini mult mai puţin importante. Niciunul dintre ei n-a intrat în legătură cu Ioana când aceasta a fost rănită. S-au păstrat scrisori trimise de Ioana diferitor persoane –

englezilor, ducelui Filip de Burgundia, contelui d'Armagnac, locuitorilor din Tours, Reims, Tournai şi alte oraşe, chiar husiţilor cehi, dar niciuna celor care sunt consideraţi pă –,rinţii ei (e incredibil ca ei să nu fi păstrat scrisorile de la celebra lor fiică, dacă le-ar fi primit). După plecarea ei din Domrémy, Ioana a rupt parcă orice legătură cu soţii d'Arc. E adevărat, fraţii d'Arc au însoţit-o, dar e evident că ea nu le împărtăşea planurile, nu s-a păstrat nici un singur cuvânt adresat acestora. Fraţii d'Arc au urmat-o dorir ca slujitori.

Toate acţiunile Ioanei demonstrează îndelungata pregătire pentru misiunea ei viitoare, cunoaşterea situaţiei politice, a atmosferei de la curtea lui Carol al VII-lea. „Vocile" sfinţilor sunt indicaţi-le persoanelor care s-au ocupat de această pregătire. Asediat de englezi la Orléans, contele Dunois, fiul nelegitim al ducelui Louis d'Orléans, le-a declarat la 12 februarie 1429 ostaşilor săi că i s-a prorocit că oraşul va fi eliberat de o „Fecioară care va apărea dinspre graniţa lorenă". Or, Ioana a plecat la curtea regelui abia la 23 februarie, şi Dunois putea face această prorocire numai dacă apariţia Fecioarei din Orléans fusese prevăzută anterior de anturajul lui Carol al VII-lea.

Atrage atenţia gradul de cultură al Ioanei, care era la curent cu obiceiurile curţii, avea cunoştinţe de politică, geografie, artă militară, ştia să călărească. Deşi originară din Lorena, Ioana nu se exprima în dialectul local, ci vorbea franţuzeşte, fără niciun fel de accent. Iar limba franceză a început să se răspândească în Lorena abia în secolul al XVII-lea, adică după două sute de ani de la moartea Ioanei. Ea vorbea franţuzeşte atât de curat, încât în momentul când unul dintre membrii tribunalului care o judeca, un călugăr dominican din Limoges, a întrebat-o în ce limbă îi vorbeau „vocile" (vocile sfintelor Ecaterina şi Margareta) Fecioara din Orléans i-a putut răspunde:

— Într-o limbă franceză mai frumoasă decât a dumneavoastră! (Ioana avea în vedere felul nenatural de a vorbi al acestui dominican).

Rămâne neclară chestiunea dacă Ioana ştia carte,

dacă ştia să citească şi cu atât mai mult să scrie. În minutele procesului de la Rouen se spune că era neştiutoare de carte. Unii istorici înclină, însă, să interpreteze aceste cuvinte nu literal, ci în sensul că Fecioara nu avea o educaţie de curte. A fost întrebată cum îi comunicau „vocile" voinţa lor – verbal sau în scris, adică i s-a pus o întrebare care presupunea că Fecioara ştia să citească. Ea n-a răspuns la întrebare, cerând o amânare de opt zile. Într-un alt răspuns de-al ei întâlnim afirmaţia: „n-am scris şi nici n-am poruncit să se scrie". S-au păstrat originalele a cinci scrisori, din care trei (către locuitorii Reismului şi Riom-ului) sunt semnate de ea. Corecturile făcute în textul a două din aceste ultime scrisori pot sugera ideea că au fost făcute de Ioana. Pot fi aduse şi alte dovezi asemănătoare ale izvoarelor scrise, care ar atesta că Ioana ştia să citească şi să scrie. De altfel, acest lucru nu are o prea mare-importanţă. Pe vremea aceea nu aveau ştiinţă de carte chiar şi unii dintre reprezentanţii cei mai de seamă ai protipendadei aristocratice.

Numele de Fecioara din Orléans, sub care Ioana a intrat în istorie, este considerat o poreclă populară. Acest lucru este însă discutabil. Arhiepiscopului de Embrun, Jacques Gelu, contemporah al Ioanei şi curtean al lui Carol al VII-lea, îi aparţine lucrarea *Fecioara din Orléans*. Această lucrare a fost scrisă *înainte* ca Ioana să pornească la eliberarea Orléans-ului (sau cel mult înainte de 17 mai 1429, iar Orléans-ul a fost eliberat la 8 mai, şi această veste încă nu putea ajunge la monseniorul Gelu). Prin urmare, ar fi fost mult mai firesc dacă opul arhiepiscopului s-ar fi intitulat, de pildă, *Fecioara* din *Domrémy*. Iar denumirea reală de *Fecioara din Orléans* ar fi trebuit tradusă mai corect cu „Mademoiselle d'Orléans", adică aparţinând casei de Orléans. Întrucât opera prelatului era destinată numai regelui, secretul de stat putea să nu fie ascuns. De altfel, atitudinea anterioară negativă a lui Gelu faţă de Ioana s-a schimbat într-o atitudine pozitivă. Acest lucru *a*. fost urmarea întâlnirii care a avut loc la sfârşitul lunii martie sau începutul lui aprilie între arhiepiscop şi

cardinalul Foix, care se înapoia de la Roma şi care discutase cu el despre Ioana. Cardinalul Foix se întâlnise la Roma cu papa Martin V. Devine plauzibil că papa ştia deja câte ceva despre Ioana, cu foăte că păstoriţa din Domrémy încă nu se făcuse cunoscută prin nimic.

Sunt semnificative familiarismul arogant, tonul protector adoptat de Ioana faţă de cei mai de seamă seniori – Dunois, ducele d'Alençon, contele d'Armagnac.

Ioana manifesta o mare atenţie faţă de soarta casei de Orléans, faţă de Charles d'Orléans (fiul ducelui Louis), care, începând din 1415, din timpul bătăliei de la Azincourt, s-a aflat timp de 25 de ani prizonier în Anglia şi, îndeletnicindu-se cu compunerea de madrigaluri poetice, era prea puţin afectat de suferinţele Franţei. În cazul morţii fiului lui Carol al VII-lea (iar delfinii mureau deseori înaintea taţilor lor), Charles d'Orléans ar fi devenit moştenitorul tronului Franţei şi, prin urmare, rivalul regelui Angliei Henric al VI-lea, care era considerat de englezi şi rege al Franţei. S-ar părea că declaraţia Ioanei la procesul de la Rouen că ar deţine un secret referitor la ducele Charles ar fi trebuit să-i intereseze încel mai înalt grad atât pe Cauchon cât şi pe stăpânii lui englezi. Ei nu s-au arătat însă câtuşi de puţin curioşi. Tot la proces, Ioana declarase că după eliberarea Orléans-ului avea de gând să captureze câţiva comandanţi militari englezi cu scopul de a-i schimba cu ducele Charles. Trebuie adăugat că, după înapoierea sa în Franţa, Charles d'Orléans l-a recompensat cu dărnicie pe Pierre d'Arc, devenit Pierre du Lis, pentru serviciu credincios. Cum am mai. arătat, armele, culorile îmbrăcămintei. Ioanei, blazonul ei trebuiau, de asemenea, să demonstreze apropierea ei de-casa de Orléans. În ordonanţa regală din 2 iunie 1429, prin care se stabilea blazonul Ioanei, nu este amintit numele d'Arc 25.

Desigur, totala indiferenţă a lui Carol al VII-lea şi a curţii faţă de soarta Ioanei, căzută în mâinile englezilor, nu sprijină ipoteza că Fecioara din Orléans ar fi fost sora regelui. Se poate, totuşi, presupune că au precumpănit interesele de stat. După încoronarea lui Carol al VII-lea.

Fecioara din Orléans, care continua războiul, devenise o piedică în calea realizării planurilor de armistiţiu cu ducele Burgundiei, aliatul englezilor. Afară de aceasta, ar fi putut Carol al VII-lea s-o smulgă pe Ioana din mâinile englezilor, care cuceriseră cea mai mare parte a Franţei? Este interesant că, după cum mărturisise Ioana, „vocile" o avertizaseră că în curând va fi făcută prizonieră şi va pieri.

În timpul procesului de reabilitare, Romei nu-i convenea să recunoască viaţa postumă – după sentinţa dată de Biserică – a Ioanei. Acelaşi lucru trebuie spus şi despre interesele coroanei: regele avea nevoie numai de reabilitarea Ioanei, nu şi de divulgarea adevăratei origini şi de salvarea ei.

Cererea de reabilitare a Fecioarei din Orléans, semnată de Isabelle Romée (tatăl Ioanei, Jacques d'Arc, murise între timp) a fost întocmită de legistul Guillaume Prévosteau. Tot lui îi aparţin şi următoarele rânduri semnificative: „Dacă e oprit să minţi, în schimb e îngăduit să ascunzi adevărul, potrivit locului şi timpului, tăinuindu-ţi gândurile cu ajutorul unor scorneli iscusite sau a unei rostiri pline de tâle". În cerere, Fecioara din Orléans era numită pentru prima dată Ioana d'Arc. Dar, după cum deja ştim, Ta procesul de reabilitare, unde au depus mărturie 30 de locuitori din Orléans şi circa 40 din Domrémy, nu s-a considerat necesar să fie audiată şi Isabelle Romée. Fiind reclamantă, Isabelle Romée era singura care nu trebuia să depună jurământ. Exista, pesemne, teama ca bătrânei să nu-i scape vreo vorbă imprudentă. Isabelle Romée a asistat la ceremonia solemnă din 7 noiembrie 1455, la începutul procesului de reabilitare, dar ulterior declaraţiile ei parcă nu i-au mai interesat deloc pe organizatori, deşi ea putea da cele mai precise informaţii cu privire la multe dintre problemele ce-i interesau. Din partea Isabellei Romée a fost primită doar cererea amintită – în care ea reclama executarea Ioanei în 1431. Era mult chiar şi acest lucru, afirmă susţinătorii versiunii netradiţionale, de vreme ce

Isabelle Romée ştia de apariţia Fecioarei în 1439 la Orléans şi, probabil, s-a şi întâlnit acolo cu ea. A-i cere declaraţii false despre locul şi data naşterii Ioanei li s-a părut judecătorilor un lucru riscant şi inutil. Martorii au declarat că Ioana este fiica Isabellei Romée, dar pe aceasta n-au găsit timp să o întrebe despre acest lucru. În minutele procesului de reabilitare nu există nici depoziţiile fraţilor du Lis. Or, Jean du Lis fusese însărcinat să strângă de la alţi martori declaraţii referitoare la probleme despre care el, personal, trebuia să fie, evident, mult mai bine informat decât ei. Din anumite motive, s-a ignorat şi existenţa *Cărţii de la Poitiers*.

Adversarii versiunii tradiţionale pun accentul pe prudenţa cu care s-a desfăşurat contraprocesul. Martorilor li se puneau întrebări dinainte pregătite. Răspunsurile la aceste întrebări trebuiau să demonstreze că Ioana s-a născut în Domrémy.

La fiecare din argumentele prezentate pot fi aduse obiecţii serioase. Sunt reproduse câteva fraze ale Ioanei, care pot fi interpretate ca o mărturisire a originii ei nobile. De exemplu, când ducele d'Alençon s-a apropiat de ea şi de Carol al VII-lea, Ioana spusese: „Cu atât mai bine, se adună la un loc sângele regesc". Dar aceasta poate însemna pur şi simplu că de rege s-a apropiat un prinţ de sânge. În plus, se uită că Ioana declarase nu o dată, sub prestare de jurământ, că s-a născut în Domrémy. În genere, multe dintre argumentele partizanilor noii versiuni par neconvingătoare, se bazează chiar – după cum s-a observat în literatură – pe inexactităţi şi erori reale. Cu toate acestea, ar fi greşit să se respingă de plano toate aceste argumente. Ele merită o analiză*, serioasă. Iar aici trebuie remarcat, înainte de toate, că faptele pe care se bizuie aceşti biografi ai Ioanei admit interpretări diferite. De pildă, se poate presupune că nu s-a mizat deloc pe Ioana pentru că ar fi fost o prinţesă de sânge regesc. Sau, să zicem, demersurile ei pentru eliberarea lui Charles d'Orléans sunt pe deplin explicabile de grija pentru asigurarea succesiunii la tron, lucru important pentru

lupta împotriva énglezilor. Falsurile sau rezervele din minutele procesului de la Rouen sau ale proceşului de reabilitare puteau fi determinate de cauze politice diferite. Menţionarea Ioanei ca Fecioara din Orléans înainte de eliberarea Orléans-ului putea fi urmarea unei datări imprecise a documentului sau a adăugirii acestui nume ulterior ş.a.m.d.

Latura cea mai vulnerabilă a versiunii netradiţionale o constituie lipsa în documente a oricărei indicaţii privind originea regească a Fecioarei din Orléans. Această versiune presupune existenţa unui complot, în taina căruia erau iniţiate numeroase persoane – prieteni şi duşmani ai Ioanei, francezi, burgunzi şi englezi, curteni ai regelui şi copişti ai tribunalului din Rouen, ba chiar şi papa de la Roma şi diplomaţi străini. Nu întâmplător, partizanii versiunii netradiţionale sunt nevoiţi să repete mereu că mărturiile documentare în sprijinul versiunii „clasice" constituie o abilă inducere în eroare. Autorii acestor documente, care urmăreau, chipurile, cu desperare să păstreze secretul de stat, sunt suspectaţi în acelaşi timp de partizanii noii versiuni că, prin tot felul de mijloace, făceau aluzie la el. Rămâne de presupus că, în ce o priveşte, Ioana a păstrat secretul, sacrificându-şi viaţa pentru aceasta, deoarece jurase cuiva să nu-şi divulge niciodată taina.

Iată un exemplu semnificativ. După primele succese militare ale Fecioarei, Perceval de Boulinville, în scrisoarea sa din 21 iunie 1429, îi comunica ducelui Milanului, Visconti, informaţiile sale cu privire la Ioana. Aceste informaţii (deşi ele se bazează, evident, pe datele cercetării întreprinse din porunca regelui la Domrémy, în martie 1429, şi pe datele comisiei ecleziastice care o interogase pe Ioana la Poitiers) reflectau deja legenda oficială, elaborată de curte după ce s-a hotărât să i se încredinţeze Ioanei importanta misiune de stat. Boulinville relatează împrejurările miraculoase ale venirii pe lume a Ioanei la 6 ianuarie: toţi locuitorii din Domrémy au fost cuprinşi de un neobişnuit sentimertt de bucurie şi se întrebau unul pe altul ce s-a întâmplat, totuşi, pentru că ei

„nu aveau cunoştinţă de naşterea copilului”. Cum puteau însă locuitorii unui mic sat de 30 de case, să nu ştie că una dintre familii va avea curând un copil?

Avocaţii „noii” versiuni, agăţându-se de afirmaţiile lui Boulinville, reproduse mai sus, şi considerându-le reflectarea unui fapt real, trag concluzia că ar fi vorba, probabil, de faptul că la 6 ianuarie 1408 Ioana a fost adusă pe neaşteptate la Domrémy la familia d’Arc 26. Dar însuşi Boulinville, în aceeaşi scrisoare, afirmă că Ioana s-a născut în Domrémy în familia d’Arc. De, aceea, includerea în scrisoare a unei astfel de „aluzii” – dacă era o „aluzie” – presupune dorinţa deliberată a şambelanului regelui ca prin prezentarea versiunii oficiale să divulge concomitent secretul de stat unui guvern străin. Este însă puţin probabil ca el să fi avut motive pentru o asemenea trădare. lipsită de sens. Analiza textului permite înţelegerea adevăratului sens al cuvintelor lui Boulinville.

Locuitorii din Domrémy nu erau uimiţi de naşterea Ioanei, ci erau cuprinşi de bucurie în legătură cu faptul că la 6 ianuarie – cum se şi subliniază în scrisoare – este ziua arătării Domnului (Bobotează). Aşa cum în evanghelie craii au urmat de Bobotează steaua, împinşi de o forţă nevăzută, şi locuitorii din Domrémy sărbătoreau, fără să-şi dea seama, venirea trimisului Domnului. Prin urmare, relatarea lui Boulinville constituie unul dintre elementele legendei apărute deseori în jurul numelui Ioanei şi a activităţii ei27.

Se invocă faptul că Ioana nu folosea numele de familie. Dar oamenii simpli din secolul al XV-lea nu erau deprinşi cu aşa ceva. Într-un act notarial din 1442, soţia lui Pierre d’Arc îşi spune doar „Jeanne din Bar”. Când Fecioara a fost întrebată, în mod expres, la 24 martie 1431, de numele ei de familie, ea a răspuns întâi „d’Arc”, apoi a adăugat „Romée”, întrucât prin locurile ei de baştină fetele poartă numele mamei.

Confruntarea amănunţită a mărturiilor – destul de numeroase – despre vârsta Ioanei ne convinge că perioada cea mai plauzibilă a naşterii ei trebuie considerată totuşi 1411 sau 1412 şi pare foarte neverosimilă rapox – tarea la

noiembrie 1407. Între altele, Domrémy era locul cel mai nepotrivit pentru a trimite acolo, spre creştere, pe fiica reginei şi a ducelui d'Orléans. Satul se afla la hotarul domeniilor duşmanului de moarte al casei d'Orléans – ducele Burgundiei, şi copilul putea fi uşor răpit. Ducele d'Orléans îşi putea trimite fiica la unul dintre oamenii săi apropiaţi la care să se afle în siguranţă, să capete o educaţie corespunzătoare, fără a fi dezvăluită, în acelaşi timp, taina originii ei.

Se prea poate ca Ioana să fi învăţat ceva carte, dar aceasta e foarte puţin probabil. Pe vremea ei a şti să citeşti şi să scrii nu era considerat un lucru necesar nici măcar pentru doamnele nobile de la curte. Când Ioana spusese că nu ştie nici „a", nici „b", a vrut să spună exact ceea ce a spus. Contemporanii ei – atât prieteni cât şi duşmani de felul lui Cauchon – subliniau, fără a se fi înţeles, că era o fată simplă, „neştiutoare". La o cercetare mai atentă, acelaşi lucru poate fi constatat şi în privinţa „cunoştinţelor ei militare". Iar faptul că, spre deosebire de consătenii ei, ar fi vorbit fără accent loren, este după cât se pare pur şi simplu contestat de izvoarele scrise. Şi cum ar fi putut ea, petrecându-şi anii copilăriei şi adolescenţei între ţăranii din Domrémy, să nu le adopte pronunţia?

La curte slujea, într-adevăr, o Jeanne d'Arc. Era originară din Burgundia şi probabil făcea parte din tabăra adversarilor ducelui d'Orléans. Nu avea niciun fel de legături de rudenie cu familia din Domrémy a Fecioarei din Orléans. Altei rude la curte, Guillaume d'Arc, i-a fost atribuită Fecioara din Orléans din cauza… unei greşeli de tipar. În lucrarea *Galia creştină* publicată în secolul al XVIII-lea, se spune „de Arca", însă confruntarea cu indicele de nume şi denumiri din carte ne convinge că trebuie citit „de Area", care este o altă denumire a localităţii Laire. Guillaume de Laire este un personaj cunoscut istoricilor şi nu avea niciun fel de legături de rudenie cu Ioana d'Arc. (Această greşeală este recunoscută şi de unii partizani ai „noii" versiuni, printre care E. Weill-Raynal.)

Indiferent ce i-a comunicat Ioana lui Carol al VII-lea când s-au văzut, nu putea fi ştirea că este sora lui. Este greu de crezut că singur regele era neiniţiat în planurile familiei sale de a face din Ioana salvatoarea tronului. Era omul pe care veştile referitoare la infidelitatea conjugală a mamei sale îl puteau bucura. cel mai puţin: aceasta ar fi accentuat în primul rând îndoielile lui asupra legitimităţii originii sale. În depoziţiile din 21 februarie 1431, făcute sub prestare de jurământ, Ioana declarase că taina pe care i-o dezvăluie lui Carol „îl privea pe rege", adică nu se referea la ea însăşi.

Cum am mai spus, la 22 februarie 1431, răspunzând judecătorilor, Ioana declarase: „Dacă aţi fi mai bine informaţi despre mine, n-aţi dori să mă aflu în mâinile voastre". Partizanii „noii" versiuni consideră că aceste cuvinte sunt greu de explicat socotind-o pe Ioana păstoriţă din Domrémy. Dar această frază poate suna şi ca ameninţare, că îi vor veni în ajutor protectorii sau chiar puterile cerului.

Susţinătorii versiunii neortodoxe îşi dau cu părerea când şi cine *putuse* veni cu ideea de a trimite fiica nelegitimă a reginei la Domrémy, cine *putuse* deveni executorul sarcinii, cui îi *putuse* fi dată fetiţa spre creştere, cine *putuse* să-i dezvăluie secretul originii etc.

În construcţiile lor, „bastardiştii" (aşa au început să fie numiţi partizanii versiunii despre originea regească a Ioanei) se încurcă într-o serie întreagă de contradicţii insolubile. De pildă, pentru a explica de ce creşterea Ioanei fusese încredinţată familiei d'Arc, aceasta este declarată o familie înstărită, având legături de rudenie cu familii nobile. Dar când se afirmă că ea nu putuse dobândi cunoştinţe în această familie, aceiaşi părinţi ai Fecioarei sunt descrişi ca nişte păstori ignoranţi. Sau alt fapt: misiunea i-ar fi fost hărăzită Ioanei de la bun început. Totuşi, rudele lui Carol al VII-lea n-aveau cum să ştie dacă copilul „trimis la Domrémy" se va dovedi potrivit pentru această misiune şi dacă va fi în stare să câştige bătălii acolo unde suferiseră eşecuia comandanţi cu experienţă.

Nu mai vorbim că, începând din 1407 sau 1412, situaţia politică s-a schimbat frecvent, modificându-se şi poziţia posibililor participanţi la „complot”, unii dintre ei chiar înţelegându-se cu burgunzii, aliaţii englezilor. Astfel, Yolanda de Aragón, presupusă a fi principala conspiratoare, în 1412 era în relaţii de prietenie cu ducele Burgundiei, în 1419 – 1422 trăia departe, în Provence, iar în 1423, pentru a-şi păstra posesiunile din Anjou, a încheiat cu englezii armistiţiu separat. Dacă apariţia Ioanei la curte fusese o înscenare pregătită din vreme, de ce atunci în timpul călătoriei Fecioarei autorităţile locale ni puneau tot felul de piedici? De ce Carol al VII-lea, din moment ce Ioana i-a prezentat dovezi că este sora lui, n-a considerat-o demnă de încredere până când Fecioara n-a fost supusă unor interogatorii amănunţite de către comisia special înfiinţată, care, cu acest prilej, putea afla secretul originii păstoriţei din Domrémy? De ce regele, în loc să se fi grăbit s-o mărite pe Ioana şi s-o trimită cât mai departe, ca pe o martoră a infidelităţii mamei sale, a pus-o pe Fecioară în fruntea armatei? De ce fiica nelegitimă a ducelui d’Orléans trebuia să reuşească acolo unde eşuase fiul lui nelegitim, contele Dunois? Dacă, totuşi, pentru rolul de eliberatoare era nevoie de o prinţesă de sânge regesc, de ce n-ar fi putut fi aleasă, să zicem, Margareta de Valois?

În timpul anchetei desfăşurate în martie 1450 la porunca lui Carol al VII-lea pentru a se stabili „greşelile şi nedreptăţile” procesului, printre martori s-au numărat Martin Ladvenu şi Ysembard de la Pierre, care asistaseră şi la moartea Fecioarei28. Ysembard de la Pierre ţinuse crucea chiar în faţa ochilor condamnatei până ce aceasta şi-a dat duhul29. Să îi fost şi el cumva unul dintre cons – piratori?

Versiunea „nouă” nu e deloc nouă 30. Informaţiile despre Jeanne des Armoises sunt cunoscute de mult (au fost evocate şi de Anatole France în biografia Ioanei d’Arc). Încă de la începutul secolului al XIX-lea aii apărut din când în când lucrări ale căror autori încercau să pună la îndoială prezentarea tradiţională a vieţii Ioanei d’Arc.

Multe elemente din scrierile partizanilor versiunii „noi” sunt determinate de dorinţa de a crea o atmosferă de senzaţional în jurul unei vechi enigme istorice. Majoritatea oamenilor de ştiinţă subliniază totala inconsistenţă a versiunii „noi”, care se bazează în multe privinţe pe simple presupuneri. Obiecţiile la adresa ei au fost impuse însă nu numai de considerente ştiinţifice, ci şi de lipsa de dorinţă de a reconsidera istoria Ioanei d’Arc, devenită viaţa unei sfinte catolice, lipsă de dorinţă atât de caracteristică pentru biografii clericali ai Fecioarei. În ultimele decenii a apărut o întreagă literatură relativ la originea şi salvarea Ioanei d’Arc.

În esenţă, există patru variante de interpretarea; enigmei” naşterii şi morţii Ioanei. Potrivit primei variante, „oficială”, Ioana s-a născut la Domrémy în 1412 şi a murit pe rug la Rouen în 1431. După a doua, Ioana s-a născut în 1412, dar a scăpat de rug în 1431 şi s-a înapoiat în Franţa sub numele de Jeanne des Armoises. A treia variantă susţine că Ioana, fiica Isabelei de Bavaria, s-a născut în 1407 şi a fost arsă pe rug în 1431. Şi, în sfârşit, a patra versiune: Ioana s-a născut în 1407 şi, ca prinţesă de sânge regesc, a scăpat de rug şi a trăit după 1431 sub numele de Jeanne des Armoises. Fiecare dintre versiunile menţionate îşi are apărătorii ei. Mai mult, în rândurile partizanilor tezei despre salvarea Ioanei (a doua sau a patra versiune) s-a profilat o scindare: să se con –, sidere că Jeanne des Armoises era Fecioara din Orléans, sau să se presupună că Ioana d’Arc şi-a trăit restul vieţii sub alt nume, iar „doamna des Armoises” a fost o abilă impostoare (sau chiar sora Fecioarei din Orléans – există şi asemenea născociri gratuite).

După opinia susţinătorilor versiunii tradiţionale, ipoteza că Ioana era fiica Isabelei de Bavaria nu este confirmată de niciun document în care să se spună acest lucru şi care să aibă forţă probantă. J. Bancal, în cartea *Ioana d’Arc – prinţesă de sânge regesc*, care a produs multă vâlvă, consideră exagerată pretenţia de a se prezenta un asemenea document. Doar nici partizanii

versiunii clasice nu dispun de o confirmare documentară că mama Ioanei era Isabelle Romée, act care, de altfel, nici nu putea exista, deoarece în secolul al XV-lea nu existau registre de stare civilă.

Controversele pătimaşe în jurul Ioanei nu se mai potolesc de cinci secole şi jumătate. În timpul ocupaţiei hitleriste, trădătorii poporului francez, colaboraţioniştii, au încercat s-o prezinte pe Fecioara din Orléans nu ca pe un simbol al luptei pentru independenţă naţională, ci doar ca „duşman al englezilor". Partizanii Europei „suprana. ţionale" afirmă că eroismul Ioanei a împiedicat în mod nefast „integrarea europeană" începută încă în secolul al XV-lea prin unirea Angliei şi Franţei într-un singur regat. De altfel, alţi „europeişti" mai abili o descriu pe Fecioară, fără pic de jenă, aproape ca precursoare a „construcţiei europene" 3 t.

Multe dintre argumentele partizanilor versiunii netradiţionale despre salvarea Ioanei d'Arc sunt, indiscutabil, de domeniul fanteziei. Multe, dar nu toate. Aceasta impune – să se urmărească atent afirmaţiile apărătorilor acestei ipoteze captivante când relatează o poveste care, dacă ar fi adevărată, ar constitui unul dintre cele mai elocvente episoade ale istoriei secrete a proceselor politice.

Metamorfozele înaltei trădări

PROCEDEE ALE ASASINATULUI JUDICIAR

…În pragul. Renaşterii, ca şi cum ar încheia Evul mediu englezesc, stă războiul „gotic" al celor două roze, cum la numit mai târziu poetic Walter Scott. Aşa este numit războiul civil, prelungit timp de trei decenii, dintre cele doruă ramuii ale casei regale – Lancaster şi York – în lupta pentru tron (1455 – 1487). Lipsiţi după terminarea războiului de 100 de ani de posibilitatea de a-şi spori veniturile prin jafuri în Franţa, baronii englezi s-au angajat cu ardoare în această luptă. E adevărat, în aceşti 32 de ani durata acţiunilor militare propriu-zise a fost de 12 – 13 săptămâni, şi la majoritatea bătăliilor (cu excepţia celor mai importante) au participat doar câteva sute de

luptători. Cu toate acestea, în războiul celor două roze au pierit peste 100.000 de oameni. Învingătorii îşi însuşeau domeniile învinşilor şi, lucru nu mai puţin important, datorită apropierii de coroană aveau posibilitatea de a se îmbogăţi din impozite şi celelalte biruri de la populaţie. În cursul îndelungatului război, tronul a trecut de câteva ori dintr-o mină într-alta, fiecare trecere fiind marcată de executarea „trădătorilor" învinşi.

Ultimele ecouri ale acestei lupte aparţin sfârşitului secolului al XV-lea şi începutului secolului al XVI-lea. În aceeaşi perioadă, şi anume la 2 mai 1502, a avut loc, la Londra, procesul comandantului fortăreţei Guisnes – una dintre bazele englezeşti de sprijin din Franţa –, acuzat de înaltă trădare, de legături cu duşmanii regelui. Sentinţa capitală era hotărâtă dinainte, iar după câte.va zile condamnatul a urcat pe eşafod.

La început, acest proces politic nu a atras atenţia: pe atunci asemenea procese şi execuţii erau destul de frecvente. Ulterior însă, multe lănci critice s-au rupt în disputa cu privire la motivele judecării comandantului fortăreţei Guisnes. De rezultatele acestei dispute depinde aprecierea „uneia dintre cele mai celebre legende din istoria Angliei… considerată inatacabilă timp de aproape cinci secole" *1*. Numele acuzatului: James Tyrrel. El nu poate fi uitat de aceia care cunosc *Richard al III-lea* de Shakespeare. După cum se povesteşte în dramă, Tyrrel este acela care, împreună cu slujitorii săi Dighton şi Forrest, din porunca uzurpatorului criminal al tronului, sceleratul şchiop, i-a ucis în 1483, în Turnul Londrei, pe cei doi nepoţi ai lui Richard: tânărul detronat Eduard al V-lea şi fratele lui mai mic.

Izvoarele folosite de Shakespeare se află în operele lui Thomas More şi Polidor Vergii, care au scris la începutul secolului al XVI-lea, când pe tron se aflau învingătorul lui Richard al III-lea, Henric al VII-lea Tudor şi fiul său, Henric al VIII-lea. În aceeaşi perioadă s-a format legenda despre sângerosul monstru Richard, de care a salvat ţara magnificul erou Henric al VII-lea. Istoricii s-au

îndoit de această „legendă” tudoriană cu privire la Richard. De asemenea, ei s-au întrebat dacă Eduard al V-lea şi fratele său au fost ucişi în toamna anului 1483 sau după bătălia de la Bosworth din 22 august 1485, încheiată cu moartea lui Richard şi urcarea pe tron a lui Henrich al VII-lea. Reiese că eliminarea fizică a prinţilor în toamna anului 1483 ar fi corespuns mai degrabă intereselor lui Henric Tudor şi nu ale lui Richard, că atitudinea tuturor personajelor acestei tragedii istorice, inclusiv a mamei tinerilor asasinaţi. Îşi găseşte o explicaţie mai verosimilă dacă se consideră că ei au fost omorâţi după bătălia de la Bosworth 2.

„Perioada domniei lui Henric al VII-lea şi a urmaşilor săi, „secolul tudorilor” (1485 – 1603), a fost un veac de înflorire a absolutismului, care se sprijinea pe nobilimea îmbogăţită de pe urma acestuia şi pe burghezia orăşenească interesată în lichidarea luptelor feudale intestine. A fost perioada acaparării de către lorzi a pământurilor comunale pentru creşterea avantajoasă a animalelor, a mişcărilor de masă ţărăneşti, a apariţiei manufacturii capitaliste şi comerţului colonial, a legislaţiei necruţătoare împotriva ţăranilor şi meşteşugarilor ruinaţi, epocă pe care K. Marx a zugrăvit-o atât de sugestiv în celebrul capitol 24 din volumul I al *Capitalului*. Încă din prima jumătate a secolului al XVI-lea, pe timpul lui Henric al VIII-lea (1509 – 1547), Anglia a devenit nu numai o ţară în care lupta politică lua frecvent forma proceselor, ci şi o ţară care deţinea solid întâietatea la numărul proceselor politice înscenate cu acuzaţii fragile şi „dovezi” plăsmuite.

Henric al VIII-lea se numără printre monarhii despre care atât în timpul vieţii lor cât şi după aceea părerile au fost foarte contradictorii. Şi nu este de mirare: în timpul domniei lui în Anglia’ a avut loc Reforma, iar zugrăvirea lui când cu nimb de sfânt, când în chip de diavol sau măcar de poligam criminal şi tiran sângeros depindea de faptul dacă cel care îl caracteriza era protestant ori catolic. Dar chiar şi Dickens, departe de a fi bănuit de simpatii catolice, l-a numit pe Henric al VIII-lea „cel mai insuportabil ticălos, o

ruşine a naturii umane, o pată de sânge şi grăsime în istoria Angliei" 3. Iar istoricii reacţionari, de felul lui J. Froude (în *Istoria Angliei*), îl proslăveau pe Henric ca pe un erou popular. În monografia *Henric al VIII-lea*, cunoscutul cercetător A.F. Pollard afirma că Henric nu a avut niciodată „patima crimelor inutile" 4, fără a-şi da însă osteneala de a preciza ce trebuie înţeles prin „inutile". Părerea lui Pollard a exercitat o puternică influenţă asupra istoriografiei burgheze contemporane. Până şi cunoscutul istoric G.R. Elton, care polemizează cu aprecierea apologetică a lui Henric al VIII-lea, ne asigură că „El n-a fost un mare om de stat aflat pe tron, cum îl considera Pollard, dar a fost mai mult decât un tiran sângeros, libidinos şi capricios al mitologiei populare" 5. „Prea mulţi istorici l-au descris pe Hernie ca pe o întruchipare a binelui şi răului" – îi ţine isonul lui Elton un alt biograf contemporan al lui Henric al VIII-lea, J. Bowle, adăugând că a venit timpul pentru o apreciere mai la rece a acestui monarh englez6. Acelaşi lucru îl scrie şi J.J. Scarisbrick în cartea *Henric al VIII-lea* 7.

Ce a contribuit însă la transformarea lui Henric al VIII-lea, considerat, în anii tinereţii, de către Erasm, More şi alţi gânditori de seamă ai epocii regele mult aşteptat de umanişti, într-un despot laş şi crud? Autoarea unei recente cărţi pe această temă, *Devenirea lui Henric al VIII-lea*, M.L. Bruce, încearcă să găsească răspunsul în condiţiile familiale şi în particularităţile educaţiei lui Henric, apelând la explicaţii freudiste puţin convingătoare 8.

Încă demult a stârnit dispute fiecare trăsătură a caracterului regelui: dacă a fost inteligent sau tont, capabil sau nepriceput, sincer sau făţarnic. Biograful său. contemporan H.A. Kelly, în lucrarea *Procesele matrimoniale ale lui Henric al VIII-lea*, ajunge la concluzia că regele era „un om pe jumătate făţarnic şi pe jumătate scrupulos4 9 (Este neclar numai cu care dintre aceste „jumătăţi" ale monarhului aveau mai mult de-a face supuşii lui). Unii istorici, nerecunoscându-i lui Henric nicio. calitate pozitivă, admit un singur lucru: curajul fizic şi

fermitatea în atingerea scopului propus. Dimpotrivă, cunoscutul istoric englez M. Hume, scria în 1905 (în cartea *Soţiile lui Henric, al VIII-lea*): „Henric era ca o raclă aurită… Asemenea multor oameni cu o astfel de înfăţişare fizică, el n-a fost niciodată puternic din punct de vedere moral, şi devenea tot mai slab pe măsură ce corpul i se acoperea cu grăsime puhavă. Impunerea încăpăţânată a propriei personalităţi şi exploziile de furie, pe care majoritatea observatorilor le luau drept vigoare, ascundeau un spirit ce simţea permanent nevoia de a fi condus şi sprijinit de o voinţă mai puternică… Senzualitatea, care emana în întregime din particularităţile firii sale, şi vanitatea erau trăsături pe care sfetnicii lui ambiţioşi le-au-speculat pe rând pentru a-l folosi, pe rege în scopurile lor, atât timp cât frâul nu începea să-l irite pe Henric. Şi atunci vremelnicul lui stăpân simţea din plin răzbunarea despotului lipsit de voinţă". De multe ori, un capriciu de-al lui decidea rezultatul unei îndelungate lupte ascunse duse de grupările rivale de la curte. Drumul spre victorie trecea prin cucerirea sau menţinerea bunăvoinţei lui, eşecul fiind deseori plătit cu capul. E drept, acest lucru era precedat de formalitatea unui proces, sub acuzaţia de înaltă trădare. Iar judecătorii – de regulă Consiliul privat, adică un grup de lorzi din tabăra învingătorilor (sau trecuţi la aceştia) – nu făceau decât să dea formă rezultatului victoriei. Juraţii, care participau la procesele mai puţin importante, erau desemnaţi, de fapt, de şerifi – slugi credincioase ale coroanei.

Inacest secol sângeros, când, după cunoscuta expresie a lui More, „oile i-au devorat pe oameni" şi întregul mecanism de stat urmărea înăbuşirea nemulţumirii ţăranilor deposedaţi de pământ, în genere justiţia nu s-a distins prin clemenţă. Se estimează că în anii domniei lui Henric al VIII-lea au fost spânzuraţi cel puţin 72.000 de oameni (aproximativ 2, 5% din populaţie!). Legea lua rareori în seamă circumstanţele atenuante, chiar în cazul unor furtişaguri mărunte. În perioada domniei tudorilor au fost emise nu mai puţin de 68 de statute ale

trădării (în anii 1352 – 1485 doar 10). Noţiunea de trădare era foarte largă, în 1540 pe Tower-Hill a fost executat un oarecare lord Walter Hungerford pentru „înaltă trădare de pederastie”. Statutul adoptat în 1541 prevedea pedeapsa cu moartea şi pentru alienaţii mintali „dovediţi” de înaltă trădare.

Motivele pentru executarea curtenilor puteau fi dintre cele mai diverse: unii erau făcuţi ţapi ispăşitori, alţii erau prea nobili şi prea apropiaţi (prin naştere) de tron, alţii nu reuşeau să ţină pasul cu schimbările în politica religioasă a regelui sap pur şi simplu îşi exprimau prin tăcere dezacordul. În sfârşit, mulţi ajungeau la eşafod stârnind fără voie, printr-o imprudenţă, mânia regelui. Uneori guvernul era interesat să nu le acorde acuzaţilor cuvântul pentru a se justifica. Şi atunci, dacă era vorba de persoane influente, se recurgea la adoptarea actului de acuzare de către parlament. De cele mai multe ori autorităţile urmăreau, dimpotrivă, să transforme judecata într-un spectacol cu scopuri propagandistice. În astfel de cazuri, chiar dacă acuzatul îşi recunoştea de la bun început vina şi, conform legii, urma doar să fie pronunţată sentinţa, se înscena, totuşi, comedia unei dezbateri judiciare.

După cum se ştie, pretextul formal pentru declanşarea Reformei în Anglia l-au constituit treburile familiale ale „apără toioilui credinţei”, titlu pe care îl avea Henric al VIII-lea ea fiu credincios al Bisericii catolice, deoarece se ocupase personal de combaterea ereziei lui Luther. Totul* s-a schimbat după ce papa de la Roma a refuzat să legalizeze divorţul lui Henric – îndrăgostit de frumoasa curtezană Anne Boleyn – de prima lui soţie, Caterina de Aragón. Neaşteptata principialitate a papei Clement VII şi a succesorului său, Paul III, avea motive foarte temeinice: Caterina era sora regelui Spaniei şi împăratului german Carol al V-lea, în posesiunile căruia intra şi o mare parte a Italiei.

Chiar şi cei mai înfocaţi partizani ai menţinerii legăturilor Angliei cu papalitatea au sesizat pericolul ca

Vaticanul să acţioneze ca unealtă a Spaniei10. Însă Reforma avea şi cauze social-economice, politice şi ideologice mult mai profunde. Este vorba de apariţia şi dezvoltarea noilor relaţii, capitaliste, a căror afirmare avea loc în procesul luptei împotriva orânduirii feudale. Desigur, un rol de seamă în declanşarea Reformei şi în lupta dintre statele protestante şi cele catolice au jucat şi motivele dinastice, dar nu rezistă criticii încercările de a prezenta aceste motive drept cauză principală a rupturii cu Roma, cum fac istoricii burghezi încercând zadarnic să infirme concepţia materialistă a istoriei. Divoi ţul regelui n-a fost decât prilejul unui conflict ce se cocea de mult cu capul Bisericii catolice. După ce Henric al VIII-lea s-a divorţat singur de Caterina de Aragón, iar în anul 1534 a decedat Clement VII, regele a respins categoric propunerile de înţelegere cu Roma. Henric a declarat că nu-l va respecta pe papa mai mult decât pe oricare dintre ultimii preoţi din Anglia u. Ruptura a fost grăbită de Anne Boleyn, care era foarte interesată şi a ştiut să se folosească în acest scop de susţinătorii ei şi de serviciul său secret.

Anne, care îşi petrecuse adolescenţa la curtea Franţei şi îşi însuşise acolo temeinic arta intrigilor de curte, a pornit o luptă îndârjită împotriva cardinalului Wolsey. Favorita regelui bănuia, şi nu fără temei, că, deşi nu obiectase făţiş împotriva divorţului lui Henric de Caterina, cardinalul făcea în realitate un joc dublu. Anne reuşise, de fapt, să-şi creeze propria ei reţea de informaţii, ai cărei conducători au devenit unchiul ei, ducele de Norfolk, preşedintele Consiliului privat, şi alte persoane, între care ambasadorul englez de la Roma – Francis Bryan. Ambasadorul, care era văr cu Anne, a reuşit să intercepteze scrisoarea prin care Wolsey îl implora pe papă să nu satisfacă cererea lui Henric. După aceasta, regele nu a mai vrut să asculte justificările cardinalului. Drept răspuns, el a scos din sertar o hârtie şi a întrebat în bătaie de joc:

— Ei, mylord! Aceasta nu e scrisă de propria dumneavoastră mână? 12 Numai moartea l-a salvat pe

Wolsey de arestare şi eşafod.

În 1531, Henric al VIII-lea s-a proclamat capul suprem al Bisericii în posesiunile sale. Pentru desfacerea căsătoriei regelui cu Caterina de Aragón nu mai era nevoie acum de aprobarea papei. În 1533 regele s-a căsătorit cu Anne Boleyn; numele Caterinei de Aragón a devenit astfel steagul tuturor adversarilor Reformei. Printre ei se număra şi Thomas More, strălucit scriitor umanist, autorul nemuritoarei *Utopii*, pe care Henric al VIII-lea s-a străduit să-l atragă mai mult decât pe oricare altul în tabăra partizanilor divorţului13. Eminent jurist şi om de stat, More deţinea postul de lord-cancelar. Cercetătorii explică diferit motivele reale care l-au determinat pe More să refuze a aproba Reforma şi noua căsătorie a regelui. El se temea, probabil, că Reforma va duce la scindarea totală a Bisericii, la destrămarea creştinismului apusean în secte adverse. Cinş ştie, poate că pătrunzătorul gânditor întrevedea deja marile nenorociri ce se vor abate în urma Reformei asupra maselor populare englezeşti, deoarece ea crease un pretext prielnic pentru confiscarea bogatelor posesiuni mănăstireşti şi izgonirea săracilor ţărani arendaşi de pe aceste pământuri.

În 1532, spre extrema nemulţumire a lui Henric, More a cerut să fie eliberat din funcţia de lord-cancelar. După ce şi-a dat demisia, More n-a criticat politica regelui. Pur şi simplu a tăcut. Dar tăcerea lui era mai grăitoare decât cuvintele. Deosebit de pornită împotriva lui More era Anne Boleyn, care considera nu fără temei că dezaprobarea vădită manifestată de un om ce se bucura de stima generală constituie un serios factor politic. Iar noua regină nu se bucura deloc de popularitate: în ziua încoronării a fost întâmpinată pe străzi cu vorbe de ocară, cu strigătele „târfă!”. Henric al VIII-lea împărtăşea pe deplin mânia femeii, dar n-a riscat – nici nu-i stătea în fire – o răfuială cu fostul cancelar trecând peste obişnuita procedură judiciară.

În 1534 More a fost chemat în faţa Consiliului privat, unde i s-au pus în seamă diferite acuzaţii false. Jurist cu

experienţă, el a dezminţit fără greutate aceste calomnii nu tocmai abile.

O nouă acuzaţie a apărut ca urmare a actului parlamentului din 30 martie 1534. Prin această lege se punea capăt autorităţii papei asupra Bisericii engleze, fiica regelui din prima căsătorie, Maria, a fost declarată nelegitimă, iar dreptul de moştenire asupra tronului era trecut urmaşilor lui Henric şi Anne Boleyn. Regele s-a grăbit la numească o comisie specială însărcinată să primească jurământul de credinţă faţă de această decizie a parlamentului.

More a fost chemat printre primii în faţa acestei comisii. El s-a declarat de acord să jure credinţă faţă de noua ordine succesorală, dar nu şi faţă de organizarea Bisericii introdusă în acelaşi timp (ca şi faţă de declararea ca ilegală a primei căsătorii a regelui). Unii membri ai comisiei, printre care – şi episcopul Cranmer, care supraveghea înfăptuirea reformei Bisericii, erau pentru un compromis. Argumentele lor l-au făcut să şovăie pe Henric, care se temea ca nu cumva judecarea lui More să provoace tulburare în popor. Ministrul principal, Thomas Cromwell, şi regina reuşiră să-l determine pe fricosul monarh să-şi schimbe părerea, convingându-l că nu trebuie să creeze un precedent atât de periculos: după More vor încerca şi alţii să nu accepte toate punctele jurământului ce le era smuls 14. E posibil ca un rol important în această privinţă să fi jucat şi cancelarul Audley. La 17 aprilie 1534, după ce a refuzat pentru a doua oară să depună jurământul cerut, More a fost închis în Turn.

În iunie 1535, după ce s-a stabilit că deţinutul coresponda cu un alt întemniţat, episcopul Fisher, ridicat de papă la rangul de cardinal, regimul de detenţie s-a înăsprit brusc. More a fost privat de hârtie şi cerneală. Slăbise în aşa măsură din cauza bolii încât nu mai putea sta în picioare decât sprijinit în toiag. La 22 iunie Fisher a fost decapitat. S-au intensificat pregătirile pentru procesul lui More.

La curte se spera foarte mult că privaţiunile

închisorii vor zdruncina nu numai forţa fizică a lui More ci şi pe cea spirituală, că el nu va mai fi în stare să-şi folosească talentul şi ascuţimea de spirit în sala de judecată. Procesul lui More trebuia să devină o armă de intimidare, o demonstraţie că toţi, chiar şi cei mai influenţi oameni de stat, vor fi condamnaţi la moarte dacă încetează să execute fără murmur voinţa regelui.

Desculţ, în haine de puşcăriaş, More a fost adus pe jos de la închisoare la sala din Westminster unde se aflau judecătorii. Actul de acuzare includea corespondenţa „trădătoare" cu Fisher, pe care More îl îndemnase la nesupunere, refuzul de a-l recunoaşte pe rege cap al Bisericii şi susţinerea unei păreri criminale referitoare la cea de-a doua căsătorie a lui Henric. A fost considerată drept vină până şi tăcerea pe care o păstra More în legătură cu cele mai importante probleme de stat.

Acuzatul era atât de slăbit, încât tribunalul a fost nevoit să-i permită să răspundă la întrebări fără a se ridica în picioare. Dar în trupul acesta plăpând persista un spirit neînfricat. More n-a lăsat piatră pe piatră din actul de acuzare. Între altele, a remarcat că tăcerea a fost considerată întotdeauna mai curând un semn de aprobare decât un indiciu de nemulţumire. Dar toate acestea n-au putut schimba mare lucru. Judecătorii, care ţineau mai mult la favorurile regelui şi se temeau de mânia lui, au trebuit pur şi simplu să eludeze legile într-un mod şi mai grosolan.

— Dumneavoastră, More, striga cancelarul Audley, vreţi să vă consideraţi mai deştept… decât toţi episcopii şi înalţii demnitari ai Angliei.

Ducele de Norfolk îi ţinea hangul:

— Intenţiile dumneavoastră criminale au devenit acum clare pentru toată lumea.

Docilii juraţi au pronunţat verdictul cerut. Dar nici participanţii la această răfuială judiciară nu prea se simţeau în apele lor; dorind să pună mai repede capăt acestui proces neplăcut, lordul-cancelar începu să citească sentinţa fără a-i mai acorda acuzatului ultimul cuvânt.

Păstrându-şi deplina prezenţă de spirit, More reuşi să obţină posibilitatea de a-şi exprima convingerile pentru care îşi jertfea viaţa. Ascultase calm şi sentinţa prin care era condamnat la o moarte extrem de crudă, prevăzută doar pentru crima de înaltă trădare.

De altfel, tocmai această excepţională stăpânire de sine la salvat pe More de chinuri suplimentare. Regele se temea mai mult decât More de viitoarea execuţie, mai precis de ceea ce, conform tradiţiei, va spune de pe eşafod mulţimii acuzatul. De aceea, Henric, simulând o favoare, a comutat execuţia „calificată" în simplă decapitare, poruncindu-i lui More „să fie zgârcit la vorbă".

— Doamne, fier. eşte-mi prietenii de o asemenea favoare, remarcase More cu obişnuita şi stăpânita lui ironie când a aflat hotărârea regelui. El a acceptat fără niciun fel de obiecţii să renunţe la cuvântul de adio. Stăpânirea de sine nu l-a părăsit pe More nici în ziua de 6 iulie, când a fost dus la locul de execuţie. Aflându-se deja pe eşafod şi discutând cu călăul, condamnatul i-a spus în glumă cu o clipă înainte de lovitura fatală:

— Aşteaptă să-mi trag barba deoparte, n-ai de ce s-o tai, ea niciodată nu s-a făcut vinovată de înaltă trădare.

Înfipt în ţeapă, capul „trădătorului" le-a mai insuflat încă multă vreme londonezilor „respect" faţă de justiţia regelui…

Aflând de moartea lui More, prietenul său, cunoscutul scriitor Erasm din Rotterdam, a spus: „Thomas More… sufletul lui a fost mai alb decât zăpada, iar un astfel de geniu nu-i va mai fi dat Angliei să aibă niciodată, deşi ea va fi patria unor mari oameni" 15.

Unii cercetători contemporani încearcă o interpretare personală a procesului lui Thomas More. Istoricul G.R. Elton, care a mai fost citat, se străduieşte să demonstreze că la început atât Cromwell cât şi însuşi Henric al VIII-lea au urmărit prin arestarea lui More să obţină doar supunerea acestuia faţă de legea care îl proclama pe rege cap al Bisericii. Abia cu puţin înainte de începerea procesului, după ce papa l-a ridicat pe episcopul

Fisher la rangul de cardinal, Henric, furios, a hotărât să se răfuiască atât cu Fisher cât şi cu More. Această interpretare, solid argumentată într-o serie de detalii, schimbă prea puţin părerea formată cu privire la procesul lui More.

Biserica catolică l-a inclus mai târziu pe More între sfinţi. Pe bună dreptate, un istoric englez remarca în legătură cu acest lucru: „Deşi regretăm executarea sfântului Thomas More ca pe una dintre cele mai sumbre tragedii ale istoriei noastre, nu putem ignora că, dacă Henric nu i-ar fi tăiat capul, putea foarte bine să fi fost ars pe rug prin sentinţa papei" lfi.

Executarea lui More a provocat o mare indignare în Europa. Guvernul englez a fost nevoit să pregătească şi să trimită la curţile străine explicaţii amănunţite menite să justifice acest act. Textul explicaţiilor se deosebea foarte mult, în funcţie de cui îi era destinat: monarhilor protestanţi sau celor catolici.

...Prima ştire că gâdele îşi făcuse treaba i-a găsit pe Henric şi pe Anne Boleyn jucând zaruri. Regele nu s-a dezminţit la primirea acestei veşti:

— Tu, tu eşti cauza morţii acestui om, îi aruncă el nemulţumit soţiei în obraz, şi ieşi din cameră. Hotărâse deja că Anne, care în locul moştenitorului aşteptat îi născuse o fată (viitoarea Elizabeta I), îl va urma pe cancelarul executat. Prilejul nu s-a lăsat mult aşteptat.

Dosarul „conspiraţiei" a fost încredinţat cancelarului Audley, care a hotărât, se pare, să-i declare criminali pe toţi duşmanii săi personali. Regele a explicat curtenilor că Anne nu şi-a îndeplinit „datoria" de a-i naşte un fiu; aici se simte, evident, mâna lui Dumnezeu. Prin urmare, el, Henric, s-a căsătorit cu Anne din îndemnul Diavolului Anne n-a fost niciodată soţia lui legitimă, deci el este liber să contracteze o nouă căsătorie. Henric se plângea tuturor de infidelitatea reginei, indica numărul mare al amanţilor ei. „Regele spune în gura mare – îi comunica uluit lui Carol ambasadorul imperial Chapuys – că mai mult de a sută de bărbaţi ar fi avut legături interzise cu ea. Niciun suveran şi

în genere niciun soţ nu şi-a etalat vreodată în felul acesta coarnele şi nu le-a purtat cu inima atât da uşoară”. Henric scrisese chiar o dramă pe această temă pe care o juca el însuşi în faţa curtenilor 17. Dar, în ultima clipă, regele şi-a venit în fire: o parte din cei închişi în Turn au fost eliberaţi şi au fost acuzate numai persoanele arestate iniţial.

În actul de acuzare se afirma că a existat o conspiraţia pentru asasinarea regelui. Anne era acuzată de legături criminale cu curtenii Norris, Brereton, Weston, muzicantul Smeaton şi, în sfârşit, cu fratele ei George Boleyn, conta de Rochford. La punctele 8 şi 9 ale, rechizitoriului se arăta că trădătorii s-au asociat pentru a-l asasina pe Henric şi că Anne le-a promis unora dintre acuzaţi că se va căsători cu ei după moartea regelui. Cinci „conspiratori” erau învinuiţi în plus că au primit cadouri de la regină, că au manifestat chiar gelozie unul faţă de altul şi, de asemenea, că parţial şi-au realizat intenţiile lor criminale îndreptate împotriva persoanei sfinte a monarhului. „În sfârşit, afund de toate aceste crime, acte de necredinţă şi trădare, se spunea în actul de acuzare, regele s-a întristat într-atât încât acest lucru s-a răsfrânt dăunător asupra sănătăţii sale”.

La întocmirea actului de acuzare, Audley şi procurorul general Hales au fost nevoiţi să rezolve numeroase probleme dificile. De pildă, dacă e cazul să i se atribuie Anei încercarea de a o otrăvi pe prima soţie a lui Henric, Caterina, şi pe fiica lui din această căsătorie, Maria Tudor? După o ezitare, s-a renunţat la această acuzaţie: nu se voia ca atentatul la viaţa regelui să fie amestecat cu intenţia de otrăvire a „prinţesei de Wales rămase văduvă”, cum era oficial numită acum prima soţie a lui Henric. Foarte delicată era şi problema „cronologiei”. În ce perioadă să fie încadrate trădările închipuite ale reginei? De acest lucru depindea şi soluţionarea problemei legitimităţii fiicei Annei. Elizabeta, de o mare importanţă pentru succesiunea la tron (susţinătorii partidei „spaniole” scontau ca după moartea regelui s-o aducă la tron pe Maria). În cele din urmă. Henric şi-a dat seama că nu se

cade să-şi acuze soţia de infidelitate chiar din luna de miere, în care caz unica lui moştenitoare, Elizabeta, va fi considerată fiica unuia dintre acuzaţi – Norris (deoarece căsătoria cu Caterina fusese anulată. Maria nu era considerată fiica legitimă a regelui). De acea, Audley a fost nevoit să-şi bată serios capul asupra datelor, pentru a nu arunca vreo umbră asupra legitimităţii naşterii Elizabetei. Până la urmă reuşi să treacă toate aceste obstacole cronologice, chiar dacă nu a făcut-o fără un evident conflict cu bunul simţ. Întrucât actul de acuzare le atribuia acuzaţilor comiterea crimelor pe teritoriul Kent-ului şi Middlesex-ului, a fost convocată o mare curte cu juri din aceste comitate. Juraţii, cu toate că nu le-au fost prezentate niciun fel de dovezi, au votat cu supunere pentru judecarea acuzaţilor.

Procesul împotriva lui Norris, Brereton, Weston şi Smeaton a început la 12 mai 1536. împotriva lor nu existau niciun fel de dovezi, cu excepţia mărturiilor pe care Smeaton a fost silit să le facă în urma ameninţărilor şi promisiunilor că va fi cruţat dacă o va ponegri, pe regină (dar şi Smeaton tăgăduia intenţia de a-l asasina pe Henric). Acest lucru n-a împiedicat însă tribunalul, alcătuit din adversari ai Annei, să-i condamne pe toţi acuzaţii la execuţia „calificată”: spânzurarea, scoaterea încă de viu din ştreang, arderea măruntaielor, tăierea în patru şi decapitarea.

Absenţa oricăror dovezi era atât de evidentă încât regele a poruncit ca Anne şi fratele, ei Rochford să nu fie judecaţi de tribunalul alcătuit din toţi pairii, ci de o comisie special aleasă, ai cărei membri erau, fără excepţie, conducători ai partidei de la curte ostilă reginei. În afară de „crimele” enumerate în actul de acuzare, Annei i se reproşa că, împreună cu fratele ei, îşi bătuse joc de Henric şi luase în derâdere dispoziţiile acestuia (era vorba de critica pe care o făcea ea şi Rochford baladelor şi tragediilor compuse de rege). Rezultatul procesului fusese hotărât dinainte 1S. Anne a fost condamnată la ardere pe rug, cazvrăjitoare, sau. la decapitare, în funcţie de cum va

dori regele.

Şi mai repede s-a desfăşurat procesul lui Rochford, Toate acuzaţiile de incest şi complot împotriva regelui erau, se înţelege, pură fantezie. Singura „probă” o constituia o anumită părere mai liber exprimată de acuzat cu privire la rege, care chiar conform legislaţiei de atunci cu greu putea fi inclusă în noţiunea de înaltă trădare. În timpul judecăţii, George Boleyn a dat dovadă de multă demnitate. Venind în celula condamnatului, Norfolk şi alţi judecători speraseră că vor obţine din partea lui mărturisiri. Boleyn a rămas însă neînduplecat, respingând toate acuzaţiile, şi le-a spus judecătorilor că s-ar putea să le vină curând şi lor rândul, deoarece el, la fel ca şi ei în momentul de faţă, a fost un om puternic, s-a bucurat de influenţă şi autoritate la curte. Nu s-au putut obţine niciun fel de mărturisiri nici din partea Annei.

Henric s-a grăbit cu execuţia, fixând-o la două zile după judecarea lui Rochford. Acuzaţii n-au avut nici măcar timp să se pregătească pentru moarte. De altfel, tuturor nobililor execuţia „calificată” le-a fost comutată, prin bunăvoinţa regelui, în decapitare. Mai întâi au fost executaţi cei cinci bărbaţi (lui Smeaton i s-a dat până în ultima clipă speranţa că va fi iertat, dar întrucât nimeni n-a confirmat defăimarea a fost spânzurat după ceilalţi condamnaţi). Cel dintâi şi-a pus capul pe butuc Rochford. Cuvântul lui dinainte de moarte ne-a parvenit dintr-o relatare, poate nu tocmai exactă, a unui susţinător al partidei „spaniole”. „N-am venit aici pentru a predica, a spus George Boleyn. Legea m-a găsit vinovat, mă supun legii şi voi muri pentru că aşa cere legea. Vă implor pe toţi să vă bizuiţi numai în Dumnezeu şi nu în deşertăciunea deşertăciunilor; dacă aş fi procedat aşa, aş fi rămas în viaţă. Vă conjur, de asemenea, să îndepliniţi voia Domnului. Am studiat cu râvnă şi zel cuvântul Lui, şi dacă mi-aş fi potrivit faptele cu cuvântul lui Dumnezeu n-aş fi ajuns la butuc. De aceea, vă implor nu numai să citiţi cuvântul lui Dumnezeu, dar să-l şi urmaţi. În ce priveşte crimele mele, n-are rost să mai fie enumerate şi sper că voi

fi pentru voi o pildă mântuitoare. Vă rog din adâncul sufletului să vă rugaţi pentru mine şi să mă iertaţi dacă am făcut vreun rău cuiva, după cum şi eu îi iert pe toţi duşmanii mei.

Trăiască regele ¡" Numai în acest cadru a îndrăznit Rochford să vorbească despre nevinovăţiei surorii sale.

Trebuie avut în vedere că, întrucât cuvintele de dinaintea morţii aveau pentru guvern o deosebită însemnătate propagandistică, expresiile inoportune erau înăbuşite. Însă rareori se întâmpla să fie nevoie de acest lucru. Poate că umilinţa de pe eşafod era generată de speranţa într-o iertare de ultim moment, într-o formă de execuţie mai puţin crudă, de speranţa că autorităţile nu vor prigoni familia condamnatului. De altfel, o anumită importanţă, dacă nu chiar şi mai mare, avea un alt lucru. Era perioada consolidării absolutismului, când autoritatea regală era investită mereu, cu multă dărnicie, cu noi atribute semidivine, când pentru întâia oară în formula de adresare către monarh în locul fostei expresii „înălţimea Voastră" începuse să se spună „Maiestatea Voastră". Dezvoltarea absolutismului a dus la formarea unei, psihologii sociale adecvate.

Annei îi licări speranţa salvării. A reuşit să-şi dezgroape o pasiune din adolescenţă, cu mult înainte de a-l cunoaşte pe Henric. Dacă ar fi primit atunci să se mărite, căsătoria ei ulterioară cu regele n-ar mai fi fost posibilă. Se putea susţine, de asemenea, că această căsătorie este incestuoasă, întrucât sora mai mare a Annei, Maria Boleyn, fusese amanta lui Henric. În acest caz n-ar mai fi fost pasibilă de judecată nici „trădarea" Annei cu cei cinci conspiratori deja executaţi, iar „crima" ar fi decăzut, chiar dacă fusese comisă. Arhiepiscopul Cranmer oficie solemn ceremonia prin care pe baza „noilor circumstanţe descoperite suplimentar" (se avea în vedere legătura lui Hanric cu Maria Boleyn) căsătoria regelui a fost declarată nulă şi supletivă 19. Dar în locul exilului, la care se aşteptau prietenii Annei, în locul expulzării în străinătate, în Flandra, regele a preferat să-şi trimită soţia de care

divorţase la eşafod. Nimeni n-a îndrăznit, bineînţeles, să spună că Anne, chiar dacă s-ar considera dovedite „acuzaţiile” ce i s-au adus, era acum nevinovată. După 12 ore de la pronunţarea divorţului, la Turnul Londrei a sosit ordinul regelui ca fosta regină să fie decapitată a doua zi. Evident că amânarea cu două zile a execuţiei a fost determinată doar de dorinţa de a i se da arhiepiscopului Cranmer timp pentru desfacerea căsătoriei.

În cuvântul dinainte de moarte Anne a spus doar că nu are niciun rost să se refere la cauzele morţii sale, adăugând:

— Nu acuz pe nimeni. După ce voi muri, să ţineţi minte că l-am respectat pe bunul nostru rege, care a fost foarte bun şi milostiv cu mine. Veţi fi fericiţi dacă Domnul îi va da o viaţă lungă, pentru că este înzestrat cu multă calităţi alese: teamă de Dumnezeu, dragoste pentru poporul său şi alte virtuţi, pe care nu le voi mai aminti.

Execuţia Annei a fost marcată de o noutate. În Franţa era răspândită decapitarea cu paloşul. Henric hotărî şi el să se întrebuinţeze paloşul în locul securii obişnuite, şi prima încercare să se facă cu propria-i soţie. E adevărat, nu exista un specialist suficient de competent. A fost nevoie ca omul necesar să fie chemat grabnic din Calais. Călăul a fost adus la timp, şi s-a dovedit că-şi cunoştea bine meseria. Experienţa decapitării s-a încheiat cu bine. Aflând acest lucru, regele, care aştepta nerăbdător ştirea dorită, strigă bucuros:

— Treaba-i făcută! Daţi drumul la câini, o să na distrăm!

Dintr-un curios capriciu, Henric hotărâse să se însoare, pentru a treia oară, chiar în ziua executării Annei. Noua aleasă a regelui, Jane Seymour, îi era rudă de gradul trei, ceea ce, conform regulilor Bisericii, constituia o piedică în calea căsătoriei. Arhiepiscopul Cranmer îşi cunoştea „însă meseria la fel de bine ca şi specialistul din Calais. Chiar în timpul când călăul îşi demonstra în faţa mulţimii adunate arta în mânuirea paloşului, Cranmer binecuvânta noua căsătorie a lui Henric. Cununia a fost

încheiată înainte de a se fi răcit corpul decapitat al celei de-a doua soţii a regelui.

Au mai rămas puţine lucruri de făcut. Lui Henric îi plăcea să procedeze conform legii, şi legile trebuiau adaptate rapid dorinţelor regelui. Îndeplinind porunca lui Henric în privinţa divorţului cu Anne Boleyn, Cranmer comisese, formal, un act de înaltă trădare. Conform actului din 1534, referitor la succesiune, care era în vigoare, orice „prejudecată, defăimare, încercări de a tulbura, curma sau înjosi" căsătoria lui Henric cu Anne erau considerate înaltă trădare. Destui catolici îşi pierduseră capul pentru încercarea de a „desconsidera" prin diferite mijloace această căsători 3, declarată acum, de către Cranmer, nevalabilă. În noul act referitor la succesiunea tronului, adoptat în 1536, a fost introdus un articol special care prevedea că cei care. din cele mai întemeiate motive, consideraseră până nu de mult nevalabilă căsătoria lui Henric cu Anne nu sunt vinovaţi de înaltă trădare. Dar, în acelaşi timp, se stipula că anularea căsătoriei cu Anne nu absolvă de vină pe cei care consideraseră mai înainte această căsătorie lipsită de temei legal. Se declara, totodată, ca înaltă trădare punerea la îndoială a ambelor divorţuri ale lui Henric, de Caterina de Aragón şi Anne Boleyn – °.

Acum, într-adevăr, totul era în ordine.

MINISTRUL PRINCIPAL ŞI ARHIEPISCOPUL DE CANTERBURY

Un mare rol în căderea Annei a jucat fostul ei aliat – secretarul de stat, ulterior cancelarul tezaurului, Thomas Cromwell, care a folosit în acest sens serviciul său secret. În condiţiile agravării situaţiei interne a ţării şi existenţei unor mase de nemulţumiţi, el a pus în mişcare reţeaua de informaţii pe care a creat-o cu precădere în scopuri poliţieneşti. Agenţii ministrului trăgeau cu urechea la flecărelile din taverne, la discuţiile care se purtau la ferme sau în ateliere, supravegheau predicile din biserici. Dar o atenţie deosebită se acorda, bineînţeles, persoanelor care provocau nemulţumirea sau suspiciunea regelui. Încă de

pe vremea cardinalului Wolsey se proceda simplu: curierii ambasadorilor străini erau reţinuţi şi li se luau depeşele. În timpul lui Cromwell depeşele erau de asemenea luate, dar după citire erau expediate la destinaţie. (Va mai trece o jumătate de secol, şi spionii englezi vor învăţa să desfacă atât de abil rapoartele încât destinatarului nici prin gând nu-i va trece că acestea au fost citite de ochi străini.)

Biografii moderni ai lui Cromwell insistă pentru revizuirea vechii aprecieri categoric negative a activităţii lui de către istoricii liberali. El a fost, scrie A.G. Dickens, un administrator eminent, protector al gânditorilor politici, un remarcabil om de stat, „care şi-a pus amprenta pe întregi secole din istoria Angliei" 2I. Totuşi, contemporanii îl urau, călăuziţi adesea de porniri absolut opuse; n-a existat o pătură socială pe sprijinul sau măcar simpatia căreia să fi putut conta. Pentru poporul de rând el era organizatorul unor persecuţii sângeroase, prigonitorul manifestărilor împotriva noilor biruri şi poveri ce se abătuseră asupra ţăranilor după închiderea mănăstirilor. Pentru nobilime era un plebeu parvenit, care ocupa la curte un loc ce nu i se cuvenea. Catolicii (îndeosebi clerul) nu i-au iertat ruptura cu Roma şi supunerea Bisericii faţă de rege, jefuirea posesiunilor bisericeşti, protejarea luteranilor. Iar aceştia, la rândul lor, îl acuzau pe ministru de persecutarea noii credinţe, „adevărate" de atitudine îngăduitoare faţă de catolici. Un cont masiv aveau cu Cromwell scoţienii, irlandezii, velşii. Reputaţia lui Cromwel a suferit şi datorită faptului că purta răspunderea pentru acte de care era vinovat în primul rând regele însuşi 22.

A existat un singur om ale cărui interese aveau întotdeauna de câştigat de pe urma activităţii ministrului: Henric al VIII-lea. Cromwell a jucat rolul principal în stabilirea supremaţiei monarhului asupra Bisericii, în lărgirea atribuţiilor Consiliului privat al regelui, ale cărui drepturi au fost extinse asupra nordului Angliei, Walesului şi Irlandei. Cromwell a umplut camera inferioară a parlamentului cu creaturi ale curţii şi a transformat-o într-o simplă unealtă a coroanei. A reuşit să mărească

substanţial veniturile vistieriei prin confiscarea pământurilor mănăstireşti şi taxe pe comerţ, a cărui dezvoltare a încurajat-o printr-o iscusită politică protecţionistă.

Ce i se mai putea cere unui ministru care nu îndeplinea numai meticulos toate ordinele regelui, dar se străduia să-i ghicească dorinţele, să anticipeze planuri la care acesta încă nici nu apucase să se gândească? Dar succesele lui Cromwell (la fel ca în trecut ale predecesorului său, cardinalul Wolsey) stârneau invidia tot mai puternică a vanitosului Henric, pe care superioritatea intelectuală a ministrului îl făcea să turbeze de furie. Acţiunile lui Cromwell erau o mărturie evidentă a incapacităţii lui Henric de a rezolva dificila problemă a divorţului, de a reorganiza treburile statului şi ale Bisericii în spiritul absolutismului regal. Ministrul mai era' şi amintirea vie a celei de a doua căsătorii a regelui, a ruşinosului proces şi executării Annei Boleyn, pe care dorea atât de mult să le irite pentru totdeauna. Nu o dată i s-a părut lui Henric că Cromwell îl împiedică să-şi aplice capacităţile de om de stat, să se situeze la nivelulcelor mai mari oameni politici ai epocii – Carol al V-lea şi Francisc I. Suportase destul, hotărî el, ca acest neobrăzat, pornit de la zero, să-l dăscălească de fiecare dată, făcându-l să renunţe la planurile sale, venind cu argumente abile, greu de contestat. Henric avea impresia că nu cunoaşte mai prost decât Cromwell (sau cel puţin că şi le însuşise) secretele guvernării care dăduse rezultate atât de remarcabile. El va şti să le amplifice, fără a provoca nemulţumiri ca ministrul. Se impune însă ca acest om nedemn, acest parvenit, care deţinuse atât de mult timp postul de principal sfetnic al regelui, să nu abuzeze de secretele ce i-au fost încredinţate. Nu putea admite ca acesta, retrăgându-se liniştit din serviciu, să înceapă a critica acţiunile regelui, a pune beţe în roate politicii care îi va aduce, în sfârşit, lui Henric gloria de mare conducător de oşti şi om de stat. Şi, lucrul cel mai important, Cromwell va fi un bun ţap ispăşitor…

În aceste condiţii, căderea lui Cromwell, al cărui unic sprijin era regele, era doar o chestiune de timp. Era nevoie doar de un pretext, de o ultimă picătură care să umple paharul, un pas greşit pentru a-l arunca în prăpastie…

După moartea celei de-a treia soţii a regelui, Jane Seymour (ea a murit la naştere, dăruindu-i lui Henric un urmaş), Cromwell întreprinse tratative în legătură cu o nouă logodnică pentru suveranul său. A fost aleasă Anna, fiica-ducelui de Clèves. Cusurgiul Henric privi un portret făcut după alt tablou pictat de renumitul Hans Holbein, şi îşi dădu acordul. Această „căsătorie germană" a fost proiectată ţinându-se seamă de conturarea pericolului formării unei puternice coaliţii antiengleze din principalele două state catolice – Spania şi Franţa –, care se părea că erau dispuse să uite pentru moment rivalitatea ce le despărţea. În afară de asta, căsătoria cu o protestantă urma să adâncească şi mai mult ruptura dintre capul Bisericii anglicane şi Roma.

Spre sfârşitul anukii 1539, Anna de Clèves porni la drum, fiind întâmpinată pretutindeni cu fast, după cum ordonase logodnicul de 50 de ani. Făcând pe cavalerul galant, el hotărâse să-şi întâmpine logodnica la Roches-Jer, ia 30 de mile de Londra. Anthony Brown, unul dintre intimii regelui care fusese trimis ca sol, se înapoia foarte tulburat: viitoarea regină semăna prea puţin cu portretul ei. Brovvn nu putea şti că ea era şi mai puţin potrivită pentru viitorul rol atât în privinţa intelectului cât şi a educaţiei dobândite la curtea unui mic principat german, cu pedantele ei reguli de viaţă. În plus, logodnica nu mai era la prima tinereţe, şi la cei 34 de ani pe care îi avea îşi pierduse atracţia pe care o au în tinereţe chiar fetele urâte.

La întâlnirea cu nemţoaica, lui Henric nu-i veni să-şi creadă ochilor, şi şi-a exprimat aproape deschis „nemulţumirea şi impresia neplăcută pe care i-au provocat-o înfăţişarea ei", după cum a relatat un curtean prezent la această scenă. Mormăind câteva fraze, Henric se retrăsese, uitând chiar să-i înmâneze Armei cadoul de

Anul Nou, pe care i-I pregătise. Întors pe corabie, el constatase posomorât: „Nu văd la această femeie nimic din ceea ce mi s-a spus despre ea, şi sunt surprins că oameni atât de inteligenţi au putut scrie asemenea rapoarte”. În gura unui tiran ca Henric fraza era de rău augur. 1

Regele nu şi-a ascuns nemulţumirea în faţa anturajului, iar lui Cromwell i-a declarat deschis: „Dacă aş fi ştiut toate astea dinainte, ea n-ar mai fi ajuns aici. Cum să ieşim acum din joc?” Cromwell i-a răspuns că este foarte mâhnit. După ce avu posibilitatea s-o vadă personal pe logodnică, el se grăbi să accepte părerea logodnicului decepţionat, remarcând însă că Anne are totuşi maniere de regină. Evident, acest lucru nu era da ajuns. De acum înainte Henric nu se gândea decât cum să scape de „iapa flamandă”, cum îşi botezase logodnica. Motivele politice care îl determinaseră pe regele englez să ceară mâna fiicei ducelui de Clèves se rezumau la planul încercuirii Flandrei, una dintre cele mai bogate provincii ale imperiului lui Carol al V-lea. Încercuită din toate părţile de adversarii împăratului – Anglia, Franţa, ducele de Clèves şi prinţii protestanţi din Germania de nord –, Flandra ar fi devenit punctul vulnerabil al imperiului lui Carol al V-lea, ceea ce l-ar fi determinat să caute împăcare cu Henric. În afară de asta, eventualitatea acestei încercuiri a Flandrei l-ar fi putut determina pe Francisc I s-a renunţe la ideea unei înţelegeri cu vechiul său rival – împăratul.

Deşi aceste considerenterămâneau valabile, Henria porunci să fie ajutat „să iasă din încurcătură”. Cremwell se apucă de treabă. S-a aflat că existase intenţia de a o căsători pe Anna cu ducele Lorenei. Documentul cu dezlegarea oficială a logodnicei de promisiunea făcută rămăsese în Germania. Părea a fi o portiţă de scăpare: Henric încercă să adopte atitudinea unui om jignit şi înşelat. Dar mai devreme sau mai târziu actul putea fi adus la Londra. Henric se temea însă s-o trimită pur şi simplu acasă pe Anna, deoarece, simţindu-se ofensat, ducele de Clèves putea foarte uşor să treacă de partea lui Carol al V-lea. Blestemând, posomorât, regele hotărî să se

căsătorească.

Chiar a doua zi după nuntă, Henric al VIII-lea declară că noua lui soţie este pentru el o povară. Totuşi, el se mai abţine o vreme de la o ruptură făţişă. Rămânea de stabilit dacă această ruptură ar fi fost într-adevăr primejdioasă. În februarie 1540, ducele de Norfolk, adversar al „căsătoriei germane" şi acum duşman al lui Cromwell, plecă în Franţa. El se convinse că apropierea franco-spaniolă nu ajunsese prea departe. În orice caz, nici Carol, nici Francisc nu intenţionau să atace Anglia. Or, Cromwell motivase necesitatea „căsătoriei germane" evocând tocmai această ameninţare. Norfolk a adus aceste veşti îmbucurătoare pentru Henric şi a aflat, în schimb, o veste la fel de plăcută pentru el: la mesele regelui, unde erau admise numai persoanele cele mai apropiate, era invitată şi nepoata ducelui, tânăra Caterina Howard.

Cromwell (care în aprilie 1540 primise titlul de conte) încercă o contralovitură: serviciul său secret avusese grijă să-l compromită pe episcopul Gardiner, care, ca şi Norfolk, dorea împăcarea cu Roma. Ministrul confiscase, de asemenea, averea Ordinului ioaniţilor: aurul care intra în vistieria regelui avea întotdeauna un efect calmant asupra lui Henric.

La 7 iunie trecu pe la Cromwell fostul lui partizan, acum duşman ascuns, Thomas Wriotbesley, confidentul lui Henric. Acesta dădu de înţeles că regele trebuie scăpat de noua lui soţie. A doua'a zi, 8 iunie, Wriothesley l-a vizitat din nou pe ministru şi i-a repetat insistent ideea sa. Deveni limpede că eră o poruncă a regelui. Cromwell dădu din cap, observând că era o treabă complicată. Ministrului i se cerea să-l elibereze pe rege de Anna de Clèves pentru a curăţa drumul Caterinei Howard, nepoata duşmanului său.

În timp ce Cromwell se gândea cu amărăciune la porunca primită, Henric luase deja decizia: înainte de a se descotorosi de noua lui soţie trebuia să scape de sâcâitorul ministru (s-ar putea ca în afara celor expuse regele să fi avut şi alte motive de a termina cu Cromwell). Din ordinul regelui, în aceeaşi zi de 8 iunie Wriothesley redacta

scrisorile regelui prin care Cromwell era acuzat de sabotarea planului elaborat de Henric pentru noua organizare bisexicească.

Ministrul, atotputernic până ieri, deveni un om sortit pieirii, oropsit, însemnat cu pecetea dizgraţiei regale. Acest lucru îl ştiau deja ceilalţi curteni şi sfetnici – aproape toţi, afară de el însuşi, şeful serviciului secret. La 10 iunie 1540, în timp ce membrii Consiliului privat plecau de la Westminster, unde avusese loc o şedinţă a parlamentului, o rafală de vânt a smuls şapca de pe capul lui Cromwell. În ciuda bunei cuviinţe, care îi obliga pe ceilalţi să-şi scoată şepcile, toţi au rămas cu capetele acoperite. Cromwell înţelese totul. A mai avut tăria de a surâde: „Vântul puternic mi-a smuls şapca, dar le-a ocolit pe ale Domniilor Voastre!”

În timpul prânzului tradiţional de la palat, Cromwell fu evitat ca un ciumat. Pe când ministrul îi asculta pe nişte vizitatori, colegii săi s-au grăbit să se îndepărteze. Sosi în sală cu întârziere şi, având de gând să se aşeze pe locul său, spuse:

— Gentlemeni, v-aţi cam grăbit să începeţi.

A fost întrerupt de strigătul lui Norfolk:

— Cromwell, nu îndrăzni să te aşezi! Trădătorii nu stau împreună cu nobilii!

La pronunţarea cuvântului „trădătorii”. se deschise uşa şi în sală intră un căpitan însoţit de şase soldaţi, şeful străjii se apropie de ministru şi îi arătă cu un gest că este arestat. Sărind în picioare, aruncându-şi sabia pe podea, Cromwell, cu ochii scânteind şi sufocându-se, strigă:

— Asta-i răsplata muncii mele! Eu, trădător? Spuneţi cinstit, sunt eu trădător? Niciodată nu m-am gândit să o jignesc pe maiestatea sa, dar, dacă sunt tratat astfel, renunţ la nădejdea îndurării. îl rog doar pe rege să nu mă chinuie mult în închisoare.

Glasul lui Cromwell era acoperit din toate părţile de strigăte: „Trădătorule! Trădătorule!”, „Vei fi judecat după legile pe care singur le-ai făcut!”, „Fiecare cuvânt de-al tău e înaltă trădare!”. În timp ce înjurăturile şi jignirile

aruncate ministrului destituit curgeau gârlă, Norfolk i-a smuls de la gât Ordinul Sf. Gheorghe, alţii – Ordinul jaretierei. Soldaţii au fost nevoiţi să-l salveze pe Cromwell de furioşii membri ai Consiliului. El a fost scos prin uşa din dos direct la barca ce-l aştepta. Ministrul arestat a fost dus imediat în Turnul Londrei. Nici nu apucase să se închidă uşa temniţei în urma lui, că trimisul regelui, în fruntea a 50 de soldaţi, a şi ocupat din porunca monarhului casa lui Cromwell şi i-a confiscat întreaga avere.

În cazematele Turnului, Cromwell avu destul timp să mediteze la situaţia sa. Nu se îndoia că-i sosise sfârşitul: doar n-a fost închis în Turn pentru a fi lăsat să iasă viu de aici. Putea să-şi imagineze amănunţit cum se vor desfăşura lucrurile: acuzaţii false, menite să camufleze cauzele reale ale căderii ministrului atotputernic de ieri, comedia judecării, sentinţa capitală dinainte hotărâtă. Nu avea de ales. Trebuia să se gândească doar cum să evite îngrozitoarea execuţie „calificată”. El însuşi fusese nu o dată în situaţia de a organiza personal astfel de răfuieli, şi cunoştea, în toate detaliile, cum se face aceasta. Părea că zidurile Turnului erau acoperite cu umbrele victimelor samavolniciei regelui, ale oamenilor torturaţi şi ucişi aici din vrerea lui Henric al VIII-lea şi cu participarea activă a credinciosului său lord-cancelar. Viaţa omului nu reprezenta pentru el nimic dacă trebuia jertfită pe altarul intereselor de stat. Dar acest interes putea fi şi un capriciu al regelui, şi interesul propriei cariere (fără a mai vorbi de miile de participanţi la răscoalele ţărăneşti executaţi din ordinul landlorzilor). Sângerosul foişor şi alte cazemate ale Turnului constituiau un loc sigur şi potrivit pentru izolarea omului de societate, condamnându-l la o agonie îndelungată într-unul din sacii de piatră ai închisorii statului sau trimiţându-l pe Tower-Hill sau Tyburn, unde securea sau funia călăului îl izbăveau pe întemniţat de noi chinuri. Într-o noapte întunecoasă de iunie, Tumul deveni în cele din urmă şi pentru Cromwell ceea ce a fost pentru numeroasele lui victime: unealta sinistră a nemilosului despotism regal. Ministrul simţi pe propria-i piele toată

groaza şi neputinţa întemniţatului în faţă. forţei nemiloase, brute care îl condamna la o moarte chinuitoare.

Duşmanii lui Cromwell se grăbiră să răspândească zvonuri despre crimele lui, una mai îngrozitoare decât alta.

Exemplul l-a dat însăşi regele, care declară că Cromwell a încercat să se căsătorească cu principesa Maria (învinuire sugerată de Noţfolk şi Gardiner). Până nu demult, Cromwell a trimis oameni la eşafod sau pe rug pentru cele mai mici abateri ine în direcţia catolicismului, fie în direcţia luteranismţilui – de la ortodoxismul anglican încă nestatornicit. Ac.im astfel de abateri i se atribuiau lui însuşi în rechizitorul prezentat la scurt timp în Camera Comunelor (s-a decis ca răfuiala cu Cromwell să se facă fără judecată, prin adoptarea de către parlament a actului de acuzare), cel mai apropiat ajutor al lui Henric timp de mulţi ani era prezentat ca „cel mai mârşav trădător" ridicat prin mila regelui „din cea mai ticăloasă şi josnică stare" şi care» a plătit cu trădare, ca „eretic mârşav" ce răspândea „cărţi menite să defăimeze sfântul altar". I se atribuiau declaraţii că „dacă va mai trăi un an sau doi", regele nu va mai putea, chiar dacă ar vrea, să se împotrivească planurilor sale. Menţiunile referitoare la extorcare, delapidare din vistieria statului trebuiau să susţină principala acuzaţie de „trădare" şi „erezie".

Era evident pentru toată lumea că principala acuzaţie era pură născocire. Acest lucru îl înţelegeau chiar şi orăşenii care aprindeau pretutindeni focuri în semn de bucurie pentru căderea ministrului ce întruchipase tot ce eră odios în politica lui Henric. Fireşte însă că cea mai mare bucurie stârnită de piejrea aşa-zisului trădător a fost manifestată în străină tată. Se spune că împăratul Carol al V-lea a căzut în genunchi, mulţumind lui Dumnezeu pentru fericita veste, iar Francisc I a scos un strigăt de bucurie. Acum urmau să aibă de-a face nu cu adversarul abil şi periculos care era Cromwell, ci cu îngâmfatul de Henric, pe care ei, diplomaţi excelenţi, îl vor putea duce uşor de nas. Numai nu cumva abilul de Cromwell să iasă din încurcătură (din depărtare nu se vedea că soarta fostului

ministru era pecetluită). Francisc s-a grăbit chiar să-i comunice lui Henric că Cromwell, participând la rezolvarea unui vechi litigiu legat de nişte nave capturate de guvernatorul Picardiei, îşi însuşise o mare sumă de bani. Henric jubila: exista, în sfârşit, o acuzaţie concretă. împotriva fostului ministru! porunci imediat să se ceară arestatului explicaţii amănunţite în legătură cu acest caz.

Duşmanii lui Crormvell, cum era Norfolk, îi preziceau trădătorului şi ereticului o moarte ruşinoasă. Dar prie –, tenii? Avea oare şi prieteni, nu numai simpli partizani, care îi erau obligaţi prin cariera lor? Bineînţeles, dar aceştia tăceau chitic.

Toate acuzaţiile de care era vizat „ereticul" Cromwell o priveau în egală măsură şi pe Cranmer, aproape singurul prieten sincer al lui Cromwell. Cu toate acestea, arhiepiscopul a aderat tacit la decizia unanimă a Camerei Lorzilor, care adoptase legea prin care Cromwell era condamnat la spânzurătoare, tăiere în bucăţi şi ardere de viu.

În închisoare, ministrul mazilit scria scrisori deznădăjduite. Dacă i-ar fi stat în puteri, declară Cromwell, l-ar fi dăruit pe rege cu viaţă veşnică; el s-a străduit să-l facă cel mai bogat şi mai puternic monarh de pe pământ. Regele a fost întotdeauna binevoitor cu el, i-a fost părinte şi nu stăpân. El, Cromwell, este acuzat pe drept de multe lucruri. Dar toate crimele lui au fost săvârşite fără intenţie, niciodată n-a pus la cale ceva rău împotriva stăpânului său. Doreşte regelui şi moştenitorului tronului numai prosperitate... Toate acestea, bineînţeles, n-au schimbat soarta „trădătorului" condamnat.

Dar înainte de execuţie avea să-i mai facă regelui un serviciu. I s-a poruncit să expună toate împrejurările legate de căsătoria lui Henric cu Anna de Clèves: se avea în vedere că fostul ministru va putea înlesni astfel divorţul lui Henric de cea de a patra soţie. Şi Cromwell şi-a dat toată silinţa. A scris că Henric şi-a exprimat în repetate rânduri hotărârea de a nu se folosi de „drepturile de soţ" şi că, prin urmare, Anna a rămas în starea „de dinaintea

căsătoriei”: Bunul simţ, care nu l-a părăsit pe osândit în timp ce scria această scrisoare – l-a trădat când şi-a încheiat mesajul cu strigătul de îndurare: „Prea milostive stăpân! Vă implor iertare, iertare, iertare!” Nu mai era rugămintea de a-i cruţa viaţa, ci de a-l scuti de groaznicele chinuri de pe eşafod 23. Lui Henric i-a plăcut foarte mult scrisoarea şi ca document folositor la divorţ, şi prin această umilitoare rugăminte: regelui nu-i prea plăcea când supuşii primeau calm ştirea despre chinurile ce-i aşteptau. Porunci să i se citească de trei ori cu glas tare scrisoarea fostului său ministru.

Divorţul s-a pronunţat fără dificultăţi deosebite. Anna de Clèves s-a mulţumit cu o pensie de 4.000 de lire sterline, două domenii bogate şi statutul de „soră a regelui”, care o plasa în rang imediat după regină şi copiii lui Henric. Iar lui Cromwell i-a rămas să răspundă în legătură cu nişte sume cheltuite şi să afle răsplata ce i se cuvenea pentru însemnările privitoare la cea de-a patra căsătorie a regelui. În dimineaţa zilei de 23 iulie 1540, i s-a comunicat că, în semn de bunăvoinţă deosebită, Hernie aprobase ca execuţia să se limiteze la tăierea capului, scutindu-l pe condamnat de spânzurătoare şi ardere pe rug. Este adevărat, execuţia urma să aibă loc la Tyburn şi nu pe Tower-Hill, unde erau decapitate persoanele de stirpe mai înaltă. Dând această dispoziţie milostivă, Henric, devenit iarăşi însurăţel, făcuse tot ce trebuise şi acum putea să plece cu „cugetul curat” din capitală pentru a se odihni cu mireasa lui de 13 ani – Caterina Howard. Iar Cromwell urma să plece, în aceeaşi dimineaţă pe ultimul său drum, de la Turnul Londrei la Tyburn. Se pare că în ultimele ceasuri ale vieţii depăşise abulia care l-a stăpânit atâta timp cât, în ciuda evidenţei, mai licărea în el speranţa de a fi iertat.

Bărbatul voinic, vânjos, care nu împlinise 50 de ani, privi în aparenţă liniştit eşafodul, mulţimea tăcută. O mie de soldaţi ai regelui asigurau ordinea. Cei prezenţi aşteptau cu răsuflarea tăiată ultimul cuvânt: va fi rostit el în spirit catolic, cum ar fi dorit partida învingătoare a lui

Norfolk şi Gardiner, sau în spirit protestant, sau osânditul, care-şi păstra atât de bine calmul, o să le înşele aşteptările refuzând să se destăinuie. Nu, începe să vorbească… Cuvintele lui puteau să-i satisfacă pe deplin pe ascultătorii catolici. Cromwell parcă dorea să facă în ultima clipă o bucurie partidei adverse care-l trimisese pe eşafod.

— Am venit aici să mor, şi nu să mă justific, cum ar putea crede unii, spuse Cromwell cu un glas monoton. Pentru că dacă aş face asta aş fi un om de nimic, demn de dispreţ. Am fost condamnat după lege la moarte, şi mulţumesc Domnului Dumnezeu că mi-a hotărât o astfel de moarte pentru crima mea. De copil am trăit în păcat şi l-am supărat pe Domnul Dumnezeu, fapt pentru care sunt un veşnic rătăcit în această lume; de obârşie joasă, am fost ridicat la o stare înaltă. Şi de atunci m-am făcut vinovat de crimă împotriva suveranului meu, pentru care lucru cer sincer iertare şi vă implor pe toţi să vă rugaţi lui Dumnezeu să mă ierte. Vă rog, pe cei prezenţi astăzi aici, să-mi daţi voie să spun că mor devotat credinţei catolice, fără a pune la îndoială niciuna din dogmele ei, fără a pune la îndoială niciuna din tainele bisericii. Mulţi m-au ponegrit şi au susţinut că împărtăşesc vederi greşite. Aceasta nu este adevărat. Recunosc, însă, că aşa cum Dumnezeu şi sfântul lui duh ne îndeamnă la credinţă, şi Diavolul este gata să ne ademenească, iar eu am fost ademenit. Îngăduiţi-mi însă să mărturisesc că mor catolic, credincios sfintei Biserici. Şi vă rog sincer să vă rugaţi pentru bunăstarea regelui, pentru ca el să poată trăit ani mulţi împreună cu voi în sănătate şi belşug, iar după el fiul său, prinţul Eduard – acest vlăstar cumsecade – să poată domni timp îndelungat asupra voastră. Şi vă mai rog, încă o dată, să vă rugaţi pentru mine, pentru ca atâta timp cât în acest trup mai există viaţă să nu şovăi câtuşi de puţin în credinţa mea.

Ce a determinat această confesiune, gândită desigur dinainte, şi care este îndoielnic să fi putut reflecta adevăratele sentimente ale fostului ministru al Angliei pus pe butuc din capriciul regelui? Poate că dorinţa osânditului

de a-i păstra fiului său, Gregory Cromwell, situaţia de la curte? Sau au existat alte motive care l-au determinat pe Cromwell să repete ceea ce au spus şi până atunci mulţi alţii înainte de a pune capul sub securea călăului? Acesta şi-a făcut bine treaba, şi mulţimea îşi exprima zgomotos aprobarea. Va trece un secol, şi strănepotul ministrului executat, Oliver Cromwell, va discuta cu urmaşul lui Henric, Carol I, într-o limbă cu totul diferită. Dar pentru aceasta mai era nevoie de un întreg secol. Deocamdată, la un an după executarea lui Thomas Cromwell, Henric al VIII-lea binevoi să remarce că a fost îndemnat să execute „cea mai credincioasă slugă dintre toate pe care leria avut cândva” 24.

După asasinarea lui Cromwell a urmat, din porunca regelui, „curăţirea” Turnului Londrei de cei vinovaţi de înaltă trădare. Au fost arşi ca eretici intimii ministrului – W. Jérôme, R. Barnes, Th. Garret. Tot atunci a fost trimisă la eşafod şi contesa de Salisbury, în vârstă de 71 de ani. Unica crimă a acestei bătrâne, care, agăţându-se de viaţă, se zbătea cu înverşunare în mâinile călăului, era obârşia ei: aparţinea dinastiei York, înlăturată în urmă cu 55 de ani.

La scurt timp după căderea lui Cromwell a avut loc un eveniment care a aruncat un plus de lumină asupra caracterului acţiunilor lui Cranmer şi ale regelui. Cranmer nu era un simplu carierist, gata de orice pentru a intra în graţiile regelui şi a trage foloase de aici, cum îl înfăţişau catolicii şi, mult mai târziu, unii istorici liberali din secolul al XIX-lea. Într-o şi mai mică măsură a fost arhiepiscopul de Canterbury un martir al credinţei, dispus la orice acţiuni pentru triumful Reformei, el însuşi rămânând curat şi ireproşabil (aşa preferau să-l prezinte autorii protestanţi). Arhiepiscopul credea sincer în necesitatea şi rolul binefăcător al despotismului tudorian, atât în treburile laice cât şi cele ecleziastice, şi culegea bucuros roadele pe care această poziţie le aducea lui personal.

Pe de altă parte, nici Henric nu era acel tiran unilateral, primitiv, cum poate părea după multe din

faptele lui. Era mai mult decât toţi convins că el este alesul, că menţinerea şi consolidarea autorităţii coroanei este datoria lui primordială. Mai mult, când el, regele, acţiona împotriva intereselor statului (chiar în accepţia lui) pentru satisfacerea unor capricii personale nu însemna asta apărarea principiului suprem al nelimitării puterii monarhului, a dreptului său de a proceda contrar părerii tuturor celorlalte instituţii şi persoane, subordonându-le voinţei sale? Răfuiala cu Cromwell, ca şi execuţia anterioară a Annei Boleyn, a pus imediat problema: cum se va repercuta aceasta asupra noii şi precarei ortodoxii bisericeşti, la instaurarea căreia a contribuit atât de mult ministrul căzut?

În toridele zile din iulie 1540, nu departe de locul unde fusese retezat capul lui Cromwell, continua să-şi ţinăşedinţele comisia episcopilor, care definitiva simbolul credinţei al bisericii de stat. Executarea lui Cromwell i-a făcut pe cei mai mulţi dintre partizanii menţinerii sau chiar dezvoltării reformei bisericii să treacă la fracţiunea mai conservatoare condusă de episcopul Gardiner. Însă Cranmer (în acest timp la Londra se paria cu 10 la 1 că arhiepiscopul îl va urma curând pe Cromwell în Turnul Londrei şi pe Tyburn) a rămas neclintit. Doi dintre foştii lui adepţi, Heath şi Scalp, care, prudenţi, trecuseră acum de partea lui Gardiner, au încercat să-l convingă să se supună voinţei regelui, să renunţe la vederile sale, la care episcopul le-a replicat că regele nu se va încrede în episcopii care, pentru a plăcea suveranului, sunt gata să-şi trădeze convingerile. Aflând de această controversă teologică, Henric. Se situă, surprinzător, de partea lui Cranmer. Punctele de vedere ale acestuia au fost aprobate.

Mai târziu aripa procatolică a Consiliului privat, inclusiv Norfolk, hotărî să profite de zvonurile lansate de unii sectanţi cum că ei ar fi adepţi ai arhiepiscopului de Ganterbury. Câţiva consilieri intimi au comunicat regelui că Cranmer este eretic şi că, deşi, nimeni nu îndrăzneşte să depună mărturie împotriva arhiepiscopului din cauza cinului său înalt, situaţia se va schimba imediat ce acesta

va fi închis în Turn. Henric a fost de acord şi stabili ca Cranmer să fie arestat în timpul şedinţei Consiliului privat. Norfolk şi adepţii Lui sărbătoreau deja victoria. Dar fără temei. În aceeaşi noapte, Henric l-a trimis în secret la Cranmer pe intimul său Anthony Denny. Arhiepiscopul a fost trezit din somn şi dus la Whitehall, unde Henric i-a spus despre acordul său cu privire la arestarea lui şi l-a întrebat ce părere are despre acest lucru. În multe privinţe, Cranmer era destul de fanatic. El şi-a îndeplinit cu zel, din inimă rolul de unealtă a samavolniciei regelui; pe de altă parte, arhiepiscopul reuşise să devină şi un curtean versat. Răspunzând la întrebarea regelui, Cranmer şi-a exprimat mulţumirea de supus credincios pentru această binevoitoare prevenire, adăugând că va merge cu plăcere în Turn, sperând într-o analiză nepărtinitoare a vederilor sale religioase în faţa tribunalului, lucru care, fără îndoială, intră şi în intenţiile regelui.

— O, Dumnezeule mare! exclamă Henric impresionat. Cită simplitate! Să vă lăsaţi aruncat în închisoare pentru ca fiecare duşman al dumneavoastră să poată avea avantaje faţă de dumneavoastră. Dar gândiţi-vă că imediat ce vă vor închide în temniţă se vor găsi trei sau patru nemernici mincinoşi gata să depună mărturie împotriva dumneavoastră şi să vă condamne, pe câtă vreme aflat în libertate ei nu vor cuteza să deschidă gura ori să apară în faţa Dumneavoastră. Nu, mvlord, nu poate fi vorba de aşa ceva, vă stimez prea mult pentru a le permite duşmanilor Dumneavoastră să vă doboare.

Henric i-a dat lui Cranmer un inel pe care arhiepiscopul trebuia să-l arate în momentul arestării şi să ceară să fie dus la rege (inelul semnifica acest privilegiu).

Între timp, încurajaţi de acordul regelui, vrăjmaşii lui Cranmer nici nu se gândeau să se poarte frumos cu el. S-au repetat, într-o formă şi mai jignitoare, scenele care au precedat arestarea lui Cromwell. Sosind la întrunirea

Consiliului privat, arhiepiscopul de Canterbury găsi închise pentru el uşile sălii de şedinţe. Aproape o oră a stat pe coridor, alături de slugi. Slujbaşii intrau şi ieşeau din

sala de consiliu ignorându-l demonstrativ pe cel mai înalt prelat al ţării. Scena era urmărită cu atenţie de Butts, medicul regelui, folosit frecvent de Henric pentru astfel de misiuni. El s-a grăbit să-l informeze pe rege despre umilinţa la care a fost supus primatul bisericii anglicane. Regele s-a indignat, dar a lăsat lucrurile să-şi urmeze cursul.

Admis în cele din urmă în sala de şedinţe, Cranmer a fost acuzat de colegii săi de erezie şi înştiinţat că va fi trimis în Turn. Drept răspuns, arhiepiscopul arătă inelul şi ceru o întrevedere cu regele. Vrăjmaşii lui Cranmer începură să se agite, dându-şi seama că au comis o greşeală ireparabilă, neghicind intenţiile lui Henric.

Regele i-a certat pe consilierii intimi pentru comportarea lor. Încercând să iasă din încurcătură, Norfolk îl încredinţa pe rege că acuzându-l pe Cranmer de erezie ei au vrut de fapt să-i dea posibilitatea să se apere de această acuzaţie. După aceasta monarhul porunci membrilor Consiliului privat să-i strângă mâna lui Cranmer şi să nu mai încerce pe viitor să-i facă neplăceri, iar arhiepiscopului i-a recomandat să le ofere colegilor săi un prânz. Ce urmărea, prin toate acestea Henric? Poate că dorea să încordeze şi mai mult relaţiile dintre membrii Consiliului privat? Sau intenţionase să-l sacrifice pe Cranmer, dar, cum i se întâmpla deseori, şi-a schimbat decizia? Sau pur şi simplu se distra punându-i în încurcătură, umilindu-i şi băgându-i în toate răcorile pe sfetnicii săi cei mai apropiaţi?

Între timp, viaţa personală a regelui îşi urma cursul. Anna de Clèves a fost urmată la scurt timp de Caterina Howard – tânăra nepoată a ducelui de Norfolk, verişoară a Annei Boleyn. Partizanilor adâncirii reformei bisericii, de genul lui Cranmer, nu le prea convenea noua regină a Angliei. Deocamdată însă, Cranmer şi prietenii săi preferau să-şi ascundă planurile: tânăra Caterina căpătase o mare influenţă asupra vârstnicului ei soţ; afară de asta, putea naşte un fiu, ceea ce i-ar fi consolidat foarte mult poziţia la curte.

În octombrie 1541, duşmanii reginei găsiră mult aşteptatul motiv. Unul dintre slujbaşii mărunţi de la Curte, John Lasselles, pe baza mărturisirii surorii sale, care slujise în trecut la bătrâna ducesă de Norfolk, l-a informat pe Cranmer că multă vreme Caterina întreţinuse legături cu un anume Francis Dereham, iar un oarecare Manox ştia despre existenţa unei aluniţe pe corpul reginei. Partida reformei – Cranmer, cancelarul Audley şi ducele de Hertford – s-au grăbit să-l înştiinţeze pe gelosul soţ. Cranmer i-a transmis regelui un bilet („neavând curajul să-i comunice acest lucru verbal"). A fost convocat Consiliul de stat. Toţi „vinovaţii", inclusiv Manox şi Dereham, au fost imediat întemniţaţi şi interogaţi. Nimeni nici nu îndrăznea să se gândească măcar că aparenta sau reala infidelitate a reginei de dinaintea căsătoriei nu suferă comparaţie cu viaţa anterioară „curată" a lui Henric. Cranmer i-a făcut o vizită tinerei femei, ce nu împlinise nici 20 de ani şi era îngrozită de nenorocirea ce se abătuse asupra ei. Promiţându-i „îndurarea" regelui, Cranmer smulse recunoaşterea Caterinei, iar între timp au fost smulse depoziţiile necesare din partea lui Dereham şi Manox. Henric era zguduit. A ascultat în tăcere, în şedinţa Consiliului, informaţiile obţinute şi apoi, deodată, a început să strige. Acest răcnet de gelozie şi furie pecetlui soarta tuturor acuzaţilor.

Între timp a fost întemniţat încă un „vinovat" – Culpepper, cu care Caterina intenţionase să se căsătorească înainte de a fi atras atenţia lui Henric şi căruia îi scrisese, după ce devenise regină, o scrisoare foarte binevoitoare. Dereham şi Culpepper au fost condamnaţi, ca de obicei, la moarte. După pronunţarea sentinţei, timp de 10 zile au continuat interogatoriile încrucişate, care însă n-au adus nimic nou. Dereham se ruga să fie executat prin decapitare „obişnuită", însă „regele a socotit că nu merită atâta bunăvoinţă". Ea a fost însă manifestată faţă de Culpepper. Amândoi au fost executaţi în ziua de 10 decembrie.

Apoi veni rândul reginei. Howârzii se grăbiră s-o

renege. Norfolk îi relata cu durere în suflet ambasadorului francez Marillac că nepoata lui „s-a ocupat cu prostituţia, întreţinând legături cu şapte sau opt persoane”. Bătrânul soldat vorbea cu lacrimi în ochi de nenorocirea regelui. Într-o scrisoare către Henric, Norfolk se lamenta că după „dezgustătoarele fapte ale celor două nepoate ale mele” (Anne Boleyn şi Caterina Howard) probabil că „Maiestatea sa nu va mai voi să audă ceva despre neamul meu”. Ducele amintea, după aceea, că cele două „criminale” nu nutriseră faţă de el sentimente de rudenie deosebite şi implora şi în continuare bunăvoinţa regelui „fără de care îmi piere dorinţa de a trăi”.

Parlamentul docil adoptă o decizie specială de punere sub acuzare a reginei, care a fost transferată în Turn. Execuţia a avut loc la 13 februarie 1542. Pe eşafod, Caterina mărturisi că înainte de a deveni regină îl iubise pe Culpepper, că dorise să-i fie soţie mai mult decât de a deveni suverană a lumii şi regretă că a fost cauza morţii lui. La început amintise, însă, că „nu i-a provocat regelui niciun prejudiciu”. A fost înmormântată alături de Anne Boleyn.

Ultimii ani din viaţa lui Henric au fost posomorâţi Toată viaţa favoriţii îl învârtiseră pe degete, nu s-a putut deprinde să se ocupe zilnic de problemele statului, nici măcar de semnarea actelor oficiale. Pe acestea din urmă se aplică, în schimb, o parafă cu semnătura monarhului, în anii ’40 ai secolului al XVI-lea situaţia politică externă a Angliei se complică, şi nu mai era nici Wolsey şi nici Cromwell care ar fi putut călăuzi corabia diplomaţiei englezeşti în apele tumultuoase ale politicii europene.

Pregătindu-se pentru războiul ce se apropia, regele îşi schimbase pasiunile. Dacă înainte pretindea laurii de poet, muzician şi compozitor, acum se ocupa cu întocmirea de planuri militare, schiţe de fortificaţii şi chiar inovaţii tehnice: Henric inventă o căruţă care în timpul mersului putea măcina grăunţe. Ideile regelui erau întâmpinate de corul elogiilor entuziaste din partea comandanţilor militari englezi. Făceau excepţie doar neobrăzaţii de ingineri

străini – italieni „şi portughezi –, care din porunca inventatorului jignit au fost alungaţi din ţară.

Pe de altă parte, regele nu înţelegea cu niciun chip de ce oamenii nu vor să-l recunoască apostol al păcii şi dreptăţii. În timpul unei întâlniri cu ambasadorul împăratului Carol al V-lea el spuse: „Mă aflu pe tron de aproape patruzeci de ani, şi nimeni nu poate spune că am acţionat vreodată făţarnic sau pe ascuns… Niciodată nu mi-am călcat cuvântul. Am dorit întotdeauna pacea”, în mesajele adresate parlamentului regele lua acum chipul de părinte înţelept şi milostiv al patriei, uitând de miile de oameni executaţi din porunca lui, de comitatele devastate de trupele regale, de destul de recentele mişcări populare. Sfetnicii căutau să-i ascundă lui Henric ştirile neplăcute, pentru „ţa păstra liniştea sufletească a regelui”, cum se exprimase Gardiner. Nimeni nu era ferit de exploziile de mânie ale monarhului. Noua soţig a lui Henric, Caterin a Parr, era cât pe-aci să ajungă în Turn pentru exprimarea unor concepţii religioase care nu i-au plăcut regelui. A salvat-o ingeniozitatea ei. Simţind pericolul, regina începu să-l asigure pe soţul său, bolnav şi irascibil, că toate cele spuse de ea aveau un singur scop: de a distra puţin pe Maiestatea sa şi de a-i auzi argumentele savante cu privire la problemele în discuţie. Caterina a fost iertată tocmai la timp: curând sosi, însoţit de strajă, Thomas Wriothesley, care avea ordinul scris de a o aresta pe regină. Henric, care îşi schimbase intenţiile, l-a întâmpinat pe favorit cu insulte:

— Prostule, dobitocule, ticălosule, nemernic ticălos ce eşti! Afară! Cară-te de aici! 25.

Înspăimântat, Wriothesley dispăru.

Parlamentul adoptase un bill în bazacăruia catolicii erau spânzuraţi, iar luteranii arşi de vii. Uneori catolicul şi luteranul erau legaţi spate la spate şi ridicaţi astfel pe rug. A fost emisă o lege care prevedea să fie aduse la cunoştinţă toate greşelile reginei şi obliga toate fetele, în cazul că vor fi alese de soţie de către suveran, să declare greşelile pe care le-au. Înfăptuit. „Procedez conform

indicaţiilor primite din cer”, explica Henric (deşi nimeni nu-l întreba).

Atmosfera se încingea atât de repede încât puteau să se zăpăcească şi oameni cu mult mai rafinaţi decât obtuzul de Wriothesley. La 16 iulie 1546 a fost arsă pe rug lady Anne Askewe pentru tăgăduirea liturghiei. Tot atunci au fost trimişi pe rug şi alţi eretici (între care Lasselles, denunţătorul care a dus-o la pierzanie pe Caterina Howard). Iar în august însuşi Henric încerca să-l convingă pe regele Franţei Francisc I s-a interzică împreună liturghia, adică să pună capăt catolicismului în cele două regate. Au urmat noi arestări şi execuţii. Îi veni rândul şi ducelui de Norfolk, pe care l-au ajuns în cele din urmă suspiciunile tot mai pronunţate ale regelui. Zadarnic amintea el din Turn meritele sale în stârpirea trădătorilor, inclusiv a lui Thomas Cromwell, care la rândul lui se ocupase de nimicirea tuturor duşmanilor şi trădătorilor regelui. Fiul lui Norfolk, contele Surrey, poet talentat, a fost decapitat pe Tower-Hill la 19 ianuarie 1547. Iar execuţia lui Norfolk a fost fixată pentru 28 ianuarie.

L-a salvat boala regelui. La patul muribundului, abia ascunzându-şi suspinul de uşurare, curtenii, se târguiau pentru posturile pe care urmau să le ocupe sub domnia viitorului rege – Eduard al VI-lea, în vârstă de nouă ani. Cu câteva ore înainte de momentul fixat pentru decapitarea lui Norfolk, Henric şi-a dat obştescul sfârşit în braţele lui Cranmer.

Iar lui Cranmer i-a venit rândul abia peste câţiva ani…7

Timp de două decenii arhiepiscopul de Canterbury, slugă zeloasă a tiraniei tudoriene, reuşise să evite toate obstacolele care-i ameninţau cariera şi viaţa. De fiecare dată, cei care deţineau puterea au preferat să folosească serviciile lui Cranmer şi să nu-l trimită pe eşafod cu noul grup înfrânt în intrigile de la curte sau politice. Şi Cranmer. care mi era deloc un simplu carierist ambiţios sau un cameleon abil (deşi avea mult şi din unul, şi din celălalt). Îşi sacrifica, chiar dacă uneori îndurerat,

protectorii, prietenii şi complicii pe altarul datoriei. Iar datoria era pentru el apărareacu orice preţ a principiului care afirma supremaţia regelui atât în treburile laice cât şi în cele bisericeşti, obligaţia locuitorilor de a se supune necondiţionat voinţei monarhului. Cranmer binecuvântase şi execuţia protectoarei sale Anne Boleyn, şi a binefăcătorului său Thomas Cromwell, şi răfuiala cu Caterina Howard, sprijinită de facţiunea rivală lui, şi închiderea în Turn a vrăjmaşului său Norfolk. A aprobat, de asemenea, condamnarea la moarte a lordului Seymour, care încercă să pună mâna pe putere în timpul nevârstnicului Eduard al \T-lea, şi execuţia lordului-protector Somerset, apropiat lui şi care-l trimisese pe eşafod, în 1548, pe Seymour, urcând apoi la rândul său pe eşafod în 1552, învins fiind de Warwick, duce de Northumberland. Şi execuţia aceluiaşi duce de Northumberland, care după moartea lui Eduard al VI-lea, în 1553, încercase s-o urce pe tron pe Jane Cray, o rudă a regelui, dar a fost învins de partizanii Mariei Tudor (fiica lui Henric al VIII-lea din căsătoria lui cu Caterina de Aragón). În timpul domniei Mariei, catolicismul deveni din nou religie de stat. Venind la putere, un timp noua regină nu s-a simţit încă sigură pe tron. În ianuarie 1554, răsculaţii, care s-au ridicat împotriva guvernului ei, au ocupat pentru scurt timp o parte a Londrei. În octombrie acelaşi an a fost descoperit planul asasinării a ’2.000 de spanioli sosiţi împreună cu logodnicul Mariei, prinţul Filip (viitorul rege al Spaniei – Filip al II-lea).

Dar de îndată ce guvernul şi-a consolidat poziţia, el începu să se ocupe de Cranmer şi de alţi conducători ai Reformei, în primul rând de Ridley şi Latimer. Încă mai înainte Cranmer fusese condamnat pentru înaltă trădare. Fusese organizată o dispută „savantă” la Oxford, unde Cranmer şi tovarăşii săi de idei urmau să apere protestantismul de criticile unei întregi armate de prelaţi catolici. Dezbaterea a fost, bineînţeles, organizată în aşa fel încât „ereticii” să fie umiliţi. Decizia teologilor de la Oxford era dinainte cunoscută. Mult timp luase

îndeplinirea altor formalităţi: condamnarea lui Cranmer de către reprezentanţii scaunului pontifical, acordarea în mod ipocrit a unui termen de 80 de zile pentru a face apel la papă, deşi întemniţatul nu era lăsat să iasă din celulă, şi alte reguli de procedură. Oricum, Cranmer era arhiepiscop, confirmat în această dregătorie încă înainte de a se produce ruptura cu Roma.

În sfârşit, din dispoziţia papei Cranmer a fost destituit şi s-a produs ceea ce nu se aştepta: Cranmer, care / multă vreme se arătase neînduplecat, capitulă dintr-odată. Sub presiunea prelaţilor spanioli care-l asediau, Cranmer senină diferite „abjurări", ale protestantismului, recunoscându-şi greşelile sau retractând parţial mărturii deja făcute. Bătrânul sortit pieirii nu era călăuzit numai de teama pentru propria-i viaţă, deşi abjurarea lui de la protestantism a fost dictată, poate, de speranţa iertării şi retractată în momentul când această speranţă nu s-a adeverit. Era gata să moară ca protestant, aşa cum o făcuseră cu neînfricare adepţii săi Latimer şi Ridley. Dar ar fi consimţit să moară şi catolic, dacă acest lucru, cum i s-a părut la un moment dat, i-ar fi adus salvarea sufletului. Pregătind şi semnând numeroase exemplare ale unei noi pocăinţe, mult mai categorice, Cranmer întocmise în noaptea premergătoare execuţiei două variante – cate! că şi protestantă – ale cuvântării dinainte de moarte. Aflându-se deja pe eşafod, a preferat cea de-a doua variantă. Mai mult, a avut tăria de a-şi băga în foc mâna dreaptă, cu care scrisese numeroasele abjurări. Protestanţii au rămas foarte impresionaţi de acest act de curaj pe eşafod, în timp ce autorii catolici, întrucâtva descurajaţi, explicau că Cranmer nu făcuse nimic eroic:

această mină tot ar fi ars peste câteva minute. După ce rugul s-a stins, au fost găsite câteva bucăţi nearse ale cadavrului. Duşmanii lui Cranmer afirmau că nici măcar focul n-a putut mistui inima ereticului din cauza multelor sale păcate. Asta s-a întâmplat la Oxford în dimineaţa zilei de 21 martie 1556.

După moartea Mariei Tuder, în 1558, tronul a fost

ocupat de Elizabeta I, fiica lui Henric al VIII-lea şi al Annei Boleyn. A triumfat iarăşi anglicanismul, Guvernul Elizabetei a fost nevoit, însă, să lupte încă multă vreme împotriva partidei catolice, care o propusese ca pretendentă la tron pe regina Scoţiei – Maria Stuart.

CELE DOUĂ PROCESE ALE MARIE! STUART

Maria Stuart, fiica regelui Scoţiei Iacob al V-lea şi a Mariei de Lorena, s-a născut în 1542 şi a fost educată în Franţa. La 16 ani a fost căsătorită cu delfinul, care după un an a devenit regele Francisc al II-lea, dar în aprilie 1560 a murit. În anul următor Maria Stuart s-a înapoiat în Scoţia, unde triumfase Reforma.

Primele acţiuni ale Mariei după înapoierea în patrie, sugerate, fără îndoială, de partizanii ei, au fost destul de prudente. Ea respinsese propunerea de a fi însoţită de trupe franţuzeşti. Rămânând catolică, Maria s-a ferit să arate preferinţă coreligionarilor ei. „Protestanţii – nota istoricul scoţian W. Robertson – au obţinut o declaraţie extrem de favorabilă pentru religia lor. Doctrina protestantă, deşi consolidată în întreaga ţară, nu fusese încă niciodată încurajată şi sancţionată de autoritatea regală, în declaraţia reginei orice încercare de schimbare sau subminare a protestantismului era proclamată una dintre cele mai grave crime. Regina dăduse conducerea ţării cu totul pe mâna protestanţilor. Din Consiliul ei privat făceau parte personalităţile cele mai marcante ale protestanţilor; niciun catolic n-a reuşit să câştige cât de cât încrederea ei” 26. Aceasta n-a împiedicat-o însă pe Maria Stuart să asigure Franţa, Spania şi pe papă de intenţiile ei de a restaura catolicismul.

Chiar de la început Maria a avut de-a face cu lorzii recalcitranţi, dintre care, pentru a-şi justifica nesupunerea faţă de regina catolică – atitudine încurajată din Anglia –, mulţi îşi afişau ataşamentul faţă de protestantism. Regina Angliei, Elizabeta, temându-se că Maria Stuart se va căsători cu un rege străin, se hotărî să i-l propună pe favoritul ei Robert Dudley (mai târziu conte de Leicester). Dintr-un capriciu, sau poate pentru a încurca planurile

Elizabetei şi partizanilor acesteia din Scoţia, îndeosebi ale fratelui său James Stuart, conte Murray, şi ale unui alt lord protestant – Maitland (poreclit Mitchel Wilk – denaturarea scoţiană a numelui Machiavelli), în iulie 1565 Maria Stuart l-a ales ca soţ pe lordul Darnley, care avea, după regina Scoţiei, cele mai mari drepturi la coroana Angliei. Căsătoria Mariei cu Darnley s-a dovedit nereuşită; în plus, orgoliosul soţ al reginei se ceartă cu Murray şi alţi dregători influenţi. Lorzii protestanţi s-au răsculat, dar au fost înfrânţi. Unii dintre ei şi-au găsit adăpost în Anglia.

Regina începu să-l dispreţuiască şi să-l urască pe îngâmfatul om de nimic pe care îl luase de soţ. La rândul său, Darnley, întărâtat de faptul că Maria refuza să-l încoroneze, a aderat la complotul unui grup de lorzi ne mulţumiţi. În noaptea de 9 martie 1566, complotiştii, înarmaţi, au pătruns în apartamentul reginei, omorându-l în chip bestial pe secretarul ei de încredere, italianul David Rizzio. Numai întâmplarea a salvat-o pe Maria. Umilită, regina îşi tăinui în suflet setea de răzbunare. I-a iertat pe Murray şi pe alţi câţiva participanţi la răscoală, cu condiţia ca aceştia să-i pedepsească pe asasinii lui Rizzio, slăbind astfel rândurile complotiştilor. Maria reuşi să-l atragă de partea ei şi pe un prea isteţul ei soţ, iar apoi, după ce şi-a consolidat poziţia, l-a înlăturat cu sânge rece ca pe o marionetă devenită inutilă.

În acest timp o influenţă hotărâtoare la curtea Mariei căpătase contele Bothwell, care o sprijinise în lupta cu feudalii răzvrătiţi. Acest ostaş semeţ, care dispreţuia pericolele, condotier ce nu cunoştea mila, setos de sânge şi hrăpăreţ întruchipa în acelaşi timp curajul şi cruzimea acelor vremi aspre. După opinia multor biografi ai reginei Scoţiei, aceasta se îndrăgosti nebuneşte de Bothwell, devenind o unealtă docilă în mâinile acestui ambiţios cinic, neobişnuit să-şi facă scrupule în alegerea mijloacelor pentru a-şi atinge scopul. Stefan Zweig a dedicat acestei pui-e* ¿1 se dragoste numeroase pagini minunate în cartea sa *Maria Sluart*. La cererea lui Bothwell, regina plecă la Glasgow, unde Darnley, simţind primejdia care-l păştea, se

ascunsese la prietenii săi. Prin asigurări false de dragoste, Maria îl ademeneşte, deşi încă nerestabilit după boală, la Edinburgh, şi îl instalează într-o clădire izolată. Kirk O'Field, aflată într-o suburbie a capitalei.

În seara zilei de 9 februarie 1567 regina îşi părăseşte soţul pentru a participa la cununia unor slujitori. La orele două noaptea, clădirea Kirk O'Field a fost zguduită de o explozie extraordinară. De sub ruine au fost scoase cadavrele lui Darnley şi ale slujitorilor lui.

Nu trece mult timp, şi Maria se căsătoreşte cu Bothwell. Lorzii scoţieni se răzvrătesc din nou. Regina este înfrântă, Bothwell fuge în străinătate şi sfârşeşte într-o închisoare daneză. Lorzii anunţă detronarea reginei şi o închid în castelul Lochleven. Maria Stuart evadează, reuşeşte să strângă o armată şi s-o îndrepte împotriva lorzilor răzvrătiţi. Dar la 13 mai 1568, în apropiere de Langside, armata reginei fu zdrobită. Salvându-se de urmărire, Maria traversează cu o barcă pescărească golful Solway şi la 16 mai pune piciorul pe ţărmul englez în apropierea oraşului Carlisle.

Zarurile fuseseră aruncate, dar nimeni dintre cei implicaţi în joc nu ştia încă acest lucru. Elizabeta, care îi aţâţase pe lorzii scoţieni împotriva stăpânei lor, dar îi scria şi Mariei Stuart scrisori duioase, era pusă într-o situaţie dificilă şi neplăcută. Pe regina Angliei, Scoţia, cu certurile ei nesfârşite, o interesa cel mai puţin: era vorba de Anglia însăşi. Reforma învinsese, dar nu se ştia deocamdată cât de trainică era această victorie: abia cu 10 ani în urmă, în timpul Mariei Tudor, avusese loc o încercare, nu chiar lipsită de succes, de restaurare a catolicismului, care eşuase (cel puţin aşa li se păruse celor mai mulţi dintre contemporani) numai din cauza morţii reginei. Contrareforma era însă opusă intereselor fundamentale ale celor mai influente pături sociale din Anglia – noua nobilime îmburghezită –, care acaparase pământurile bisericeşti şi mănăstireştişi burghezia în dezvoltare. Tocmai interesele lor le exprimă pătrunzătorul, chibzuitul şi clarvăzătorul politician William Cecil, cunoscut mai

târziu sub titlul de lord Burghley. Acest ministru principal al Elizabetei (după mult timp ea vă spun «că el este „spiritul” ei), creatorul unui eficient serviciu secret, nu contenea să-i explice reginei inconveniente* şi pericolele legate de venirea Mariei Stuart. Prin simple ei prezenţă în Anglia, aceasta devenea un centru de atracţie pentru catolicii englezi, o speranţă a contrareformei internaţionale, ai cărei stâlpi principali erau regele Spaniei Filip al II-lea, ce urmărea crearea unui imperiu catolic universal, pontiful roman, funestul ordin al iezuiţilor şi alte unelte ale papalităţii. Maria Stuart putea conta pe ajutorul rudelor sale: dinastia Valois, aflată la putere în Franţa, puternicul duce Guise, şeful catolicilor belicoşi din Franţa, care visa nimicirea totală a ereziei protestante şi acapararea tronului franţuzesc.

Elizabeta nu uita nicio clipă că în ochii multor catolici, care alcătuiau atunci o minoritate însemnată a populaţiei Angliei, ea era o fiică nelegitimă, fără drept la tron, deoarece căsătoria mamei sale, Anne Boleyn, cu Henric al VIII-lea fusese încheiată în timp ce mai trăia încă prima soţie a acestuia, Caterina de Aragón. Va trece un an şi ceva după sosirea Mariei Stuart în Anglia, şi papa de la Roma o va declara pe Elizabeta detronată, eliberându-i pe supuşii ei de jurământul dat unei regine eretice. În aceste condiţii, Maria Stuart, ruda cea mai apropiată a tudorilor, era, oricât ar fi negat ea însăşi acest lucru, o serioasă pretendentă la tronul Angliei. Ea deveni deodată un magnet care îi atrăgea pe catolicii englezi, pe numeroşii nemulţumiţi şi ambiţioşi chiar şi din anturajul Elizabetei.

William Cecil socoti că era la fel de primejdios ca izgonita să rămână în Anglia sau să i se permită să plece în Franţa. Dar pe de altă parte Maria Stuarţ era „scumpa soră” a Elizabetei, căreia regina Angliei îi jurase de atâtea ori afecţiune şi dragoste statornică. Soarta Mariei Stuart preocupa curţile străine, de ea se interesa întreaga Europă. Era pur şi simplu imposibil să arunci după gratii pe regina unei ţări prietene, în care se aflau la putere supuşi răzvrătiţi. Dar Cecil găsi şi de data asta soluţia care

convenea pe deplin Elizabetei, foarte sensibilă în această privinţă. Pentru început, musafira incomodă a fost dusă din Carlisle, aflat pe ţărm, în interiorul Angliei, în Yorkshire, iar apoi, sub pretextul grijii pentru onoarea Mariei Stuart şi al împăcării ei cu lorzii scoţieni, se procedă la cercetarea rolului jucat de regină în evenimentele care au dus la asasinarea lui Darnley.

— Maria Stuart căzu în cursa întinsă cu dibăcie, accep-° tind să se încredinţeze cazul ei unei comisii de înalţi demnitari englezi, desemnaţi de Elizabeta. Lorzilor scoţieni li s-a propus să prezinte dovezi referitoare la acuzaţiile aduse de ei reginei. Aşa apărură în scenă faimoasele „scrisori din casetă”. Erau scrisorile către Bothwell şi poeziile preferate ale Mariei Stuart, descoperite într-o casetă de argint pe care regina o dăruise favoritului şi pe care acesta o abandonase în timpul fugii precipitate. Controversa dacă aceste scrisori aparţin reginei sau sunt nişte falsuri ingenioase nu s-a potolit nici după mai bine de patru sute de ani, când au devenit publice. De la bun început, duşmanii Mariei au respins ideea falsului şi, dimpotrivă, partizanii ei negau cu înverşunare autenticitatea scrisorilor. Polemica în jurul aprecierii personalităţi; Mariei Stuart a luat proporţii încă în ultima treime a secolului al XVI-lea, când s-au publicat atât demascări puritane necruţătoare ale „desfrânatei asasine de soţ” cât şi proslăviri catolice ale neînfricatei martire pentru credinţă 27. Deja în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în Anglia unele voci susţineau că disputele continuă pe un ton prea vehement, că ele au generat o literatură vastă. Iar după încă un secol istoricul german W. Oncken scria că apărătorii Mariei sunt invariabil catolici, „iar adversarii – protestanţi 28.

Întrucât comisia creată din dispoziţia Elizabetei nu era formal un organ judiciar, nu s-au aplicat nici procedeele obişnuite de cercetare judiciară. N-au mai fost nici audieri de martori şi nici interogatorii încrucişate. E adevărat, comisia primise, probabil ceva mai târziu, declaraţii scrise împotriva lui Bothwell, dar martorii

oculari nu mai erau în viaţă pe vremea aceea. Era vorba de minutele procesului slujitorilor lui Bothwell: Hay, Hepburn, Powrie şi Dalgleish, executaţi pentru participare la asasinarea lui Darnley 29.

S-a spus că respectiva casetă cu scrisori a fost capturată de la George Dalgleish, din serviciul contelui Bothwell, la 20 (sau 21) iulie 1567. La câteva zile după arestare, Dalgleish a fost supus unui interogatoriu amănunţit în legătură cu împrejurările morţii lui Darnley. Numai despre casetă şi conţinutul ei n-a fost întrebat – omisiune ciudată, dacă ţinem seama că în ea se aflau scrisorile pe baza cărora s-a formulat mai târziu acuzaţia împotriva Mariei Stuart.

Se pare că a fost, într-adevăr, capturată o case. ta cu nişte scrisori. Faptul că lorzii deţineau scrisori care o demascau pe Maria Stuart ca asasină a soţului şi ca având legături nelegale cu Bothwell a fost comunicat de diplomatul englez Throckmorton. La sfârşitul lui iulie, Murray, întorcându-se din Franţa, a comunicat ambasadorului spaniol la Londra, ca şi ministrului principal Cecil, că există o scrisoare a reginei către Bothwell, care dovedeşte complicitatea ei la asasinarea lui Darnley. Despre aceasta vorbea şi tatăl lui Darnley, contele Lennox. La rândul lor, apărătorii Mariei Stuart, contestând autenticitatea documentelor, susţin că originalele scrisorilor au fost înlocuite cu falsuri abil ticluite. Poate că cea mai hotărâtă infirmare a acestei păreri n-a venit de la istoricii profesionişti, ci de la Stefan Zweig, cel mai bun biograf al Mariei Stuart. Fin psiholog, bun cunoscător al sufletului omenesc, el a demonstrat convingător că n-a existat şi nu putea exista în Scoţia de atunci scribul genial care să fi putut reda atât de exact, atât de ireproşabil din punct de vedere stilistic peripeţiile unei pasiuni năvalnice, care mătură din cale toate obstacolele şi, în plus, capabil să creeze rapid, ca la comandă, un ciclu de sonete franţuzeşti care să oglindească atât de veridic şi de elegant suferinţele unei inimi îndrăgostite şi în suferinţă. În sfârşit, dacă falsul ar fi fost pus la cale de lorzi, fără

îndoială că ei ar fi inclus în scrisori mărturisiri care s-o pună pe regină într-o lumină nefavorabilă şi n-ar fi creat imaginea unei femei frământate, mistuite de nelinişti şi pasiune. Căci Murray, Maitland et comp. nu erau nici Shakespeare, nici Balzac, nici Dostoievski. Şi totuşi…

Despre „pasiunea criminală" a Mariei pentru Bothwell s-a aflat abia din propriile-i scrisori. Însă autenticitatea acestor documente nu poate fi considerată, în niciun caz, definitiv stabilită. Este foarte semnificativ, remarca istoricul german H. Cardauns, că nu s-a păstrat nicio dovadă a pasiunii reginei pentru Bothwell care să dateze din vara şi toamna anului 1566 30. Iar dacă lăsăm scrisorile la o parte, ştim doar că Bothwell s-a bucurat de multă trecere la curte şi de încrederea reginei în a doua jumătate a anului 1566 şi prima parte a anului 1567. Era, probabil, persoana cea mai influentă din Scoţia de Sud care poseda câteva castele întărite. Bothwell i-a fost credincios fără rezerve mamei Mariei Stuart în timpul când condusese ţara ca regentă. E adevărat, a participat la revoltele care au izbucnit în primii ani după înapoierea Mariei în Scoţia, dar, în septembrie 1565, întors din exil, s-a situat ferm de partea reginei. „La începutul carierei sale – scria apologetul reginei, cercetătorul francez L. Wiesener –, contele Bothwell valora mai mult decât restul aristocraţiei scoţiene. Era un patriot, în timp ce majoritatea lorzilor erau vânduţi Angliei. Deşi era protestant, a fost un sprijin de nădejde pentru Mar ia de Lorena (Guise) şi Maria Stuart împotriva duşmanilor externi; în ţară, s-a străduit să le apere de trădarea lorzilor vrăjmaşi" 31. După asasinarea lui Rizzio, devotamentul lui Bothwell şi al detaşamentelor lui a ajutat-o pe regină să se elibereze de supunerea de facto faţă de lorzii răsculaţi.

Capturarea, la 20 iunie 1567, a corespondenţei Mariei cu Bothwell n-a înăsprit deloc poziţia lorzilor scoţieni faţă de regină 32. În declaraţiile din 30 iunie şi 11 iulie se repetau afirmaţiile că regina a fost forţată de Bothwell să plece cu el, fapt în vădită contradicţie cu „scrisorile din casetă", dacă, bineînţeles, acestea nu sunt

false.

„Scrisorile din casetă” au fost folosite împotriva Mariei abia în decembrie 1567, la câteva luni după abdicarea ei. Consiliul privat al Scoţiei a hotărât atunci că parlamentul trebuie să justifice răscoala lorzilor împotriva reginei, deoarece scrisorile autografe o demascau incontestabil pe Maria ca participantă la asasinarea lui Darnley. Lorzii au avut, prin urmare, la dispoziţie o jumătate de an pentru a pregăti falsul. La remiterea neoficială a documentelor membrilor comisiei engleze se aflau printre ele, după cum rezultă din mărturia părţii engleze, scrisori cu informaţii care n-au mai figurat ulterior în „corespondenţa din casetă”. Problema în ce măsură au fost denaturate scrisorile ajunse în mâna lorzilor a constituit subiectul unor interminabile controverse între cercetători. „Dintre toate subiectele istorice generatoare de dispute, povestea Mariei Stuart este considerată, de mulţi ani, extraordinar de complicată şi încurcată” 33, scria în 1754 istoricul scoţian W. Goodall. Filosoful şi istoricul D. Hume, în *Istoria Angliei*, s-a situat cu totul de partea adversarilor Mariei Stuart. El a fost susţinut de W. Robertson, unul dintre cei mai renumiţi istorici scoţieni.

Una dintre cele mai temeinice încercări de a demonstra falsitatea scrisorilor a fost făcută, la mijlocul secolului al XVIII-lea, de W. Goodall, menţionat mai sus. El a recunoscut că falsificarea scrisorilor reginei a fost o treabă foarte complicată. De aceea, susţinea el, mai întâi au fost confecţionate scrisorile şi poeziile de ciragoste în limba scoţiană şi abia după aceea traduse în limbile franceză şi latină. Goodall a încercat, prin analiză lingvistică, să demonstreze că textul franţuzesc este o traducere din scoţiană. Uneori traducătorul n-a înţeles subtilităţile stilului originalului. Expresiile şi proverbele scoţiene au fost traduse mecanic, pierzându-şi astfel sensul. Goodall a avansat nu numai ideea contrafacerii scrisorilor reginei, ci şi a modificării parţiale a textului lor. După 100 de ani, teoria lui Goodall a fost modernizată de J.

Hosack.

Adeseori argumentele ignorau complet obiceiurile epocii. Un contemporan al lui Goodall, W. Tytlet, declara în 1767 că scrisorile „după cât se pare, oferă ele însele prezumţia nevinovăţiei, deoarece, nu numai o regină, dar nicio femeie înzestrată cu puţină înţelepciune, cu cel mai elementar simţ al modestiei n-ar fi putut scrie asemenea scrisori” 34. În secolul al XIX-lea au fost descoperite textele franţuzeşti ale unora dintre scrisori, cunoscute anterior doar în versiunile scoţiană sau latinească. A reieşit că în câteva dintre ele se observă legătura inversă: expresiile franţuzeşti sunt traduse grosolan în limba scoţiană. Hosack consideră că unele scrisori franţuzeşti i-au fost adresate lui Darnley (dar n-a dovedit că acesta cunoştea limba franceză) 35.

La sfârşitul secolului al XIX-lea în discuţii s-au angajat activ istoricii germani. P. Breslau considera autentice o parte din scrisori. H. Gordes a lansat teza că o parte a unei scrisori (nr. 1) i-a fost scrisă Mariei de Darnley, iar o parte a alteia (nr. 2) a fost scrisă de Maria lui Murray. B. Sepp a enunţat supoziţia că majoritatea scrisorilor reprezintă o parafrazare a jurnalului pe care îl ţinea Maria Dup-Cum sublinia în 1886 O. Karlowa, autenticitatea scrisorilor este confirmată doar de mărturia făcută sub prestare de jurământ a lordului Morton, duşman înverşunat al Mariei, participant la asasinarea lui Rizzio şi ia complotul împotriva lui Darnley. După părerea Karlowei, este posibil ca falsificarea să fi fost făcută de Morton, Murray şi Lennox cu participarea, eventual, a lui John Wood, secretarul lui Murray. Maitland era la curent cu toate aceste maşinaţii. După toate probabilităţile baza acrişorilor din casetă” au constituit-o nişte scrisori şi semnături ale Mariei Stuart capturate sau obţinute pe altă cale de duşmanii ei, precum şi scrisorile lui Darnley adresate reginei37. Susţinând versiunea contrafacerii scrisorilor, A. Petrick aduce în acelaşi timp şi argumente în sprijinul autenticităţii lor: refuzul episcopului Lesley, ambasadorul Mariei Stuart în Anglia, de a compara

semnăturile reginei, conţinutul şi stilul scrisorilor, dificil de contrafăcut, menţionarea diferitelor împrejurări colaterale şi convorbiri secrete care într-adevăr au avut loc 38.

Unul dintre cele mai grele argumente în sprijinul autenticităţii scrisorilor este, presupunea T. Henderson, tăcerea pe care o păstrau în legătură cu ele Maria Stuart şi partizanii ei. Când a fost totuşi nevoie să se adopte o poziţie clară în timpul anchetei din Anglia, Maria le-a declarat false, dar ea a negat mai târziu şi autenticitatea altora, pe care le-a scris indiscutabil.

Există, deci, temeiuri de a ne îndoi că autorul „scrisorilor din casetă" a fost Maria Stuart? Analiza minuţioasă a conţinutului scrisorilor atestă că este puţin probabil ca ele să fi fost scrise de una şi aceeaşi persoană. Ambasadorul englez Randolph afirma că Bothwell avea o „altă soţie" în Franţa. Nu este exclus ca o parte din scrisori să fi fost scrise de ea. Un posibil candidat la rolul de adevărat autor al scrisorilor este şi norvegiana Anne Thomdsen, cu care Bothwell era logodit. Scrisul ei nu seamănă cu al reginei, dar se poate ca scrisorile să fi fost transcrise.

Relativ recent, într-un studiu special, M.H. Armstrong-Davison a arătat cât e de problematic să i se atribuie Mariei Stuart chiar şi o parte din scrisorile din casetă 39. Presupunând că unele scrisori au fost scrise de franţuzoaică – „cealaltă soţie" a lui Bothwell –, devin inteligibile fraze ce au provocat atâtea interpretări contradictorii; aceste fraze puteau aparţine doar unei femei de origine modestă care se adresează unui nobil de vază, dar în niciun caz reginei Scoţiei. Iar modificarea datelor „nepotrivite" şi contrafacerea semnăturii reginei putea să le facă, de pildă, soţia lordului Maitland, care ca domnişoară se numea Maria Fleming şi îşi făcuse educaţia în Franţa împreună cu regina. Semnătura Mariei Fleming (s-au păstrat modele) aproape că nu se poate deosebi de semnătura Mariei Stuart. Se ştie că Maria Fleming, care îşi iubea soţul, se afla în întregime sub influenţa lui. Putea deveni uşor o unealtă în realizarea planurilor lui

„Machiavelli al Scoţiei”.

Dacă însă scrisorile care o acuză pe regină de asasinarea soţului sunt falsuri, ce s-a întâmplat, totuşi, la Kirk O’Field în noaptea de 9 spre 10 februarie, ce dramă a avut loc acolo?

E indiscutabil că la sfârşitul anului 1566 şi începutul lui 1567 lorzii protestanţi au pus la cale un complot împotriva lui Darnley, pe care îl considerau trădător. Informaţii despre acest lucru au ajuns şi la diplomaţii străini. Despre acest complot relatează unul dintre participanţii lui activi, ulterior regent al Scoţiei timp de mulţi ani, contele Morton, în *Confesiunea* scrisă de el în anul 1581, în ajunul execuţiei sale, când, desigur nu mai avea rost să ascundă adevărul. Afară de asta, se ştie că în toamna anului 1566 regina obţinuse împăcarea dintre Bothwell şi lorzii care participaseră la acest complot, inclusiv Murray şi Maitland (multe din documentele referitoare la această împăcare au fost mai târziu distruse intenţionat de duşmanii Mariei). Dar a participat regina – însăşi la complotul împotriva soţului? Acţiunile ei arată mai curând contrariul. Principala dovadă a vinovăţiei Mariei este considerată deplasarea ei la Glasgow pentru a se împăca cu soţul bolnav şi a-l transfera la Kirk oâield. Dar aceste fapte admit interpretări diferite. împăcarea cu Darnley îi consolida Mariei poziţia. Poate însă că tocmai acest lucru i-a şi determinat pe lorzi să grăbească asasinarea pusă la cale. Circulau zvonuri că regina urma să devină din nou mamă, şi călătoria ei la Glasgow poate fi explicată prin dorinţa de a „legitima” copilul. În plus, după cum scria încă în secolul trecut L. Meneval, dacă am admite că Maria dorea cu orice preţ să se debaraseze de soţ, n-ar fi fost mai simplu să recurgă la serviciile medicului ei, care îl îngrijea pe Darnley, şi să nu mai pună la cale o treabă atât de riscantă şi de dificilă ca aruncarea în aer a unei mari clădiri din capitală? /10.

În legătură directă cu asasinarea lui Darnley se află două procese care s-au desfăşurat curând după aruncarea în aer a Kirk O’Field-ului. Unul a fost pregătit de regină şi

Bothwell pentru a-l absolvi pe acesta de orice bănuieli. Singurul acuzator a fost tatăl celui ucis, lordul – Lennox. Acesta vrea să vină la locul unde se desfăşurau şedinţele tribunalului însoţit de un detaşament de 1.000 de oameni; i se permite să ia cu el cel mult şase sluji tori. Îşi dă seama că i se întinde o cursă şi că s-ar putea trezi în mâinile asasinilor fiului său. Bătrânul conte cere amânarea şedinţelor de judecată cu 40 de zile – termenul obişnuit pentru pregătirea acuzării. I se răspunde că el însuşi a cerut o procedură rapidă!

La acest proces n-a existat procuror, iar principalul martor al acuzării a fost arestat pentru complicitate la înaltă trădare. Bothwell a prezentat scrisoarea prin care Lennox insista ca acţiunea lui să fie examinată cât mai repede, şi a adăugat că regina i-a satisfăcut cererea. Au fost chemaţi martorii, care însă nu existau. Bothwell s-a apărat cu abilitate de acuzaţii. Murray, Maitland şi alţi lorzi – viitori acuzatori ai lui Bothwell – au luat cuvântul în apărarea lui. Judecătorilor nu le-a rămas altceva de făcut decât să-l declare pe Bothwell nevinovat de acuzaţiile ce i-au fost aduse.

Acest proces aruncă prea puţină lumină asupra evenimentelor care au dus la explozia de la Kirk O'Field. Felul cum au acţionat regina şi Bothwell se impunea indiferent de participarea fiecăruia dintre ei la complot. Ei aveau nevoie să fie înlăturate bănuielile, întemeiate sau neîntemeiate, care planau asupra lor.

Mai semnificativ este celălalt proces, desfăşurat de data asta după înfrângerea reginei şi a lui Bothwell. Acum au fost date în judecată persoanele care se considera că l-au ajutat pe Bothwell în organizarea asasinării lui Darnley. Dar, nici chiar torturaţi acuzaţii n-au făcut mărturisirile dorite de lorzi. Pe eşafod, în cuvântările lor de dinainte de moarte, condamnaţii au repetat că sunt nevinovaţi. Iar unul dintre ei, căpitanul Blackadder, de la care se aşteptau la destăinuiri, şi-a exprimat ferma convingere că asasinatul a fost pus la cale de Murray şi Morton. La fel au declarat apoi Dalgleish şi alţi trei slujitori ai lui Bothwell, arătând

că lordul lor a avut complici pe Murray şi Maitland, regina neparticipând la complot41.

La procesul Mariei Stuart, despre care va fi vorba mai jos, s-a afirmat că ea alesese Kirk O'Field reşedinţă pentru Darnley. În realitate, cum au scris istoricii încă în secolul trecut, mărturiile unor persoane din tabere diferite atestă că Maria intenţionase la început să-şi ducă soţul în altă parte, la Craigmillar, pentru tratament balnear. Cât priveşte Kirk O'Field, situat pe un loc înalt, acesta a fost ales de Darnley însuşi, probabil în pofida sfaturilor reginei, dar la sugestia lui Murray, considerând că în apropierea soţiei va fi mai puţin expus primejdiilor din partea lorzilor care îl urau.

După părerea unor cercetători englezi, în noaptea de 9 spre 10 februarie 1567 şi-au găsit încheierea nu atentatul lui Bothwell şi al Mariei Stuart la viaţa lui Darnley, ci două sau chiar trei conspiraţii. În primul rând, planul reginei şi al lui Bothwell (încurajaţi probabil de Murray), care urmăreau să-l izoleze pe Darnley, să împiedice fuga lui din Scoţia şi să-l dea în judecată cu prilejul viitoarei sesiuni a parlamentului (iar până atunci să-l ţină sub arest). O a doua conspiraţie, a lui Darnley însuşi, care urmărea să stabilească legături cu Spania şi cu iezuiţii. El a acţionat probabil prin intermediul unui trădător, un oarecare sir James Balfour din Pittendreich. Acest judecător erudit, devenit mai târziu şeful justiţiei scoţiene, etichetat chiar şi de contemporani, obişnuiţi cu multe, „Balfour, hulitorul celor sfinte", „cel mai depravat dintre oameni", a fost succesiv în serviciul tuturor facţiunilor, pe care le trăda pe rând, în funcţiejde împrejurări, dar cu profit pentru sine.

Cu două luni înainte de explozie, la 9 decembrie 1566, fratelui lui James Balfour, Robert, i s-a încredinţat funcţia de intendent al Kirk O'Field-ului, şi astfel judecătorul putea să pregătească crima fără niciun fel de impedimente. Umblau zvonuri că, cu puţin timp înainte de explozie, el ar fi cumpărat pulbere pentru însemnata sumă de 60 de lire sterline. Vorbe despre participarea lui James

Balfour la complot au început să circule imediat după explozie. Agenţii englezi au informat Londra despre uciderea misterioasă a unui slujitor al lui Balfour, deoarece mărturiile lui puteau „duce la conturarea deplină a tabloului morţii regelui” (adică a lui Darnley). Însuşi Balfour a declarat mai târziu că Maria i-a propus să organizeze asasinarea lui Darnley, însă el a refuzat cu nobleţe. Mărturiile lui Balfour nu prea au valoare, mai ales dacă ţinem cont că după moartea lui Darnley el s-a aflat ani de-a rândul între partizanii Mariei Stuart.

La procesul Mariei Stuart s-a arătat că pulberea a fost plasată în dormitorul reginei, aflat sub camera lui Darnley, că regina a petrecut în iatacul ei două nopţi, Or, în evenimentele învăluite în mister de la 9 februarie cel puţin un lucru e clar după declaraţiile unanime ale martorilor oculari: Kirk O’Field sărise în aer cu totul, până la temelia de piatră. De aceea, în primele zile da după explozie predominase părerea că sub clădire a fost plasată o mină. Acest lucru se afirma şi în scrisoarea expediată în numele Mariei Stuart la Paris. Acelaşi lucru l-au comunicat Londrei agenţii şi diplomaţii englezi. Murray făcea cunoscut, de asemenea, că clădirea „a fost complet distrusă”. Se pare că fratelui reginei, care curând deveni iarăşi conducătorul unei grupări adverse surorii sale, nu-i trecuse încă prin cap cât de mult se contrazicea această declaraţie cu afirmaţia că pulberea se afla în dormitorul Mariei Stuart.

În sfârşit, a treia conspiraţie era a lui Murray şi complicilor săi, care aflaseră, probabil, de conspiraţia lui Darnley şi n-au împiedicat realizarea ei. Murray, care de mult râvnea la tron, hotărî că sosise momentul potrivit (nepotul său, fiul Mariei Stuart şi al lui Darnley, nu împlinise nici măcar un an). După înlăturarea Mariei şi a lui Darnley, Murray urma să devină regent, iar de aici până la tron nu mai era decât un pas. Conspiraţia lui Murray nu era îndreptată împotriva lui Darnley, de care era mai simplu să scape cu ajutorul otrăvii (în stadiul de atunci al medicinei otrăvirea nu putea fi dovedită), ci împotriva reginei. De aceea a şi fost nevoie să se arunce în aer

întregul edificiu, aducând din timp la Kirk O'Field o mare cantitate de pulbere. În această ordine de idei s-a recurs la cooptarea lui Darnley complice imaginar şi la organizarea unei capcane pentru a isprăvi cu el în momentul când va părăsi clădirea. Şi, iată, clădirea zboară în aer. Darnley, înscenând o salvare miraculoasă, sare pe fereastră în cămaşă de noapte însoţit doar de un singur slujitor. Ei erau prinşi şi sugrumaţi de oamenii lui Murray.

Versiunea oficială, potrivit căreia slujitorii lui Bothwell au apărut pe neaşteptate la Kirk O'Field aducând în grabă pulberea de la Holyrood (castelul Mariei, în care rămăsese după nunta slujitorilor săi), conţine multe enormităţi, cu atât mai mult cu cât, după cum s-a mai arătat, explozia pulberii din camera reginei nu putea distruge edificiul din temelii. Altfel se prezintă tabloul dacă se admite că Bothwell a acţionat împreună cu lorzii. Se prea poate ca diferiţii participanţi la conspiraţie să fi urmărit victime diferite, şi amânarea exploziei până la orele două noaptea să fi fost urmarea neînţelegerilor şi ezitărilor în legătură cu rostul acţiunii, din moment ce principalul obiect al atentatului, regina, părăsise pe neaşteptate clădirea. În literatură s-a emis deja de mult părerea că cei care au aruncat clădirea în aer nu cunoşteau toate amănuntele conspiraţiei, *2*.

Cunoscutul istoric englez R. Williamson presupune că Damlev devenise unealta lui Murray încă din timpul asasinării lui Rizzio. Căci şi într-un caz, şi în celălalt obiectul real al atentatului a fost regina. Darnley nădăjduia că după înlăturarea Mariei va deveni cârmuitor formal pe lângă fiul său minor, cedând postul de regent lui Murray. Un loc de seamă în desfăşurarea evenimentelor acordă Williamson lui Archibald Douglas, care cu puţin timp înainte de explozie fusese la Kirk O'Field împreună cu regina şi Bothwell. Acest lucru ne este cunoscut din *Destăinuirea* lui Morton şi din mărturisirile servitorului lui Douglas, Bining, executat în anul 1581. Participarea lui Douglas este atestată şi de rugămintea care i se atribuie lui Darnley în momentul când a fost prins de asasini în

grădină: „Fie-vă milă de mine, rubedeniilor, în numele celui care a fost îndurător cu toţi!” (Douglas era rudă cu Darnley după mamă). În ce priveşte intenţiile lui Murray, acesta nu putea să nu ţină seamă că în decembrie 1567 Maria va împlini 25, de ani, după care, potrivit obiceiului scoţian, va obţine dreptul de a revoca toate recompensele funciare făcute în perioada minoratului ei. S-a întâmplat însă ca în decembrie 1567 regina să se afle în închisoare, iar Murray să devină regent pe lângă fiul ei minor.

Aceasta este ipoteza ale cărei variante au dobândit treptat predominanţă în diverse perioade în istoriografie. Ea rămâne însă doar o ipoteză. Astfel, deşi confirmată indirect de încercările lui de a stabili legături cu Spania catolică şi Sfântul Scaun, pl\rticiparea lui Darnley la unul dintre comploturi rămâne totuşi aproape nedemonstrată. Este curios că însăşi ideea unei conspiraţii a lui Darnley le-a venit istoricilor abia după patru secole. De ce n-a fost emisă de niciunul dintre contemporani, chiar şi de aceia cărora acest lucru le-ar fi fost, evident, convenabil? Dacă lorzii care îi acuzau pe Maria şi Bothwell nu aveau de ce să lanseze această versiune, de ce n-ar fi făcut-o ea însăşi şi noul ei soţ? în destăinuirea sa de dinainte de moarte contele Morton, de asemenea, n-a încercat să se disculpe învinuindu-l de toate pe Darnley. În plus, este puţin plauzibil ca bolnavul Darnley, care petrecuse la Kirk O’Field doar 10 zile şi care, după toate probabilităţile, nici nu ştia dinainte că va fi adu9 aici, să fi fost în stare să pregătească explozia.

Iniţial, toţi martorii afirmaseră că pe cadavrul lui Darnley n-au existat urme vizibile de moarte violentă. Dar apoi încep să apară nepotrivirile: din unele mărturii rezultă că a fost omorât în timpul exploziei, iar din altele, care constituie de altfel majoritatea, după explozie. Aceste nepotriviri ne oferă prea puţin pentru a clarifica cine a fost totuşi conspirator.

Vorbind despre posibilii participanţi şi organizatori ai conspiraţiei, nu se poate face abstracţie de un factor ca serviciul secret englez, condus de William Cecil. Încă în

ajunul urcării Mariei Stuart pe tron, spionajul englez, prin sir Henry Killigrew de pildă, i-a sprijinit activ pe Murray şi pe ceilalţi lorzi protestanţi 13. Acest sprijin n-a încetat nici după ce Maria a devenit regină. Astfel, din suita lui Darnley făceau parte doi fraţi care purtau acelaşi nume: Anthony Standen. Unul dintre ei se afla în ziua asasinatului chiar la Kirk O'Field şi s-ar fi salvat numai datorită faptului că a fost invitat la balul mascat dat de Maria Stuart cu prilejul nunţii slujitorilor săi. Standen i-a descris amănunţit lui Ceeil evenimentele din 9 februarie. Ulterior a devenit unul dintre cei mai abili spioni britanici care acţionau împotriva Spaniei. Curând după asasinarea lui Darnley, în Scoţia şi-a făcut apariţia sir Nicholas Throckmorton, unul dintre conducătorii serviciului secret englez (care mai fusese prin aceste locuri), oficial cu scopul de a obţine „împăcarea" reginei cu lorzii, pedepsirea asasinilor lui Darnley şi trimiterea prinţului Iacob în Anglia, unde Elizabeta avea de gând să-l declare moştenitor al tronului *VI*. În realitate, nu numai că nu s-a produs nicio „împăcare", dar, după scurt timp, însăşi Maria a devenit prizoniera reginei Angliei.

…Cercetarea de către înalţii demnitari englezi a împrejurărilor asasinării lui Darnley era în plină desfăşurare. Esenţialul se hotăra în culise. Elizabeta o putea expedia pe Maria în Scoţia, încălcându-şi cuvântul dat şi fără a-i oferi nicio garanţie pentru viitor. Se putea trece de partea Mariei, împotriva lui Murray, dar aceasta contravenea direct intereselor – Angliei; Maria putea fi trimisă în Franţa, ceea ce era extrem de periculos, deoarece la Paris ea era considerată regina legală a Angliei. Rămânea un singur lucru: închisoarea englezească. Prin linguşiri şi ameninţări, guvernul englez a zădărnicit tentativele de împăcare a Mariei Stuart cu loi zi-i scoţieni. La 13 ianuarie 1569 se adoptă o decizie ambiguă, care afirmă că lorzii n-au reuşit să prezinte dovezi suficient de grele pentru participarea Mariei Stuart la asasinarea soţului. Asta sună ca o achitare şi, în acelaşi timp, conţine şi o aluzie la vinovăţie: nu s-a întrunit,

chipurile, numărul necesar de probe incontestabile, singurul argument pentru Elizabeta, care dorea cu tărie să creadă în netemeinicia acuzării. Acest verdict ambiguu a fost determinat, în mare măsură, atât de voinţa reginei Angliei de a nu submina prestigiul autorităţii monarhice prin blamarea unui ales al Domnului cât şi de necesitatea de a se ţine seamă că atacurile exagerate împotriva Mariei, şi mai ales negarea drepturilor ei la tronul Angliei (chiar şi ca succesoare a Elizabetei), subminau şi drepturile fiului ei Iacob, pe care Anglia protestantă îl considera cel mai indicat urmaş la tron. Pe de altă parte, verdictul pronunţat era un prilej potrivit de explicare cu curţile străine, un pretext juridic care permitea menţinerea Mariei Stuart într-o detenţie onorifică. Cu timpul, aceasta a devenit tot mai puţin onorifică.

Acesta a fost deznodământul primului proces al Mariei Stuart. Al doilea a urmat după mai bine de un deceniu şi jumătate. Dar în acest interval, o serie întreagă de acţiuni judiciare au fost legate nemijlocit de cele două procese ale reginei. Aceste procese şi execuţiile care le încheiau invariabil puneau punctul final la istoria numeroaselor comploturi catolice împotriva reginei Elizabeta ce au marcat necontenit îndelungata ei domnie. În spatele complotiştilor se aflau puternicele forţe ale contrareformei catolice cu pretenţii la hegemonia europeană: Spania, papalitatea, Ordinul iezuiţilor. Totuşi, au fost toate conspiraţiile opera agenţilor englezi şi contrareformei? Nu au participat la confecţionarea cel puţin a unora dintre comploturile partizanilor Mariei Stuart şi oamenii lui Francis Walsingham, căruia William Cecil îi transmisese o mare parte din îndatoririle sale în conducerea serviciului secret englez? Această întrebare, în general firească, a fost pusă de cercetători cu mai bine de un secol în urmă. Dar răspunsul s-au străduit să-l dea mai întâi… iezuiţii. Mai târziu, în discuţie s-au angajat şi istorici laici. Printre cei care au pornit încă la sfârşitul secolului al XIX-lea polemica în jurul autenticităţii unor conspiraţii catolice din timpul Elizabetei s-a numărat şi

J.G. Pollen, care a fost susţinut, în parte, de cunoscutul cercetător ai perioadei elizabetane M. Hume 45. În rândurile celor care se îndoiau a intrat şi L. Hiks 46.

Istoricii din „Compania lui Iisus" înţelegeau, desigur, că vor fi suspectaţi de denaturarea conştientă a adevărului. De aceea, au parat din timp eventuala lipsă de încredere prin referiri la faptul că ar fi vorba, chipurile, de un trecut foarte îndepărtat, care nu mai provoacă pasiuni vrăjmaşe, mai ales în epoca noastră, când predomină o atitudine de indiferenţă faţă de religie şi când diferitele biserici creştine au învăţat să se tolereze reciproc. Şi ipocriţii apologeţi ai papalităţii strecoară imediat, parcă în treacăt, ideea că succesele Angliei protestante au generat timp de mai bine de două secole disensiuni religioase, de evitarea cărora se preocupau exclusiv minţile luminate ale catolicismului. Această şcoală istorică încearcă în mod vădit să speculeze neîncrederea apărută în multe cercuri din Occident faţă de realitatea crimelor atribuite celor acuzaţi de înaltă trădare.

„Devenise un fel de modă – observă G. Donaldson, profesor la Universitatea din Edinburgh – să se afirme că toate conspiraţiile catolice… au fost puse la cale de guvernul englez" 47. Evident, această teză nu rezistă criticii. Prezentarea Scaunului apostolic de la Roma ca victimă a unor maşinaţii contrazice pur şi simplu judecata sănătoasă, mai ales dacă avem în vedere volumul de informaţii de care dispune ştiinţa referitor la politica papalităţii, la miza pe care aceasta o punea pe loviturile de stat şi pe asasinate. Şi totuşi, încercările iezuiţilor de a preamări sfânta biserică folosind materiale din multe arhive vest-europene conduc pe neaşteptate, dacă ignorăm apologetica, la rezultate utile. Ele fac puţină lumină în istoria spionajului englez, care în perioada elizabetană era unealta forţelor ce se pronunţau împotriva contrareformei catolice.

Încă în timpul primului proces al Mariei Stuart a trecut practic de partea ei unul dintre membrii comisiei care o judeca: Thomas Howard, duce de Norfolk, nepotul

confidentului regelui Henric al VIII-lea, de care s-a vorb: deja. Ura împotriva lui Cecil şi favoritului Elizabetei, contele de Leicester, şi împotriva cursului antispaniol promovat de ei în politica externă, dar mai ales un obiectiv atât de tentant cum era coroana Scoţiei, l-au determinat pe ducele de Norfolk să încerce să obţină mâna Mariei

Stuart. Înfuriată, Elizabeta porunci ca Norfolk să fie învinuit de înaltă trădare de vreme ce, chipurile, regina Scoţiei nu renunţase la drepturile sale la tronul Angliei (Maria afirmase doar că nu renunţă la dreptul de a fi succesoarea Elizabetei, însă această rezervă nu era luată în serios de guvernul englez).

În 1569 comitatele din nordul Angliei au fost cuprinse de răscoală. Aşa cum s-a întâmplat nu o dată în perioada Reformei, nemulţumirea populară a dus la o mişcare sub stindardul catolicismului. Răsculaţii n-au reuşit s-o elibereze pe Maria Stuart, iar ducele de Norfolk, pe care feudalii catolici aflaţi în fruntea răscoalei intenţionau să-l proclame comandant suprem al armatei răsculaţilor, s-a dovedit slab de înger, şi-a trădat complicii şi, prezentându-se la porunca Elizabetei la Londraţ a fost închis în Turn. Răscoala a fost înăbuşită în sânge. Deoarece împotriva lui Norfolk nu existau dovezi directe, el a fost eliberat din închisoare, dar menţinut sub arest la domiciliu. Acest lucru n-a împiedicat atragerea ducelui la „complotul lui Ridolfi”.

Bancherul florentin Robert Ridolfi, al cărui nume fusese dat conspiraţiei, era agent al papei de la Roma, al regelui Filip al II-lea şi al sângerosului guvernator al acestuia în Ţările de Jos – ducele de Alba. Italianul întreţinea legături strânse cu don Guerau de Espes, ambasadorul Spaniei, cu episcopul catolic Lesley, ambasadorul Mariei Stuart la curtea Angliei, un chefliu senzual şi laş în stare de orice trădare. În timpul unei întrevederi secrete cu Ridolfi, ducele de Norfolk i-a promis, în cazul primirii unei subvenţii, să declanşeze o răscoală şi să reziste până la sosirea, din Ţările de Jos, a unei armate spaniole de şase mii de oameni. Planurile conspiratorilor

prevedeau asasinarea Elizabetei. Spionajul lui Cecil a descoperit complotul. Arestat, episcopul Lesley, pentru a se salva, a destăinuit tot ce ştia, ba chiar mai mult. În plus, a mai acuzat-o pe Maria Stuart de asasinarea soţului, expediindu-i în legătură cu aceasta un mesaj cu poveţe severe şi compunând în grabă o predică linguşitoare în cinstea reginei Elizabeta.

— Acest popă te jupoaie de viu, e groaznic! /, s strigă furioasă Maria Stuart citind morala pe care i-o făcea ambasadorul-episcop.

Procesul lui Norfolk s-a desfăşurat în condiţiile unei evidente părtiniri, prin încălcarea normelor juridice, ca de altfel majoritatea proceselor politice din epocă, al căror scop era înlăturarea adversarului şi nu lămurirea gradului de vinovăţie. Judecătorii, care trebuiau să fie pairi ai Angliei, au fost minuţios selectaţi dintre duşmanii ducelui, interesaţi în pieirea lui; acuzatului nu i s-a dat timp pentru a-şi pregăti apărarea, a fost lipsit, în pofida precedentelor, de dreptul la avocat. Declaraţiile principalilor martori au fost smulse prin tortură sau sub ameninţarea torturii. Pentru public a fost scoasă o „Declaraţie” specială care justifica acţiunile comisiei regale însărcinate cu ancheta. În „Declaraţie” se arăta că au fost torturate numai persoanele care au comis intenţionat fapte criminale şi nu voiau să le recunoască. O serie de procese-verbale ale anchetei au fost vădit falsificate, iar interogatoriile s-au desfăşurat în aşa fel încât să fie exclusă cu desăvârşire ideea unei posibile provocări, chiar dacă aceasta ar fi existat. Judecarea lui Norfolk a avut loc în ziua de 16 ianuarie. Execuţia a fost fixată pentru 8 februarie 1572, dar amânată în ultima clipă de regină pentru 28 februarie, iar apoi, încă o dată, pentru 12 aprilie. E limpede că Elizabeta şovăia, şi poate că era dispusă să limiteze condamnarea la închisoare pe viaţă. Între timp, însă, a fost descoperită altă conspiraţie, de data asta pentru eliberarea lui Norfolk. La 2 iulie 1572, ducele a urcat treptele eşafodului. În ultimul său cuvânt el a negat că ar fi fost de acord cu răscoala şi invazia spaniolilor, a dezavuat

religia catolică.

În ajunul împlinirii a patru secole de la „complotul lui Ridolfi”, istoricul F. Edwards, membru al Ordinului iezuiţilor, a publicat un studiu prin care încerca să dea o nouă interpretare acestui binecunoscut episod din istoria Angliei. Pe baza unui mare număr de date indirecte, F. Edwards încearcă să demonstreze că şi Ridolfi, şi o serie de alţi participanţi la conspiraţie erau agenţi dubli şi că procesul legat de această conspiraţie a fost de la început până la sfârşit o născocire a serviciului secret condus de William Cecil, ceea ce şi explică extraordinara eficacitate a spionajului englez în descoperirea imaginarului complot. Închipuiţi-vă, comentează Edwards, situaţia în care se aflau principalii participanţi la conspiraţie. Aflaţi sub pază, Maria Stuart şi Norfolk, ca şi Lesley şi ambasadorul spaniol de Espes, erau cel puţin din martie 1571 complet izolaţi. Întreaga corespondenţă dintre ei se afla sub control strict, şi ei cunoşteau acest lucru. La fel de evident era pericolul pe care îl comporta tentativa unei corespondenţe secrete. Legătură se ţinea numai prin intermediul acelora care aveau acces la toate cele patru persoane. Aceştia erau foarte puţini. Merită să fie menţionaţi William Barker, fostul secretar al ducelui de Norfolk, şi Ridolfi. Cu alte cuvinte, fiecare dintre principalii participanţi la conspiraţie putea afla de intenţiile celorlalţi trei doar din spusele lui Ridolfi sau Barker 49. De aceea, dacă dintr-un motiv oarecare curierul prefera să comunice altceva decât ceea ce auzise, toţi complotiştii deveneau, inevitabil, victime ale informaţiei false, pe care nu aveau cum să o verifice.

Prin urmare, în depoziţiile fiecărui conspirator trebuie distinse clar două laturi: ceea ce spune despre acţiunile proprii, şi ceea ce se referă la complici. Prima latură conţine ceea ce conspiratorul ştia efectiv, deşi acest lucru îl putea ascunde sau prezenta într-o lumină falsă. A doua prezintă doar lucruri aflate din alte guri (probabil mincinoase). În depoziţii fiecare conspirator încerca să-şi minimalizeze rolul, aruncând răspunderea principală pe umerii altora.

Dar tabloul descris este valabil numai dacă pornim de la supoziţia că conspiratorii primeau în linii mari informaţii corecte despre intenţiile complicilor. Dacă admitem însă că toţi principalii conspiratori primeau informaţii false despre ceilalţi, situaţia se schimbă radical. În acest caz, afirmaţia fiecăruia dintre ei că personal n-a avut de gând să ceară intervenţia Spaniei pentru înlăturarea Elizabetei poate însemna absenţa în genere a unei conspiraţii. S-ar putea ca adevărul să fi fost la mijloc: s-au purtat unele discuţii, pe care serviciul secret al lui Cecil le-a prezentat drept veritabilă înaltă trădare.

Oricum am aprecia concepţia lui Edwards, tratativele reginei Scoţiei cu Alba sunt atestate de documentele capturate încă în aprilie 1571 de la partizanii Mariei Stuart după cucerirea castelului Dumbarton de către duşmanii ei. Încercând să-şi susţină teza, istoricul iezuit se străduieşte să estompeze gradul în care planurile lui Ridolfi reflectau interesele Mariei Stuart şi ale lui Norfolk. Se ştie că şi în 1571, şi mult mai târziu atât Cecil cât şi Elizabeta însăşi erau împotriva unei confruntări militare deschise cu Spania, asupra căreia insistau Leicester şi Walsingham. Şi oare înscenarea conspiraţiei lui Ridolfi nu putea duce la o astfel de confruntare, activizându-i atât pe Alba cât şi pe Filip al II-lea? Nu se poate ca Cerii, dacă el a înscenat conspiraţia, să nu-şi fi pus această întrebare.

Istoricul iezuit a reuşit să pună la îndoială interpretarea tradiţională a „complotului lui Ridolfi”. Majoritatea specialiştilor continuă totuşi să susţină versiunea oficială, recunoscând însă că Ridolfi era un flecar, privit ca atare şi de Filip al II-lea, şi de ducele de Alba, care nu luau în seamă promisiunile şi proiectele lui.

Explozia de la Kirk O’Field şi „complotul lui Ridolfi” fac parte dintr-un lung şir de conspiraţii care marchează din abundenţă istoria Angliei şi Scoţiei din a doua jumătate a secolului al XVI-lea şi primul deceniu al secolului al XVII-lea. „Complotul lui Ridolfi” a fost urmat de alte conspiraţii în sprijinul Mariei Stuart: unele indiscutabil organizate de tabăra catolică, altele, la fel de incontestabil puse la cale

de spionajul englez şi, în sfârşit, altele despre al căror substrat real există până astăzi divergenţe între istorici. La ele trebuie adăugate şi numeroasele conspiraţii scoţiene din aceste decenii. Natura conspiraţiilor determina, desigur – şi desfăşurarea proceselor de care erau urmate. Misiunea organizatorilor proceselor era cu totul alta când era vorba de duşmani reali ai Elizabetei sau, dimpotrivă, de victimele unor provocări ale guvernului sau chiar de agenţi ai poliţiei secrete, care îşi jucau la proces rolul prescris de cele mai multe ori fără a bănui că se hotărâse să fie sacrificaţi în interesul serviciului, fiinau-le rezervată crunta execuţie „calificată”, ca celor mai veritabili criminali vinovaţi de înaltă trădare.

Cea mai cunoscută dintre aceste conspiraţii este „complotul lui Babington”, după numele tânărului aristocrat catolic pe care provocatorii poliţiei l-au convins să încerce a o elibera pe regina Scoţiei. Această conspiraţie, pusă în întregime la cale de spionajul englez, avea în realitate drept scop nu asasinarea Elizabetei, ci crearea unui pretext pentru asasinarea judiciară a Mariei Stuart. Numai după îndelungi ezitări, sub puternica presiune a principalilor ei sfetnici, îndeosebi a lui W. Cecil, care căpătase titlul de lord Burghley, şi a lui Walsingham, s-a decis EUsabeta să o predea justiţiei pe prizonieră. Burghley şi Walsingham susţineau că procesul şi condamnarea Mariei Stuart sunt absolut necesare pentru securitatea Elizabetei înseşi, pentru afirmarea protestantismului, pentru ca Anglia să poată rezista iminentei confruntări cu puternica Spanie – principalul reazem al contrareformei catolice şi pretendentă la dominaţia mondială. Elizabeta avea însă destule motive pentru a şovăi. Latura juridică a viitorului proces era foarte delicată, iar regina dorea în mod deosebit să se respecte forma legală. Înainte de toate, urma să fie judecată soţia răposatului rege al Franţei, regina legitimă a Scoţiei. Crearea unui asemenea precedent era o hotărâre gravă pentru Elizabeta, care apăra cu zel caracterul sacru al autorităţii monarhului şi prerogativele coroanei. Nu

întâmplător regina Angliei contestase chiar şi legalitatea deposedării Mariei Stuart de tronul Scoţiei. În plus, deţinuta nu era supus englez, ci venise de bunăvoie în Anglia pentru a-i cere Elizabetei apărare şi ocrotire.

Mai mult, martorii acuzării au fost executaţi în grabă ca participanţi la complotul lui Babington. Tribunalului i-au fost predate numai mărturiile ce le-au fost smulse prin cazne, iar scrisorile Mariei Stuart – singura probă documentară – au fost prezentate doar în copie (pentru aceasta existau, de asemenea, motive serioase). O lege pe baza căreia să poată fi judecată Maria nu exista, şi de aceea a fost adoptat urgent un act parlamentar corespunzător. Se creează un tribunal special atât pentru a examina intenţiile şi încercările „susmenţionatei Marii" de a atenta împotriva reginei Angliei şi pentru a pronunţa sentinţa. La 11 octombrie 1586, membrii tribunalului au sosit la castelul Fotheringhay, unde era deţinută Maria Stuart, şi i-au înmânat o scrisoare din partea reginei Angliei, în care se arăta că, punându-se sub protecţia Elizabetei, Maria se afla sub incidenţa legilor statului englez şi trebuie să răspundă în faţa tribunalului la acuzaţiile ce i se aduc.

Chiar cu prilejul primei explicaţii pe care a avut-o cu membrii comisiei de judecată, Maria a atins punctul slab al organizatorilor procesului. „Sunt regină absolută – a declarat prizoniera –, şi nu voi face nimic care să dăuneze drepturilor mele regale, drepturilor altor suverani de rangul şi starea mea şi drepturilor fiului meu". Acuzata ştia cât de sensibilă era Elizabeta la asemenea argumente. Dar zarurile fuseseră deja aruncate, şi aceste argumente puteau acum doar s-o determine pe regina Angliei şi pe sfetnicii ei să acţioneze cu şi mai multă abilitate şi prudenţă.

În declaraţia transmisă comisiei, Maria Stuart scria că nu cunoaşte legile Angliei, că este lipsită de avocat. Ea a dezvăluit din capul locului punctul cel mai slab al acuzării: aceasta nu prezentase niciun document scria de Maria, care să ateste relele ei intenţii împotriva reginei, nu

dovedise că ea, Maria, pronunţase măcar un singur cuvânt care să confirme participarea ei la proiecte şi acţiuni duşmănoase. Pe de altă parte, negând totul, Maria depăşea limita verosimilului. Respingând acuzaţia de conspiraţie împotriva Elizabetei, ea scria: „Nu am instigat niciun om împotriva ei”. Era îndeobşte cunoscut că acest lucru nu corespunde în niciun caz realităţii.

În discuţiile cu judecătorii, Maria a arătat că ea nu se afla sub protecţia legilor britanice, ci că a fost ţinută timp de 19 ani într-o închisoare englezească. Drept răspuns, lordul-cancelar şi alţi membri ai comisiei i-au declarat că se vor baza pe împuternicirile lor şi pe dreptul public englez şi că nici faptul că se află în închisoare, nici drepturile ei regale n-o scutesc de răspundere. Judecătorii s-au grăbit, bineînţeles, să respingă şi declaraţia Mariei că ea trebuie să răspundă numai în faţa parlamentului. Prizoniera cunoştea foarte bine lipsa de obiectivitate a judecătorilor, şi a încercat prin toate mijloacele să dovedească incompetenţa tribunalului constituit pentru judecarea ei. Ea a atins din nou punctul slab al acuzării când a arătat că vor s-o judece doar pe baza unei legi recente, adoptată special pentru a crea temeiul legal în vederea deschiderii procesului împotriva ei. La rândul lor, membrii comisiei i-au explicat că drepturile ei regale nu vor fi prejudiciate dacă va dovedi netemeinicia acuzaţiilor ce i se aduc. Dacă însă Maria va refuza să răspundă, judecata se va face în lipsa ei. Acesta era principalul atu al judecătorilor: ei socoteau (şi n-au greşit) că Maria nu va rezista în faţa acestei ameninţări şi va prefera duelul în sala de judecată.

Tribunalul însărcinat să pronunţe sentinţa împotriva reginei Scoţiei era alcătuit din 48 persoane, între care mulţi înalţi demnitari, reprezentanţi ai aristocraţiei şi ai nobilimii fără titluri. Acuzata şi-a ocupat locul, aflat cu câteva trepte mai jos de fotoliul instalat sub baldachin (rezervat pentru Elizabeta, care lipsea). Prin acest detaliu tribunalul urmărea să sublinieze vasalitatea Scoţiei faţă de Anglia, vasalitate permanent contestată de Edinburgh.

Maria Stuart n-a cedat nici de această dată, declarând sus şi tare că ei, regină din naştere, i se cuvenea un loc mai sus. (Alături de fotoliul Elizabetei sau poate chiar acest fotoliu?) Autorităţile au préférât să treacă peste această declaraţie a acuzatei.

A început procesul. Era şi nu era o judecată. Şi nu e vorba numai de faptul că toţi judecătorii au fost minuţios aleşi de Elizabeta şi sfetnicii ei. Aşa se făcea frecvent, dacă nu în toate procesele de înaltă trădare din epocă. Deosebirea consta în respectarea formală a unora dintre normele procesuale în condiţiile ignorării complete a altora. Acuzatei nu i-a fost prezentat nici măcar un act de acuzare clar formulat. Principalul punct al acuzării era participarea ei la conspiraţie. Maria Stuart a cedat tentaţiei de a nega totul: ea n-a ştiut nimic despre conspiraţie şi conspiratori. Cine demonstrează prea mult nu demonstrează nimic. Aceasta e valabil şi pentru cei care neagă prea mult.

Tribunalului i-au fost prezentate mărturiile conspiratorilor, două scrisori ale acestora către Maria Stuart şi două scrisori de răspuns ale reginei. Deosebit de importantă era cea de a doua scrisoare, trimisă după ce ea aflase de planurile conspiratorilor.

Maria Stuart a negat cu indignare autenticitatea scrisorilor (până la urmă originalele n-au fost prezentate tribunalului). A cerut să fie chemaţi în faţa tribunalului secretarii ei, care, supuşi la cazne, confirmaseră că scrisorile au fost scrise de regina Scoţiei. Bineînţeles, cererea i-a fost respinsă. Maria Stuart l-a acuzat făţiş pe Francis Walsingham de falsificarea scrisorilor. Şi cu toate că acesta se jura că n-a făcut nimic nedemn de un om cinstit, după toate probabilităţile această acuzaţie corespundea realităţii.

La 25 octombrie în Camera înstelată a Westminsterului s-a anunţat că tribunalul a găsit-o pe Maria Stuart vinovată de săvârşirea crimelor de care era acuzată. După câteva zile parlamentul a recomandat condamnarea acu –, zatei la moarte. Chestiunea depindea

acum de Elizabeta.

Fireşte, acum e greu de stabilit cât a fost o simplă comedie şi cât a fost de reală ezitarea Elizabetei, care nu mai putea tărăgăna lucrurile: trebuia ori să aprobe, ori să respingă condamnarea la moarte. Ea ar fi preferat asasinarea în taină, şi chiar i-a sugerat-o temnicerului Am vas Poulet, dar acesta a refuzat o însărcinare atât de delicată.

— Cât de mult m-a plictisit acest bătrân prost cu conştiinţa lui, aruncase regina într-un moment de furie.

Ea semnează sentinţa oarecum maşinal, împreună cu alte hârtii aduse de secretarul de stat Davison. Apoi va da întreaga vină pe el, dar acum nu se poate abţine să nu iacă o glumă:

— Ştii, mă gândesc că bătrânul Walsigham poate muri ce necaz văzând sentinţa. Pregăteşte-l, te rog, pentru această ştire groaznică.

La 8 februarie 1587, după 20 de ani fără o zi de la asasinarea lui Darnley, Maria Stuart a fost decapitată. Elizabeta caută să dea impresia că s-a produs o eroare îngrozitoare. Câteva luni, în mod demonstrativ, i s-a arătat dizgraţie însuşi lordului Burghley. Circulau zvonuri persistente că Davison, care fusese închis în Turn, va fi spânzurat fără judecată, dar ele nu s-au adeverit.

După ancheta preliminară, conform tuturor uzanţelor, Davison compare în faţa sinistrei Camere înstelate – instrument credincios al absolutismului tudorian. Mai mult, din completul de judecată lipsesc dinadins toţi principalii consiliei-i şi miniştri ai Elizabetei, în schimb sunt prezenţi câţiva catolici. Spectacolul se desfăşoară cu atâta măiestrie încât însuşi victima – Davison – crede că zilele îi sunt numărate. Are prezenţa de spirit de a nu vorbi la proces despre convorbirile sale secrete cu suverana, de care amintise în timpul anchetei. Sentinţa este aspră: pentru neglijarea crasă a voinţei suveranei sale, Davison este condamnat la o amendă enormă (10 mii de mărci) şi întemniţare atâta timp cât va considera regina. Amenda n-a plătit-o, şi nici nu o putea

plăti, iar în închisoare a stat până la înfrângerea armadei spaniole, anul următor. Apoi, timp de 20 de ani, lui Davison i s-a plătit regulat leafa de ministru regal, ce-i drept, fără a i se încredinţa niciun fel de sarcini. Aceasta a fost soarta procesului şi sentinţei legate de procesul şi condamnarea la moarte a Mariei Stuart.

CONSPIRAŢII ÎN LANŢ ŞI PROCESUL SECOLULUI

Ne-am apropiat de epoca shakespeariană, cum sunt denumite, pe bună dreptate, ultimele decenii ale domniei Elizabetei şi primii ani ai succesorului ei. Principalele procese politice din acei ani au lăsat, incontestabil, o puternică amprentă asupra vieţii şi operei genialului dramaturg englez, dar probabil că multe lucruri au rămas încă nedescoperite şi neelucidate de ştiinţă. Este evident doar un singur lucru: cât de mult s-a perfecţionat şi s-a pus la punct tehnica pregătirii proceselor, care includea smulgerea de mărturii şi semnături, contrafacerea documentelor, folosirea agenţilor-provocatori, eliminarea martorilor incomozi, transformarea proceselor într-un instrument al propagandei politice şi multe, multe altele.

…Într-o zi de sâmbătă, la 7 februarie 1600, la teatrul „Globe” din Londra, în lojele rezervate aristocraţiei, nu mai era niciun loc liber. Spectacolul era onorat cu prezenţa unor tineri nobili ce purtau cele mai sonore nume aristocratice şi erau cunoscuţi ca partizani ai celui mai influent demnitar, popularul conte de Essex. Nu le lipsea nici entuziasmul, pe care îl manifestau în timpul celor mai dramatice momente ale piesei, raliindu-se zgomotoaselor aplauze ale parterului.

Se juca piesa lui William Shakespeare „Richard al II-lea”. Actorii lordului-şambelan fuseseră solicitaţi în ajun să reia pe scena teatrului această dramă istorică jucată cu câţiva ani în urmă. Prudenţii conducători ai trupei – printre care se număra şi Shakespeare – n-au vrut să rişte. Fără a-şi trăda temerile reale, şi-au permis să-şi exprime îndoiala că o piesă atât de veche va putea atrage spectatori. Dar solicitatorii – sir Charles Denvers, sir

Joselyn Percy, sir Jyllie Marryk – erau persoane extrem de influente şi, insistând, s-au oferit să adauge 40 de shilingi la încasările de a doua zi. Banii i-au fost remişi actorului August Philips, fapt ce a pus capăt ezitărilor trupei, şi în ziua următoare „Richard al II-lea” a fost reluat pe scena teatrului „Globe”.

Această dramă, una dintre cele mai cunoscute cronici istorice ale lui Shakespeare, a fost scrisă cam prin

1595. Deşi s-a inspirat din cunoscuta lucrare istorică a lui Holinshed, alegerea temei a fost un pas foarte îndrăzneţ (e drept că anterior fusese publicat „Eduard al II-lea” de Christopher Marlowe, unde era vorba tot de detronarea regelui) 50. Alungarea de pe tron a unui înonarh legitim, chiar şi aflat sub influenţe nefaste, constituia în Anglia acelor timpuri un subiect exploziv. Elizabeta reacţiona exagerat tocmai la cazul lui Richard al II-lea. care a fost silit să renunţe la tron şi apoi a fost executat din porunca triumfătorului uzurpator Harry Bolinghroke. Regina făcea analogie directă între acest episod, vechi de două sute de ani, şi numeroasele tentative de a fi deposedată de coroană, lucru la care continuau să îndemne Roma şi Madridul. Curând după scrierea tragediei, în

1596, a fost publicată o bulă papală care-i îndemna pe catolicii englezi să ridice armele împotriva ereticei aflate pe tron. Nu întâmplător când tragedia a fost publicată pentru prima oară, în anul 1597, peste 150 de versuri – întreaga scenă a abdicării regelui – au fost omise de editor, care se temea să fiu provoace nemulţumirea autorităţilor. (Această scenă a lipsit şi din a doua ediţie, în 1593. A fost publicată pentru întâia oară în ediţia din 1608, la cinci ani după moartea reginei.)

Criticii enumeră adesea figura lui Richard al II-lea printre cele mai bune creaţii ale geniului shakespearian, în tragedie se condamnă detronarea monarhului, dar sunt puternice şi ideile de luptă împotriva tiraniei.

Se pare că istoria lui Richard al II-lea l-a preocupat deseori pe comandantul de oşti englez contele Essex,

prieten apropiat al lui Henry Wriothesley conte de Southampton, protector al lui Shakespeare, căruia marele scriitor i-a dedicat poemul său „Răpirea Lucreţiei”.

Fiu adoptiv al contelui de Leicester, care fusese mulţi ani favorit al Elizabetei, ocupând locul tatălui său lângă regina ce îmbătrânea, Essex – acest curtean tânăr şi strălucitor – reuşise să se distingă în războiul împotriva Spaniei. Însă relaţiile năzurosului, semeţului şi vanitosului Essex cu Elizabeta nu erau deloc senine. Adversarii favoritului, mai ales lordul Burghley, iar după moartea acestui sfetnic principal al reginei fiul său Robert Cecil, care moştenise rolul de şef al serviciului secret, nu scăpau niciun prilej de a slăbi poziţia lui Essex. Încă în

1597, Robert Cecil, jumătate în glumă, jumătate în serios, îl acuza şi pe Essex de intenţia de a o detrona pe Elizabeta jucând rolul lui Harry Bolinghroke51. Lucrurile ajunseseră la jigniri publice din partea reginei la adresa contelui în şedinţele consiliului şi la explozii de mânie nestăpânită din partea lui Essex. Însă acesta dobândise deja popularitatea de erou al războiului contra Spaniei, şi de acest lucru trebuia să ţină seamă Elizabeta, care, pe deasupra, mai păstra şi o anumită afecţiune faţă de fostul ei favorit.

În martie 1599, Essex plecă în Irlanda ca guvernator-general, cu misiunea de a înăbuşi flacăra răscoalei care se aprinsese acolo împotriva stăpânirii engleze. N-a avut succes, şi a pus eşecul pe seama uneltirilor ascunse ale duşmanilor. Părăsind trupele, Essex sosi la 23 septembrie 1599 la Londra. Încălcind toate regulile de la curte, el dădu buzna în haine de drum, pline de praf, în apartamentele reginei. Contele a fost imediat destituit din toate funcţiile şi pus sub arest, care s-a menţinut aproape un an întreg. În locul lui Essex, Elizabeta l-a numit lordguvernator general al Irlandei pe prietenul acestuia, Mountjoy, care, gândindu-se la cariera sa militară, hotărâse să se ţină departe de Essex.

Iar la Londra, alături de Cecil, deveni duşman înverşunat al lui Essex şi Walter Raleigh. Soldat aspru şi

curtean lipsit de scrupule când era vorba de propria-i avansare, Walter Raleigh era totodată sincer pasionat de literatură, amator de filosofie, manifesta un viu şi real interes pentru ştiinţă. Lui i se atribuie crearea tainicei „Şcoli a întunericului" – un cerc de prieteni căruia duşmanii sau doar superstiţioşii orăşeni aproape că-i atribuiau caracterul unei adunări de practicanţi ai magiei negre şi discipoli ai Diavolului. Robert Parsons, şeful iezuiţilor englezi, scria cu ură că în „şcoala de ateism" creată de sir Walter Raleigh… Moise şi Mântuitorul nostru (Hristos), Vechiul şi Noul Testament erau luate în derâdere, iar savanţii sunt învăţaţi să pronunţe pe dos numele Domnului (în engleză god – Dumnezeu, dog – câine) 52. După diverse informaţii, din cercul lui Raleigh făceau parte cunoscutul matematician Thomas Harriott, savantul din Oxford, şi navigatorul Lawrence Keymis, Christopher Marlowe şi un alt poet, George Chapman, aristocraţi de vază cum ar fi contele de Northumberland, pasionat de astrologie şi alchimie, sau lordul Ferdinand Derby. Între ei se afla şi lordul George Hudson; acesta, iar mai înainte tatăl său, ca lord-şambelan, au fost protectorii oficiali ai trupei de actori al cărei membru şi dramaturg era William Shakespeare. S-ar putea ca în piesa lui „Zadarnicele chinuri ale dragostei" să fie ridiculizată „Şcoala întunericului" a lui Raleigh.

…În jurul lui Essex s-au grupat nemulţumiţii, ambiţioşii, amatorii de aventuri, care făceau multă zarvă în legătură cu jignirile aduse eroului Angliei de către partizanii ascunşi ai „spaniolului", Essex s-a convins că Robert Cecil şi Raleigh intenţionează să-i asasineze şi s-o facă succesoare a Elizabetei pe infanta Spaniei, fiica lui Filip al II-lea. Contele mai miza, probabil, dar absolut în zadar, pe sprijinul lui Iacob. Când trimişii regelui Scoţiei au sosit la Londra (deja după eşecul conspiraţiei), Robert Cecil a ştiut să ajungă repede la o înţelegere cu ei, să intre în corespondenţă secretă cu Iacob pentru a-şi asigura situaţia după urcarea acestuia pe tronul Angliei53.

În ziua de marţi 3 februarie, conspiratorii au elaborat

un plan care urmărea ocuparea prin surprindere a sediului elrmuirii, Whitehall, arestarea lui Cecil şi Raleigh, convocarea parlamentului şi condamnarea lor publică. După cum gândeau partizanii lui Essex, regina ar fi fost nevoită să aprobe acţiunile învingătorilor. Vineri, 6 februarie, s-a produs cererea lui sir Charles Denvers, sir Joselyn Percy şi sir Jyllie Marryk ca trupa lordului-şambelan să joace piesa lui Shakespeare „Richard al II-lea”. Încercarea de rebeliune, întreprinsă duminică 8 februarie, a suferit un eşec total. Essex s-a predat ostaşilor reginei, după ce în prealabil şi-a distrus toate documentele secrete, inclusiv corespondenţa cu regele Scoţiei. Au fost arestate peste 100 de persoane. Un timp autorităţile s-au temut de repetarea tentativei de către partizanii lui Essex. Temerile nu erau nefondate. La patru zile după rebeliune, căpitanul Thomas Lee, confident al contelui, a elaborat un plan de capturare a reginei pentru a o sili să semneze ordinul de eliberare a conspiratorilor arestaţi. Lee a fost trădat de cei cărora le-a împărtăşit intenţiile, prins şi condamnat după trei zile la moarte. Cu puţin timp înainte de a începe judecarea lui Essex, preoţii, conform instrucţiunilor primite, au ţinut pretutindeni predici în care condamnau rebeliunea, făcând totodată o paralelă cu conspiraţia împotriva lui Richard al II-lea.

Cabinetul decise ca procesul lui Essex să se desfăşoare deosebit de solemn, ca un triumf al justiţiei54. Spre deosebire de multe alte procese politice, când autorităţile se străduiau să convingă populaţia de vinovăţia acuzaţilor, acum nu mai era nevoie de această dovadă.

Afirmaţia lui Southampton, judecat odată cu Essex, că n-au avut de gând să-i facă vreun rău reginei i-a oferit procurorului general Edward Coke prilejul de a pune întrebarea retorică: „Regele Richard al II-lea a mai trăit mult după ce a fost capturat în acelaşi mod 7”.

După pronunţarea sentinţei obişnuite – execuţie „calificată” –, Essex a fost dus înapoi în Turn. Stăpânirea de sine, care nu-l trădase mult timp, l-a părăsit. Duhovnicul puritan, speculându-i frica de iad, i-a

intensificat starea de pocăinţă. Essex şi-a exprimat intenţia de a face mărturisiri complete în faţa membrilor Consiliului privat. I-a acuzat pe toţi: pe cei apropiaţi, pe Mountjoy, chiar şi pe sora sa că l-au instigat şi l-au transformat în cel mai josnic şi ingrat trădător. A fost cruţat de execuţia „calificată" şi i s-a îngăduit să-şi ofere capul pe pajiştea din incinta Turnului şi nu în mijlocul gălăgioasei mulţimi a orăşenilor. Pe eşafod, Essex a repetat că nu intenţionase să-i facă reginei niciun rău. Călăul i-a retezat capul „cu trei lovituri, din care chiar prima s-a dovedit mortală, lipsindu-l complet de cunoştinţă şi mişcare", se relata în raportul către Cecil. Au fost executaţi şi cei şase confidenţi ai lui Essex, inclusiv sir Jyllie Marryk.

Southampton s-a comportat curajos şi nu a urmat sfatul lui Essex de a face mărturisiri complete şi de a se căi. Procesul lui – ca şi al lui Essex – putea fi considerat pentru acele timpuri ca desfăşurat fără încălcarea legalităţii. Aceasta, în primul rând, pentru că guvernul dispunea de suficiente dovezi ale vinovăţiei acuzatului şi n-a fost nevoie să se recurgă la o falsificare evidentă a faptelor. Southampton a fost condamnat la moarte, sentinţă pe care regina, la propunerea lui Cecil, a comutat-o în detenţie pe viaţă în Turn. În ochii legii condamnatul era considerat mort, documentele amintind de el ca de „răposatul conte". Southampton a rămas în Turn până la urcarea pe tron a lui Iacob, ceilalţi conspiratori aristocraţi fiind eliberaţi din închisoare după achitarea unor amenzi enorme, ruinătoare.

Ultimii ani de domnie ai bătrânei regine au fost marcaţi de noi conflicte. Pentru prima oară, parlamentul şi-a exprimat protestul împotriva monopolului asupra comerţului cu diferite mărfuri pe care îl obţineau favoriţii reginei. Era primul simptom, neînţeles de nimeni, al viitoarei, dar încă îndepărtatei furtuni revoluţionare. Politician inteligent, Elizabeta a preferat să nu agraveze situaţia, şi s-a supus.

Trupa lui Shakespeare avea legături vechi cu Essex,

încă din perioada când se bucura de protecţia tatălui acestuia, contele Leicester 53. Ascensiunea lui Essex a coincis cu maturizarea geniului shakespearian. Odată cu prăbuşirea lui Essex începe perioada în care au fost create cele mai sumbre piese ale marelui dramaturg. Cercetătorii au avansat multe explicaţii la această coincidenţă bătătoare la ochi, dar niciuna nu este suficient de convingătoare. La fel de discutabile sunt şi încercările de a găsi o reflectare a caracterului şi sorţii lui Essex în chipurile lui Hamlet şi Othello, în tragediile „Iuliu Cezar" şi „Regele Lear".

În anul 1603, în locul Elizabetei s-a urcat pe tron fiul Mariei Stuart, Iacob I, până atunci rege al Scoţiei. Robert Cecil, care îl considerase, şi nu fără temei, aliat al lui Essex, a început după executarea rivalului său să sprijine candidatura lui Iacob şi i-a dat tot ajutorul pentru ocuparea tronului Angliei. Procesele politice de răsunet au devenit şi în cazul noii domnii o trăsătură caracteristică.

În şirul de conspiraţii organizate în primul an al domniei lui Iacob I contemporanii distingeau (probabil nu fără motiv) două comploturi: unul „principal", urmărind aducerea pe tron, cu ajutorul aurului spaniol, a rudei lui Iacob Arabella Stuart, considerată mai binevoitoare faţă de catolici, şi altul „secundar", care avea ca scop capturarea regelui pentru a-l sili să acţioneze la indicaţiile unui oarecare preot Watson şi complicilor lui. Demascarea uneltirilor lui Watson a dus şi la descoperirea complotului „principal"...

Participarea la aceste comploturi a fost pusă şi în seama lui Raleigh. Datorită stăruinţei duşmanilor săi, Raleigli. care ajunsese la curte într-o dizgraţie totală, ştia, fără îndoială, de existenţa comploturilor, dar nu participase la ele şi nu se bucura de încrederea conspiratorilor. După arestarea complotiştilor, Robert Cecil l-a convins pe unul dintre ei, Cobham (rudă apropiată a lui), că a fost trădat anume de Raleigh şi l-a determinat să facă mărturisirile dictate de perfidul ademenitor56. Cobham însă îşi schimba mereu depoziţiile, şi ca urmare

mărturiile lui şi-au pierdut orice valoare.

Perfect conştient de fragilitatea probelor împotriva lui Raleigh, Consiliul privat a selecţionat în mod riguros pe judecători, în majoritate duşmani juraţi ai acuzatului. Se putea conta, desigur, şi pe infamia verificată a lui Edward Coke, în plus, după cât se pare, convins de vinovăţia acuzatului. Nu existau dubii nici în privinţa zelului lorduluijudecător principal, John Popham, care, potrivit zvonurilor persistente, începuse ca tâlhar de drumul mare, iar apoi, alegând cariera judiciară, îşi întrecuse toţi colegii în privinţa proporţiilor şperţurilor obţinute.

Procesul a început la 17 noiembrie 1603 la Winchester. Raleigh, care într-un acces de disperare încercase încă înainte de judecată să-şi pună capăt zilelor în Turn, îşi recapătă obişnuita lui stăpânire de sine. Coke tuna şi fulgera, ameninţându-l pe acuzat cu tortura, numindu-l „viperă", „trădător ticălos şi respingător", „talpa iadului".

monstru cu chip de englez dar cu inimă de spaniol" 57. Juraţii intimidaţi pronunţară imediat verdictul „vinovat". Popham rosti tradiţionala formulă de condamnare la moarte prin cazne.

Schimbarea evidentă a atitudinii publicului în favoarea acuzatului Da determinat pe fricosul de Iacob ca, fără să anuleze sentinţa capitală, să-l condamne pe Raleigh la detenţie îndelungată în Turn. Acolo acesta şi-a scris volumele de „Istorie universală". Au fost graţiaţi, în timp ce *te* aflau pe eşafod, Cobham şi încă doi participanţi la complot. În anul 1616 Raleigh a fost eliberat şi trimis în Guyana pentru a explora zăcămintele de aur. Expediţia lui Raleigh a intrat în conflict cu spaniolii, care îşi apărau cu străşnicie monopolul colonial în emisfera vestică. Or, tocmai o asemenea ciocnire i-a fost categoric interzisă lui Raleigh, deoarece Iacob tindea în acea perioadă spre alianţă cu Madridul. După înapoierea în ţară, Raleigh a fost imediat arestat la insistenţa influentului ambasador spaniol Gondomar. De data aceasta a fost acuzat de piraterie, deşi, după cum au dovedit-o cercetările

ulterioare, el a acţionat în regiuni ale Americii de Sud unde nu existau aşezări spaniole.

La 22 octombrie 1618 Tribunalul regal a reconfirmat vechea sentinţă pronunţată împotriva lui Raleigh. Negându-şi vinovăţia, acesta le-a declarat judecătorilor că în curând va fi acolo unde „nu trebuie să te temi de niciun rege de pe pământ” 5S. Invitându-l pe unul dintre prieteni la propria-i execuţie, Raleigh i-a recomandat să-şi asigure din timp un loc potrivit, deoarece în piaţă va fi foarte multă lume. „În ce mă priveşte – a adăugat condamnatul – mi-am asigurat deja locul”. Pe eşafod s-a comportat cu obişnuita-i bărbăţie şi indiferenţă faţă de moarte. Refuzând să fie legat la ochi, spuse: de ce să se teamă de umbra securii cel care nu se teme de securea însăşi?” 59.

Aşa s-a încheiat viaţa unuia din strălucita cohortă a elizabetanilor, om înzestrat cu o generozitate întru totul renascentistă, cu vitejia ostaşului şi mintea iscoditoare a savantului, fiu al unei epoci furtunoase care apare posterităţii sub chipul Angliei shakespeariene.

Alături de complotul a cărui organizare i-a fost atribuită lui Raleigh se află conspiraţia prafului de puşcă”, încercare celebră în analele istoriei engleze a unui grup de nobili catolici – Robert Catesby, Thomas Percy, Guy Fawkes, Thomas Winter şi alţii – de a săpa o galerie sub clădirea Camerei Lorzilor şi a provoca explozia unor butoaie cu pulbere în momentul în care regele Iacob I urma să asiste, în noiembrie 1605, la deschiderea sesiunii parlamentului 60.

În istoriografia occidentală s-a înteţit în ultimii ani polemica începută de istoricii iezuiţi încă la sfârşitul secolului trecut şi continuată stăruitor de ei în zilele noastre cu privire la substratul real al „conspiraţiei prafului de puşcă”. Această conspiraţie, ziua descoperirii căreia – 5 septembrie (ziua lui Guy Fawkes) – a fost considerată secole de-a rândul sărbătoare naţională, a fost ea cu adevărat un complot al catolicilor, care se bizuiau pe forţele contrareformei internaţionale? Sau aceasta din urmă, care abandonase de mult speranţele în „convertirea”

Angliei, n-a avut niciun amestec, şi complotul a fost o provocare perfidă pusă la cale şi realizată de ministrul principal al regelui şi şeful serviciului secret Robert Ceeil (mai târziu lord Salisbury) cu scopul de a-l determina pe Iacob I s-a menţină în vigoare legile represive împotriva catolicilor, şi mai ales de a demonstra că este de neînlocuit în postul de adevărat şef al guvernului?

F. Edwards, care ne este deja cunoscut, încearcă, printre altele, să demonstreze că chiar principalii conspiratori – Guy Fawkes, Thomas Winter, Thomas Percy şi alţii – au fost agenţi provocatori ajunşi ţapi ispăşitori. Ei n-au bănuit până în ultima clipă ce soartă îi aştepta – să piară de gloanţele soldaţilor sau sub securea călăului – şi şi-au jucat cu zel rolurile încredinţate. Istoricul iezuit susţine că ar fi descoperit documente ce atestă că Robert Cecil cunoştea dinainte toate „mărturiile" conspiratorilor arestaţi. Procesul lor n-a fost decât o înscenare teatrală. Acuzaţii au fost aduşi din Turn la Westminster pe fluviu şi, după cum rezultă din actele oficiale păstrate, până la începerea procesului au stat mai mult de o jumătate de oră în Camera înstelată. Comedia judiciară a avut pentru Guy Fawkes şi complicii lui un final tragic, neaşteptat, pe eşafod, în zadar au aşteptat ei promisa graţiere din partea regelui

Edwards şi alţi istorici din Ordinul iezuiţilor n-au putut demonstra temeinicia concepţiei lor vădit tendenţioase. Cert este doar că Anglia se temea în această perioadă cu mult mai puţin decât înainte de o ameninţare din partea forţelor contrareformei şi că vicleanul Robert Cecil, care a ţinut perfect seamă de acest lucru, urmărea să facă din această primejdie slăbită un instrument ce putea fi folosit în scopuri politice interne (inclusiv pentru a-şi consolida influenţa personală asupra regelui). Chiar şi contemporanul său cunoscutul diplomat englez Henry Watton considera că fabricarea de conspiraţii este o necesitate pentru menţinerea reputaţiei unui om politic B1. Iar rezultatele obţinute de autorităţile engleze cu ajutorul proceselor împotriva conspiratorilor au fost destul

de însemnate. Oliver Cromwell îşi amintea: „Încă de pe vremea naşterii mele în Anglia papiştii erau consideraţi spaniolizaţi*162. Dar aceste realizări începură curând să se întoarcă împotriva guvernului, care păşise pe calea înţelegerii cu Spania şi aliaţii acesteia. Incapacitatea monarhiei în perioada lui Iacob I, iar apoi a lui Carol I de a riposta la pretenţiile contrareformei catolice a generat indignarea crescândă a puritanilor, contribuind astfel la apariţia premiselor subiective pentru revoluţia burgheză engleză de la mijlo – cui secolului al XVII-lea.

Mulţimea conspiraţiilor nu era ceva ieşit din comun, specific doar Angliei şi Scoţiei din vremea aceea: ele nu erau deloc mai puţine în Franţa şi alte ţări europene. Cu atât mai puţin puteau fi legate de specificul dezvoltării anumitor state, deoarece conspiraţiile se dovedeau direct sau indirect legate de lupta ce se desfăşura pe arena internaţională între tabăra contrareformei catolice şi cea a protestantismului, reflectând în ultimă instanţă antagonismele de clasă din epoca trecerii de la feudalism la capitalism. Particularităţile epocii au determinat ponderea extrem de mare a metodelor războiului secret în arsenalul mijloacelor folosite de contrareformă. Pe de altă parte, mecanismul procesului judiciar pentru răfuiala cu conspiratorii a fost folosit de unele guverne frecvent, iar de altele doar în cazuri deosebite. Acest procedeu de pedepsire a participanţilor la conspiraţiile antiguvernamentale, încetăţenit în Anglia, nu devenise obicei în multe state europene, unde tribunalele încă nu jucau rolul de principal mijlocitor între monarh şi călău.

Istoria proceselor politice din Anglia secolului al XVI-lea şi a primei jumătăţi a secolului al XVII-lea, îndeosebi comportarea acuzaţilor la aceste procese, iar apoi cuvântările lor de pe eşafod pot constitui o mărturie a creşterii opoziţiei politice faţă de absolutism, a formării premiselor ideologice ale revoluţiei. Situaţia extremă, cu adevărat desperată în care au ajuns condamnaţii reflecta cu deosebită pregnanţă bazele concepţiei lor despre lume, mutaţiile din psihologia socială. Umilelor victime ale

statului absolutist din timpul lui Henric al VIII-lea le iau locul la mijlocul şi în cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea adversari ai regimului care îl sfidează deschis, chiar dacă încă sub forma dezacordului cu biserica dominantă. La începutul secolului al XVII-lea, la cei condamnaţi de justiţia politică se manifestă tot mai des, de asemenea în formă religioasă, neacceptarea arbitrarului regal în diferitele lui forme, dar care nu duce încă la negarea făţişă a înseşi instituţiei monarhiei.

Repartiţia forţelor de clasă, şi în primul rând alianţa burgheziei şi a nobilimii îmburghezite, care a determinat caracterul conservator al revoluţiei burgheze engleze de la mijlocul secolului al XVII-lea, a făcut ca noul protest politic să se exprime şi în sălile de judecată în forme vechi tradiţionale. În timpul revoluţiei, procesele împotriva principalilor sfetnici ai lui Carol I, contele de Ştrafford şi arhiepiscopul Laud, care s-au desfăşurat în pofida voinţei monarhului şi cu toată împotrivirea sa, aminteau, la prima vedere, de procesele unor miniştri care încă de pe vremea lui Henric al VIII-lea erau făcuţi uneori ţapi ispăşitori şi trimişi pe eşafod pentru a scuti coroana de răspunderea unei politici nepopulare. În perioada tudoriană s-a încercat adesea ca motivele politice să fie îmbinate cu ceea ce era în realitate o răfuială a monarhului cu persoanele ce-i deveniseră indezirabile. Caracterul conservator al revoluţiei engleze s-a manifestat grăitor în faptul că, iniţial, s-a încercat atenuarea semnificaţiei politice a principalului proces din acei ani – judecarea regelui Carol – sau în orice caz desfăşurarea acestui proces pe baza legislaţiei vechi, prerevoluţionare.

…Când, după 11 ani de la acest proces, au fost judecaţi; regicizii” rămaşi în viaţă, juriştii coroanei şi-au bătut mult timp capul cu o complicată problemă de drept: să considere ziua execuţiei, 30 ianuarie 1649, ultima zi a domniei lui Carol I s-au prima zi a domniei fiului său, Carol al

II-lea? După lege, nu trebuia să fie nici măcar o zi de întrerupere. Unii judecători considerau că dificultatea

neprevăzută poate fi depăşită atribuind această zi fatală ambelor domnii, alţii se îndoiau de justeţea acestei interpretări a legilor. Ca urmare, pentru a ocoli acest obstacol de netrecut, acuzaţii n-au fost învinuiţi de asasinarea lui Carol I la 30 ianuarie, ci de intenţiile lor criminale privind viaţa regelui din ziua de 29 ianuarie 1649.

În această zi de 30 ianuarie care nu-şi găseşte locul în niciuna dintre domnii, ordinul de executare a sentinţei capitale menţiona clar că va fi executat „regele Angliei”. Şi chiar pe eşafod călăul nu i s-a adresat lui Carol altfel decât cu „Maiestatea voastră”. Cât de mult ar greşi cel care ar vedea aici psihologia nedezrădăcinată de sclav, inerţia respectului faţă de persoana sfântă a unsului lui Dumnezeu! Nu, aceasta era o ruptură cu adevărat revoluţionară cu trecutul: paloşul justiţiei populare nu pedepsea un om oarecare, ci un monarh. După cum spunea procurorul John Cook, tribunalul „nu condamnase numai un tiran, ci însăşi tirania” C3.

Şi până atunci monarhii au fost nu o dată răsturnaţi cu forţa de pe tron, mulţi dintre ei au sfârşit sub securea călăului, dar în asemenea cazuri erau declaraţi întotdeauna uzurpatori ai tronului. Erau omorâţi, dar din porunca altui suveran, declarat legitim. Caracterul ieşit din comun al procesului lui Carol I a fost subliniat de istoria însăşi: abia după un secol şi jumătate, în timpul altei revoluţii populare, de o amploare şi mai mare, foştii supuşi l-au judecat iarăşi pe monarhul lor. Dar şi în secolul al XVII-lea aceasta a devenit un eveniment al cărui ecou s-a răsnândit în întreaga Europă.

Procesul lui Carol I a impresionat şi prin tăria de caracter a vrăjmaşilor ce s-au ciocnit în acest caz. Carol putea fi acuzat de multe: şi de intenţia de a instaura pe pământul englezesc un absolutism regal de tip străin, şi de totala lipsă de scrupule, şi de disponibilitatea de a încălca cinic cele mai solemne promisiuni, «de a complota cu duşmanii ţării şi de a-i trăda, dacă era în interesul său, pe cei mai credincioşi partizani, de a-i renega pe executanţii

ordinelor sale, şi de faptul că, la nevoie, ar fi făcut să curgă râuri sângele supuşilor săi. Dar lui Carol nu i se poate contesta nici energia năvalnică, nici convingerea în justeţea acţiunilor sale, în faptul că mijloacele incorecte pe care le folosea servesc un scop nobil. În cuvântul său de dinainte de moarte, adresându-se de pe eşafod mulţimii adunate, a declarat: „Trebuie să vă spun că drepturile şi libertăţile voastre îşi găsesc expresie în existenţa guvernului, în legi care vă asigură cel mai bine viaţa şi integritatea avutului. Acest lucru nu decurge din participarea la conducere, care nu vă aparţine în niciun fel. Supusul şi suveranul sunt noţiuni total diferite" Ei. Cu câteva minute înainte de execuţie, Carol a continuat să apere absolutismul cu aceeaşi îndârjire ca şi în anii de apogeu ai puterii sale.

Revoluţionarii mai trebuiau să se maturizeze pentru a lupta şi a triumfa în faţa unui adversar atât de ferm, în spatele căruia se aflau tradiţii seculare, obiceiuri şi datini ale multor generaţii. Trebuie evocată şi o altă trăsătură a situaţiei politice şi a atmosferei sociale din acea perioadă. Evident că numai presiunea de jos, din partea poporului, i-a determinat pe conducătorii armatei parlamentare – Oliver Cromwell şi tovarăşii lui de idei – să adâncească revoluţia lichidând monarhia şi proclamând republica. Dar aceasta nu elimina faptul că plebea londoneză era iritată de politica interesată a parlamentului. Nemulţumirile erau generate de povara crescândă a impozitelor, de distrugerile provocate de îndelungatul război civil. Să ne mai mirăm că aceste nemulţumiri căpătau uneori nuanţe monarhice? Pe de altă parte, mulţi politicieni parlamentari să temeau de popor şi erau dispuşi să se agaţe de monarhie ca eventual aliat. Calculele carieriste i-au făcut pe aceşti oameni să se îndoiască de trăinicia ordinii care urma să fie instaurată fără obişnuita formă monarhică de autoritate, să se teamă de răspundere în cazul restaurării stuarţilor, ceea ce rămânea permanent o posibilitate politică reală.

Nu a fost chiar atât de simplu să se găsească juristul

care să elaboreze actul de acuzare împotriva regelui. Camera Lorzilor a refuzat să adopte hotărârea privind judecarea lui Carol. „Curăţită” de partizanii înţelegerii cu regele, Camera Comunelor a numit ca judecători persoane pa fidelitatea cărora, după cum se considera, se putea baza. Majoritatea lor au refuzat însă, din capul locului, numirea. Ceilalţi, sub diferite pretexte, nu au venit la şedinţa tribunalului ori nu şi-au pus semnăturile pe sentinţă. Printre ei era şi generalul Thomas Fă în fax, comandantul suprem al armatei.

A fost necesară voinţa cu adevărat de fler a lui Cromwell şi a tovarăşilor lui apropiaţi, ca şi a ofiţerilor levelleri (egalitarişti) cu vederi democratice, care prin concepţiile politice se situau mai la stânga decât conducătorii armatei, pentru a învinge teama unora, obiecţiile, intrigile şi calculele egoiste ale altora, şi a se decide pentru măsura extraordinară care a uimit Europa. Făcând acest îndrăzneţ pas revoluţionar, vârfurile armatei urmăreau să păstreze, aparent, legătura cu tradiţia constituţională engleză sau cel puţin cu principiile ei care nu fuseseră lichidate de logica dezvoltării revoluţiei. Tribunalul trebuia, cel puţin în aparenţă, să se bazeze pe legile existente până la revoluţie 65.

Tocmai pe acest plan a început la 20 ianuarie, la Westminster-Hall, unde se desfăşura procesul regelui, duelul verbal dintre Bradshaw, preşedintele tribunalului, şi Carol. Camizolele negre ale judecătorilor puritani, numeroasa gardă înarmată cu muschete şi halebarde, care supraveghea cu atenţie publicul de la galerie, subliniau solemnitatea aspră a momentului. Bradshaw i-a declarat lui „Carol Stuart, regele Angliei” că va fi judecat conform hotărârii poporului englez şi a parlamentului său, fiind acuzat de înaltă trădare.

Carol era acuzat că, fiind recunoscut ca rege al Angliei şi ca urmare investit cu puteri limitate şi cu dreptul de a conduce conform legilor ţării, a tins în mod premeditat să-şi asigure o putere nelimitată şi tiranică, şi pentru atingerea acestr-i scop a declanşat în chip trădător

un război împotriva parlamentului. Carol a ripostat: „Anglia nu a fost niciodată un stat cu rege eligibil. Timp de aproape o mie de ani ea a fost o monarhie ereditară”. Argumentarea „constituţională” a acuzării şi-a dezvăluit imediat punctele vulnerabile, şi aceasta a oferit celor şovăielnici temeiuri suplimentare să-şi exprime îndoielile. Dar a şi sporit fermitatea unora ca procurorul Cook, care a declarat: „El trebuie să moară, iar odată cu el trebuie să moară şi monarhia” 66. La 30 ianuarie 1649, Carol I a urcat treptele eşafodului. Anglia a fost proclamată republică.

DELATORII DE LA WHITEHALL

Temându-se de popor, burghezia şi noua nobilime îmburghezită i-au reîntronat pe stuarţi. A devenit rege fiul lui Carol I. Restauraţia a fost. Însoţită de procesele şi executarea „regicizilor”. Noul rege, Carol al II-lea (1650 – 1685), a uitat curând multe dintre promisiunile pe care le-a făcut la înapoierea din emigraţie. A avut însă destulă minte să nu atenteze la principalele rezultate economice ale revoluţiei. De aceea i se trecea cu vederea nu numai irosirea finanţelor statului pentru întreţinerea unui întreg harem de favorite, ba chiar şi vânzarea secretă (în ce priveşte amănuntele, dar în genere cunoscută) a independenţei politicii externe engleze regelui Franţei, Ludovic al XIV-lea, pentru o sumă foarte mare de bani. Această toleranţă îşi avea temeiurile ei serioase: deocamdată burgheziei englezeşti îi convenea ostilitatea „regelui-soa.re” (care abia trecuse la realizarea vastelor sale planuri de cucerire) faţă de Olanda, „soră protestantă” şi totodată concuren* comercial, împotriva căreia Anglia întreprinsese nu o dată acţiuni militare. Dar această îngăduinţă nu se extindea asupra planurilor de restaurare a catolicismului şi absolutismului pe care le nutrea mărginitul fanatic Iacob, duce de York, fratele mai mic al regelui, devenit urmaş la tron (Carol nu avea copii legitimi).

Carol al II-lea înţelegea importanţa politică crescândă a stării de spirit a cercurilor burgheze influente,

care nu căpătaseră încă denumirea de „opinie publică”. Nici celor nemulţumiţi de încercările lui Carol al II-lea de a se întoarce la vremurile absolutismului regal nu le-a scăpat rolul pe care începuse să-l joace această nouă forţă. Iar împrejurările istorice au făcut ca influenţa „opiniei publice”, abia ieşită din scutece, să se manifeste în primul rând în cristalizarea unor forme noi de fabricare a proceselor politice.

În timpul lui Henric al VIII-lea acuzaţilor li se imputa înainte de toate complotul contra monarhului, pe vremea reginei Maria – contra restaurării catolicismului, pe vremea Elizabetei I – împotriva monarhiei, bisericii de stat şi independenţei ţării în favoarea puterilor rivale străine. Sub Henric al VIII-lea comploturile erau pur şi simplu inventate, pe vremea Elizabetei şi a lui Iacob începuse să se manifeste o anumită diversitate şi varietate, conspiraţiile reale împletindu-se în mod straniu, parţial sau total, cu cele plăsmuite. Aşa s-a întâmplat, după cum ne amintim, cu conspiraţiile iezuiţilor, la organizarea cărora, în funcţie de posibilităţile ei, a contribuit şi poliţia secretă politică. Dar iezuiţilor a început să li se plătească din plin cu aceeaşi monedă odată cu transformarea „Companiei lui

Iisusec într-o sperietoare adecvată. Acuzaţiile de legături cu iezuiţii deveniseră un mijloc obişnuit de aţţare a opiniei publice împotriva adversarilor politici. Dacă pe vremea Elizabetei şi a primilor doi stuarţi procesele politice aveau ca destinatar mulţimea, în timpul stuarţilor restauraţi după revoluţie plebea începe să participe nemijlocit la pregătirea acestor procese. Ea devine forţa motrice a acestor pregătiri, dar o forţă care acţionează la instigaţii din exterior şi care nu ştie ce face. Şi, pe lângă toate astea, o forţă care uneori nu era deloc dirijată de guvern era ostilă intenţiilor lui nedeclarate, însă reale, dar camuflate.

La sfârşitul anilor ’70 ai secolului al XVII-lea lupta politică din Anglia s-a ascuţit brusc, profilându-se perspectiva unei noi revoluţii. E drept că liderii opoziţiei, care tocmai în aceşti ani lua formă în partidul whig, nu

lansau lozinci radicale. Ei vorbeau de necesitatea apărării regelui şi a bisericii anglicane de stat de uneltirile papiştilor, care urmăreau restabilirea catolicismului în Anglia, instaurarea absolutismului conform modelului continental, privarea parlamentului de drepturi. Şi atunci liderilor opoziţiei le-au venit în ajutor istorisirile transmise din generaţie în generaţie în care erau date în vileag uneltirile iezuiţilor.

În Anglia continua să existe o minoritate catolică, ce-i drept în descreştere: spre sfârşitul anilor ’60 ai secolului al XVII-lea se numărau circa 260.000 de catolici (aproximativ 5% din populaţia de 5 milioane), circa 500 de preoţi catolici, între care 120 de iezuiţi. Nici atunci şi nici mai târziu Roma nu a renunţat la pretenţiile privind dreptul de a-i schimba pe monarhii care nu conveneau Bisericii Jurământul de credinţă faţă de autorităţile englezeşti conţinea însă un punct care contesta acest drept, Tocmai de aceea catolicilor li se indica să nu depună jurământul, Reacţiunea feudal-absolutistă din Anglia acţiona într-adevăr sub steagul catolicismului şi se bucura de sprijin din afară Dar acest sprijin nu venea de la tabăra deja scindată a contrareformei, ci de la Ludovic al XIV-lea, care emitea pretenţii la hegemonia europeană şi lupta împotriva împăratului, reazemul tradiţional al acestei tabere. Era o iluzie să i se atribuie papalităţii rolul principal în planurile de instaurare a absolutismului în Anglia, deşi iezuiţii (ba chiar şi întregul cler catolic din Anglia) s-au pus în slujba acestor planuri

Mulţi englezi înţelegeau că Roma şi statele catolice nu se pot gândi serios la o intervenţie armată, la trimiterea unei noi „Armade”. Această convingere determina însă temeri în plus ca nu cumva papiştii să încerce să-şi realizeze intenţiile cu ajuterui unei conspiraţii secrete.

După marele incendiu care a cuprins Londra în 1.666 şi a distrus cea mai mare parte a City-ului, vinovaţi de acest lucru au început să fie făcuţi catolicii, şi îndeosebi iezuiţii Intrarea Angliei în război de partea Olandei, împotriva Franţei lui Ludovic al XIV-lea n-a făcut decât să

amplifice aceste suspiciuni. Ele n-au dispărut, ci, dimpotrivă, s-au aceeii-tuid şi mai mult când Ludovic al XIV-lea a devenit aliatul lui Carol al II-lea. Iar pentru a da acestor temeri sensul necesar, s-a recurs la arma folosită frecvent. şi cu deplin succes în practica politică englezească; denunţul. Fireşte, acest mijloc încercat a fost modificat conform spiritului vremii. Înainte se făceau numai denunţuri ia autorităţi care hotărau singure cum să utilizeze calomniile primite. Acum, însă, denunţul era supus în mod tradiţional, la fel ca înainte, aprecierii monarhului, dar în realitate era adresat populaţiei capitalei engleze.

De altfel, „conspiraţia papistă" despre car e va fi vorba în – continuare a preluat tot atâtea lucruri de la conspiraţiile catolice reale sau imaginare de pe vremea Elizabetei I şi a lui laco. b Lea şi de la „conspiraţiile" puritane ticluite de autorităţi în primii ani ai Restauraţiei. Pentru participare la acestea a fost, de pildă, executat în 1662 Thomas Tonge, ruda (poate chiar fixatele bun) al unui oarecare Israel Tonge, iar în 1664, în York, a fost trimis la eşafod „căpitanul Oates", aproape sigur rudă cu Titus Oatese5 – personaje principale ale „conspiraţiei papiste".

Titus Oates, fiul unui capelan din armata lui Cromwell întors mai târziu la anglicanism, s-a născut în 1649 După – studii la Cembridg e, intră în rândurile clerului şi este numit paroh în comitatul Kent, unde în scurt timp este acuzat de beţie şi chiar de vederi eretice moştenite de la tatăl său, fost anabaptist. Pierzând parohia, Oates începe un litigiu cu un bogat esquire local, Parker, acuzându-l de rostirea unor „vorbe trădătoare", iar pe fiul lui William de păcatul sodomiei. Acuzaţia a fost respinsă, Oates fiind acţionat în judecată pentru daune de 1.000 de lire sterline, a mind, în plus, să compară în faţa tribunalului sesiunii trimestriale sub acuzaţia de mărturie mincinoasă, Oates a preferat să se angajeze capelan pe vasul „Adventor «„ (… Aventura") care pleca la Tanger (în Africa de Nord se afla atunci o garnizoană englezească). Dar această „aventură" s-a încheiat pentru Oates cu

concedierea pentru „fapte contra naturii, care nu se cuvine a fi numite” 08. După cum observă pe bună dreptate un istoric, dacă avem în vedere moravurile ce domneau atunci în flota regală, trebuia să te remarci prin ceva deosebit ca să fii alungat din serviciu pentru comportare imorală69.

Oates a mai schimbat câteva locuri, funcţionând ca preot la case aristocratice până ce, în ziua de 3 martie 1677, a comis o manevră neaşteptată, trecând la catolicism. Prietenul lui Oates, Israel Tonge, preot baptist care trecuse în anii Restauraţiei la anglicanism, explica mai târziu îndepărtarea lui Oates de religia de stat prin dorinţa acestuia de a afla intenţiile iezuiţilor. Aceasta e mai mult decât îndoielnic, fiind clar că Oates nu a informat despre planurile lui nici măcar pe Tonge, duşman înverşunat al „Companiei lui Iisus” şi aliat firesc într-un asemenea caz. În plus, pentru spionarea ordinului era mai înţelept să ajungi la unul dintre seminariile iezuite din Ţările de Jos spaniole (Belgia) şi nu la Saint-Omer, unde „Compania” avea pe atunci doar o şcoală-pensionat.

Oricum, cei de la Saint-Omer au primit un nou elev, căruia îi plăcea să întrebuinţeze expresii hulitoare de cele sfinte şi, ce-i mai important, ca vârstă de mult nu se mai potrivea cu ceilalţi. Acolo Oates a reuşit să se menţină o jumătate de an, din decembrie 1677 până în iunie 1678. În cele din urmă a fost alungat de iezuiţi, care începuseră să-l bănuiască pe noul emul că este ori pur şi simplu spion. ori. În cel mai bun caz, un individ care nu poate fi în niciun fel folosit în interesul ordinului. În această privinţă s-au înşelat, desigur, dacă ţinem seamă de măiestria demonstrată de Oates în campania împotriva „Companiei lui Iisus”. La sfârşitul lunii iunie 1678 Oates şi-a făcut apariţia la Londra lipsit de orice mijloace de existenţă şi s-a reîntâlnit cu Tonge care continua să caute, cu aceeaşi ardoare diabolică, urmele „complotului papiştilor”. Pe vremea aceea Tonge era deja, evident, un om anormal din punct de vedere psihic.

Fără a-i reabilita câtuşi de puţin pe iezuiţi, trebuie să spunem deschis că ei n-au fost în niciun fel implicaţi nici în

execuţia lui Carol I în 1649, pe baza sentinţei parlamentului, nici în incendiul din Londra din 1666, de care îi acuza în scrierile sale Tonge (ca, de altfel, şi alţi foşti puritani care căutau o „justificare” a fostei lor prezenţe în lagărul adversarilor regelui în anii revoluţiei).

La 13 august 1673 denunţătorii reuşiră să se apropie de rege şi să-i comunice că ar avea cunoştinţă de un complot. catolic. Carol era destul de înţelept pentru a nu lua în serios aceste născociri, dar nu a riscat să respingă denunţul, al cărui conţinut coincidea atât de mult cu temerile larg răspândite. I-a trimis pe denunţători la unul dintre miniştrii săi. căruia „vrednica” pereche i-a repetat: au aflat că Ludovic al XIV-lea, iezuiţii şi episcopii catolici ar pregăti asasinarea lui Carol al II-lea şi a fratelui său (catolic!), ducele de York, debarcarea în Anglia a unor trupe irlandeze de mercenari, exterminarea tuturor protestanţilor. În Lancashire ar fi fost deja recrutaţi trei mii de criminali, gata în orice clipă să treacă prin foc şi sabie Londra şi pe locuitorii ei. Misiunea de a-i otrăvi pe Carol şi Iacob le-ar fi fost încredinţată lui Wackman, duşman al reginei, şi Coleman, secretarul ducesei de York. Toate acestea erau o îngrămădire de absurdităţi vădite. De ce să atenteze Ludovic al XIV-lea la viaţa lui Carol, care în schimbul aurului francez ce îi permitea să fie independent de parlament devenise, de fapt, o unealtă a curţii de la Versailles? De ce să încerce papa să-l înlăture pe Carol, care îi favoriza în secret pe catolici? De ce să fi încercat iezuiţii, cu ajutorul unor catolice – regina şi ducesa de York – să scape de un catolic fanatic, ducele de York, care în plus urma să moştenească tronul Angliei?

Totuşi, printre absurdităţile născocite de Oates şi Tonge, care demonstrau necunoaşterea totală de către ei a adevăratei stări de lucruri, existau informaţii care nu erau deloc născociri, ci reflectau realitatea, chiar dacă extrem de deformat. Nu prezintă o importanţă deosebită dacă în cazul de faţă denunţătorii au nimerit ţinta din întâmplare ori le-au ajuns la ureche zvonurile ce circulau prin Londra. Coleman, secretarul ducesei de York pomenit în denunţ,

era într-adevăr spionul francez prin care, între altele, curtea de la Versailles mituia membri ai parlamentului şi purta chiar corespondenţă cu iezuiţii dezbătând planuri complet himerice privind restaurarea catolicismului în Anglia.

După denunţul făcut de Oates şi Tonge, Coleman a distrus doar o parte din hârtiile compromiţătoare, având imprudenţa să le păstreze pe celelalte ca dovadă a rolului pe care-l jucase în politica europeană, şi le-a ascuns atât de prost încât la arestarea sa au fost descoperite fără dificultate. Iar ordinul privind punerea sub pază a lui Coleman a fost dat de Consiliul privat, nevoit să ţină seamă de agitaţia crescândă din ţară. Corespondenţa cu iezuiţii, ce a fost descoperită, era prea de ajuns pentru ca judecătorii să-l trimită pe Coleman la eşafod. Oates susţinea că ducele de York nu avea legături cu conspiratorii. Dar în scrisorile lui Coleman, în care, fireşte, nu se spunea nimic despre intenţia asasinării lui Carol, se găseau indicii suficiente pentru a-l situa pe fratele său în centrul conspiraţiei. Opinia publică găsi în hârtiile lui Coleman ceea ce căuta: conformarea născocirilor lui Titus Oates şi Israel Tonge.

La 12 octombrie, judecătorul londonez sir Edmund Earry Godfrev, care autentificase depoziţiile lui Oates şi Tonge, făcute sub prestare de jurământ. nu s-a mai înapoiat acasă. După cinci zile cadavrul lui a fost descoperit într-un şanţ din împrejurimile capitalei. Se pare că mai rotii Godfrey a fost sugrumat, iar apoi i-au străpuns corpul cu propria-i spadă, fără a se atinge de bani sau de lucrurile de valoare. S-a aflat că puţin după depoziţiile denunţătorilor Godfrey se întâlnise cu prietenul său Coleman (aceasta a fost la 28 septembrie, cu două zile înainte de arestarea secretarului ducesei de York). Ulterior, judecătorul i-a spus unui prieten că se teme pentru viaţa sa. deoarece a devenit posesorul unui secret important şi că mărturiile lui Oates sunt minciuni. S-ar putea ca lui Coleman să-i fi scăpat ceva foarte important în discuţia cu Godfrey. şi, rămânând încă două zile în

libertate, să le fi mărturisit despre această imprudenţă iezuiţilor, care au decis să lichideze martorul periculos. Oricum, asasinarea lui Godfrey a devenit încă o dovadă irefutabilă a „complotului papist”.

În sfârşit, Oates. se pare cu totul întâmplător, nimeri din nou ţinta. El susţinea că la 24 aprilie 1678 a asistat la o adunare a iezuiţilor-conspiratori, ce a avut loc în taverna… Calul bălan” de pe Ştrand, în centrul Londrel. La adunare au fost discutate planurile asasinării lui Carol al II-lea şi a ducelui de York, Nu era greu de dovedii că în acest timp Oates se afla în străinătate, la seminarul iezuit din Saint-Omer. Chestiunea era însă că la 28 aprilie avusese într-adevăr ioc o adunare secretă a iezuiţilor, dar nu la taverna „Calul bălan”, ci chiar la reşedinţa ducelui de Yerk, deşi, desigur, nu au fost dezbătute planurile de asasinare a protectorului lor, fratele regelui. Nu este exclus ca în timp ce-i demonstra lui Godfrey falsitatea depoziţiilor lui Oates, Celeman să fi spus din imprudenţă că denunţătorul nu cunoaşte adevăratul loc al adunării.

Între timp născocirile lui Oates, amplificate de noi şi noi zvonuri, au generat o atmosferă vecină eu panica. A fost mobilizată miliţia din Capitală. Pe străzile Londrei şi altor oraşe gloatele întărâtaie se răfuiau cu catolicii. Oates era proslăvit ca salvator al patriei. Ia cererea opoziţiei parlamentare, el a fost instalat la Whitehail, i ixându-i-se substanţială pensie anuală de 1 200 de lire sterline şi repartizându-i-se o gardă personală.

S-au ivit şi alţi „martori”, printre care William Badâaw, tâlhar de drumul mare, care încerca să facă din această ocupaţie un argument al veridicităţii mărturiilor lui. Luând cuvântul ca martor în Camera Comunelor, Badiaw susţinu că dacă n-ar fi fost un asemenea răufăcător iezuiţii nu i-ar fi încredinţat înfăptuirea planurilor criminale. Arestatul Miles Prince, un bijutier catolic de pe Covent Garden, a fost identificat de Badiaw ca unul dintre conspiratorii ce au participat la asasinarea judecătorului Godfrey. Aruncat în puşcărie, Prince, în schimbul promisiunii că va fi iertat, a consimţit a doua zi să facă

mărturisiri complete. Şi basmul despre pregătirea unei răscoale s-a completat cu noi amănunte fanteziste. Poate că atât. Badiaw rit şi Prince să fi cunoscut într-adevăr nişte lucruri legate de împrejurările în care a avut loc asasinarea (sau sinuciderea) lui Godfrey, dar ei au adăugat o mulţime de rainriuni. Deşi mărturia mincinoasă era ceva riscant, ea devenise o ocupaţie rentabilă. Denunţătorii primeau ca recompensă 500 de lire sterline din partea parlamentului.

Alt martor mincinos, un anume căpitan Dangerfield, a declarat că a fost însărcinat ca, împreună cu câţiva catolici, că însceneze un complot protestant pentru a zdruncina încrederea în Titus Oates şi alte persoane respectabile ce demascau uneltirile papiştilor. Dangerfield minţea, însă n-a fost nevoie de mult timp pentru ca minciunile lui să devină adevăr. Imaginarul „complot papist" grăbi apariţia unei crize politice absolut reale. Un timp se părea că ţara se află în pragul unui nou război civil. Opoziţia parlamentară a cedat în faţa acestei perspective, temându-se da masele populare. Carol al II-lea a triumfat, şi, după cum era de aşteptat, liderii opoziţiei au fost acuzaţi de un complot protestant în scopul asasinării regelui. Curând, unii dintre ei şi-au încheiat viaţa pe eşafod.

După urcarea pe tron a lui Iacob al II-lea, în mai 1685 Titus Oates a compărut în faţa tribunalului sub acuzaţia de mărturie mincinoasă. Prin condamnarea lui, Iacob al II-lea urmărea să zdruncine versiunea despre existenţa unui „complot papist". La procesele anterioare ale participanţilor imaginari la „complotul papist" acuzaţii ceruseră să fie audiaţi ca martori elevii şcolii din Saint-Omer, care au afirmat unanim că la 24 aprilie 1678 Oates se mai afla la şcoala lor şi deci nu putea participa, cum susţinea el, la o adunare a iezuiţilor din Londra. Aceste depoziţii au fost atunci respinse ca fiind inspirate de iezuiţi. Acum însă, tribunalul, din completul căruia făceau parte şi participanţi la fostele procese, a găsit de cuviinţă că aceste mărturii sunt demne de toată încrederea.

Judecătorul Jeffreys, care scurt timp după aceea şi-a câştigat reputaţia de organizator al „accizelor sângeroase” (sesiuni de judecată), a înfierat patetic neobrăzarea şi blasfemia lui Oates. Acuzatul a fost condamnat la o cruntă biciuire publică. În pofida calculelor autorităţilor, Oates a supravieţuit şi a stat în închisoare cât timp Iacob al II-lea a deţinut tronul. Au fost condamnaţi şi alţi denunţători. După revoluţia din 1688, Oates a făcut o petiţie către parlament. Nedorind să renunţe la versiunea conspiraţiei catolice, devenită din nou avantajoasă, Camera Comunelor era dispusă să-l reabiliteze complet, dar întâmpină împotrivirea Camerei Lorzilor. Atunci regele Wilhelm al III-lea i-a fixat o pensie substanţială, şi martorul mincinos a mai putut să exploateze încă multă vreme faima dobândită de martir pentru religia protestantă.

În perioada scurtei domnii a lui Iacob al II-lea au avut loc numeroase procese politice, numele loi dului-cancelar Jeffreys şi al „accizelor lui sângeroase” rămânând mult timp în memoria poporului.

„Revoluţia glorioasă” din 1688, care a dus la consolidarea monarhiei burgheze în Anglia, a fost urmată de un şir de conspiraţii ale iacobiţilor ce urmăreau să-l readucă pe tron pe Iacob al II-lea, iar ulterior pe urmaşii acestuia. După 1688, persoanele acuzate de înaltă trădare erau judecate, de regulă, de curtea cu juri, ceea ce crea mar! dificultăţi organizatorilor proceselor. La începutul anului 1696 a fost descoperită o conspiraţie iacobită având ca scop asasinarea lui Wilhelm al III-lea. Au fost arestaţi câteva sute de participanţi70. Unul dintre principalii organizatori ai acestui complot, John Fenwick, a fost trădat la proces de propria-i sinceritate. Mărturisirile lui compromiţeau câţiva curteni influenţi, şi ca urmare Fenwick a ajuns la butuc, în timp ce alţi acuzaţi au fost condamnaţi doar la închisoare. –)

Planurile autorităţilor erau nu o dată încurcate de juraţii cu vederi iacobite. Cel mai greu lucru devenise repartizarea din timp a rolurilor într-un proces şi, cu atât mai mult, transformarea acestuia într-o simplă înscenare

cu final dinainte hotărât Ce-i drept, justiţia englezească izbutise să acumuleze o experienţă apreciabilă în potolirea şi îmblânzirea juraţilor. În perioada Restauraţiei, la Londra a avut loc, în 1670, procesul a doi quakeri – William Penn (viitorul întemeietor al Pennsylvaniei) şi William Mead, acuzaţi de punerea la cale a unor dezordini şi a unei revolte. Judecătorii nu-şi alegeau expresiile la adresa acuzaţilor, iar apoi şi a juraţilor care nu reuşeau să ajungă la o decizie unanimă. Iar când juraţii au pronunţat un verdict ce nu-i convenea judecătorului li s-a comunicat: „Nu vi se va da drumul până când nu veţi pronunţa o sentinţă acceptabilă pentru tribunal. Veţi fi închişi în cameră fără carne, băutură, foc şi tutun. Prin bunăvoinţa lui Dumnezeu vom obţine sentinţa de acuzare, sau veţi pieri de foame". Juraţii au fost ţinuţi sub pază două zile şi două nopţi, nedându-li-se, după cum afirmă un contemporan, „nici măcar oala de noapte". Totuşi, ei nu şi-au schimbat verdictul. Atunci judecătorul a dispus să se perceapă de la fiecare o mare sumă de bani, şi pentru neachitarea ei i-a trimis pe toţi la închisoarea New Gate. Tot acolo au fost trimişi Penn şi Mead, care fuseseră achitaţi, întrucât nici ei nu plătiseră amenzile ce li s-au aplicat mai înainte pentru lipsă de consideraţie faţă de tribunal71. După 1608 pentru influenţarea juraţilor a fost nevoie să se folosească procedee mai abile, recurgându-se şi la elocvenţa limbajului juridic, şi la fabricarea de dovezi false, şi la exploatarea prejudecăţilor înrădăcinate, fără a neglija, bineînţeles, nici ameninţările directe şi nici mita.

JUSTIŢIA CASELOR DE VALOIS
ŞI DE BOURBON

În timpul războaielor religioase din Franţa, care s-au întins pe o jumătate de secol, arma proceselor poliţiee a fost rareori folosită. În toamna anului 1572 a avut loc la Paris procesul lui Briquemault şi Cavagrtes, doi intimi ai conducătorului hughenoţilor, amiralul Coligny, ucis la 24 august, în sângeroasa noapte a sfântului Bartolomeu. La 21 octombrie ei au fost spânzuraţi în piaţa Grève în prezenta membrilor familiei regale. A fost îndeplinit şi

ritualul executării în efigie a lui COK – gny. Procesul şi execuţiile au avut un scop delec obişnuit: confirmarea versiunii oficiale despre evenimentele din noaptea sfântului Bartolomeu, pe care hughenoţii le considerau masacrarea deliberată a unor oameni neînarmaţi. (Chiar dacă, cum înclină să considere istoriografia modernă22, decizia în legătură cu măcelul a fost luată pe neaşteptate de regele Carol al IX-lea şi regina-mamă Caterina de Medici care se afla în spatele lui, ea a fost, totuşi, pregătită de instigarea, ani de-a rândul, a populaţiei pariziene împotriva ereticilor.) Procesul intimilor amiralului trebuia să demonstreze şi Franţei, şi statelor străine inctemonstrabilul, şi anume că noaptea sfântului Bartolomeu ar fi fost o pedeapsă abătută asupra răzvrătiţilor care complotaseră împotiâva regelui.

Faima un r procese politice se datorează faptului că participanţii lor au devenit personaje de romane istorice. Printre ele se numără şi procesul contelui La Mole, cu care fac cunoştinţă cititorii romanului lui Alexandre Dumas *Regina Margot*. Eroina principală a romanului, Margareta de Navarra, n-a fost niciodată o polit iciană cum, de exemplu, a fost indiscutabil ruda ei apropiată Maria Stuart. Rolul istorie pe care l-a avut de jucat regina Margot era urmarea directă a situaţiei politice existente în acea perioadă în Franţa şi în general în Europa. În opera sa, prima din seria consacrată evenimentelor dramatice din perioada războaielor religioase din Franţa şi a confruntării generale dintre contrareformă şi protestantism în Europa, Dumas a folosit pe larg memoriile contemporanilor, inclusiv *Amintirile* Margaretéî de Navarra. Chipul acestui „femei celebre din epoca Renaşterii” a suferit sub pana romancierului schimbări semnificative. El s-a prevalat de dreptul de a o înfăţişa în plină tinereţe şi frumuseţe, omiţând ceilalţi ani. mai târzii, din viaţa ei, când Margareta devenise ţinta cupletelor satirice şi obiect al glumelor indecente, E drept că, dacă ar fi să dăm crezare mărturisirilor ei ulterioare, până la căsătoria cu Henric de Navarra ea fusese amanta celor trei

fraţi ai ei – Carol al IX-lea. Henric al III-lea şi ducele François d'Alençon – şi pe deasupra a ducelui de Guise (fapte la care, de altfel, face deseori aluzie şi Dumast Dumas relatează amănunţit despre conspiraţiile şi intrigile în centrul cărora s-a aflat prima soţie a lui Henric de Navarra. Aceste conspiraţii nu sunt o invenţie a autorului, chiar dacă în realitate au arătat întrucâtva altfel decât în cărţile sale, existând o altă repartizare a forţelor şi o altă compoziţie a participanţilor. Şi. ce-i mai import sunt, motivele comportamentului şi scopurile urmărite, au fost adesea diferite de cele sugerate scriitorului de inepuizabila sa imaginaţie. Aceste scoputi erau strâns legate „dacă nu direct determinate, de conflictul care dezbina Europa acelor timpuri.

Contele La Mole. care cucerise inima fiuşturaticei şi frumoasei regine, este înfăţişat de Dumas ca un tânăr de 24 – 25 de ani sosit la Paris din Provence. În realitate, avea cu 20 de ani mai mult, aproape bătrân după concepţiile vremii, dar nu-l întrecea nimeni în privinţa aven—turilor galante, care alcătuiau scandaloasa cronică a curţii. La Mole era departe de a fi un novice şi în intri-4 gile politice. Din însărcinarea lui Carol al IX-lea, care» ţinea foarte mult la el, contele călătorise la Londra pentru a cere mina reginei Elizabeta pentru ducele d'Alençon? Se pare că La Mole a impresionat-o pe Elizabeta, dar. misiunea lui n-a fost încununată de succes. Cu toate* acestea, el a trecut din rândurile favoriţilor regelui în suita ducelui d'Aleneon, pe care spera să-l transforme într-o unealtă a planurilor sale ambiţioase. Între timp, din cauza aventurilor lui amoroase, La Mole îşi atrase ura unor rivali influenţi, îndeosebi a ducelui d'Anjou, viitorul Henric al III-lea. Tot atunci, din anturajul ducelui d'Aleneon făcea parte şi piemontezul Annibal Cocconnato cunoscut mai mult sub numele de conte da Cocormas.

Către sfârşitul anului 1573, Caterina de Medici, con – vingându-se de eşecul tentativei sale de a-i zdrobi pe protestanţii din Franţa. Încercă din nou, ca şi în ajunul r. obţii sfântului Bartolomeu, să ajungă la înţelegere cu ei.

„Politicienii” „ajunşi la putere, îndeosebi mareşalul Montmorency, începură să vehiculeze iarăşi ideea războiului împotriva Spaniei, iar Caterina condamnă din nou categoric aceste planuri. În urma unui şir de intrigi, La Mole a fost acuzat de tentativa organizării, din însărcinarea lui Montmorency şi a ducelui d’Alençon, a unui atentat împotriva ducelui de Guise. Montmorency a fost destituit. La Mole nu a cedat însă şi a luat hotărârea să realizeze cu forţe proprii planul atragerii Franţei într-un război împotriva lui Filip al II-lea. Tocmai în această perioadă – ianuarie sau februarie 1574 – este plasat începutul poveştii amoroase a experimentatului seducător şi reginei de Navarra, care li se părea contemporanilor neobişnuită din cauza diferenţelor de rang şi de vârstă. Sub influenţa lui La Mole, regina Margot a aderat în acest timp la partida „politicienilor”.

Succesele provensalului au provocat gelozia ducelui d’Alençon şi a lui Carol al IX-lea însuşi, care s-au înţeles chiar să-l sugrume pe scările palatului. La Mole reuşi însă să scape cu ajutorul lui Coconnas şi al amantei acestuia, ducesa de Nevers. Toate acestea sunt relatate amănunţit de Dumas. Apoi La Mole şi Margareta l-au convins pe ducele d’Alençon să participe la un complot pus la cale de „politicieni” şi protestanţi, care urmărea declanşarea unei răscoale împotriva lui Carol al IX-lea şi transmiterea în fapt a puterii în mâinile ducelui d’Alençon. Tentativa ducelui d’Alençon şi a lui Henric de Navarra de a fugi din Paris, stabilită pentru ziua de 10 aprilie 1574, eşuă, ei fiind trădaţi de Charlotte de Sauve, care era în acelaşi timp amanta amândurora şi spioana reginei-mamă.

La 14 aprilie, trupele spaniole au zdrobit în bătălia de la Moor Kerheid detaşamentul unuia dintre participanţii la conspiraţie. Ducele d’Alençon s-a grăbit să-şi trădeze complicii. La Mole a fost încredinţat judecăţii parlamentului. La acuzat o fost găsită o figurină reprezentând-o pe Margareta cu coroană pe cap. Se considera că acţiunile magice asupra unor astfel de figurine, de obicei din ceară, pot provoca pasiuni sau

pricinui boli. Întrucât era convenabil să se considere că figurina îl reprezenta pe rege, superstiţioasa Caterina a început în mod serios să pună înrăutăţirea sănătăţii lui Carol pe peama farmecelor. Din dispoziţia reginei-mame a început căutarea astrologului Ruggieri, care făcea asemenea figurine. Travestit în ţăran, astrologul, care încercase să se ascundă la ambasada florentină, a fost adus în faţa Caterinei de Medici, care s-a hotărât să-l cruţe sperând că Ruggieri va reuşi să-l vindece pe Carol. La Mole fu acuzat de intenţii criminale faţă de persoana regelui. Nici sub tortură, n-a făcut niciun fel de mărturisiri. În schimb Coconnas, care în noaptea sfântului Bartolomeu se remarcase ca un ucigaş bestial, a încercat să-şi salveze viaţa denunţându-i pe toţi aceia pe care abia îi cunoscuse, atribuindu-le tot felul de crime. Dar aceasta nu i-a ajutat, şi la 30 aprilie a fost executat împreună cu La Mole.

Carol al IX-lea a decedat la 30 mai 1574, în plină desfăşurare a unei noi răscoale a hughenoţilor. La tron i-a urmat ducele d’Anjou, sub numele de Henric al

III-lea. Începe un lung şir de intrigi ale Margaretei împotriva noului rege, în cursul cărora ea va participa la numeroase conspiraţii, alăturându-se celor mai diverse facţiuni. La îndemnul ei, unul dintre efemerii ei amanţi îl va ucide în ziua de 31 octombrie 1575 pe du Guast, intim al regelui care insista pentru o luptă hotărâtă împotriva Spaniei, în timp ce, îmboldit de Henric al

III-lea, gelosul soţ al contesei de Monsoreau (cunoscută, desigur, cititorului din romanul omonim al lui Dumas) şi slujitorii lui îl vor înjunghia pe legendarul duelist Bussy, alt amant al reginei Margot.

În viaţa „perlei casei de Valois”, a „zânei”, a „noii Minerve”, cum era numită Margareta de linguşitorii de la curte, astfel de episoade dramatice vor mai fi destule. De altfel, farmecelor ei nu i-au rezistat nici Ronsard şi Malherbe, nici Brantôme şi Montaigne: se bucura de faima de protectoare a ştiinţelor. Necredincioasei soţii a lui Henric de Navarra i-a fost dat să cunoască numeroase vicisitudini ale sorţii, să se certe cu soţul şi să lupte

împotriva lui de partea Ligii catolice: să fie arestată din ordinul Caterinei de Medici, care nutrea chiar gândul de a-şi ucide fiica pentru a-l căsători pe Henric de Navarra cu una dintre nepoatele ei; să evadeze din închisoare cu sprijinul unui temnicer sedus: să-i ceară zadarnic lui Filip al II-lea subvenţii pentru continuarea luptei şi să-şi schimbe din nou amanţii, dintre care unul şi-a omorât rivalul sub ochii ei. Cazul s-a repetat, dar de data asta asasinul a fost decapitat la cererea Margaretei înseşi. Între timp, Henric de Navarra a devenit Henric al IV-lea, iar Margot a reuşit să obţină însemnate concesii în schimbul acordului pentru divorţ. Pentru ultima dată drumurile ei s-au întâlnit cu cele ale politicii înalte, cu cinci ani înainte de moarte, în 1610, când regina Margareta a fost implicată (ce-i drept, indirect) în complotul care a dus la asasinarea lui Henric al IV-lea.

La 14 mai 1610, catolicul fanatic François Ravaillac l-a rănit mortal pe Henric al IV-lea, care călătorea într-o caleaşcă deschisă. În perioada minoratului fiului său (ulterior regele Ludovic al XIII-lea) a fost declarată regentă cea de-a do Oa soţie a lui Henric – Maria de Medici. Guvernul reginei-regente nu prea dorea să afle cine au fost complicii lui Ravaillac, şi procesul acestuia a devenit un model de fabricare a versiunii „asasinului solitar”, atât de cunoscută în procesele politice din Occident în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Urmele duceau însă la fosta favorită a regelui – marchiza Verney, la puternicul duce d’Épernon şi chiar la Maria de Medici, devenită acum cârmuitoarea Franţei. Urmele duceau şi în străinătate, la Madrid, Viena, Roma, unde nu i se acorda încredere fostului eretic ce îşi schimbase de câteva ori credinţa şi, mai ales, se decisese să sprijine făţiş statele protestante împotriva planurilor de hegemonie universală ale habsburgilor spanioli şi austrieci, principala forţă a contrareformei.

O oarecare Jacqueline d’Escoman, aflată în serviciul unei doamne de la curte care era amanta lui d’Épernon, a încercat să-l prevină pe Henric al IV-lea de pericol, dar a

fost împiedicată de confesorul regelui, iezuitul Cotton. Ravaillac aflase de undeva sigur că abia la 14 mai regele va fi fără o gardă numeroasă şi că a doua zi el va pleca la armată. Şi asasinul nu a scăpat această unică şi posibilă zi pentru săvârşirea atentatului 73. În posesiunile spaniole se ştia din timp de iminentul atentat. Iar judecătorii ascultau răbdători opiniile martorilor cum că Ravaillac avea un singur complice, necuratul, care apărea sub chipul „unui dulău negru, mare şi fioros…”

Chiar dacă a existat o „conspiraţie spaniolă”, organizatorii ei şi-au atins doar parţial scopul, deoarece după asasinarea lui Henric al IV-lea politica externă a Franţei a suferit schimbări prea puţin însemnate faţă de cele pe care le-ar fi dorit Madridul. Cardinalul de Richelieu, care din 1624 şi până în 1642 a fost adevăratul cârmuitor al Franţei şi în multe privinţe un continuator al politicii lui Henne al IV-lea, a făcut foarte mult pentru a stăvili separatismul marilor seniori şi consolidarea absolutismului regal. Această politică răspundea intereselor întregii clase feudale, care avea nevoie de o puternică autoritate centrală pentru reprimarea ţărănimii. Cardinalul a avut însă de întâmpinat greutăţi deosebite.

În momentul venirii lui Richelieu la putere, marii demnitari erau de fapt coguvernanţi ai regelui în provincii. Prinţul de Condé era guvernator în Burgundia şi Berry, ducele de Longueville în Normandia, ducele de Vendôme – în Bretagne, ducele de Guise – în Provence, ducele de Luynes – în Picardia, ducele de Montmorency – în Languedoc, contele de Soissons – în Dauphiné, ducele de Chevreuse – în Auvergne. Averile imense, marile detaşamente militare pe care le comandau, controlul asupra fortăreţelor îi făceau în mare măsură independenţi de puterea centrală 74.

Coroana trecuse abia de curând în mâna bourbonilor. S-a stabilit cu precizie că Henric al IV-lea era rudă de a douăzeci şi două spiţă cu predecesorul său Henric al III-lea; trebuia să te afunzi multe secole în istorie pentru a le găsi un strămoş comun. De-a lungul a mai bine de trei

secole tronul trecuse de la tată la fiu doar în trei cazuri. Cu greu se puteau găsi precedente mai convingătoare pentru prinţii ambiţioşi, oricare dintre ei puţind ocupa tronul în cazul unei turnuri favorabile a evenimentelor. Asemenea speranţe nutrea şi fratele lui Ludovic al XIII-lea, ducele Gaston d'Orléans, care până la naşterea fiilor regelui era considerat moştenitor al tronului. Spre deosebire de molaticul şi posomorâtul Ludovic, Gaston era activ, un intrigant lipsit de orice scrupule, un palavragiu şiret care îşi masca cu abilitate laşitatea înnăscută, trădându-i la cel mai mic pericol pe toţi cei ce se încrezuseră în el 75.

În lupta pentru consolidarea puterii coroanei, Richelieu trebuia să se teamă de trădare din partea lui Ludovic al XIII-lea, un om de nimic şi influenţabil. Prima conspiraţie împotriva lui Richelieu a fost condusă de Gaston d'Orléans, la ea participând Ana de Austria şi fraţii nelegitimi ai regelui, prinţii de Vendôme. Viena şi Madridul le promiseseră sprijinul. Planurile conspiratorilor includeau răpirea lui Ludovic al XIII-lea şi Richelieu, iar în caz de nereuşită declanşarea unei răscoale armate. Conspiraţia este uneori numită după un participant activ al ei, contele de Chalais, care aparţinea ilustrei familii Talleyrand-Périgord, în rest un personaj mediocru. Serviciul secret al lui Richelieu, condus de călugărul Joseph de Tremblay, descoperise toate firele conspiraţiei, intrase în posesia unor scrisori în care participanţii vorbeau de planurile asasinării nu numai a lui Richelieu, dar şi a lui Ludovic al XIII-lea, obţinuse corespondenţa pe care Chalais o primea de la Madrid prin intermediul autorităţilor spaniole din Bruxelles. Dându-şi seama că jocul este pierdut, Gaston d'Orléans şi-a trădat toţi complicii. După arestare, Chalais se tira la picioarele lui Richelieu implorând iertare. Cardinalul fu însă neînduplecat: pedepsirea exemplară a contelui de Chalais era menită să-i intimideze pe nemulţumiţi. După un proces răsunător, Chalais şi-a încheiat viaţa înl626 sub securea călăului.

Următoarea conspiraţie a fost condusă de mama

regelui, Maria de Medici, dar, şi aceasta eşuând, ea a fost exilată în străinătate. Gaston d'Orléans a reuşit totuşi să declanşeze o răscoală în Lorena şi să încheie un acord secret cu Spania, care promisese să-i sprijine pe adversarii lui Richelieu. Pentru a-i înfricoşa pe rebeli, cardinalul hotărî să se răfuiască cu unul dintre conducătorii conspiraţiei, mareşalul Louis de Marillac (fratele fostului ministru-păstrător al sigiliului de stat Michel de Marillac, înlăturat de cardinal, care fusese judecat şi a murit curând în închisoare). Trebuie spus că asigurarea aparenţei juridice a răfuielilor cu adversarii cardinalului nu era întotdeauna un lucru uşor: atât în parlamentul parizian cât şi în parlamentele provinciale, care exercitau puterea judecătorească, erau numeroşi adversari ai primului ministru, suspectat în plus că urmărea să ciuntească puterea şi autonomia acestor instituţii. De aceea, Richelieu încerca deseori să înfiinţeze comisii speciale, pentru judecarea conspiratorilor. La 10 martie 1632, un tribunal alcătuit din partizani ai lui Richelieu s-a întrunit la castelul Rueil, care îi aparţinea cardinalului, pentru a-l judeca pe Marillac, pronunţând la 7 mai sentinţa capitală. Trei zile mai târziu, la 10 mai 1632, Marillac a fost decapitat în piaţa Grève din Paris.

Un răsunet şi mai mare a avut procesul altui participant la conspiraţie, unul dintre cei mai de vază demnitari, ducele de Montmorency, care declanşase o rebeliune în sudul Franţei şi fusese făcut prizonier de trupele regelui. Ducele a fost judecat de parlamentul din Toulouse şi exetat la 10 octombrie 1632. „Numărul mare de vinovaţi, va scrie Richelieu în *Memoriile* sale, face neconvenabilă pedepsirea lor. Dar printre ei se află persoane care pot se; i ca exemplu de felul în care, cu ajutorul fricii, ar putea îi ţinuţi pe viitor şi alţii în supunerea faţă de lege".

Curând după executarea lui Montmorency, Richelieu a căzut singur în cursă. La începutul lunii noiembrie 1632, despărţindu-se de rege pe drumul dinspre Toulouse, Richelieu, bolnav, sosi la castelul Cadillac, care îi aparţinea

guvernatorului din Guyenne, ducele d'Épernon (unul dintre posibilii participanţi la complotul care a dus la asasinarea lui Henric al IV-lea). Richelieu era însoţit doar de un mic grup de curteni. Noaptea s-a scurs într-o mare încordare şi s-ar putea ca pe Richelieu să-l fi salvat doar convingerea celor din jur că zilele bolnavului sunt numărate. Dimineaţa, cardinalul se grăbi să plece la Bordeaux, dar şi acolo se afla, de fapt, în puterea lui d'Épernon. Regina şi confidenta ei ducesa de Chevreuse, care călătoreau cu întreaga curte, jubilau. Ele se grăbiră să-l părăsească pe duşmanul lor ţintuit la pat în oraşul în care ducele urma să devină unealta răzbunării lor. Cancelarul Châteauneuf, protejatul ducesei de Chevreuse, îşi încerca deja costumul de prim-ministru al regelui. La rândul său, d'Épernon hotărâse ca, dacă boala nu-l va duce pe Richelieu în mormânt, să-l închidă în inexpugnabilul castel Trompette. Într-o zi, ducele sosi la locuinţa lui Richelieu însoţit de 200 de partizani, pentru a se informa, după spusele sale, de sănătatea cardinalului. Dar nu era nevoie să fii Richelieu pentru a ghici intenţiile lui d'Épernon. Toate acestea se petreceau în momentul de maximă încordare din perioada războiului de 30 de ani, când urma să se producă ciocnirea decisivă dintre armata regelui Suediei Gustav Adolf şi trupele împăratului conduse de Wallenstein. De rezultatul bătăliei depindeau atât soarta Germaniei cât şi soarta întregii politici externe duse de Richelieu…

La 13 noiembrie Richelieu a fost supus unei operaţii, în urma căreia a fost înlăturat pericolul ce-i ameninţa viaţa. Majordomul reginei, La Porte, venit să afle dacă incomodul ministru nu a fost luat în sfârşit de diavol, s-a înapoiat cu trista veste că bolnavul e pe cale de însănătoşire. Mai rămânea speranţa în d'Épernon… Din casa în care s-a stabilit ministrul, la 20 decembrie câţiva oameni din suita lui au scos o saltea acoperită cu un covor de mătase. Sub covor se afla întins Richelieu. În felul acesta a fost dus pe corabie, care imediat şi-a înălţat pânzele.

Continuarea directă a conspiraţiei lui Montmorency a

fost conspiraţia confidentei Anei de Austria, ducesa de Chevreuse, şi a cancelarului Châteauneuf, care se bucurase de sprijinul total al reginei, al prinţului Gaston d'Orléans şi al altor duşmani ai cardinalului. Serviciul secret al lui Richelieu a descoperit şi această conspiraţie. Châteauneuf a fost trimis în 1633 la închisoarea din Angoulême, unde a rămas zece ani. Deoarece ducesa de Chevreu.se surghiunită la castelul Dampierre din apropierea Parisului, vizita noaptea în secret Luvrul pentru consfătuiri cu Ana de Austria, i s-a schimbat surghiunul în sumbrul castel Couzièrs din Touraine. Dar neobosita conspiratoare n-a depus armele nici acolo. Din locul ei de exil au început să curgă scrisori către Ana de Austria, către regina Angliei – sora lui Ludovic al XIII-lea –, către curtea Spaniei, către ducele Lorenei. „Chevrete" îi atrase de partea sa pe octogenarul arhiepiscop de Tours şi pe tânărul prinţ Marcillac, viitorul duce de La Rochefoucauld, autorul celebrelor *Maxime*. Serviciul secret al cardinalului avea de supravegheat şi pe alţi admiratori ai ducesei. Unul dintre ei, cavalerul de Jars, care avea legături cu curtea engleză, a fost arestat, torturat şi condamnat la moarte, dar a fost graţiat în timp ce se afla deja pe eşafod 7 li.

La Madrid nu uitaseră că „Dumnezeu înlăturase" deja de două ori pe duşmanii credinţei şi ai coroanei spaniole: în 1572, în noaptea sfântului Bartolomeu, pe amiralul Coligny, iar în 1610 pe Henric al IV-lea. Numai că la mina Domnului – şi a asasinului – s-au alăturat uneltirile de culise ale diplomaţiei şi spionajului spaniol. Un agent spaniol a fost împiedicat în ultima clipă să comită atentatul asupra cardinalului. Altul, care s-a interesat într-o formă prudentă la un călugăr dominican dacă asasinarea ministrului ar fi pe placul cerului, primi (nu ca în cazul lui Ravaillac) un răspuns negativ. Maria de Medici încerca, din Flandra, să aţâţe noi frământări în Franţa.

Războiul bătea la porţile Franţei. În 1635 s-a produs ruptura făţişă cu Spania. La începutul anului, trupele împăratului au pornit spre Paris, iar la 5 august trupele inamice au trecut Somme. Armata franceză, condusă de

contele de Soissons, se retrăgea în grabă. În plus, după cum au confirmat-o evenimentele, nu se puteau bizui deloc pe fidelitatea contelui, care ducea tratative secrete cu spaniolii şi cu Maria de Medici. La Paris au început să se formeze detaşamente de voluntari, să se construiască şi să se consolideze fortificaţiile din jurul Capitalei, dar trădarea stătea la pândă. Câteva fortăreţe importante au fost predate în mod perfid, aproape fără luptă. Se părea că Franţa era ameninţată din nou, ca după bătălia de la Pavia din 1525, după înfrângerea de la Saint-Quentin din 1557 sau în perioada războaielor religioase, de pericolul de a fi redusă la condiţia de vasală a habsburgilor. În aceste condiţii, cardinalul a fost nevoit să se împace cu unii adversari, îndeosebi cu Gaston d'Orléans.

Armata franceză, în frunte cu însuşi Ludovic ăl XIII-lea şi Richelieu, a împresurat fortăreaţa Corbie, ocupată de inamic. Atunci, siguri de impunitatea lor, Gaston d'Orléans şi contele de Soissons au intrat în legătură cu spaniolii şi le-au promis să obţină ridicarea asediului ucigându-l pe cardinal. Se pare că de data aceasta contraspionajului lui Richelieu i-a scăpat pregătirea atentatului. Acesta a eşuat numai datorită faptului că Gaston d'Orléans a fost cuprins de teamă (ca de obicei) şi n-a dat asasinilor semnalul convenit. În scurt timp, Richelieu a obţinut toate informaţiile cu privire la acest complot. Aflând că planurile le-au fost descoperite, Gaston d'Orléans şi prinţul de Soissons au fugit în străinătate. Pericolul extern a fost eliminat abia în 1637.

Rămăsese Ana de Austria, care se mai împotrivea politicii externe a cardinalului şi întreţinea corespondenţă secretă cu Madridul şi Viena. Serviciul secret al lui Richelieu urmărea neobosit fiecare mişcare a reginei. După asediul fortăreţe! Corbie, spionii lui Richelieu au reuşit să intre în posesia a numeroase scrisori ale Anei de Austria către ducesa de Chevreuse. Richelieu a încercat să o înconjoare pe Ana de Austria cu spionii lui, printre care un rol deosebit fusese rezervat doamnei de Lannoy. Regina şi-a păstrat însă şi slujitori credincioşi – comisul Putanon şi

majordomul La Porte, care eu ajutorul ducesei de Chevreuse învăţaseră să evite capcanele. Richelieu a încercat de mai multe ori să le farmece pe Ana de Austria şi pe ducesa de Chevreuse, cum reuşise cândva să cucerească inima Mariei de Medici. Dar experienţa, repetată după două decenii, n-a avut succes.

…În vara anului 1637 serviciul secret al lui Richelieu a reuşit – probabil prin curtezana Chemerault, cunoscută sub numele de „Frumoasa desfrânată* – să intre în posesia unei scrisori a fostului ambasador spaniol în Franţa, marchizul de Mirabel. Era un răspuns la o scrisoare a reginei. Deşi n-au reuşit să intercepteze următoarea scris – are a Anei de Austria expediată la Madrid, oamenii lui Richelieu au stabilit, totuşi, că rolul principal în transmiterea corespondenţei îi revenea lui La Porte. Temându-se că Ana de Austria va reuşi să distrugă hârtiile care o e a promiteau, cardinalul a obţinut aprobarea lui Ludovic al XIII-lea de a se face o percheziţie în apartamentele reginei din abaţia Saint-Étienne. La 13 august arhiepiscopul Parisului şi cancelarul Seguier, trimişi de Richelieu, au descoperit acolo doar nişte scrisori lipsite de importanţă. Cu o zi înainte La Porte a fost închis la Bastilia, în celula ocupată până la el de alchimistul Dubois, care speculase ani la rând speranţa cardinalului în fabricarea de aur din metale inferioare. Cu prilejul arestării, asupra lui La Porte s-a găsit un bilet al reginei adresat ducesei de Chevreuse: „Aducătorul acestei scrisori vă va comunica noutăţi pe care nu vi le pot transmite în scris”. Tot atunci s-a făcut o percheziţie în camera lui La Porte de la Hotel de Chevreuse. Oamenilor lui Seguier le-a scăpat însă lucrul cel mai important: ascunzătoarea din perete scop rita cu o mască de ipsos, în care erau păstrate hârtii dintre cele mai importante şi cheia Torespondenţei cifrate.

Ana de Austria susţinu că în scrisoarea ei către Mirabel şi alte persoane din Madrid ar fi cerut să se transmită rudelor sentimentele ei de simpatie şi s-ar fi interesat de starea sănătăţii membrilor familiei regale a

Spaniei. Regina a încercat să joace abil comedia împăcării depline cu odiosul cardinal. I se păru că reuşise. În realitate, nu era vorba atât de farmecul irezistibil al spaniolei cât de o necesitate politică. Pentru consolidarea absolutismului, altfel spus pentru triumful politicii lui Richelieu, era deosebit de important să se nască un urmaş al tronului. Mama delfinului nu putea fi decât Ana de Austria, deoarece (şi Richelieu îşi dădea seama de acest lucru) Roma n-ar fi fost de acord cu divorţul şi cu o nouă căsătorie a regelui. Trebuia deci să se împace cu situaţia.

„Doresc – a scris Ludovic al XIII-lea la dictarea lui Richelieu – ca doamna de Sennesey să mă informeze despre toate scrisorile pe care regina le va expedia pe viitor, şi care vor fi sigilate în prezenţa ei. Doresc, de asemenea, ca prima domnişoară de onoare a reginei, Philandre, să mă informeze întotdeauna când regina va scrie ceva şi să facă în aşa fel încât aceasta să nu se întâmple fără ştirea ei, întrucât rechizitele pentru scris se află la ea". În partea de jos a acestui document Ana de Austria a scris: „I-am promis regelui să respect cu sfinţenie cele menţionate mai sus". Această promisiune nu o costa prea mult.

La 21 august 1637, Richelieu l-a interogat personal, în palatul său, pe La Porte. Acesta a declarat că poate face mărturisiri numai dacă îi va porunci regina. Ludovic al XIII-lea i-a cerut soţiei să-i poruncească în scris lui La Porte să declare tot ce ştie, în caz contrar ameninţând că-l va supune pe majordom la cazne. Îngrijorată, regina s-a grăbit să facă mărturisiri suplimentare, şi anume, că i-ar fi dat într-adevăr lui La Porte cifrul pentru legătura lui cu Mirabel, că a primit-o pe ducesa de Chevreuse în travesti, dar corespondenţa ar fi fost complet nevinovată. Regina a fost nevoită să-i scrie lui La Porte că îi porunceşte să divulge toate tainele ei.

Încercări de a submina influenţa puternicului cardinal au făcut şi alte persoane. Astfel, în decembrie 1637, duhovnicul lui Ludovic al XIII-lea, Caussin, care uneltea împotriva lui Richelieu, a pus la dispoziţia

monarhului, cu ajutorul favoritei regelui Louise La Fayette, o scrisoare a Mariei de Medici ce conţinea atacuri la adresa lui Richelieu. După două ore cardinalul a fost înştiinţat de acest lucru şi a reuşit să dea contralovitura. În ziua următoare Caussin a fost înştiinţat de rege că nu mai are nevoie de serviciile lui. Curând după aceasta iezuitul a fost expulzat din Capitală, iar documentele ce-i aparţineau au fost sechestrate.

În 1637 a izbucnit răscoala instigată de contele de Soissons şi comandantul forţaiţei Sedan, ducele de Bouillon. Ca şi mai înainte, conspiratorilor li s-a promis sprijinul regelui spaniol şi al împăratului german. Trupelor rebelilor li s-a alăturat un detaşament imperial din 7.000 de soldaţi. În bătălia de la Mafee armata regelui a fost înfrântă. Dar în 1641 a sosit o ştire neaşteptată – capul conspiraţiei, contele de Soissons, a fost răpus de mina unui asasin necunoscut. După moartea contelui de Soissons, ducele de Bouillon a preferat să ajungă la înţelegere cu Richelieu, jar ceilalţi conspiratori s-au refugiat în străinătate.

Dar în acelaşi an a început să se înjghebe o conspiraţie şi mai periculoasă pentru Richelieu, la care s-a reuşit să fie atras într-o anumită măsură însuşi Ludovic.

Sufletul noii conspiraţii a devenit unul dintre intimii regelui, Henri de Cinq-Mars, fiul unui partizan de-al lui Richelieu. mareşalul d’Effiat. În conspiraţie au fost din nou atraşi nestatornicul Gaston d’Orléans, ducele de Bouillon şi, desigur, Ana de Austria.

CaKspiratorii au semnat un acord secret cu primul ministra al Spaniei, ducele de Olivares. Spaniolii urmau să atace Franţa dinspre nord. iar ducele de Bouillon să le predea Sedan ui „ceea ce ar fi împiedicat deplasarea armatei franceze în Catalan ia:

Cel mai abil agent ai lui Cinq-Mars era prietenul său vicontele d – Fonfraiiies, un slut cocoşat. Travestit în călugăr capucin, Fon trailles a călătorit La Madrid pentru a se întâlni cu Olivares şi s-a întors cu acordul semnat. Informat de serviciul său secret despre călătoria unui

francez oarecare la Madrid, se pare că Richelieu nu avea încă amănunte despre conspiraţie. După revenirea la Paris, Fontrailles a avut curajul să apară de câteva ori l-a curte şi chiar în apartamentele cardinalului, având asupra lui periculoasele documente, care erau cusute în căptuşeala hainei.

Numai că distribuirea copiilor acordului la conspiratori, care se aflau în acel moment în locuri diferite, s-a dovedit un lucru foarte dificil. Spionii cardinalului mişunau pretutindeni. Cinq-Mars, de pildă, îl bănuia pe abatele La Rivière, sfetnic de încredere al lui Gaston d'Orléans. Şi au fără temei La Rivière era agent al lui Richelieu în timp ce se căuta modalitatea de trimitere a acordului, un exemplar al acestuia a ajuns în mâinile. cardinalului. Chiar şi contemporanii au făcut diverse supoziţii în legătură cu modul ia care a ajuns copia la Richelieu. Unii socoteau că ar fi primit-e de la ducesa de Chevreuse, aflată atunci ia Bruxelles (ea fugise din Franţa încă în 1637). Dacă; e-aşa. se explică de ce în testamentul său politic Richelieu s-a referii la ea cu vădit dispreţ După alţii, cardinalul a aflat de acord din scrisorile guvernatorului spaniol al sudului Ţărilor de Jos, don Francisco de Mello, interceptate de spionajul ministrului. Potrivit altui zvon, copia acordului ar fi fost găsită pe un vas eşuat în timpul unei furtuni în apropiere de Perpignan 77 De asemenea, trebuie avut în vedere că, începând din 1636. Richelieu avea la Madrid un agent important în persoana unui baron din Provence participant ia conspiraţiile precedente împotriva cardinalului. În corespondenţa păstrată există aluzii referitoare, după cât se pare, la faptul că informaţiile cu privire la acord proveneau într-adevăr de la el.

Unii istorici sunt de părere că participanţii la conspiraţie ar fi putut fi denunţaţi de însuşi Olivares în schimbul unei compensaţii din partea lui Richelieu. Dacă e aşa, atunci Olivares a transmis probabil acordul prin comandantul francez din Catalonia, de Brézé, cumnatul cardinalului. Această ipoteză este însă contrazisă de multe

lucruri. Trădătorul putea fi şi Gaston d'Orléans. Dar pe conspiratori putea să-i denunţe şi Ana de Austria, al cărei confident şi amant, cardinalul Giulio Mazarini[3], era sfetnicul cel mai apropiat şi succesorul lui Richelieu la postul de prim-ministru al Franţei Enigma a rămas nedezlegată.

Conspiratorii se bizuiau în van pe ostilitatea ascunsă pe care, credeau ei, o nutrea Ludovic al XIII-lea faţă de ministrul său. Corespondenţa care s-a păstrat atestă cea mai strânsă colaborare între rege şi cardinal; ea demonstrează că semnele de nemulţumire sau chiar de gelozie ale monarhului faţă de Richelieu erau mai curând un joc şi o simulare făcute cu mare abilitate. Această prefăcătorie i-a şi determinat pe mulţi contemporani să considere – această convingere generală au reflectat-o celebrele *Memorii* ale lui La Rochefoucauld – că regele l-ar fi urât pe prea perspicaeele şi infailibilul său ministru.

Primind textul acordului, Richelieu, grav bolnav, i l-a trimis lui Ludovic, şi regele a aprobat arestarea lui Cinq-Mars. Desigur, regina şi Gaston d'Orléans nu puteau fi atinşi. Cât priveşte ducele de Bouillon, pe el l-a salvat soţia, care i-a transmis lui Richelieu că, dacă soţul ei va fi executat, ea va preda spaniolilor fortăreaţa Şeitanului. Ducele a fost graţiat, dar acest lucru l-a costat renunţarea la Sedan. Fontraiiles a reuşit să fugă peste graniţă. Fiind înştiinţat că regele a fost vizitat de un trimis al cardinalului, şi-a dat seama imediat că jocul era pierdut.

Richelieu a hotar it să demonstreze cu procesul lui Cinq-Mars că cei care i se ridică împotrivă nu scapă nepedepsiţi; în acelaşi timp, a cerut ca judecata să se desfăşoare cu respectarea tuturor formalităţilor prevăzute de lege. Dar, deşi trădarea era evidentă, acest lucru nu era deloc uşor. Serviciul secret al lui Richelieu obţinuse doar o copie a acordului secret încheiat de conspiratori cu Spania. Cine putea confirma autenticitatea acestui document? Richelieu a profitat din nou de trădarea ducilor d'Orléans şi de Bouillon; el le-a cerut şi a obţinut de la ei

3 E vorba de cunoscutei ca-dina! Mazarin. — Nota traă. |

declaraţii scrise care confirmau concordanţa copiei cu originalul acordului.

Dar nici asta nu era totul. Ministrul i-a dat clar de înţeles cancelarului Séguier, care conducea procesul, că aşteaptă sentinţa de condamnare la moarte nu numai a lui Cinq-Mars, ci şi a prietenului acestuia, de Thou, pe care îl considera un duşman mult mai inteligent, deci mai periculos. Or, nu exista nicio dovadă directă a participării lui de Thpu la conspiraţie. Ce-i drept, îl vizitase din însărcinarea lui Cinq-Mars pe ducele de Bouillon, dar acest lucru se întâmplase înainte de a se fi definitivat conspiraţia. Ducele de Bouillon declară că discuţiile lui eu de Thou s-au referit doar la planul călătoriei lui Gaston d'Orléans la Sedan. Iar fratele regelui arătă chiar că de Thou a încercat de mai multe ori să-l convingă pe Cinq-Mars să renunţe la organizarea conspiraţiei. Pentru a îndeplini ordinul cardinalului, lui Séguier şi colegilor săi nu le rămânea altceva de făcut decât să invoce legea din 1477, care prevedea pedeapsa cu moartea pentru nedenunţarea pregătirii unui act de înaltă trădare. Această lege nu fusese niciodată aplicată de atunci, şi chiar în comisia alcătuită de Richelieu se putea conta cu greu pe majoritate de voturi în favoarea sentinţei capitale.

Richelieu a dispus atunci să se organizeze o provocare. Lui Cinq-Mars i s-a spus că de Thou face depoziţii în defavoarea lui, iar dacă fostul confident va recunoaşte totul singur va scăpa de cazne şi de execuţie. După aceasta Cinq-Mars a declarat că de Thou ştia de relaţiile trădătoare cu Spania. În timpul confruntării cu Cinq-Mars. de Thou a mărturisit că a ştiut de acordul cu Madridul dar numai după ce fusese încheiat, adăugând că n-a declarat acest lucru în speranţa de a-şi salva prietenul, pentru care este gata să-şi sacrifice şi viaţa. Comisia nu avea nevoie de mai mult. Este adevărat, câţiva judecători continuau să ezite. Dacă executarea lui Cinq-Mars a fost pronunţată în unanimitate, în privinţa lui de Thou voturile s-au împărţit. Pentru a curma lipsa de hotărâre a unora dintre membrii comisiei, Séguier a spus: „Gândiţi-vă,

domnilor, la reproşurile ce se vor abate asupra voastră dacă îl veţi condamna pe intimul regelui şi îl veţi absolvi de pedeapsă pe confratele vostru, deoarece poartă aceeaşi mantie ca voi" (de Thou era consilier parlamentar). Ambii acuzaţi au fost condamnaţi la decapitare şi confiscarea averii. La 12 septembrie 1642 ei au întâmpinat moartea cu multă bărbăţie.

După opinia unor contemporani, împărtăşită şi de anumiţi istorici, minuta procesului a fost falsificată din porunca lui Richelieu: pentru cardinal era important să distrugă orice urmă că la început însuşi Ludovic al XIII-lea încurajase intrigile lui Cinq-Mars împotriva atotputernicului ministru. Această acuzaţie nu a fost dovedită niciodată. Procesul lui Cinq-Mars a devenit unul dintre cele mai importante procese cu ajutorul cărora absolutismul regal a căutat să frângă împotrivirea feudalilor ce încercau să-şi păstreze vechea independenţă faţă de coroană.

REGELE FINANŢELOR

Procesul lui Nicolas Fouguet se numără printre cele mai mari din secolul al XVII-lea. El nu-şi datorează celebritatea atât importanţei pe care a avut-o cât persoanei acuzatului, apropiat de scriitori, care s-au ridicat în apărarea lui. În cazul Fouguet multe lucruri se explică prin duşmănia de neîmpăcat dintre el şi Colbert, eminentul om de stat francez din acea epocă. La aceasta s-a adăugat rivalitatea aproape personală dintre Fouguet şi tânărul rege Ludovic al XIV-lea.

Originar dintr-o bogată familie de bancheri şi armatori, Nicolas Fouguet a făcut cariera obişnuită a burghezilor îmbogăţiţi, care prin cumpărarea funcţiilor de stat pătrundeau în rândurile nobilimii. Ca procuror general al parlamentului, el s-a situat hotărât de partea succesorului lui Richelieu, cardinalul Mazarin, şi i-a rămas credincios în ciuda tuturor evenimentelor. Când cardinalul a fost nevoit să plece temporar în Germania, Fouguet a îndeplinit la Paris importante misiuni din partea lui Mazarin. Răsplata nu s-a lăsat aşteptată. În 1653

cardinalul victorios l-a numit pe Fouguet într-unul din cele două posturi de supraintendent (ministru) la finanţe. Bucurându-se de totala încredere a regentei Ana de Austria, Fouguet a devenit mâna dreaptă a cardinalului, fiindu-i multă vreme chiar şi bancher personal. Fouguet a fost şi înainte un om bogat, dar acum s-a îmbogăţit şi mai mult, nefăcând o distincţie riguroasă între finanţele statului şi cele proprii. Tocmai în această perioadă se manifestă largul mecenat al lui Fouguet, generoasele pensii acordate de el scriitorilor şi savanţilor. Ducea o viaţă de patron bogat, înconjurat de numeroşi prieteni şi clienţi.

Lui Mazarin îi plăcea talentul supraintendentului.de a găsi în momentele critice milioanele necesare. Cardinalul se temea de scandalul ce s-ar fi putut; declanşa în cazul arestării şi condamnării ajutorului său de ani de zile. De aceea, Mazarin a tăcut un timp, dar în primăvara anului 1661, în ajunul morţii sale, i-a transmis lui Ludovic al XIV-lea prin duhovnicul său informaţii despre operaţiile reprobabile ale lui Fouguet, recomandându-i să-l înlocuiască cu un alt intim al său, Colbert.

La rândul său, Fouguet, presimţind nenorocirea, se decisese dinainte la o acţiune extrem de nesăbuită: să fortifice insula Belle-Isle, pe care o cumpărase, şi în caz de extremă necesitate, să se apere acolo împreună cu oamenii lui de încredere. Gestul cel mai imprudent a fost consemnarea acestor planuri pe hârtie şi faptul că ele au rămas printre alte documente la castelul Vaux.

După moartea lui Mazarin, Ludovic al XIV-lea hotărî categoric că îşi va fi propriul său prim-ministru. Primind de la cardinal materialele compromiţătoare despre Fouguet, la început regele nu numai că n-a întreprins nicio acţiune împotriva supraintendentului, dar aparent îi arăta toată bunăvoinţa, încredinţându-i chiar purtarea tratativelor secrgte cu Anglia şi Ţările de Jos. Era doar o mască. Mai *mim*, departe de a-l linişti pe Ludovic prin organizarea de serbări fastuoase în cinstea lui, Fouguet a stârnit chiar ura monarhului prin curtea făcută favoritei acestuia de La

Vallière.

Dezordinea din finanţele Franţei îi oferea lui Ludovic toate temeiurile să-l destituie pe Fouguet şi să-l dea pe mâna justiţiei. Supraintendentul era însă o persoană atât de influentă încât regele, luând această decizie în primăvara anului 1661, a ţinut-o un timp secretă. Mai întâi, Fouguet trebuia convins să-şi vândă funcţia de procuror general al parlamentului parizian: cine deţinea această funcţie se bucura de privilegiul de a fi judecat de un triburai alcătuit din persoane de acelaşi rang. Ludovic nu considera încă oportun să încalce legea existentă şi nu se putea bizui pe membrii parlamentului parizian în cazul lui Fouguet. Soluţia a fost găsită. Supraintendentului I s-a dat de înţeles că va putea deveni succesorul cancelarului Seguier, care îşi va părăsi curând postul din cauza bătrâneţii. Ispitit de această perspectivă, Fouguet îşi vându funcţia de procuror general, care îi oferise o anumită protecţie.

Arestarea lui Fouguet a fost încredinţată locotenentului de muşchetari d'Artagnan, care îşi trăise deja viaţa plină de aventuri, chiar dacă nu întru totul identice cu cele relatate de Alexandre Dumas în romanele sale cu muşchetari. Dacă ar fi să-l credem pe Dumas, curajosul gascon a fost, de-a lungul a aproape patru decenii, participant din culise la multe evenimente politice importante: în timpul lui Richelieu, Mazarin şi în primii ani de cârmuire personală a lui Ludovic al XIV-lea. Romanul nu e istorie, dar mulţi cunosc, probabil, că intriga principală a fost împrumutată de Dumas din cartea lui Gatien de Courtilz *Memoriile lui d'Artagnan*, apărută în 1700. Adăugăm că încă înainte cu 13 ani, în 1687, Courtilz publicase *Memoriile contelui de Rochefort*, pe care, de asemenea, Dumas le-a folosit.

Nu se ştie încă dacă Dumas a avut cunoştinţă că autorul *Memoriilor lui d'Artagnan* şi-a scris cartea pornind de la o persoană reală, că gasconul d'Artagnan a existat cu adevărat (numele lui complet era Charles de Batz de Castelmore d'Artagnan). s-a născut în 1623, i-a avut ca

prieteni pe muşchetarii Athos, Portos şi Aramis, a partipat la evenimentele relatate în cartea lui Gatien de Courtilz şi a fost ucis în timpul asediului Maestricht-ului în 1675.

Gatien de Courtilz s-a născut în 1646 (după alte informaţii, în 1647), şi, prin urmare, putea să se fi întâlnit cu el' Artagnan sau cel puţin cu persoane care l-au cunoscut bine pe locotenentul de muşchetari. Se pune însă întrebarea: sunt demne de încredere informaţiile prezentate în *Memoriile lui d'Artagnan* 78, sau acestea sunt rodul imaginaţiei lui de Courtilz? Începându-şi cariera în armată şi ajungând la gradul de căpitan, Gatien de Courtilz a devenit ulterior un scriitor prolific. Condeiului său îi aparţin câteva descrieri satirice ale vieţii de la curte, pe care le-a editat anonim pe când se afla în emigraţie în Olanda, înapoindu-se în 1633 în Franţa, Gatien de Courtilz a fost închis la Bastilia, unde a stat şase ani. Pus în libertate, a plecat din, nou în Olanda, unde a şi publicat, printre alte cărţi, *Memoriile lui d'Artagnan*, apoi s-a înapoiat din nou în Franţa şi iarăşi a ajuns pentru multă vreme la Bastilia. A decedat la Paris în 1712.

Fără îndoială că în operele lui Gatien de Courtilz, considerat uneori, nu fără temei, autorul primelor romane istorice din Franţa, adevărul se îmbină cu o anumită doză de imaginaţie. Totodată, trebuie să ţinem seamă că *Memoriile* erau privite de contemporani ca o sursă serioasă şi demnă de încredere.

Desigur, d'Artagnan al lui Courtilz rămâne o umbră palidă a personajului literar creat de talentul lui Dumas. Semeţ şi neînfricat, la fel de nebiruit pe câmpul de luptă şi în disputele la o masă prietenească, cea mai bună spadă a regatului şi o minte pătrunzătoare, devotament nestrămutat şi calcul realist, necunoscând niciun fel de piedici, curaj nemărginit, dispreţ faţă de orice pericol, prezenţă de spirit în situaţii grele şi cunoaşterea intereselor proprii, ardoare a sentimentelor şi spirit practic, entuziasm tineresc şi cunoaşterea profundă a oamenilor, dezinteres nobil când erau lezate cinstea şi prietenia, laolaltă cu zgârcenia omului de afaceri care îşi

cunoaşte preţul şi ştie să-şi vândă scump serviciile – doar acest d'Artagnan, pe care l-am cunoscut din romanul lui Dumas, plin de contradicţii şi elan, de sinceritate şi farmec, a cucerit inimile a milioane de oameni. Este puţin probabil ca prototipul lui să fi avut multe din aceste calităţi îndrăgite de cititorii lui Dumas, dar n-a fost niciun ins de duzină.

La început ne aşteaptă o dezamăgire. Dumas plasează naşterea lui d'Artagnan cu 16 ani înainte, or viteazul gascon nu putea în niciun fel să participe la vreunul din evenimentele istorice descrise în *Cei trei muşchetari*, deoarece acestea au avut loc între anii 1625 şi 1628. Dar o serie de aventuri trăite de d'Artagnan în roman, de pildă conflictul cu curteanul de vază (la Dumas este Rochefort) pe drumul spre Paris sau lupta cu nefasta şi frumoasa lady Winter, dacă ar fi să-i dăm crezare lui Courtilz, au avut a calmente loc, numai că aproximativ cu 15 ani mai târziu, după moartea lui Richelieu. Trebuie adăugat doar că mulţi dintre adversarii lui d'Artagnan în dueluri – şi în acest caz Dumas prezintă persoane reale – n-au fost omorâţi, ci au trăit fericiţi, unii chiar până la adânci bătrâneţi. În schimb, la multe din evenimentele relatate în romanele *După douăzeci de ani* şi *Vicontele de Bragelonne sau după zece ani* d'Artagnan a fost într-adevăr un participant destul de marcant, chiar dacă nu tot atât de important ca în romanele lui Dumas.

Începând din 1646 d'Artagnan a îndeplinit o serie de misiuni secrete din partea lui Mazarin, atât cu caracter militar cât şi politic. Dar informaţia lui Courtilz că Mazarin i-a încredinţat lui d'Artagnan o misiune secretă în Anglia nu-şi găseşte confirmarea în documente. Când, în martie 1651, Mazarin a fost nevoit să părăsească temporar Franţa, d'Artagnan, fiind omul lui de încredere, a călătorit când la prinţul-elector al Kölnului, când la Colbert, Fouguet şi alţi partizani ai cardinalului din capitala franceză. La sfârşitul lunii decembrie a aceluiaşi an, Mazarin a revenit în Franţa, şi d'Artagnan a început să înfăptuiască un abil plan de atragere a înalţilor demnitari

de partea cardinalului. Misiunile pe care le îndeplinea d'Artagnan erau de obicei o îmbinare stranie de diplomaţie secretă şi spionaj. Multe dintre ele ne-au rămas, probabil, necunoscute. S-a păstrat un fragment dintr-o scrisoare trimisă de Mazarin, la 9 noiembrie 1655, unuia dintre partizanii săi: „Englezul pe care vi l-am trimis prin intermediul părintelui iezuit d'Artagnan, vă va transmite, desigur, informaţii extrem de secrete şi importante, după cum şi eu am aflat, pe o altă cale, unele lucruri pe care le urzesc Cromwell, spaniolii aflaţi în Flandra şi prinţul de Condé" 79. D'Artagnan în rolul lut Aramis şi, în plus, din însărcinarea lui Mazarin – aşa ceva nu şi-a imaginat nici măcar Dumas!

În 1655 sau 1656 d'Artagnan a fost numit în importantul post de căpitan al gărzii, apoi a devenit locotenent şi căpitan de muşchetari, a participat la luptele cu spaniolii, până la încheierea păcii din Pirinei în 1659, iar mai târziu la luptele duse de Ludovic al XIV-lea împotriva Olandei.

La începutul domniei „regelui-soare" a jucat un rol. important în procesul Fouguet.

La 1 septembrie 1661 Ludovic al XIV-lea a poruncit ca d'Artagnan să fie chemat la Nantes, unde se afla atunci curtea, pentru a-i încredinţa arestarea lui Fouguet. Regelui i s-a raportat că locotenentul muşchetarilor este bolnav. Ludovic n-a crezut, bănuind că gasconul încearcă să se eschiveze de la o misiune neplăcută. La porunca sa, muşchetarul a fost adus pe targă în cabinetul regal. Abia după ce s-a convins că ofiţerul este într-adevăr bolnav Ludovic s-a mai îmblânzit. Se bizuia atât de mult pe devotamentul şi abilitatea lui d'Artagnan încât a amânat arestarea lui Fouguet cu trei zile, până se va mzdrăvehi gasconul. Fouguet a fost arestat de d'Artagnan la Nantes în ziua de 5 septembrie. Când muşchetarul a aflat că i se rezervă rolul de paznic al lui Fouguet la Pignerol i-a declarat lui Colbert:

— Prefer să fiu simplu soldat decât să devin temnicer.

— Duceţi-vă şi spuneţi-i asta regelui – i-a răspuns

ironic Colbert.

Muşchetarul i-a urmat fulgerător sfatul, şi i-a comunicat lui Ludovic al XIV-lea refuzul său. Regele, care era binevoitor cu el' Artagnan, a surâs doar:

— Pentru acest lucru vă stimez şi mai mult, deoarece meseria de temnicer te îmbogăţeşte, în timp ce meseria de militar…

Indulgenţa regelui se datora, probabil, faptului că îşi dăduse deja seama cât de puţin se potrivea muşchetarul pentru rolul rezervat. S-a găsit un candidat mult mai potrivit în persoana lui B. de Saint-Mars, ajutorul lui d'Artagnan.

Schimbând de câteva ori locul de detenţie, Fouguet a ajuns la castelul Vincennes. Titlul de supraintendent a fost desfiinţat, şi Colbert, care preluase conducerea finanţelor, primi (şi aceasta abia după câţiva ani) altă funcţie – de controlor general. Concomitent au fost reţinuţi membrii familiei Fouguet, s-au făcut percheziţii la castelele lui, unde, printre alte hârtii, s-a găsit planul de apărare şi fortificare a Belle-Isle-ului.

Nedorind ca Fouguet să fie judecat de parlamentul parizian, Ludovic a emis la 15 noiembrie 1661 un edict cu privire la crearea unei camere speciale de justiţie pentru cercetarea abuzurilor din departamentul finanţelor în ultimul sfert de secol. Programul atât de larg al reviziei era menit să justifice de ce procesul adiacent al lui Fouguet a fost scos din competenţa parlamentului parizian, care avea dreptul să-şi judece membrii. În afax a de aceasta, lămurirea tuturor dezordinilor din administrarea finanţelor statului urma să îndrepte mânia populaţiei franceze, strivită de povara impozitelor, împotriva lui Fouguet. Membrii comisiei au fost aleşi dintre duşmanii acuzatului80 şi persoanele pe care se putea conta ca simpli executanţi ai voinţei regelui.

Şedinţele camerei au început la 3 decembrie 1661, dar numele lui Fouguet, ca vinovat de proasta administrare a finanţelor statului, a fost pronunţat direct abia în luna martie a anului următor, când el a fost chemat la

interogatoriu. Acuzatul a formulat tot felul de obiecţii, susţinând că numeroase date deosebit de secrete nu le poate prezenta camerei, deoarece avea dreptul să le comunice doar răposatului Mazarin şi regelui. El s-a plâns de confiscarea unor turtii care-i aparţineau şi care ar fi conţinut dovezi ale nevinovăţiei sale. Drept răspuns, fostului supraintendent i-a fost prezentat planul de apărare a Belleâsle-ului scris de eh ceea ce putea fi considerat o dovadă de înaltă trădare. Fouguet a rămas uluit la vederea acestui document. Uitase de existenţa lui şi-l socotea demult distr us. Încercând să se justifice, el susţinu că nu era vorba decât de nişte proiecte vagi, generate de răcirea relaţiilor sale cu Mazarin, că după împăcarea cu cardinalul aceste vise deşarte au fost complet uitate şi că el însuşi oferise Belle-Isle-ul regelui.

Datele culese de cameră demonstrau. altceva: Fouguet luase deja măsuri pentru realizarea planului, cumpărase corăbii, chipurile pentru scopuri comerciale, dar în realitate pentru crearea unei flote militare proprii, bizuindu-se pe ajutorul prietenilor lui care ocupau posturi de comandanţi ai unor fortăreţe. În planurile lui Fouguet intra şi încercarea de a desfăşura agitaţie pentru convocarea Statelor generale – reprezentanţă a stărilor care nu se mai întrunise de aproape o jumătate de secol, pentru a se sprijini pe ele în împotrivirea faţă de rege. Toate aceste lucruri păreau plauzibile, deoarece partizanii ministrului destituit nu au depus armele după arestarea lui. În apărarea lui au fost publicate pamflete, cel mai cunoscut dintre acestea fiind sens de poetul Pélisson, Aceasta a contribuit la o anumită reorientare a opiniei publice în favoarea acuzatului (Voltaire a scris despre Fouguet că „scriitorii i-au salvat viaţa”.)

Cuvântările lui Fouguet la proces au fost larg răspândite şi parţial publicate. El a obţinut permisiunea de a-şi angaja doi avocaţi, ceea ce anterior îi fusese refuzat (nu era admis în procesele de înaltă trădare). De altfel, Fouguet putea discuta cu avocaţii doar în prezenţa lui a Artagnan. Dezbaterile judiciare se prelungeau tot mai

mult, spre marea nemulţumire a lui Ludovic. Preşedintele camerei, care nu justificase încrederea regelui, a fost de fapt înlăturat de la conducerea procesului, aceasta fiindu-i încredinţată cancelarului Seguier. Au fost înlocuite şi alte persoane, dar nici aceste măsuri n-au avut darul de a grăbi prea mult desfăşurarea procesului. Fouguet, care între timp era transferat dintr-o închisoare pariziană într-alta (a fost şi la Bastilia), trecea uneori la atac, contestând minutele şedinţelor, acuzându-l pe Colbert de falsuri sau amintindu-i lui Seguier de propria-i comportare dubioasă din anii trecuţi, când cancelarul întreţinuse legături secrete cu spaniolii.

Cei doi raportori ai camerei, care spre sfârşitul anului 1664 şi-au prezentat concluziile în cazul Fouguet, au avut aprecieri diferite. În ambele rapoarte Fouguet era declarat vinovat de delapidarea fondurilor statului, dar numai unul dintre raportori îl învinuia de crimă de lezmaiestate şi înaltă trădare. Camera a respins cu majoritate de voturi propunerea de condamnare a acuzatului la moarte şi s-a limitat la confiscarea averii şi exilarea pe viaţă din Franţa.

Regele declarase deschis că va aproba fără nicio ezitare sentinţa de condamnare la moarte. De aceea, verdictul camerei, atât de blând după părerea sa, l-a interpretat ca o provocare: cu energia lui, Fouguet putea să-şi facă în străinătate o nouă situaţie şi apoi şi-ar fi bătut joc de pedeapsa la care fusese supus. Membrii camerei au simţit curând pe pielea lor întreaga măsură a supărării regelui. Unii dintre ei şi-au. pierdut posturile, altora li s-a poruncit să părăsească Parisul. Contrar obiceiului potrivit căruia regele trebuia ori să accepte sentinţa, ori s-o îndulcească, de data asta Ludovic a schimbat hotărârea camerei în sens complet opus. În loc de exilare, Fouguet a fost condamnat la închisoare pe viaţă. Fostul ministru a fost trimis sub o pază puternică la fortăreaţa oraşului Pignerol, din nordul Italiei, care aparţinea pe atunci Franţei. La Pignerol i-a fost dat lui Fouguet să-şi petreacă, în condiţiile unui aspru regim de detenţie, ultimii

cincisprezece ani de viaţă. Speranţele prietenilor că în scurt timp va fi graţiat nu s-au realizat datorită urii nepotolite a regelui Ludovic faţă de condamnat.

Chiar şi contemporanii erau nedumeriţi: de ce mânia regelui nu slăbea cu trecerea timpului? Una dintre enigme rămâne totala pasivitate şi indiferenţă a lui Fouguet în ajunul arestării, el având timp mai mult decât suficient să o ia înaintea oricărui urmăritor, să se ascundă la Belle-Isle (insula era păzită de o garnizoană plătită de el) sau pur şi simplu să fugă în străinătate cu una dintre corăbiile lui. E greu să ne închipuim că Fouguet nu ştia nimic de pericolul ce-l pândea, de acţiunile duşmanilor săi, inclusiv ale lui Colbert şi neastâmpăratei ducese de Chevreuse. Să fi fost bolnav, să se fi lăsat dus de linguşiri, sau a contat serios pe sprijinul parlamentului parizian, unde avea mulţi partizani, ori, în sfârşit, a preferat să se justifice public? Sau poate că deţinea secrete care după părerea lui îi puteau oferi o deplină ocrotire (ulterior a făcut deseori aluzie la aşa ceva)?

Ludovic al XIV-lea a ghicit bine caracterul ministrului dizgraţiat: chiar dacă deţinea anumite secrete, nu le-a amintit nici la proces, nici în timpul îndelungatelor discuţii din închisoarea Pignerol cu un alt deţinut, ducele de Lauzun. După moartea lui Fouguet, la Paris circulau zvonuri că fostul supraintendent al finanţelor a fost otrăvit din ordinul regelui. Aceasta a alimentat diverse interpretări, care apoi au fost împodobite de supoziţiile şi fantezia cercetătorilor şi romancierilor, contribuind la includerea a aproape celui mai celebru proces din Franţa acelui timp în istoria răfuielii extrajudiciare cu deţinutul ce purta o mască de fier. O legătură între ele a existat, fără îndoială.

Enigma de trei secole a misteriosului deţinut cu masca de fier continuă să rămână nedezlegată, deşi i s-a consacrat deja o întreagă bibliotecă. O vreme această istorie a avut rezonanţă politică, reflectând în mod elocvent arbitrarul monarhic, faimoasele *lettres de cachet* regale, mandatele de arestare emise deseori în alb,

regimul de nedreptăţi pentru majoritatea covârşitoare a populaţiei Franţei în perioada absolutismului. Apoi istoria deţinutului cu mască de fier a trecut în categoria enigmelor istorice a căror nerezolvare oferă din când în când prilej pentru diverse ipoteze extravagante. Cine n-a fost identificat în spatele „măştii de fier 1? Fratele geamăn al lui Ludovic al XIV-lea şi Molière, ducii de Beaufort şi de Vairmandois, regele Carol I executat în 1649 de republicanii englezi şi nepotul acestuia ducele de Monmouth, fiul nelegitim al lui Carol al II-lea, decapitat în 1685, un cavaler maltez de origine germană, patriarhul Armeniei ş.a.m.d. Dar treptat cercul candidaţilor s-a restrâns.

Se ştie cu certitudine că „masca" a fost adusă la Bastilia la 12 septembrie 1698 de noul guvernator al acestei închisori, fostul muşchetar Saint-Mars, deja cunoscut nouă. În jurnalul ajutorului comandantului Bastiliei, du Junca, se menţionează că Saint-Mars l-ar fi adus cu el pe vechiul său prizonier, deţinut la închisoarea din Pignerol. În momentul când Saint-Mars părăsea postul de guvernator al fortăreţei din Pignerol, acolo se aflau cinci deţinuţi învinuiţi de crime împotriva statului. Prin strădaniile şi perspicacitatea cercetătorilor care au analizat amănunţit corespondenţa dintre Saint-Mars şi şeful lui, faimosul ministru de război Louvois, iar după moartea acestuia cu fiul şi succesorul său Barbezieux, s-a reuşit ca din cei cinci să fie excluşi trei deţinuţi, rămânând pentru rolul de „mască" doar doi „candidaţi".

În primul rând, contele Ercole Mattioli. Acest ministru mantovan primea mită de la guvernul lui Ludovic al XIV-lea, dar îi înşela încrederea. În 1679 italianul a fost ademenit pe teritoriul francez şi trimis în fortăreaţa Pignerol. Istoricul francez F. Funck-Brentano afirma că identitatea dintre Mattioli şi „mască" a fost dovedită cu precizie matematică. (Şi în actul de deces al deţinutului cu mască, din 1703, acesta este numit „Marchialy".) în ultimul timp poziţiile „mattioliştilor" au început să se clatine. S-a stabilit, între altele, că arestarea lui Mattioli a

fost un fapt larg cunoscut, fiind chiar relatată de ziarele olandeze. Apoi, Mattioli nu era cunoscut personal de nimeni în Franţa, deci nu era necesar ca el să fie deţinut în închisoare cu mască pe faţă. Principalul candidat a devenit după aceea un anume „servitor Eustache Dauger”, arestat în 1669. Dar, scria în 1952 cunoscutul om de ştiinţă francez G. Mongredien, ridicând masca de fier, cercetătorii au descoperit un om fără personalitate şi fără biografie81. După toate probabilităţile, „Eustache Dauger” este un pseudonim, în 1965, academicianul M. Pag noi82 a încercat să folosească această concluzie pentru a reînvia vechea versiune emisă încă de Voltaire şi popularizată de A. Dumas în romanul *După zece ani* (*Vicontele de Bragelonne*). Conform acestei versiuni, „masca” ar fi fost fratele lui Ludovic al XIV-lea, condamnat la închisoare pe viaţă din considerente de politică de stat.

Încă în secolul al XÂX-lea, printre candidaţii la rolul „măştii” se număra şi Fouguet, dar candidatura lui a fost respinsă categorie de „mattiolişti”, care dominau în acea vreme. În 1969, ziaristul francez P.J. Arrese a publicat cartea *Masca de fier* e”, în care a căutat să sprijine cu argumente noi vechea ipoteză că „masca” ar fi fost supraintendentul de finanţe condamnaţi

Faptul cel mai impresionant îl constituie argumentarea foarte amănunţită de către Arrese a tezei că după moartea lui Mazarin şi căderea lui Fouguet aproape toate posturile centrale din aparatul de stat au fost acaparate de Colbert şi Louvois, de numeroasele lor rude şi clienţi, care constituiau de fapt un singur „clan” legat prin răspundere solidară. Toate persoanele care fuseseră implicate în soarta „măştii” erau invariabil reprezentanţi ori persoane de încredere ale acestui „clan”. La rândul său, Saint-Mars, desemnat în 1665 temnicer al condamnatului Fouguet şi recompensat cu generozitate cu bani şi pământuri pentru devotamentul său, şi-a luat ca ajutoare la Pignerol pe vărul său de Blainvilliere, nepoţii Louis şi Guillaume de Formanoire (aceştia îndeplineau rolul de curieri în transmiterea unor rapoarte deosebit de

importante la Paris) şi pe maiorul Rosarger, care a certificat, după 39 de ani, moartea lui „Marchialy” la Bastilia.

Mai mult, se pune întrebarea cât de informat era Ludovic al XIV-lea cu privire la corespondenţa pe care o purta ministrul său de război Louvois cu Saint-Mars. Deşi Louvois invoca invariabil „voinţa regelui”, aceasta nu era decât forma obişnuită în care miniştrii îşi exprimau dispoziţiile lor pentru subalterni. Nici măcar hârtiile semnate de Ludovic al XIV-lea nu erau neapărat emise de el: se ştie că existau secretari în obligaţia cărora intra să imite semnătura regelui. Toate aceste lucruri aruncă o lumină nouă asupra vechii enigme. Arrese depăşeşte însă limitele verosimilului când îl înfăţişează pe Ludovic al XIV-lea ca pe o marionetă lipsită de voinţă, un „manechin regal” ce îndeplinea poruncile „clanului” lui Colbert şi Louvois. Argumentele sunt extrem de neconvingătoare, ele dovedind doar că, invocând interesele statului, miniştrii reuşeau deseori să-l tragă pe sfoară pe suveran, să-l determine chiar să-şi schimbe hotărârile luate anterior Acest lucru îl ştiu toţi cei care cunosc istoria domniei lui Ludovic al XIV-lea. Dar nu constituie nicidecum un temei pentru a-l socoti pe „regele soare” incapabil de a se opune recomandărilor miniştrilor săi. Prezentarea lui Ludovic bun doar să inventeze peruci sau să-şi piardă timpul cu amantele alese de „clan” este departe de realitate şi îi serveşte lui Arrese tocmai ca bază pentru teoria sa. Arrose presupune că Colbert şi Louvois s-au temut încă mulţi ani de zile de revenirea lui Fouguet la putere, deoarece averile lui imense trecuseră în mâinile rudelor lor. Nu există însă niciun fel de dovezi că ar fi existat asemenea temeri. Având în vedere ura pe care o nutrea regele fată de fostul supraintendent al finanţelor, putea fi vorba doar de o oarecare uşurare în viitor a sorţii lui, cel mult de eliberarea din închisoare. Nici presupunerea că după arestare Fouguet şi-ar fi menţinut mulţi ani o partidă puternică la curte şi în Capitală nu este confirmată de fapte.

Un exemplu de atotputernicie a clanului este după Arrese şi soarta lui d'Artagnan. Bazându-se în mare parte pe memoriile muşchetarului din expunerea lui Gatien de Courtilz, Arrese ne prezintă versiunea că d'Artagnan a fost mituit, iar apoi ucis de oamenii „clanului". Subordonaţii lui Fouguet i-au cerut muşchetarului să-şi plătească funcţia. Adversarii supraintendentului i-au dat lui d'Artagnan suma necesară şi ca minare încercarea lui Fouguet de a-şi repara greşeala şi a-l atrage pe d'Artagnan de partea sa a eşuat. Întrucât muşchetarul devenise foarte apropiat de rege. Ludovic a fost convins să-l numească guvernator al Lille-ului. Curând însă, acest post i-a fost redat mareşalului d'Humières, legat prin tot felul de relaţii de rudenie cu „clanul" duşmanilor lui Fouguet. La câteva luni după aceasta, d'Artagnan, pe care muşchetarii l-au pierdut din vedere în timpul unei ciocniri cu inamicul, a fost găsit mort pe câmpul de luptă lângă Maestricht.

Conform ipotezei lui Arrese, Saint-Mars nu numai a fost, ci a şi rămas tot timpul temnicerul unui singur deţinut, respectiv Fouguet, toţi ceilalţi neprezentând nicio importanţă pentru guvern, cu excepţia „măştii", în acelaşi timp şi un „vechi deţinut", şi o persoană importantă. Este cert că ducele de Lauzun, unul dintre captivii de la Pignerol, a fost eliberat. Considerând că Fouguet a murit în 1680, niciunul dintre deţinuţii de la Pignerol nu îndeplineşte dubla cerinţă de a fi în acelaşi timp şi „vechi deţinut" şi persoană importantă. Arreso consideră că singura soluţie posibilă şi matematic exactă ar fi aceea că în 1680 a murit Eustache Dauger, iar Fouguet i-a luat locul în celulă, care de la bun început nu fusese amenajată pentru un servitor oarecare, ci tocmai pentru această substituire. Nimic nu contrazice această soluţie, cel puţin nu există documente care să certifice decesul şi înhumarea lui Fouguet, nu există procesul-verbal de autopsie. De aceea, deşi din punct de vedere legal Fouguet era în 1673 deja decedat (în acest an soţia lui a fost recunoscută moştenitoare a supraintendentului), nu există date oficiale privind moartea lui nici în 1680. Sicriul sigilat în care se

afla cadavrul i-a fost predat fiului lui Fouguet la 17 aprilie 1680, la 25 de zile după moarte, când nici vorbă nu mai putea fi de a fi deschis. Se ştie că înhumarea cadavrului lui Fouguet s-a făcut la biserica St. Claire, apoi sicriul a fost transferat la Paris şi reînhumat în cavoul familiei de la mănăstirea din strada St. Antoine. Dar acest lucru s-a făcut abia la 28 martie 1681, respectiv după un an de la moarte.

Analiza corespondenţei dintre Louvois şi Saint-Mars atestă că în momentul morţii lui Fouguet, 23 martie, copiii lui nu s-au aflat la Pignerol şi el n-a murit, cum se crede, în braţele fiului său mai mare, contele de Vaux. Din scrisoarea lui Louvois din 8 aprilie 1680 rezultă că de Vaux a a reuşit, cu asentimentul lui Saint-Mars, să ia cu sine hârtiile tatălui său. Pe de altă parte, Louvois i-a recomandat lui Saint-Mars să pună sub cheie hârtiile lui Fouguet. Din rapoartele lui Saint-Mars rezultă că el a găsit nişte hârtii în buzunar ale îmbrăcăminţii lui Fouguet abia la 4 mai 1680, adică după 42 de zile de la data oficială a decesului. Cu alte cuvinte, în toate aceste zile pretinsul decedat a continuat probabil să scrie, iar din hârtiile sale s-a făcut un întreg pachet, care i-a fost expediat lui Louvois.

Fouguet era „cel mai vechi deţinut” al lui Saint-Mars, cum este numită „masca” în corespondenţă. În 1703 – anul morţii „măştii” – el ar fi trebuit să aibă 89 de ani. Asemenea cazuri de longevitate n-au fost chiar puţine la contemporanii lui Fouguet curteni, nobili şi înalţi demnitari (Arrese menţionează asemenea exemple). Mama lui Fouguet a trăit chiar până la 91 de ani.

Argumentele lui Arrese în sprijinul ipotezei sale nu demonstrează un mic amănunt: decesul real al lui Fouguet ia 23 mat ţie 1680. Mai mult, nimic nu atestă că supraintendentul de 65 de ani, care după anii îndelungaţi de recluziune îşi pierduse partizanii, ar mai fi putut deveni conducătorul unei partide în stare să se opună lui Colbert şi Louvois. Dacă ar fi fost într-adevăr aşa, atunci, după cuvintele lui Arrese, machiavelicii Colbert şi Louvois, care insistaseră în timpul procesului lui Fouguet ca acesta să fie

condamnat la spânzurătoare, firește că ar fi găsit, cu concursul lui Saint-Mars, mijlocul de a scăpa de dușmanul lor și nu ar fi înscenat comedia cu presupusa lui moarte și transformarea în „mască”. Cu atât mai mult cu cât Colbert și Louvois, iar apoi succesorii lor, nu aveau niciun motiv să continue mai mult de 23 de ani această comedie după moartea „oficială” a lui Fouguet, din moment ce prizonierul trebuie să fi devenit de mult un bătrân neputincios. Am mai menționat cât de neconvingătoare este afirmația lui Arrese că Ludovic al XIV-lea a fost o simplă marionetă a lui Louvois și Colbert, iar după moartea celeb lor săi miniștri o jucărie în mâinile rudelor acestora, inclusiv a foarte tânărului încă Barbezieux (M. Pagnol, dimpotrivă. consideră că Louvois și Barbezieux au fost otrăvit. de Ludovic î)

La titlul *Masca de fier* Arrese a adăugat subtitlul „O enigmă în sfârșit dezlegată”. Mai corect ar trebui spus că această carte a făcut din vechea enigmă un mister și mai de nepătruns, deoarece argumentele lui Arrese împotriva candidaturii reale la rolul de „mască” a lui Eustache Dauger nu pot fi neglijate. Arrese a urmat exemplul unor predecesori, în primul rând al lui M. Pagnol, care subliniau că până la noi n-au ajuns decât mici fragmente din corespondența lui Saint-Mars cu miniștrii, că a fost distrusă deliberat acea parte a corespondenței care putea oferi cheia enigmei. Chiar Saint-Mars menționa deseori că în afară de rapoartele oficiale mai trimitea și scrisori cu caracter privat. Toate aceste scrisori au dispărut.

De altfel, moda avansării candidaturii lui Fouguet se pare că trecuse. Un descendent îndepărtat al lui Saint-Mars, anume P.M. Di joi, a publicat în 1978 un studiu în care afirmă că „masca” ar fi fost un negru, Nabo, paj al Matâei-Tereza, soția lui Ludovic al XIV-lea, care ar fi stârnit supărarea regelui. După aceea el a fost pajul soției guvernatorului din Dunkerque, unde i s-a dat alt nume („Nabo a devenit Dauger”) 84, iar apoi a fost trimis la Pignerol; acolo, între altele, a fost un timp și în serviciul lui Fouguet. La Pignerol există în prezent un „Centru peri

manent pentru studierea «măştii de fier»", care, luând cunoştinţă, la două întruniri ale sale – septembrie 1974 şi octombrie 1976 – de argumentele prezentate atât de Dijol cât şi de Arrese şi adepţii lui s-a pronunţat în favoarecandidaturii pajului negru al reginei…

Achiziţiile demonologie!

TEORIA

„Dur nu numai simpla dorinţă de a contribui la un lucru atât de complicat ca studierea puterii enigmatice a Diavolului şi a domeniului care îi este accesibil mă îndeamnă să întreprind această naraţiune cu nimic înfrumuseţată…" Cuvintele citate, rostite de un martor ocular la procesele vrăjitoarelor, erou al cunoscutului roman al lui kv. I. Eriusov *îngerul de foc l*, le-ar putea repeta fiecare cercetător care abordează o temă atât de neobişnuită, aparent departe de preocupările ştiinţei dar de fapt strâns legată de chestiuni politice dintre cele mai importante, de psihologia socială a unei întregi epoci şi îndeosebi de istoria proceselor politice. Celebrul istoric francez J. Michelet a scris despre „triumful Satanei" în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea. Dacă nu considerăm acest triumf rezultatul unui miracol, atunci merită să încercăm să înţelegem cauzele unei asemenea „creşteri" rapide a prestigiului Necuratului.

Desigur, credinţa în magie, draci, vrăjitori şi vrăjitoare îşi are obârşia în antichitatea îndepărtată. Legislaţia celor mai „întunecate" secole (cum era numit cândva Evul mediu timpuriu) prevedea pedepse relativ blânde pentru cei acuzaţi de magie, sau pur şi simplu se interzicea prigonirea lor. În secolul al VII-lea împăratul Carol cel Mare a interzis – sub ameninţarea pedepsei cu moartea – „obiceiul păgân" de ardere pe rug a vrăjitoarelor în Saxonia proaspăt convertită la creştinism. În colecţia de hotărâri ale sinoadelor bisericeşti din anul 906 se arăta că convingerea unor femei că ar fi zburat la sabat se datorează uneltirilor Satanei, şi că a crede aceste poveşti e totuna cu a cădea în erezie. Iar peste şase secole,

la sfârşitul secolului al

XV-lea şi începutul celui de al XVI-lea. a triumfat părerea diametral opusă că trebuie socotite uneltiri ale Diavolului şi erezie tocmai punerea la îndoială a horelor satanice. Şi aceasta în ciuda faptului că persecutarea şi judecarea vrăjitorilor contraveneau făţiş conştiinţei juridice a epocii, bunului simţ al oamenilor, mentalităţii populare. Încă în anii ’30 ai secolului al XVI-lea, când se apropia valul persecuţiilor, poetul popular german Hans Sachs declara:

Des *Teujels Ehe und Reutterey lat nur Gespenst und Fantasey*

(căsătoria cu dracul şi zborurile cu el sâni doar iluzie şi născocire).

Despre opoziţia populară mărturiseşte involuntar şi unul dintre prigonitori, Nicolas Remi, autorul cărţii *Daemonolatria* („Serviciul Satanei”, 1595). Consilier intim ai ducelui de Lorena Carol al III-lea, Remi a prezidat sute da procese ale vrăjitoarelor, pronunţând nenumărate sentinţa capitale. În cartea amintită el prezintă cifre: în decurs de 15 ani (până în 1591) au fost arse din ordinul lui pesta 800 de persoane, 15 deţinuţi s-au sinucis de teama torturilor. câţiva au rezistat tuturor chinurilor. Totuşi, peste 800 de oameni au reuşit să fugă. Cu toate acestea, nu au existat forţe în stare să reducă simţitor amploarea prigoanei.

„Vânătoarea de vrăjitoare” s-a întemeiat pe propaganda îndelungată şi sistematică a superstiţiei, care mai înainte afecta slab viaţa societăţii, propagandă ce folosea toate formele de constrângere ideologică: de la amvonul bisericii la teascul tipografic, de la tratatele ştiinţifice la procese şi chiar la consecinţa lor ireversibilă – arderea publică a condamnaţilor. Căci autodafeul nu era numai un mijloc de teroare, ci şi un instrument de influenţare psihologică a gloatei, în particular de convingere a acesteia de realitatea şi larga răspândire a uneltirilor acoliţilor Antihristului.

Prâcipalele idei ale demonologie! s-au maturizat spre

sfârşitul secolului al XV-lea 3 însă dezvoltarea lor rapidă are loc în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea.

Într-o enciclică specială din 5 decembrie 1484, papa Inocenţiu al VIII-lea, elogiind activitatea inchizitorilor Heinrich Insiitoris şi Jacob Sprenger în Germania, i-a atacat vehement pe „acei clerici şi mireni care îşi supraaprecieri puterea de înţelegere" încercând să împiedice persecutarea vrăjitoarelor pe domeniile lor laice şi bisericeşti, încurajaţi de aceste elogii, Heinrich Institoris şi Jacob Sprenger au publicat în 1487 *Ciocanul vrăjitoarelor*, cartea cu adevărat funestă a Evului mediu. Autorii acestui op nefast ştiau foarte bine că până la ei nu se cunoşteau prea multe lucruri despre procesele vrăjitoarelor. Sprenger şi Institoris au exprimat chiar o ipoteză „îndrăzneaţă": poate că în vechime, în vremurile biblice, nu au existat vrăjitoare, dar acum, datorită depravării generale, numărul acestor slujitoare ale Diavolului creşte necontenit, ca şi însuşirea lor de a face rău. La începutul opului ei polemizează cu aceia care. invocând hotărârile sinoadelor, negau realitatea vrăjitoriei. Inchizitorii susţineau că în acele hotărâri este vorba numai de zboruri ce erau produsul imaginaţiei, şi nu de zboruri reale ale vrăjitoarelor. „A galopa cu Diana sau cu Irodiada nu înseamnă altceva decât a galopa împreună cu Diavolul care şi-a luat alt chip". De aceea, conchid triumfător autorii *Ciocanului vrăjitoarelor*, cuvintele sus-menţionate din hotărârile sinoadelor nu trebuie extinse asupra „faptelor vrăjitoarelor în genere. deoarece există mai multe feluri de vrăjitorie" 4.

Ciocanul vrăjitoarelor a constituit începutul unui şuvoi tulbure, în creştere rapidă, de lucrări demonologice, ai căror autori nu întâmpinau greutăţi în găsirea de editori. Cât priveşte proporţiile răului, într-un tratat anonim apărut în 1581 erau prezentate cifre absolut precise: numai în Franţa există 72 de prinţi ai infernului şi 7 405 92C de demoni. În alte lucrări se menţiona că numărul magie 6 trebuie înmulţit cu 66, suma obţinută înmulţită din noi cu 666, apoi încă odată cu 6 666 şi astfel

vom obţim datele pe deplin întemeiate referitoare la numărul oştiri Diavolului.

După demonologi, sabaturile se împărţeau în sabatur mici şi mari. La acestea din urmă se adunau vrăjitoarei dintr-un întreg district. Ungându-se cu o alifie magică, el «puteau străbate pe mătură orice distante. Ajungând la sabat şi arătând la control pecetea Diavolului pe care o aveau pe corp – un loc insensibil pe care l-a atins cândva Diavolul –, vrăjitoarele începeau să se închine stăpânului infernului… Sabatul, desfăşurat, după părerea demonologilor, de obicei lângă o spânzurătoare, lângă ruinele unui castel sau mănăstiri, era o batjocorire a slujbei religioase, Participanţii la sabat îşi băteau joc de botez, călcau în picioare crucea, se lepădau de Dumnezeu, de Maica Domnului şi de sfinţi. După ce dansau la lumina făcliilor, urma ospăţul, la care se serveau drept bucate broaşte şi că-i davre de copii nebotezaţi, se desfăşurau orgii dezgustătoare. Apoi urma liturghia neagră, pe care o ţinea „prinţul întunericului”. Oribila petrecere continua până la cântatul cocoşilor. Înapoindu-se la casele lor. vrăjitoarele distrugeau semănăturile. De altfel, ele făceau rău oamenilor, animalelor şi plantelor şi cu alte prilejuri.

Demonologii erau nevoiţi să recurgă la tot felul de şiretlieuri în căutarea răspunsului la întrebări care se impuneau de la sine: de ce Diavolul nu le ajută cu nimic pa vrăjitoare când acestea ajung pe mina justiţiei? Sau măcar nu-şi avertizează ajutoarele despre arestarea care la ameninţă? Iar semnul Satanei pe corp este un ajutor direct dat inchizitorilor! De ce sunt vrăjitoarele atât de neajutorate şi nu le pot face rău judecătorilor sau călăului? Apoi, de ce cât se află în libertate vrăjitoarele nu primesc niciun dar de la Diavol? Doar majoritatea lor sunt sărace, multe sunt bătrâne, sluţite de boli ş.a.m.d. La toate aceste enigme se căutau diferite explicaţii, care se rezumau de obicei la aceea că Satana îi înşală întotdeauna pe cei care pactizează cu el, că aurul şi pietrele lui scumpe se dovedesc în realitate un gunoi jalnic, că aşa stau lucrurile şi cu alte bunuri provenite de la stăpânul infernului. Astfel,

s-a stabilit categoric că vrăjitoria nu are putere în timp de război, altfel fiind inexplicabil de ce niciun prinţ sau conducător de oşti nu a putut recurge la această armă. E drept că s-a încercat folosirea vrăjitoarelor în război. În 1560, regele Suediei a sperat să oprească ofensiva oştilor daneze cu ajutorul a patru vrăjitoare. Rezultatul a fost descurajanţ, iar o vrăjitoare, a căzut chiar în mâinile cavalerişti lor inamici.

Regele Iacob I… cel mai erudit prost al întregii lumi creştine” (cum îl numeau contemporanii), scrisese chiar tratatul *Demonologie*. Era nelipsit la arderea vrăjitoarelor şi a ereticilor. În timpul unei execuţii, ciudatului monarhi i s-a părut că l-a auzit pe Necuratul spunând în limba franceză: „Iată un rege care este un om divin”. Măgulit, pentru a înteţi lupta „ştiinţifică” împotriva vrăjitoriei, regele Iacob a instituit un fond din care se acordau premii studenţilor în teologie de la Universitatea Cambridge pentru comunicări despre vrăjitoare. Iacob hotărî să aducă pe calea cea bună şi Ţările de Jos vecine. În 1604, tratatul „înţeleptului Solomon”, cum îl numeau linguşitorii pe rege, a fost tradus acolo în limba olandeză.

Un mare rol în propaganda şi fundamentarea prigoanei au jucat iezuiţii – detaşamentul de asalt al contrareformei catolice. Dar Ordinul iezuiţilor n-a avut mereu aceeaşi poziţie nici măcar în limitele aceleiaşi ţări, fără a mai vorbi de Europa în ansamblu. De altfel, o asemenea similitudine ar fi contrazis însăşi esenţa acestui ordin strict centralizat, care îşi urmărea scopurile prin orice mijloace. Printre acestea se numărau şi acţiuni contrare liniei oficiale a „Companiei lui Iisus”, şi lucrările unor iezuiţi care îndeplineau dispoziţiile secrete ale conducerii. Se admitea chiar şi o atitudine îngăduitoare faţă de acţiunile unor membri ai ordinului, dictate uneori nu de motive politice perfide, ci de compasiunea umană sinceră faţă de victimele monstruoaselor procese ale vrăjitoarelor. Această toleranţă era şi ea în folosul ordinului, chiar dacă nu aducea roade imediat.

Preotul Cornelius Loos, care se pronunţase vehement

împotriva răscoalei compatrioţilor săi din Ţările de Jos şi a devenit cunoscut ca avocat al catolicismului, a încercat să publice în 1591 la Köln cartea *Despre magia adevărată şi cea falsă*. Nunţiul papal a interzis editarea cărţii, iar autorul ei a fost surghiunit la o mănăstire.

Alta a fost soarta lucrării colegului său de ordin Martin Del Rio, originar tot din Ţările de Jos spaniole. Acest iezuit se număra printre cei mai renumiţi demonologi din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Deţinea. postul de vicecancelar al Brabaritului, era. profesor la mai multe universităţi din sudul Ţărilor de Jos. Duşman înfocat al revoluţiei din Ţările de Jos (răsculaţii distruseseră castelul tatălui său, iar pe Martin Del Rio îl obligaseră să emigreze temporar în Spania), el scria, în prefaţa cărţii sale *Cercetări despre magie* (1596). că persecutarea vrăjitoriei a devenit acum mai importantă decât în vremurile de odinioară. (Cartea lui Del Rio a rezistat la 20 de ediţii, ultima în 1746.)

Confesorul prinţului elector al Bavariei, iezuitul Drechsel afirma: Există unii creştini nesimţitori, nedemni de acest nume, care se împotrivesc din toate puterile stârpirii depline a seminţiei vrăjitoreşti, pentru a nu suferi crunt, chipurile, oameni nevinovaţi. Blestemaţi să fie aceşti duşmani ai respectului divin! Doar în legea divină se spune foarte clar: Pe vrăjitori să nu-i lăsaţi să trăiască! Din poruncă divină mă adresez cu toată puterea vocii mele episcopilor, prinţilor şi regilor: nu lăsaţi vrăjitoarele în viaţă! Această ciumă a neamului omenesc trebuie nimicită prin foc şi sabie”. Predicatorii protestanţi se străduiau să nu rămână mai prejos de crainicii catolicismului intransigent. Luteranul Meder spunea: „Toţi bunii creştini trebuie să lupte pentru ca pe pământ să nu rămână nici urmă de vrăjitoare. În această privinţă nimeni nu trebuie să manifeste milă. Soţul nu trebuie să intervină pentru soţie, copiii nu trebuie să implore îndurare pentru părinţi. Toţi trebuie să ceară pedepsirea acelora care s-au lepădat de Dumnezeu, aşa cum a poruncit însuşi Domnul”.

Fără îndoială că numeroasele lucrări ale

demonologilor au contribuit mult la crearea climatului psihologic în care a început să ia amploare epidemia persecuţiilor, care a cuprins Europa occidentală în secolul al XVI-lea şi s-a întins pe tot parcursul secolului al XVII-lea. Mania prigoanei se accentua cu fiecare deceniu. Anii 1550 – 1600 au fost mai cumpliţi decât cei 50 de ani anteriori, prima jumătate a secolului al XVII-lea mai cumplită decât a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

În epoca în care Leonardo da Vinci cerceta scrutător tainele naturii şi anticipa în genialele sale schiţe avioanele şi submarinele viitorului îndepărtat, autorii tratatului *Ciocanul vrăjitoarelor* şi nenumăraţi colegi ai lor căutau cu zel să depisteze în viaţa cotidiană uneltirile Satanei, să găsească mijloacele prin care să-i poată demasca pe păcătoşii care aveau legături cu prinţul infernului. Într-o vreme când se vorbea despre descoperirea lui Copernic era o crimă să te îndoieşti de sabatul vrăjitoarelor. În timp ce Thomas Morus îşi crea nemuritoarea *Utopie*, discipolii lui Torpuemada perfecţionau cu râvnă reţeaua tribunalelor inchizitoriale în întreaga Spanie. Teascul tipografic, care reda omenirii tezaurele culturale ale Antichităţii păgâne, contribuia în acelaşi timp la inundarea Europei cu sumbi ele lucrări ale demonologilor. Chiar şi primele foi de ştiri – „strămoşii" ziarului de astăzi – au început să fie scoase în Germania cu acelaşi scop lăudabil de a informa mai. repede populaţia despre vrăjitoarele demascate şi arse.

Nu e de prisos să amintim că Ignaţiu de Loyola a fost contemporan cu Rabelais, iar procesele vrăjitoarelor au cunoscut apogeul în vremea lui Kepler şi Galilei, Francis Bacon şi Descartes. Mai mult, profundele cunoştinţe ştiinţifice, care datorită lucrărilor demonologilor începuseră atunci să-i fie atribuite Diavolului, făceau suspectă însăşi erudiţia. Pe bună dreptate, un istoric francez al ştiinţei scria că „Renaşterea a fost epoca în care superstiţia cea mai profundă şi mai grosolană se răspândea în proporţii monstruoase şi se afirma incomparabil mai puternic decât în Evul mediu".5. (Ar trebui precizat doar că este vorba mai ales de Renaşterea

târzie.)

Demonologia a jucat în secolul al XVI-lea un rol complex şi plurivoc6. Pentru a înţelege acest lucru, trebuie ţinut cont că Renaşterea devenise nu numai perioada familiarizării cu moştenirea culturală a lumii antice, ci şi a renaşterii – vechilor credinţe populare, respinse din diferite motive de creştinismul victorios şi uitate în multele secole de dominaţie absolută a acestuia. Mai mult, inte" resu] pentru aceste credinţe – mai precis, superstiţii – putea căpăta caracterul de opoziţie faţă de controlul multilateral al Bisericii asupra gândirii ştiinţifice, de protest împotriva sterilităţii scolasticii, chiar de revendicare a dreptului la cercetarea experimentală liberă a problemelor considerate exclusiv de domeniul teologiei.

Încă la începutul secolului al XVII-lea, F. Bacon, adevăratul părinte al materialismului englez şi al ştiinţelor experimentale moderne, îl caracteriza pe cârcotaşul şi permanentul duşman al adevăratei filosofii astfel: „Acest duşman este superstiţia, sârguinţa oarbă şi lipsită de măsură faţă de religie". Şi acelaşi Bacon, în renumitul său tratat *Despre demnitatea şi înaintarea ştiinţelor*, clasa studierea „duhurilor necurate, lipsite de vechea lor condiţie" printre sarcinile fireşti ale teologiei, adăugând: „Relaţiile acestea şi folosirea ajutorului lor sunt nepermise, indiferent cât ar fi ele de venerate şi admirate. Dar studierea şi cunoaşterea naturii, puterii şi vicleniei lor, nu numai cu ajutorul anumitor pasaje ale Sfintei scripturi, ci şi prin meditaţie şi cercetare experimentală, nu ocupă în niciun caz ultimul loc în cadrul înţelepciunii clericale".

Se poate spune fără exagerare că polemica dintre demonologi, la fel ca disputele religioase, era o reflectare a antagonismelor sociale şi a conflictelor politice ale epocii. Propagandiştii demonologiei nu erau chiar toţi nişte mon ştiri mărginiţi şi cruzi, nu erau nici măcar inconsecvenţi din punctul lor de vedere. Astfel, demonologia cunoscutului gânditor politic Jean Bodin era, cel puţin formal, într-un acord logic total cu concepţiile sale filosofice. Majoritatea autorilor de scrieri demohologice nu

erau de fel fanatici. Dimpotrivă, erau de regulă oameni de ştiinţă, eruditi, deseori autori ai unor studii speciale în cele mai diverse domenii ale cunoaşterii, care evidenţiau o judecată clară şi priceperea de a analiza un lucru din diferite unghiuri utilizând toate informaţiile accesibile, trăgând concluzii corecte din analiza precisă, logică a faptelor. În anii ’30 ai secolului al XVII-lea, în Franţa, după câteva mari procese de vrăjitorie (preotul Grandier şi alţii), problemele demonologiei au fost dezbătute cu aprindere în saloanele Capitalei, adunări savante la care se întruneau colaboratorii faimoasei „Gazette de France”, primul ziar francez, editat din anul 1631 de Th. Renaudot... Se poate afirma cel puţin că problema Diavolului era una dintre acelea care preocupau «intelectualitatea” epocii”, scrie cunoscutul istoric francez R. Mandrou.

Care sunt originile ideologice ale unui fenomen, aparent inexplicabil, ca triumful Diavolului în epoca Renaşterii şi a Reformei? Cum arată însuşi cuvântul, Reforma a reprezentat o modificare parţială a ideologiei religioase determinată de complicate fenomene sociale: dar tocmai partea ei esenţială, pe care luteranismul şi calvinismul au moştenit-o de la catolicism, conţinea întregul sistem de concepţii despre rolul şi uneltirile Diavolului, despre vrăjitoare şi vrăjitorie. Una dintre cauzele răspândirii rapide a propagandei demonologice a constituit-o importanţa dată de protestantism cunoaşterii nemijlocite de către mireni a Bibliei, în care abundă relatările despre magie şi vrăjitorie şi care conţine sinistra regulă: „Pe vrăjitori să nu-i lăsaţi să trăiască!” Un rol nu mai puţin important a jucat accentul pus pe comuniunea personală independentă a omului cu Dumnezeu, fără mijlocirea clerului, ceea ce îi atribuia parcă mireanului capacitatea de a săvârşi acţiuni magice, care-l apropiau de lumea suprasenzorială. Răspun

derea pentru persecuţii o poartă, alături de *Ciocanul vrăjitoarelor*, şi *Micul catehism* al lui Luther, plin, de asemenea, de consideraţii referitoare la uneltirile Satanei.

(Fondatorul protestantismului considera demoni chiar şi muştele care zburau deasupra manuscriselor sale şi şoarecii care îi tulburau somnul.) Aceste scrieri sunt legate prin lanţul indestructibil al continuităţii ideologice.

Fără îndoială că posibilitatea ideologică de prigonire a vrăjitoarelor rezida în însăşi structura gândirii religioase creştine. Istoricul englez H. Trevor-Roper remarcă, pe bună dreptate, că în momentul când cunoştinţele referitoare la împărăţia Domnului au fost sistematizate *in Summa Theologia e* era firesc să fie sistematizată şi ştiinţa despre împărăţia, opusă, a întunericului *in Summa Demonologia e*. Principalele informaţii despre împărăţia Domnului erau obţinute prin revelaţie. Din partea Diavolului, tatăl mirâţiunii, nu te puteai aştepta însă la revelaţii, de aceea trebuia să te bazezi pe dovezi indirecte, iar asemenea dovezi erau mărturiile vrăjitoarelor arestate.

Care a fost, totuşi, cauza creşterii rapide a amplorii şi cruzimii persecuţiilor începând aproximativ din deceniul trei al secolului al XVI-lea? De ce problema vrăjitoriei a început să ocupe un loc tot mai important în conştiinţa câtorva generaţii succesive? Să fi fost oare adevărat că „prea multă minte strică”? Să fi fost oare reversul strălucitei culturi a Renaşterii europene apariţia unor vicii mai subtile, triumful superstiţiei rafinate, pentru care perioada anterioară, sinceră şi simplă, încă nu se maturizase?

Paradoxul se accentuează dacă ţinem seamă că Renaşterea a fost o epocă de trezire la o nouă viaţă, bazată pe experienţa cercetării ştiinţifice şi opusă scolasticii. Dar secolele de dominaţie a scolasticii s-au descurcat şi fără a avea o sumedenie de lucrări de demonologie. Nemărginita sete de cunoaştere, mulţimea noilor descoperiri îi ameţeau uneori pe oamenii Renaşterii, îi atrăgeau dincolo de limitele ştiinţei experimentale, ştergeau graniţele dintre real şi fantastic, dintre ştiinţă şi miracolul magiei. La Zürich şi Basel existau grupuri de savanţi care se ocupau cu studiul monştrilor – omul-peşte, copii cu organe de reptile, oameni cu două capete, centauri şi ciclopi, după

cum se afirma, fuseseră văzuţi în numeroase ţări: în Anglia, Germania, Ţările de Jos. Danemarca. Concepţiile filosofice ale unor eminenţi naturalişti ai epocii admiteau influenţa stelelor îndepărtate şi a forţelor de pe lumea cealaltă asupra acţiunilor oamenilor. De ce să nu fie pusă acţiunea acestor forţe misterioase pe seama uneltirilor misteriosului stăpân al infernului? Doar şi adversarii proceselor de vrăjitorie se jurau că demonologii îi ponegresc acuzându-i că nu cred în existenţa Diavolului şi a vrăjitoarelor, despre care se vorbeşte în Sfânta scriptură, când de fapt nu este vorba decât de erori judiciare şi mărturisiri false, smulse prin cazne, de victime ale arbitrarului judiciar. Adeseori superstiţiile i se transmiteau cititorului din secolul al XVI-lea tocmai prin apelul la raţiune şi experiment faţă de operele celor mai mari savanţi şi scriitori ai epocii – Copernic şi Galilei, Montaigne şi Descartes, Grotius şi Cervantes. Autorul, poate, al celui mai funest op demonologie, *Despre de monomania vrăjitorilor*, a fost Jean Bodin, teoretician politic, propagator al toleranţei, unele idei ale căruia au prefigurat, după opinia îndreptăţită a multor cercetători, filosofia Secolului Luminilor.

Adversarii prigoanei nu puneau la îndoială principalele idei ale demonologilor. În cartea sa *Despre înşelăciunile* (*nălucirile*) *demonilor*, devenită cunoscută în toată Europa, Johann Weyer, medic la curtea ducelui de Clèves, încerca să-i convingă pe cititori că femeile pedepsite pentru vrăjitorie sunt vrăjitoare închipuite şi că judecătorii lor fac jocul Satanei, care nu are nevoie în acţiunile lui de ajutorul muritorilor şi n-ar permite persecutarea supuşilor lui. Weyer îşi dădea seama că pentru această carte, se vor răzbuna” pe el, că va fi defăimat, că aceasta va genera tot felul de vorbe 8. Şi nu a greşit. Noile ediţii apăreau concomitent cu intensificarea persecuţiilor chiar în ducatul Clèves. Iar demonologii, inclusiv J. Bodin, declară într-un singur glas că Weyer şi partizanii lui sunt ei înşişi vrăjitori.

Un alt adversar al persecuţiilor, Reginald Scot din

comitatul Kent, în tratatul *Demascarea vrăjitoriei* (1584), scria că admiţând existenţa în carne şi oase a Diavolului, care intră în legături trupeşti cu oamenii, demonologii cad în păcatul materialismului.

Argumentele luUWeyer şi Scot nu erau câtuşi de puţin o simplă adaptare la maniera oponenţilor lor. Şi Weyer, şi neoplatonicienii italieni, apropiaţi în multe privinţe de el ca şi R. Scot şi tovarăşul său de idei predicatorul G. Gifford, nu făceau decât să interpreteze posibilităţile de care dispuneau slujitorii Satanei şi capacitatea lor de a lua o înfăţişare pământeană vizibilă, de a acţiona sub această înfăţişare şi a-i pricinui omului pagube materiale. Aceste obiecţii nu puteau neutraliza propaganda demonologilor. Această argumentare şovăielnică era lesne de respins rămânând pe terenul aceleiaşi demonologie De exemplu, legăturile desfrânate ale Diavolului cu vrăjitoarele puteau fi explicate prin faptul că el, rămânând duh. era în stare să imite acţiunea trupească prin mişcarea elementelor corpului ş.a.m.d.

Trebuie amintit, apoi, că principalele forţe intelectuale ale epocii erau mai curând de partea demonologilor. În uneltirile Diavolului credeau şi Jean Bodin, şi Francis Baeon, care aveau o erudiţie şi o autoritate ştiinţifică incomparabil mai mari decât doctorul Weyer sau moşieriul Scot din Kent. Trebuie menţionat că la fel ca Diavolul, care, potrivit tratatelor demonologice, putea lua o înfăţişare pământeană, aceste tratate exprimau deseori poziţiile diametral opuse pe care se situau autorii lor în lupta politico-ideologică. Apărea un tablou curios. Pe de o parte, partizanii catolici şi protestanţi ai prigoanei împrumutau cu largheţe argumente unii de la alţii (demonolog îi din tabăra Reformei invocau autoritatea operelor teologice din Evul mediu, pe care în alte cazuri le contestau cu hotărâre) Astfel, în tratatul *Vrăjitori şi vrăjitoare*, tipărit în 1574 ta Geneva, protestantul Lambert Daneau aproba întru totul persecutarea vrăjitoriei de către o citadelă a fanatismului catolic ca parlamentul parizian (pe atunci instituţie judiciară cu atribuţii administrative) 9.

Peste un an lucrarea lui Daneau a apărut în traducere englezească. Pe de altă parte, Luther îi considera pe călugării catolici exorcişti nişte „nemernici primejdioşi şi nechibzuiţi, care îi alungă pe demoni cu ajutorul Diavolului1. Satana doar se preface că se teme de „lucrurile sfinţite de ei – sare sau apă –, pentru a-i atrage şi mai mult pe oameni la idolatrie”, Iar R. Scot îi punea pe demonologi pe aceeaşi treaptă cu apărătorii unei superstiţii ca liturghia catolică.

Este semnificativ că gândirea demonologilor lucra tot timpul ia punerea în ordine a structurii împărăţiei subpământene. Adeseori aceasta semăna grozav cu tabăra catolică aşa cum şi-o imaginau protestanţii, sau, invers, cu tabăra protestantă în viziunea ideologilor contrareformei. Omul de ştiinţă şi scriitorul englez Robert Burton, autorul cunoscutului tratat *Anatomia melancoliei* (1621), nu a fost deloc demonolog prin vocaţie, şi cu toate acestea zugrăveşte, pe baza lucrărilor acelora care se ocupau cu studiul uneltirilor Diavolului, un tablou amănunţit al organizării eurţii Satanei. Burton nu omite să amintească funcţia de paharnic a demonului Hipopotam, care-i serveşte cupa prinţului infernului. Dimpotrivă, Iacob I, demonologul aflat pe tron, considera inadmisibil pentru un creştin să creadă că diavolii ar avea prinţi, duci şi regi, care comandă legiuni întregi de demoni, şi considera că Necuratul încearcă pur şi simplu să-i convingă pe oamenii de ştiinţă de acest lucru. De altfel, demonologul încoronat se detaşa aici de opinia generală, fiind preocupat în mod deosebit de prestigiul monarhilor, care ar fi suferit dacă titlurile lor ar fi fost atribuite unor ajutoare ale Satanei. Dar nici Iacob I n-a socotit cu putinţă negarea existenţei rangurilor la demoni înainte de transformarea lor în îngeri căzuţi. Au existat numeroase moduri de clasificare a demonilor: după sfera în care îşi duceau existenţa – ai focului, aerieni, pământeni, ai apei, subpământeni şi (cum i-a numit prelatul italian Guazzo) lucifugoşi, care nu sufereau lumina şi se puteau încarna numai noaptea. Aceştia din urmă nu aveau de-a face cu vrăjitoarele,

deoarece îi ucideau pe muritori prin simpla lor răsuflare sau atingere...

Autorii *Ciocanului vrăjitoarelor* erau dispuşi să lase judecarea proceselor pe seama tribunalelor laice. Ulterior Inchiziţia (în Spania, Italia) a încercat să-şi apere dreptul exclusiv de a le judeca pe vrăjitoare. Sinodul de la Lateran, din 1514, convocat de papa Leon, a deleis însă că vrăjitoria, fiind o „crimă mixtă", trebuie urmărită atât de autoritatea religioasă cât şi de cea laică. Când într-o serie de ţări catolice Inchiziţia a fost desfiinţată, lupta cu vrăjitoarele au preluat-o tribunalele laice, deoarece după hotărârea sinodului de la Lateran în legislaţie au fost incluse prevederi prin care autorităţile civile erau împuternicite pentru asemenea acţiuni. Şi deoarece vrăjitoria era considerată „o crimă deosebit de gravă", tribunalele laice aplicau procedeele tribunalelor inchizitoriale. Pe de altă parte, autorii protestanţi au preluat opinia „competentă" a lui Sprenger şi Institoris după care cazurile de vrăjitorie intră în competenţa autorităţilor laice. Cu toate acestea, ţările protestante, care urau Inchiziţia, au păstrat în codurile lor de procedură regulile recomandate de aceasta în desfăşurarea anchetei şi proceselor vrăjitoarelor, iar cunoscutul jurist J. Damgruder, care a denunţat cruzimea

Sfântului Tribunal, recomanda totodată cu căldură autorităţilor laice urmărirea fără cruţare a vrăjitoarelor.

Persecuţiile aveau loc atât în ţările cu autoritate centrală puternică cât şi în cele cu o autoritate centrală slabă, cu sisteme de procedură judiciară diferite în timp de război şi de pace. Cei acuzaii de vrăjitorie erau judecaţi de tribunalele de toate gradele, laice şi ecleziastice, de tribunale ale Inchiziţiei, de comisari speciali, de tribunale ale coroanei şi municipale, care funcţionau cu sau fără juraţi.

Demonologii explicau că vrăjitoria este o crimă religioasă, pedepsită cu moartea chiar dacă nu a pricinuit vreun rău. Ea este o crimă aparte, pentru cercetarea căreia nu sunt potrivite regulile obişnuite. Judecătorii,

urmărind siguranţa societăţii, pot sacrifica interesele individului. Tortura este de fapt un mijloc religios, a cărui aplicare permite redarea celui suspect societăţii umane, un procedeu de eliberare a sufletului omenesc de puterea Diavolului, şi de aceea mărturisirile smulse cu forţa constituie o dovadă pe deplin suficientă şi pentru învinuirea altor persoane de vrăjitorie 10.

PRACTICA

Principiile pregătirii şi desfăşurării unui proces inchizitorial sunt bine cunoscute. Procesele de vrăjitorie se desfăşurau după aceleaşi canoane ca şi acelea împotriva ereticilor. Singura deosebire era aceea că în cazul învinuirii de vrăjitorie nefericitele victime erau lipsite de orice speranţă la indulgenţa pe care puteau conta ereticii care se pocăiau, dacă îşi recunoşteau smerit păcatele în privinţa credinţei. Mulţi deveneau victime ale delatorilor, care o făceau pentru a obţine o parte din averea celor executaţi (acest aspect a căpătat proporţii deosebite în statele germane).

Dar şi mai multe arestări erau rezultatul vorbelor scăpate în timpul interogatoriilor luate sub tortură. Au fost cazuri când călăii reuşeau să smulgă de la un singur acuzat 100 sau chiar 150 de nume ale „complicilor" lui. În procesele-verbale ale interogatoriilor a 300 de vrăjitoare din Germania figurează 6.000 de nume (în medie 20 de fiecare acuzată) u.

Concepţiile juriştilor şi legislaţia cu privire la vrăjitorie ţineau pasul cu dezvoltarea „teoriei" şi „practicii" proceselor vrăjitoarelor. Legile au încetat să facă deosebire între vrăjitoarele „bune" şi „rele". Au fost reluate (aproximativ din anii '60 ai secolului al XVI-lea) probe ca introducerea mâinii acuzatului în apă clocotită, pentru a determina vinovăţia după dimensiunile plăgii produse. Apoi acuzatul, legat, putea fi aruncat în apă ca în vremurile de demult. Acuzatul era legat în cruce – mâna dreaptă de degetul mare al piciorului stâng, iar mâna stângă de degetul piciorului drept – şi aruncat de trei ori în apă. Dacă cel încercat ieşea la suprafaţă, aceasta se

considera dovadă a vinovăţiei, dacă nu – un argument în favoarea achitării, deşi în timpul probei victima putea să înghită apă şi să se ducă la fund, cu toate că, chiar după „experţii” de la Universitatea din Leyda, corpul omului poate ieşi la suprafaţă şi din cauze naturale: era legat în aşa fel încât se putea ţine pe apă ca o barcă.

Persecutarea fantasticului „sabat al vrăjitoarelor” se transforma în cel mai autentic sabat judiciar.

Principalele motive de interogatoriu erau prezumţia vinovăţiei şi orice zvon ce putea fi folosit pentru pornirea procesului; arestaţilor li se tăinuia numele martorilor; se luau în considerare numai declaraţiile defavorabile acuzaţilor, inclusiv cele făcute de copii şi de criminali notorii; de regulă, era interzisă angajarea unui avocat; erau admise orice vicleşuguri în timpul interogatoriilor şi, bineînţeles tortura, care continuau până se făceau mărturisiri şi se pronunţa numele „complicilor”. În aceste condiţii, îndoielile exprimate de acuzaţi cu privire la competenţa judecătorilor duceau la torturi chiar şi în cazurile când înşişi judecătorii se îndoiau de vinovăţia acuzaţilor. împotriva hotărârii tribunalelor în procesele de vrăjitorienu se putea face recurs la instanţe superioare. Chiar şi arestarea era însoţită de confiscarea averii. Aceste principii de procedură ale tribunalelor inchizitoriale au fost preluate în linii mari şi de tribunalele laice (abia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea s-a manifestat în unele locuri tendinţa, dar şi ea foarte timidă, de a se renunţa la o parte din aceste norme).

Tortura era veriga principală în procesele vrăjitoarelor. Aplicarea ei era justificată nu numai ele „necesitate”: altfel vrăjitoarele, ajutate de Diavol, nu pot fi determinate să facă mărturisiri. Obiecţia scepticilor că prin torturi se pot smulge mărturisiri de la orice nevinovat erau respinse cu un argument şi mai neaşteptat. Demonologi ca Del Rio explicau că, în nemărginita sa bunătate, Dumnezeu nu va admite niciodată ca în acţiunea de stârpire a slujitorilor Diavolului să sufere oameni nevinovaţi. Pe baza acestei logici, fiecare arestat devenea

vinovat. Această convingere era susţinută de faptul că în numeroase localităţi nimeni nu ieşise viu din temniţă. Iar în timpul torturii orice gest al victimei era considerat semn de vinovăţie, cu atât mai mult că se presupunea prezenţa invizibilă a Satanei ia interogatoriu.

Iată ce relatează Friedrich Spee, un contemporan adversar al acestor procese: „Dacă acuzata a dus o viaţă imorală, aceasta este, bineînţeles, o dovadă a legăturii ei cu Diavolul; dacă a fost însă evlavioasă şi a avut o comportare exemplară, e evident că se preface, pentru ca prin evlavia ei să înlăture suspiciunile referitoare la Diavol şi la drumurile de noapte spre sabat Dacă la interogatoriu manifestă teamă, e evident că este vinovată: o ţii adează conştiinţa Dacă însă, convinsă de nevinovăţia ei, se poartă calm, nu încape îndoială că e vinovată, deoarece, după părerea judecătorilor, este cunoscut că vrăjitoarele mint cu seninătate. Dacă se apără împotriva acuzaţiilor şi se justifică, aceasta dovedeşte tot vinovăţia ei; dacă însă, îngrozită şi desperată de monstruoasele acuzaţii ce i se aduc, ea se pierde cu firea şi tace, este o dovadă directă a crimelor ei… Dacă în timpul torturii, din cauza chinurilor insuportabile, nefericita femeie îşi roteşte ochii sălbatic, pentru judecători asta înseamnă că îl caută cu ochii pe Diavolul ei). dacă însă încremeneşte cu ochii nemişcaţi, înseamnă că îi vede şi se uită la el. Dacă găseşte tăria să suporte grozăviile torturii, înseamnă că Diavolul o susţine şi că trebuie torturată mai tare. Dacă nu rezistă şi îşi dă sufletul în timpul caznelor, înseamnă că Diavolul a omorât-o – pentru ca să nu facă mărturisiri şi să divulge secretele”.

Protestantul Benedikt Karpzow, promotor activ al prigoanei şi somitate a jurisprudenţei germane, confirmând parcă deducţiile lui Spee, trage, de pildă, următoarele concluzii: „Deoarece din acte rezultă că Diavolul a pus în aşa măsură stăpânire pe Margarethe Sparwitz încât, după ce n-a stat nicio jumătate de oră întinsă pe scară, capul i-a căzut într-o parte şi şi-a dat sufletul scoţând un strigăt desperat, de unde se vede că

Diavolul a omorât-o dinăuntrul corpului ei, şi întrucât nu se poate să nu se conchidă că n-a fost lucru curat cu ea deoarece nu a răspuns nimic în timpul caznelor, corpul ei neînsufleţit trebuie îngropat de călăi, cum este drept, între spânzurători-l. Karpzow recunoştea că deseori tortura era folosită în mod abuziv, smulgându-se mărturisiri false. Cu toate acestea, acest bigot prefăcut, care se lăuda că a citit Biblia din scoarţă în scoarţă de 53 de ori, insista asupra aplicării caznelor în timpul interogatoriilor şi chiar a contribuit la perfecţionarea metodelor de tortură. În plus, Karpzow arăta că trebuie pedepsiţi şi aceia care doar şi-au închipuit că au participat la sabat, deoarece aceasta vădeşte intenţia criminală de a intra în legături cu Diavolul. Autoineulparea sub tortură devenea o crimă de sine stătătoare.

Nu poate decât să ne uimească tăria morală a unora dintre acuzaţii supuşi la cazne cumplite… în 1591, la Nordiingen, o tânără a fost torturată de 22 de ori. Într-un alt caz, procesul-verbal menţionează reluarea caznelor de 53 de ori!

S-au păstrat *îndrumări privind interogarea vrăjitoarelor*, care în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea au servit ca instrucţiuni pentru judecătorii principatelor şi oraşelor germane. Un exemplu îl oferă instrucţiunile incluse în Pravila judecătorească a Badenului din 1588. În primul rând se recomanda să se obţină de la acuzată mărturisirea că auzise de vrăjitorie. Apoi urmau să i se pună astfel de întrebări: „Nu cumva a făcut şi ea nişte lucruri de acest fel, chiar şi foarte neînsemnate, de pildă, a luat laptele vacilor, a provocat invazie de omizi sau a luat minţile cuiva şi altele asemănătoare? De la cine şi în ce împrejurări a învăţat aceste lucruri? De când şi cât timp s-a îndeletnicit cu asemenea treburi şi la ce fel de mijloace recurge? Cum stau lucrurile în ce priveşte legăturile cu Necuratul? A fost o simplă relaţie sau aceasta era întărită prin jurământ? Cum suna acest jurământ? S-a dezis cumva de Dumnezeu? Prin ce cuvinte? în prezenţa cui, prin ce fel de ceremonii, în ce ioc, când, cu semnătură sau nu?

Primise cumva Necuratul un angajament scris din partea ei? An»

gajamentul era scris cu sânge – cu sângele cui? – sau cu cerneală? Când i s-a arătat Necuratul? A dorit el căsătoria sau simpla destrăbălare? Cum se numea? Cum era îmbrăcat şi, mai ales, ce fel de picioare avea? N-a observat la el unele trăsături specifice drăceşti?" Urmau o serie de întrebări menite să clarifice cele mai mici amănunte privitoare la „viaţa de familie" cu Diavolul. În continuare se puneau întrebări referitoare la răul pricinuit de acuzată: „Le-a pricinuit rău oamenilor în virtutea jurământului dat? Cui anume? Folosind otravă? Prin atingere, descântece, alifii? câţi bărbaţi, femei şi copii a chinuit până i-a omorât? Pe câţi i-a deocheat doar? Câte femei gravide? Câte vite? De câte ori a provocat pierderea minţii şi alte lucruri asemănătoare? Cum făcea practic acest lucru şi de ce se folosea pentru a-l obţine?"

Alte întrebări se împărţeau în grupe mari şi priveau modalităţile de zbor la sabat, persoanele care erau prezente acolo şi pe care acuzata le cunoştea, procedeele de transformare a vrăjitoarelor în animale, ceremoniile de la nunta cu Diavolul, mâncarea pruncilor, reţetele de preparare a alifiilor magice, procurarea şi plasarea monştrilor în leagăne şi multe altele de genul celor enumerate mai sus.

Acest chestionar foarte amănunţit conţinea, de fapt. şi răspunsuri dinainte pregătite. Acestea se puteau deosebi doar în amănunte care ţineau pur şi simplu de specificul cazului respectiv. Cu toate acestea, gradul de monotonie al răspunsurilor obţinute era considerat confirmarea definitivă că mărturisirile smulse prin cazne corespundeau întru totul realităţii. Judecătorii urmăreau deliberat această „concordanţă" în declaraţiile acuzaţilor, înţelegând prea bine cât de important este acest lucru pentru puterea probantă a mărturisirilor. Despre caracterul monoton al declaraţiilor ca dovadă suplimentară a veridicităţii lor au scris mult principalele autorităţi în materie de demonologie. Ce ieşea din cadrul „concordanţei" era pus

pe seama vicleniei Diavolului.

Minutele proceselor împotriva vrăjitoarelor sunt literalmente înţesate de absurdităţi sinistre. O femeie acuzată că l-a omorât prin vrăji pe un oarecare Heinz Vogel a fost găsită vinovată şi arsă pe rug, deşi acest Vogel figura ca martor la proces

Uşurinţa cu care putea fi dovedită absurditatea multor acuzaţii nu atenua situaţia acuzaţilor. La mijlocul secolului al XVII-lea, în Anglia, preotul John Lowes, fiind torturat cu nesomnul, a recunoscut că a provocat prin vrăji un naufragiu pe mare calmă în apropiere de Harridge. El a fost condamnat la moarte fără a se verifica dacă în ziua respectivă a avut loc vreun naufragiu. Într-un oraş austriac două femei au fost arse pe rug pentru că „rătăceau mult prin păduri în căutare de rădăcini”. La Biblioteca Naţională din Paris se păstrează scrisoarea „manuscrisă” a diavolului Asmodeu adresată abatelui Grandier, împotriva căruia s-a pornit în anul 1635 acţiunea care l-a dus pe rug. La acest proces au fost prezentate „pecetea Diavolului” în original şi un extras autentificat din „arhivele iadului”. Cunoscutul prigonitor al vrăjitoarelor de Lancre relatează următorul caz: un cetăţean începuse să-şi bănuiască servitoarea că zboară la sabat. Pentru a o demasca pe „vrăjitoare”, i-a legat un picior de scaunul de lângă cămin chiar în noaptea în care urma să aibă loc sabatul, hotărât să nu închidă ochii. Când servitoarea încerca să adoarmă, stăpânul o trezea imediat. Dar, adaugă de Lancre, Diavolul a învins, deoarece servitoarea a participat totuşi la întrunirea drăcească, a recunoscut acest lucru şi a relatat o mulţime de amănunte, confirmându-le şi prin alte mărturisiri…

Îşi considerau călăii victimele cu adevărat vinovate de crimele de care erau învinuite? în orice caz, nu întotdeauna şi nu pe toţi cei condamnaţi. Spee relatează o discuţie cu un funcţionar al tribunalului. Acesta i-a spus deschis că în procesele de vrăjitorie sunt deseori judecaţi şi nevinovaţi, dar aceasta este treaba prinţului, care se sfătuieşte cu propria-i conştiinţă. Treaba subordonatului

este să execute ordinele. Spee a adăugat că aproximativ la fel s-a exprimat şi un alt funcţionar chestionat. Prinţul (era vorba, evident, de prinţul elector al Kölnului) i-a declarat că atribuie judecătorilor întreaga răspundere. Cucernicul Spee a conchis că în felul acesta se crea un adevărat cerc vicios. Cunoşteau judecătorii şi juraţii – argumentele adversarilor proceselor de vrăjitorie? în general, aceste argumente erau bine cunoscute atât de judecători şi comisarii speciali trimişi la faţa locului pentru stârpirea vrăjitoriei cât şi de monarhii care-i împuterniceau pe comisarii respectivi. O imagine în acest sens ne oferă cartea unui oarecare Heinrich Schultheiss *Instrucţiuni amănunţite pentru desfăşurarea proceselor inchizitoriale împotriva celor acuzaţi de îngrozitoarea crimă a vrăjitoriei, apărută în 1634 la Köln*.

Încă o trăsătură specifică şi sumbră a epocii. În multe locuri judecătorii îi interogau pe cei bănuiţi de vrăjitorie dacă au cumva cunoştinţă de cărţile adversarilor proceselor – aceasta era un păcat greu – şi de… operele demonologilor, inclusiv *Ciocanul vrăjitoarelor*. După opinia autorităţilor, aceste tratate conţineau prea multe informaţii capabile să tulbure mintea slabă a enoriaşilor, şi operele demonologilor aveau voie să le citească doar inchizitorii în vederea procesului. Mărturisirea că se cunosc lucrările demonologilor putea constitui o serioasă probă de vinovăţie împotriva acuzaţilor.

Prigoana era de neconceput fără disciplina şi zelul corespunzător al judecătorilor. Acestea erau alimentate de teama pentru propria persoană. Demonologul Del Rio spunea direct că judecătorul care n-o condamnă pe vrăjitoare la moarte stârneşte o puternică bănuială dacă nu cumva are şi el legături cu Diavolul. Persecutarea vrăjitoarelor era cu putinţă numai într-o atmosferă social-psihologică saturată de propaganda demonologică, în condiţii de teroare generală, care-i afectau uneori chiar pe martorii, judecătorii şi juraţii indezirabili. Schultheiss citează câteva exemple instructive. Un jurat care nu a fost de acord cu acuzaţia a fost supus la cazne de gradul întâi,

în timpul cărora şi-a pierdut cunoştinţa, fiind un bătrân aproape septiiagenar. După părerea lui Schultheiss, victima nu-şi pierduse cunoştinţa: vrăjitorul pur şi simplu adormise, un truc obişnuit la slujitoi II Diavolului, o dovadă a legăturilor cu Satana. După câteva săptămâni fostul jurat a murit în închisoare. Aceste cazuri nu erau singulare. Hermann Leer, un jurat din orăşelul german Rheinbach, care se pronunţase împotriva condamnării unor nevinovaţi, reuşise să fugă în Olanda. Acolo a publicat o carte despre nenorocirile unor concetăţeni, care în 1631 s-au răscumpărat la anchetatorul în probleme de vrăjitorie trimis la ei, dar după câţiva ani acesta a revenit şi s-a apucat de sângeroasa lui activitate. Leer prezintă o întreagă listă de juraţi nesupuşi, care au căzut victimă încercărilor de a împiedica prigoana. Este interesant de remarcat că Leer avea cunoştinţă de argumentele unor adversari ai persecuţiilor împotriva vrăjitoarelor.

Dietrich Flade, doctor în drept, primarul oraşului Trier, a fost timp de 20 de ani preşedinte de tribunal; a fost un timp şi rector al Universităţii, deşi prin tradiţie acest post era deţinut de teologi. Primarul era consilier al arhiepiscopului prinţ elector în exerciţiu. Mult timp Flade ferise Trierul de procesele de vrăjitorie. I-a reuşit aceasta chiar şi după 1581, când arhiepiscopul Johann von Sehonenburg le dăduse mână liberă „vânătorilor de vrăjitoare”. Sub influenţa lui Flade, tribunalul ignora mărturisirile smulse prin tortură, ceea ce îi făcea să turbeze pe demonologi, care au început să strângă probe împotriva primarului Prin tortură s-au obţinut de la 14 vrăjitoare declaraţii că el ar fi participat la sabat. Pentru cercetarea cazului a fost instituită o comisie specială. Flade a încercat să fugă, dar a fost prins, pus sub arest la domiciliu, iar după alte câteva luni întemniţat.

Împotriva lui Flade s-au strâns nu numai mărturiile vrăjitoarelor, ci şi a doi preoţi care mărturisiseră sub tortură şi repetaseră în timpul confruntării cu Flade că l-au văzut la sabatul vrăjitoarelor. Flade a răspuns că i-au putut vedea doar chipul creat de tatăl minciunii. Se pare că

aceasta era poziţia deliberată pe care se decisese s-o adopte în apărarea sa. Experienţa de judecător îi spunea că nu va putea rezista la cazne: nu dorea să-i denunţe pe alţii. De aceea, sub tortură Flade a recunoscut că a participat la sabat. A fost forţat, ca de obicei, să declare numele persoanelor pe care le-a văzut acolo. Declarând aceste nume, Flade a menţionat că nu ştie dacă acolo au fost persoanele numite de el sau văzuse doar fantomele lor, create de forţa Necuratului… După o lună a fost supus din nou la cazne. De data aceasta Flade a fost obligat să recunoască diferite „crime”, cum ar fi crearea de şerpi prin aruncarea în aer a unor bucăţi de bălegar. Figura de asemenea încercarea de a-l istovi pe prinţul elector prin vrăji Procesul lui a durat doi ani, neobişnuit de mult pentru un proces de vrăjitorie. Au fost mai întâi executaţi „complicii” fostului preşedinte de tribunal. La 15 septembrie 1589 i-a venit şi lui rândul. „Când cortegiul s-a apropiat de rug – se arată într-o însemnare din acea vreme – el, cu moralul intact, a adresat mulţimii adunate vorbe potrivite situaţiei, sfătuindu-i pe oameni să tragă învăţăminte din soarta lui pentru a evita uneltirile şi vicleniile Satanei. Astfel, prin vorbă şi faptă, îşi micşora mârşăvia crimelor sale şi justifica în faţa concetăţenilor execuţia sa” l.

Evident, judecătorii nu aveau nicio garanţie că nu vor ajunge şi ei pe banca acuzaţilor. În schimb, demonologii le făgăduiau avantajul destul de îndoielnic de a fi invulnerabili la ispitele Diavolului. „Fără îndoială – scria în 1605 teologul francez La Louaillere –, oricât de primejdioşi ar fi vrăjitorii şi vrăjitoarele, ei nu pot face niciun rău oamenilor justiţiei”.

În procesele de vrăjitorie, tribunalele englezeşti nu recurgeau de obicei la cazne. Cu toate acestea, circa o cincime (19%) din procese s-au încheiat cu sentinţe de condamnare. Ele s-au datorat fie autoinculpării acuzaţilor, fie unor mărturii considerate de tribunal suficiente pentru dovedirea vinovăţiei (conform dreptului englezesc, într-o serie de cazuri nu era nevoie de recunoaşterea acuzatului).

Pentru Vrăjitorie au fost executate aproximativ o mie de persoane – cifră înspăimântătoare, chiar dacă pare mică în comparaţie cu numărul victimelor provocate de „vânătoarea de vrăjitoare” în alte ţări din apusul Europei.

Mărturisirile obţinute fără tortură de la vrăjitoare, autoinculparca nu constituie nimic misterios pentru psihiatria contemporană. În atmosfera spirituală a secolelor al

XVI-lea şi al XVII-lea fanteziile obişnuite ale unei imaginaţii dereglate, manifestate prin cele mai diverse halucinaţii, erau atrase ca de un magnet de către un centru cum era chipul Diavolului. Aceste fantezii ar fi avut caracter unitar chiar dacă nu ar fi existat nici inchiziţia şi nici „vânătoarea de vrăjitoare”.

Încheierea cu bine a unui proces de vrăjitorie era o excepţie rară şi se întâmpla doar atunci când acuzaţii dispuneau – în pofida regulii – de un avocat, care mai trebuia să fie şi un jurist influent şi abil (şi asta dacă procesul nu avea loc în toiul prigoanei).

Încercările de apărare a vrăjitoarelor erau posibile numai prin declararea credinţei în existenţa vrăjitoriei şi cu condiţia de a dovedi numai nevinovăţia acuzatei în cauză. Timp de şase ani (1615 – 1621) s-a luptat marele astronom Johann Kepler pentru viaţa mamei sale, acuzată de vrăjitorie şi aruncată în închisoarea oraşului suab Leonberg. Pe savant l-a ajutat faptul că se cunoştea cu împăratul, care-l preţuia ca astrolog. Kepler l-a implorat să intervină şi pe Friedrich, ducele de Württemberg.

Cu mare greutate a reuşit fiul acuzatei ca mama lui să nu fie torturată, a angajat avocaţi, a obţinut dreptul să-i susţină personal apărarea în proces. Se părea că norocul îi surâde. Frau Kepler a fost eliberată, dar în 1620 a fost arestată din nou. Bătrâna femeie trecuse deja de 73 de ani. Deznădejde, reluarea luptei… Şi în timpul tuturor acestor bătălii cu inchizitorii Kepler a trebuit să se prefacă, să lase impresia că împărtăşeşte întru totul credinţa în existenţa vrăjitoarelor, dar că este convins doar de lipsa dovezilor împotriva mamei sale. Judecătorii nu-şi ascundeau

nemulţumirea: cine a mai auzit ca o acuzată să fie însoţită la proces de propriul ei fiu, la care nu era atât. de simplu să ajungi? A trebuit să se manevreze. Bătrâna istovită nu era torturată, ci doar dusă în camera de tortură şi pusă să mărturisească. Kepler a învins: tribunalul inchizitorial a preferat să-i achite mama. Dar victoria obţinută atât de scump a venit prea târziu: bătrâna femeie, care trecuse prin primele bolgii ale infernului inchizitorial, şi-a dat sufletul după o jumătate de an de la eliberare.

Numărul total jd victimelor proceselor de vrăjitorie nu poate fi stabilit cu precizie. Pe baza execuţiilor dintr-o serie de regiuni, se estimează că în Europa el a atins câteva sute de mii. Unii cercetători contemporani consideră exagerată această cifră. Totuşi, pe alocuri numărul executaţilor îl depăşea pe acela al victimelor provocate de războaie şi epidemii.

S-ar putea întreba în ce măsură pot fi incluse răfuielile judiciare cu vrăjitoarele în procesele politice. În fapt, după cum vom vedea, substratul politic al proceselor este absolut evident în unele cazuri şi greu de sesizat în altele. Această neclaritate dispare însă dacă ne întoarcem privirea de la procesele izolate la persecuţiile în masă. Acestea reflectau, de regulă, nu numai „climatul spiritual1 al epocii ci şi o situaţie politică absolut concretă.

Procesele vrăjitoarelor căpătau destul de frecvent nuanţă politică, iar procesele adversarilor politici includeau şi acuzaţia de legături cu Satana, aspect reflectat şi în literatură: Richard al III-lea al lui Shakespeare îi reproşa reginei văduve că l-a deocheat prin vrăji.

Acuzarea adversarilor de magie neagră şi vrăjitorie era un procedeu frecvent în lupta politică şi în intrigile de la curte. Când ministrul principal al lui Henric al VIII-lea, Wolsey, a căzut în dizgraţie, a fost acuzat că „Ua vrăjit p rege, făcându-l să-l iubească la nebunie, mai mult decât iubise pe vreo lady sau vreun gentleman”. Iar la sfârşitul secolului al XVI-lea, contele scoţian Bothwell, care putea obţine dreptul la tron în caz că regele Iacob ar fi decedat

fără a avea copii, a fost învinuit că a provocat prin farmec o furtună vrând să scufunde corabia cu care se înapoia monarhul după căsătoria cu prinţesa daneză Anna.

În luptele politice erezia era întotdeauna identificată cu vrăjitoria. Catolicul englez Thomas Stapleton remarca: „Vrăjitoria se amplifică datorită ereziei, iar erezia datorită vrăjitoriei". În 1596, M. Del Rio scria că Diavolul acţionează acum prin eretici aşa cum în trecut \ acţiona prin păgâni. Un alt demonolog cunoscut, judecătorul francez Boguet, susţinea, de asemenea, în 1609, că „vrăjitoria nu apare altfel decât însoţită de erezie" 13.

La începutul secolului al XVII-lea catolicii îi numeau întotdeauna pe protestanţi „protectori şi vrăjitoarelor". (După calcule făcute de istorici, raportul dintre sentinţele capitale în procesele de vrăjitorie pronunţate de judecătorii catolici şi cei protestanţi în Germania de sud-vest în toiul prigoanei este de aproximativ 3, 6: 1. Cu greu se poate vedea aici o „protecţie" în multe cazuri învinuirea de vrăjitorie era un mijloc de discreditare a adversarului politic. În timpul războaielor religioase din Franţa, după ruptura intervenită în 1588 între Henric al III-lea şi liderii Ligii catolice, au apărut pamflete care îl acuzau pe rege de practicarea vrăjitoriei. Astfel, unul dintre aceste pamflete, apărut în 1589, era intitulat: *Vrăjile lui Henric de Valois şi angajamentele pe care şi le-a asumat faţă de Diavol în pădurea Vincennes etc*". În scurt timp regele a fost asasinat de călugărul fanatic Jacques Clément. În mai 1617 a fost deferită justiţiei, sub acuzaţia de vrăjitorie, Léonora Galigai, fosta prietenă a Mariei de Medici şi soţia aventurierului Concini, care a devenit mareşal d'Ancre şi a fost asasinat din ordinul lui Ludovic al XIII-lea. Urmărind să intre în posesia averii Léonorei Galigai, favoritul regelui Albert de Luynes a vrut s-o acuze de complicitate la asasinarea lui Henric al IV-lea, dar după ce aceasta nu i-a reuşit14 s-a folosit de faptul că această femeie superstiţioasă ghicea uneori în măruntaiele animalelor şi i-a pus în seamă practicarea vrăjitoriei. Nerecurgând la cazne, judecătorii nu au putut obţine din partea acuzatei

mărturisirile necesare. Zadarnic îi cereau să recunoască participarea la sabat Pentru jignirea autorităţii regale şi divine Leonora Galigai a fost condamnată la moarte. La 8 iulie 1617 a fost decapitată, iar corpul i-a fost ars pe rug, în timpul revoluţiei engleze de la jumătatea secolului al XVII-lea şi în anii următori s-au răspândit zvonuri pornite, chipurile, de la unul dintre apropiaţii lui Oliver Cromwell (uneori colonelul Landsy), care ar fi fost martor la încheierea pactului dintre lordul-protector al Angliei şi Diavol. Satana i-ar fi promis lui Cromwell victoria în lupta cu cavalerii partizani ai regelui. Stăpânul infernului încheiase însă pactul nu pe 21 de ani, cum ar fi dorit Cromwell, ci numai pe şapte ani, şi exact după scurgerea acestui termen, în dimineaţa zilei de 3 septembrie 1658, în timpul unei furtuni îngrozitoare, păcătosul lord-proteetor şi-a dat sufletul.

De multe ori procesele de vrăjitorie continuau şi după ce puterea supremă înclina să le pună capăt. În Germania te ibunalele dădeau de înţeles se călăuzesc după legile valabile pentru întregul invaeriu adoptate pe timpul lui Carol al V-lea, în 1532, dar în realitate încăleau mereu în mod grosolan prevederile care limitau abuzurile în persecutarea vrăjitoriei. În Anglia chiar şi după ce Iacob I. care urmărea personal activitatea judecătorilor săi, începuse să se îndoiască, dacă nu de înţelepciunea tratatului său *Demonologie*, cel puţin de oportunitatea proceselor împotriva vrăjitoarelor, zelul autorităţilor locale nu a putut fi stăvilit încă mult timp.

O situaţie asemănătoare s-a creat chiar în această perioadă – aproximativ în deceniul doi al secolului al

XVII-lea – în Spania, unde puterea regală, în persoana lui Filip al III-lea, şi Suprema (organul suprem al Sfântului tribunal) încercau să restrângă atât numărul proceselor împotriva vrăjitoarelor cât şi al autodafeurilor organizate de inchizitorii din provincie. Nici măcar referirile directe ale Madridului nu erau întotdeauna înţelese de înfocaţii persecutori ai vrăjitoriei. Ca urmare, în 1614 Supremă a emis o dispoziţie prin care în procesele

de vrăjitorie acuzării i se cerea să prezinte dovezi concrete, iar sentinţa urma să fie aprobată de Madrid. Dar aceasta n-a dus la încetarea proceselor de vrăjitorie, căroi a Spania le-a pus capăt ultima din Europa, abia la începutul secolului al XIX-lea.

Şi încă un paradox. Cel mai influent tratat împotriva persecutării vrăjitoarelor în prima jumătate a secolului al XVII-lea – *Studiu de avertizare în legătură cu procesele de vrăjitorie* – a fost scris de un iezuit german, şi anume Friedrich Spee, amintit mai sus. Partizani neaşteptaţi ai marelui umanist Johann Weyer, care îşi ridicase curajos glasul împotriva persecuţiilor, s-au dovedit judecătorii neînduratei Suprema. În Anglia adversari ai persecuţiilor au fost squire Reginald Scot, din Kent, pamfletistul politic Philmore, care apăra absolutismul prin referiri la puterea nelimitată a patriarhilor biblici, arhiepiscopul Laud, duşman neîmpăcat al puritanilor, care a fost executat pe baza sentinţei parlamentului revoluţionar, şi, în sfârşit, însuşi suveranul ei, Carol I (între altele, procesele interzise din porunca lui au fost reluate de puritanii victorioşi). Iar printre cei care credeau în vrăjitorie se numărau nu numai Bacon, ci şi Shakespeare15 şi liber-cugetătorul Raleigh, iar mult mai târziu renumitul naturalist Boyle, al cărui nume este cunoscut azi de orice elev din manualele de fizică. >.

Prin ce se explică atitudinea negativă faţă de procesele de vrăjitorie a unor reprezentanţi ai forţelor conservatoare ca Inchiziţia spaniolă sau Carol I şi arhiepiscopul Laud? în Spania poziţia Supremei era determinată de concentrarea eforturilor împotriva altor „duşmani [4]: moriscii şi marranii[5], eretici camuflaţi care făceau inutilă o nouă sperietoare, a vrăjitoarelor. Şi, apoi,

4 morisci (spân. moriscos) — populaţie maură rămasă în Spania şi convertită cu forţa la creştinism, dar care, în marea ei majoritate, a continuat să profeseze în taină islamismul. — Noi a i: ad. »

5 marrani (spân. marranos) evrei din Spania şi Portugalia care în Evul mediu au adoptat oficial creştinismul, dar au rămas un grup etnic de sine stătător. Erau invidiaţi de artistocraţie şi cier pentru bogăţiile pe care le acumulaseră şi au fost supuşi persecuţiilor de Inchiziţie, care îi acuza de profesarea în secret a vechii lor credinţe.' — Nota trad.

părinţii-inchizitori de la Madrid şi Roma se temeau în mod vădit că examinarea numeroaselor „minuni” – fie chiar şi condamnabile – făcute de slujitorii Satanei va duce la deprecierea „minunilor divine”. Iar punctul de vedere al lui Caol I şi al regaliştilor era reacţia la obsesia adversarilor lor, puritanii, în privinţa vrăjitoriei. Aceasta nu trebuie să ne mire, dacă ne amintim că, în pofida religiozităţii ze

— loase a duşmanilor ei, aristocraţia engleză din epoca restauraţiei stuarţilor nu se ferea de blasfemie, manifestând chiar predispoziţie pentru materialismul filosofic. Or, tocmai pentru că superstiţia molipsise şi forţele înaintate ale epocii, unii reprezentanţi ai cercurilor conservatoare şi-au putut permite să fie liber-cugetători.

ZEUL VRĂJITOARELOR

În vasta literatură occidentală consacrată vrăjitoriei şi persecuţiilor la care a fost supusă se pot distinge astăzi trei orientări principale. Una de-a dreptul obscurantistă, care se solidarizează aproape făţiş cu concepţiile inchizitorilor şi ale vrednicilor lor colegi din tabăra protestantă. Partizanii celei de-a doua orientări ar dori să scoată în evidenţă resorturile sociale şi psihologice ale vrăjitoriei, dar sunt tentaţi să nu observe rădăcinile de clasă şi cauzele politice ale acestui fenomen. În sfârşit, a treia orientare (M. Murray, D. Gardner şi alţii), plasată într-un anumit sens între primele două, caută să ţină seamă de substratul politic al vrăjitoriei şi persecuţiilor, să nu scape din vedere conflictul de profunzime care se ascunde în spatele lor. Dar conflictul propriu-zis este prezentat adesea de aceşti cercetători ca o confruntare între creştinism şi rămăşiţele cultelor păgân. e anterioare.

Ipoteza că influenţa moştenirii păgâne a fost mai mare decât se recunoaşte obişnuit în literatura istorică are, desigur, un sâmbure raţional1G. Este însă cu totul altceva să se caute aici cauza proceselor de vrăjitorie.

Cel mai mult a avansat în această privinţă M. Murray, care în cărţile sale *Cultul vrăjitoriei în Europa occidentală* (1921) şi *Zeul vrăjitoarelor* (1933) a prezentat procesele ce aveau ca obiect vrăjitoria ca o încercare a creştinismului

de a nimici păgânismul care păstrase o largă influenţă, 7. Ideile acestor cărţi au căpătat o largă circulaţie şi au fost chiar reluate în articolele respective din – mai multe ediţii ale *Enciclopediei britajiice* ca adevăr ştiinţific unanim acceptat „M. Murray propunea să se dea crezare deplină „mărturisirilor" şi autoinculpării smulse prin cazne 18, con

Biderând că acuzaţii erau într-adevăr adepţi ai vechiului cult al zeului fertilităţii, ai cărui preoţi erau declaraţi de inchizitori întruchipare a Diavolului10. Dar şi aceste descoperiri s-au dovedit prea puţin: în cartea *Regele divin al Angliei* (1954) cercetătoarea, împovărată de ani, şi-a pus în gând să retranscrie din unghiul de vedere al teoriei sale câteva secole de istorie englezească, şi îndeosebi procesele politice din acea vreme.

M. Murray şi-a ales ca moto al cărţii următorul citat din *Mormintele regilor de la abaţia Westminster*, lucrarea dramaturgului şi poetului Francis Beaumont, contemporan cu Shakespeare:

Ilustre umbre-aici ne strigă din morminte:
Ca muritori s-au stins şi ei, dar zei au fost 'nainte.

M. Murray este de părere că atunci când se vorbea – până în secolul al XVIII-lea inclusiv – despre puterea divină a regelui, despre faptul că monarhul este întruchiparea lui Dumnezeu pe pământ aceste cuvinte erau înţelese în sensul lor cel mai strict, literal: timp de secole existase credinţa că regele, ca întruchipare a divinităţii, trebuie jertfit zeului fertilităţii pentru binele supuşilor săi. Abia mai târziu a apărut obiceiul de a alege ca jertă expiatoare nu pe însuşi monarhul cârmuitor, ci o persoană din cele apropiate lui: prin sânge, prin relaţiile familiale sau prin poziţia înaltă în stat. Asemenea jente se practicau nu numai în Anglia, ci şi în alte ţări ale Europei apusene. Exemplu tipic în acest sens o consideră M. Murray pe… Ioana d'Arc.

În Anglia, după cum susţine M. Murray, jertfele expiatoare au fost practicate în timpul fiecărui monarh, cel puţin începând cu Wilhelm Cuceritorul, adică din a doua jumătate a secolului al XI-lea şi până la începutul celui de

al XVII-lea, sau poate chiar şi mai târziu. Căci vechea religie s-a păstrat la populaţia rurală până la sfârşitul secolului al XVII-lea. Iniţial, victima – „înlocuitorul” – era pur şi simplu aleasă la porunca regelui. Ulterior, sacrificiul ritual a fost prezentat ca rezultatul unei cercetări judiciare şi al sentinţei pronunţate, în realitate o evidentă bătaie de joc la adresa dreptăţii şi justiţiei… „Istoricilor le-a fost greu să explice asemenea asasinate judiciare, deoarece ele constituiau o negare a tuturor principiilor justiţiei umane şi a religiei creştine pe care o profesau, după cum se presupune, şi regele, şi judecătorii” 2°. Biserica creştină a fost nevoită să tolereze multă vreme acest obicei păgânesc şi să accepte chiar compromisul canonizării unora dintre victimele expiatoare, atribuindu-le capacitatea de a face minuni. Totodată, deţinând monopolul alcătuirii cronicilor, clerul a căutat să ascundă existenţa cultului păgân.

În secolul al XVI-lea zonele de răspândire a vechii credinţe, îndeosebi Anglia răsăriteană, continuă M. Mui ray, au devenit regiuni în care Reforma a prins cel mai devreme rădăcini. Spre sfârşitul domniei Elizabetei I credinţa’ în divinitatea monarhului aproape că se stinsese, păstrându-se doar în satele îndepărtate. Acolo, în aceste colţuri uitate de lume, supunerea oarbă faţă de stăpânii locali ca întraxchipare a zeului era încă destul de puternică şi reprezenta o ameninţare politică pentru puterea centx-ală. Iar partizanii vechiului cult au început să fie persecutaţi fiind numiţi vrăjitori şi vrăjitoare. Urcarea pe tx on în 1603 a lui Iacob I, care se strădui să reînvie credinţa în divinitatea monax hului, nu a mai găsit sprijinul de odinioax a, iar încercările mai energice ale lui Carol I l-au dus chiar la detronare şi eşafod. Stuarţii nu au obţinut un sprijin fex în nici măcar în Scoţia, locul lor de origine, deoarece acolo lipsa îndelungată a regilor, care ocupau în acelaşi timp şi tronul Angliei şi locuiau la Londra, a subrhinat poziţiile vechii religii.

Conform ritualului, jertfa expiatoare trebuia adusă o dată la şapte ani. Întrucât, însă, nu convenea ca monarhii să fie schimbaţi atât de des, a apărut destul de devreme

instituţia „înlocuitorilor”. De obicei, jex tfa era adusă când vârsta regelui sau perioada domniei lui erau divizibile cu 7 (uneori 9). Rareori era nevoie de jertfe înainte ca monarhul să împlinească 35 de ani. Numărul cel mai mare de jertfe revine anului în care regele împlinea 42, 49 sau 56 de ani. Execuţiile rituale când monarhul împlinea 63 de ani au fost o excepţie rară, din simplul motiv că doar patru regi englezi au depăşit această vârstă (Henric I, Eduard I, Eduai’ci al III-lea şi Elizabeta I). Execuţia se stabilea pentru lunile considerate – potrivit cultului păgân – „mâgice”, „sfinte”: februarie, mai, august, noiembrie (fi ecvent februarie şi august). În timpul execuţiilor mulţimea bocea în gura mare, iar bucăţi din corpul victimei, ciopârţit de călău, erau expuse în diferite regiuni ale ţării. Nu mai puţin semnificativ este că mulţi condamnaţi mergeau la execuţie smeriţi, negând totodată, până în ultima clipă, acuzaţiile ce le-au fost aduse: exista credinţa că pentru ispăşirea păcatelor întregului regat era nevoie ca victima să fie nevinovată.

În procesele „înlocuitorilor” erau antrenate uneori şi alte persoane, pentru a obţine – mai precis, a smulge – mărturiile necesare împotriva principalului acuzat. Aceste persoane puteau fi trimise la eşafod dacă execuţia lor nu stânjenea executarea „înlocuitorului”. Astfel, curtenii acuzaţi de legături criminale cu Anne Boleyn, cea de-a doua soţie a lui Henne al VIII-lea, au fost executaţi deoarece vinovăţia lor era necesară pentru pronunţarea sentinţei de condamnare a reginei.

Cum ar putea îi deosebiţi „înlocuitorii”, se întreabă M. Murray, de celelalte victime ale proceselor politice? Ei pot fi uşor identificaţi după falsitatea vădită a acuzaţiilor ce li se aduceau, după faptul că în niciun caz nu puteau fi duşmani ai monarhului aflat pe tron. Erau condamnaţi la moarte formal pentru delicte foarte grave, averile li se confiscau în folosul coroanei, dar după câţiva ani sau chiar luni aceste averi erau înapoiate urmaşilor. Mai greu de stabilit sunt criteriile alegerii, precum şi cine alegea victimexpiatoare. În unele cazuri o făcea regele personal,

în altele curteni împuterniciţi în secret în acest sens. Aşa s-a întâmplat, de exemplu, în Scoţia în 1566, când lorzii înarmaţi au pătruns noaptea în castelul regal şi l-au omorât pe italianul David Rizzio, secretarul Mariei Stuart.

Uneori victima îşi cunoştea soarta ce i-a fost hărăzită. Altfel cum pot fi explicate cuvintele profetice ale Ioanei d'Arc că este puţin probabil ca ea să rămână în viaţă mai mult de un an? Se pare că şi Anne Boleyn a păşit conştientă în întâmpinarea sorţii şi a urcat pe eşafod, după cum afirmă contemporanii, „într-o bună dispoziţie". În alte cazuri însă, victimelor li se ascundea soarta ce-i aştepta. Unii „înlocuitori" recunoşteau crimele care li se puneau în seamă. Iar procedurile barbarei execuţii „calificate", cum era smulgerea de către călău a măruntaielor din corpul încă viu al victimei, nu urmăreau provocarea unor chinuri în plus, ci aveau o semnificaţie simbolică. Abia mai târziu execuţiile de acest fel au început să fie aplicate în cazul criminalilor comuni.

M. Murray prezintă numeroase exemple din istoria Angliei menite să confirme justeţea teoriei sale. Ea menţionează că regele Ioan fără Ţară a murit la 49 de ani, iar Henric al V-lea în luna august şi la 35 de ani. Cercetătoarea încearcă să descopere victime rituale printre numeroasele persoane executate în timpul războaielor dinastice ale celor două roze. Ea se străduieşte să elucideze, de asemenea, faimoasa asasinare a prinţilor fii-ai lui Eduard al

IV-lea. Dacă nu unchiul lor, Richard al III-lea, ci adversarul acestuia, Henric al VII-lea Tudor, ar fi fost vinovat de această nelegiuire, atunci ea ar fi putut să se producă abia după victoria lui Henric în lupta de la Bosworth din 1485, când noul rege avea 28 de ani.

Victime expiatoare, au fost după opinia lui M. Murray, şi soţiile lui Henric al VIII-lea executate de acesta pentru infidelitate. Henric s-a căsătorit cu Anne Boleyn după ce trecuse de 40 de ani. Dacă ar fi existat măcar un dram de adevăr în acuzaţiile ce i-au fost aduse ulterior Annei, acest lucru nu ar fi putut scăpa atenţiei autorităţilor

înainte ca regele să se căsătorească cu ea. Or, ştirile compromiţătoare la adresa reginei – şi aceasta o recunosc major itatea istoricilor – au început să se răspândească abia după arestarea ei. Faptul că prima lui soţie – Caterina de Aragón, năştea copii. morţi (cu excepţia Mariei, viitoarea regină a Angliei) a fost considerat de Henric al Viil-lea semn vădit al necesităţii unei jente expiatoare. Caterina nu a vrut să joace acest rol. Şi deoarece era rudă cu împăratul Carol al V-lea, nu' se putea recurge la măsuri de constrângere. De aceea a fost nevoie să se caute o „înlocuitoare". Este semnificativ, totuşi, că după divorţul de rege Caterina s-a temut tot timpul că va fi otrăvită.

Alegerea Annei Boleyn nu a fost întâmplătoare. Ea se născuse în Anglia răsăriteană, unde rămăşiţele vechii credinţe. erau deosebit de puternice. Aparţinea familiei How. ard, despre care ambasadorul francez Fénelon observase: „Ei sunt expuşi la decapitare, şi nu o pot evita, deoarece provin dintr-un neam predispus la această soartă". Această observaţie a ambasadorului francez este prezentată de M. Murray ca dovadă că howarzii erau „o familie de sacrificiu" din care erau aleşi „înlocuitorii". Într-adevăr, după Anne o serie întreagă de membri ai familiei şi-au lăsat capul pe eşafod.

Fatal pentru Anne Boleyn a fost anul 1533, când Henric al VIII-lea a împlinit 42 de ani – număr divizibil cu cifra magică 7. Dar anul s-a încheiat cu bine, deoarece regina născu o fiică – viitoarea regină Elizabeta I. Când însă în februarie 1536 Anne născu un copil mort, acest lucru îi întări lui Henric convingerea că sosise timpul pentru a se aduce o jertfă expiatoare. În aprilie, un grup de membri ai Consiliului privat a început să adune dovezi despre „vinovăţia" reginei. E curios că arhiepiscopul Cranmer – cea mai înaltă autoritate a bisericii anglicane – nu a fost înştiinţat de acest lucru, deşi făcea şi el parte din Consiliu. Această precauţie a fost luată probabil pentru că Cranmer nu privea cu ochi buni rămăşiţele păgânismului.

În actul de acuzare se menţiona că Anne Boleyn nutrea gândul unui atentat la viaţa lui Henric al VIII-lea,

dar esenţial era să se dovedească infidelitatea ei conjugală, încălcarea principiilor morale. La porunca regelui, Cranmer a vizitat-o pe condamnată şi a discutat cu ea între patru ochi, conţinutul discuţiei rămânând secret. A doua zi, însă, arhiepiscopul Cranmer a prezidat tribunalului ecleziastic, care a declarat nulă căsătoria dintre Henric şi Anne. După cum a explicat Cranmer, regina i-a adus la cunoştinţă nişte lucruri care l-au convins că această căsătorie nu poate fi o adevărată uniune conjugală. Istoricii au încercat de mult să ghicească ce se ascundea sub aceste cuvinte ale arhiepiscopului. Unii au considerat că Anne ar fi mărturisit atunci că înainte de a deveni soţia – regelui ar mai fi fost căsătorită. Este însă posibilă şi altă presupunere, şi anume că regina şi-ar fi mărturisit ataşamentul faţă de vechea credinţă, devenind în ochii lui Cranmer o „vrăjitoare”, nedemnă nu numai de a fi soţia monarhului, dar şi de a mai trăi. Regina a fost executată la 19 mai – în al 28-lea an de domnie al lui Henric al VIII-lea.

M. Murray este de părere că soarta care o aştepta pe Anne era dinainte cunoscută nu numai de ea însăşi, dar şi de Caterina de Aragón, de ministrul principal Wolsey şi de cancelarul Thomas More, care au prezis cu câţiva ani înainte moartea celei de-a doua soţii a regelui.

Cum se ştie, după moartea Annei Henric s-a căsătorit cu Jane Seymour, care a murit la o naştere. Locul ei a fost luat de Anna de Clèves, iar aceasta a fost înlocuită de Caterina Howard, rudă apropiată a Annei Boleyn, tot dintr-o familie „de sacrificiu”. Şi aceasta a fost acuzată de infidelitate, numai că în timpul pregătirii procesului s-a ţinut seamă de greşelile făcute la întocmirea actului de acuzare împotriva Annei Eoleyn, şi au fost înlăturate contradicţiile flagrante. Procesul Caterinci şi execuţia ei au avut loc când regele avea 49 ani – din nou un număr divizibil cu 7. Soarta Caterinei Howard a fost o copie fidelă a celei hărăzită cu câţiva ani în urmă Annei Boleyn. M. Murray enumeră o serie de evenimente absolut identice din viaţa acestor două victime ale lui Henric al VIII-lea:

ambele regine au aparţinut unor familii „de sacrificiu”; au fost domnişoarele de onoare ale „precedentei” soţii a regelui; s-au căsătorit după divorţul regelui; nu au existat niciun fel de date cu privire la viaţa lor „desfrânată” atâta timp cât nu a fost nevoie de o jertfă expiatoare; în ambele cazuri cercetările au fost începute de Consiliul privat; regele a primit informaţii confidenţiale despre soţia sa; regele a părăsit în taină palatul Hampton-Court, după care regina a fost arestată sub acuzaţia de infidelitate conjugală; au fost judecaţi şi complicii, dintre care unul a „mărturisit”; au fost condamnate în mod special rudele apropiate ale acuzatei (fratele Annei Boleyn; lady Rochford în procesul Caterinei Howard); judecata a fost făcută de parlament; regina a respins principala acuzaţie; au fost executaţi complicii; execuţia reginei a fost fixată pentru luna de sacrificiu; condamnata a acceptat moartea cu calm, declarându-se nevinovată şi convinsă că va ajunge în ceruri; doamnele de la curte au însoţit-o pe regină până la eşafod, iar după execuţie au luat corpul şi capul tăiat; la primirea veştii că execuţia a avut loc, regele a manifestat o mare bucurie; zvonurile au susţinut că acuzaţiile au fost plăsmuite.

În afară de cifra 7, după M. Murray i se atribuia semnificaţie magică şi cifrei 13 (Domnul şi cei 12 apostoli ai săi; în treacăt fie zis, rămâne neînţeles de ce această viziune creştină trebuia să-i călăuzească pe adepţii unui cult păgân). În multe acţiuni politice importante, apreciază cercetătoarea, au acţionat grupuri alcătuite din 13 persoane sau divizibile cu acest număr. Participanţii la diverse comploturi, cavalerii Ordinului jaretierei, membrii Consiliului privat care au judecat-o pe Anne Boleyn alcătuiau ori un grup din 13 persoane, ori un număr divizibil cu această cifră. La fel stăteau lucrurile şi cu participanţii la sabatul vrăjitoarelor.

M. Murray încearcă o explicaţie asemănătoare şi pentru multe alte procese politice din a doua jumătate a se –, colului al XVI-lea şi prima jumătate a secolului al XVII-lea, ba chiar şi procesului lui Carol I, care a fost decapitat

în timpul revoluţiei engleze pe baza sentinţei parlamentului ca „tiran, trădător –, asasin şi duşman al statului”. Este adevărat că în acest din urmă caz M. Murray exprimă unele îndoieli, dar numai pentru că regele Carol a fost executat în al 48-lea an de viaţă – cifră care nu este divizibilă cu 7. Pe de altă parte, Cromwell, şeful de fapt al statului, împlinise atunci 49 de ani, şi s-ar putea ca de data asta regele să fi jucat rolul de „locţiitor”. Chiar şi moartea lui Carol al II-lea în 1685, de apoplexie, a fost, după cum apreciază M. Murray, o formă de jertfă expiatoare.

Acest Carol s-a îmbolnăvit la 2 februarie, zi de sacrificiu, dar agonia a continuat până la 6 februarie. Pe patul de moarte regele a pronunţat celebra frază prin care se scuza că a folosit prea mult timp pentru a muri. El a murit în al 35-lea an de domnie (din nou un număr divizibil cu 7), regaliştii considerând că a domnit din momentul execuţiei lui Carol I, respectiv din ziua de 30 ianuarie 1649. Ş.a.m.d.

Calculele aritmetice ale lui M. Murray conţin numeroase erori. Bineînţeles însă că principala slăbiciune a argumentaţiei ei nu stă în aceste erori. Argumentele ei rămân suspendate în aer din simplul motiv că izvoarele nu oferă nici măcar o singură dovadă directă a dăinuirii cultului păgân sau, cu atât mai puţin, a obiceiului de a aduce jertfe umane zeului fertilităţii. Or, indiciile pe care încearcă să le descopere M. Murray pot fi uşor explicate şi fără teoria ei. Mărturisirile „vrăjitoarelor” smulse prin tortură nu sunt o dovadă. Cât priveşte însă recunoaşterea divinităţii puterii regale şi a exponentului ei, înzestrarea monarhului cu puteri supranaturale de vindecare a bolilor prin atingere cu mâna şi altele asemănătoare, aceste superstiţii se înscriu organic în creştinismul medieval, în ciuda originii lor parţial păgâneşti. Fiecare execuţie evocată de M. Murray a avut propria ei cauză; comportamentul acuzaţilor la proces şi pe eşafod era determinat de motive care variau în funcţie de ataşamentul faţă de „cultul Dianci”.

Tortura şi autoinculparea erau principalele mijloace de ticluire a „dovezilor” despre existenţa cultului vrăjitoarelor. Există mărturii din belşug că monotonia depoziţiilor făcute de acuzaţi era determinată de monotonia riguroasă a întrebărilor puse şi de înţelegerea de către victime a ce fel de răspunsuri erau aşteptate de judecători şi călăi. Verificarea surselor folosite de M. Murray a relevat că citatele ei au selectat doar detaliile „verosimile” ale sabatului, omiţându-se cu grijă „recunoaşterile” acuzatelor că ar fi născut de la Diavol broaşte şi şerpi etc 21. (Ca o compensaţie pentru aceste omisiuni, M. Murray îl delectează pe cititor cu afirmaţii cum că până şi horele copiilor şi valsul, care a cuprins victorios toată ţările, îşi au sorgintea în dansurile de la sabat…)

Prin urmare, nicăieri nu au fost găsite indicii materiale convingătoare ale practicării cultului vrăjitoarelor, în acest sens, cea mai bună dovadă a inconsistenţei principalei aserţiuni a lui M. Murray o constituie raportul lui Alonso Salazar de Frias, membru al Consiliului suprem al Inchiziţiei spaniole. Inchizitorul a fost trimis din Madrid la Logroño, după un mare autodafe organizat acolo, pentru a cerceta împrejurările cazului. Salazar a prezentat un raport de 5.000 (cinci mii!) de pagini cu interogatoriile a 1 802 „vrăjitoare” şi vrăjitori” care şi-au recunoscut vina şi au fost iertaţi. 81 de vrăjitoare nu şi-au recunoscut vina; după opinia inchizitorului, restul ar fi făcut la fel dacă ar fi crezut în promisiunile lui şi nu s-ar fi temut că li se va aduce din nou acuzaţia de erezie.

Încă înainte cu trei secole de apariţia cărţii lui Murray, combătând parcă argumentele acesteia, Salazar nega posibilitatea ca vrăjitoarele să se adune la sabat umblând pe jos. Secretarii lui Salazar au stat de veghe în locul unde 6-ar fi ţinut întrunirile nocturne, şi nu au văzut acolo nici oameni, nici duhuri rele. Inchizitorul a ajuns la concluzia că multe mărturisiri, îndeosebi ale copiilor, se datorează unor minţi slabe. El descrie amănunţit cum erau

smulse mărturisirile false şi, pe baza unei noi anchete personal”, dovedeşte falsitatea lor. Iar un membru al Supremei era tocmai persoana care putea obţine informaţii din prima mină. Indiferent de mobilurile politice care l-au generat, raportul acestui inchizitor respinge în întregime ipoteza susţinută de Murray. În pofida atributelor aparent ştiinţifice, această teorie este tot o colecţie de născociri ca şi minutele proceselor de vrăjitorie care au constituit principala sursă a cărţilor lui M. Murray despre „cultul vrăjitoriei în Europa occidentală”.

Cu numai vreo zece ani în urmă, teoria lui Murray era încă susţinută de mulţi cercetători influenţi. În ultimii ani, polemica în jurul acestei teorii a continuat, atrăgând istorici, antropologi, psihologi, filosofi. H. Trevor-Roper a apreciat opiniile lui M. Murray ca simple aberaţii. L-a contrazis A. Macfarlane, care crede că M. Murray avea dreptate, insistând asupra necesităţii „de a privi acuzaţiile ca ceva mai mult decât o superstiţie pătrunsă de intoleranţă” 22.

ÎNCEPUTUL ISTERIEI

Ţ

Un rol important a avut confruntarea, întru totul reală; dintre catolicism şi Reformă, luptă ideologică şi politică ce s-a extins în scurt timp şi în sfera relaţiilor internaţionale şi a cărei soluţie a fost căutată timp de un secol şi jumătate pe cale militară. În această ordine de idei, merită să dăm atenţie pretenţiilor pe care fantezia unor contemporani le atribuia stăpânului infernului în domeniul politicii externe. Un exemplu este *Tragica istorie a doctorului Faust* datorată penei lui Christopher Marlowe, contemporan remarcabil al lui Shakespeare. În piesa lui Marlowe, Faust îşi declară deschis intenţia de a folosi puterea pe care o va obţine din partea Diavolului pentru a rezolva în favoarea protestanţilor. (şi a sa) conflictul cu contrareforma:

…Pe *soldaţi*
Să-i jefuiesc de toată prada lor.

Să-l izgonesc pe ducele de Parma Din ţara mea şi să domnesc doar eu Pe tot cuprinsul ei. Pentru războaie Voi pune duhurile să născocească Maşini cu mult mai minunate Decât acea corabie cu flăcări Care-a zvârlit în aer podul din Antwerp.

În alt loc Faust afirmă tot aşa de răspicat 3

Şi sugrumând strâmtoarea Gibraltar Din Spania şi Africa să fac

Coroanei mele un supus pământ;

Iar imperialul potentat german

Nu va trăi decât prin vrerea mea 23.

Identificarea papei de la Roma cu Antihristlucru obişnuit la protestanţi începând cu Luther şi Calvin, devenise, de pildă în Anglia, un fel de punct de vedere oficial al Bisericii anglicane de stat. Transformarea confruntării ideologice într-un conflict internaţional, care a generat victime incalculabile şi a fost însoţit de interminabile represiuni sângeroase, determina acea stare febrilă a conştiinţei sociale-ce favoriza în mod deosebit o tot mai mare răspândâre a propagandei demonologice şi a persecuţiilor sub acuzaţia de vrăjitorie. Menţionăm că persecuţiile în masă împotriva vrăjitoarelor coincid cronologic – în măsura în care acest lucru este în genere posibil în planul fenomenelor sociale – tocmai cu aceste confruntări, desfăşurate aproximativ în perioada 1520 – 1641! Ele au început să se intensifice în jumătatea de secol în care s-au maturizat condiţiile pentru conflict şi au slăbit rapid, până şi-au pierdut orice importanţă, în următorii 50 de ani. Pot fi constatate multe coincidenţe semnificative între evoluţia conflictului-şi aceea a persecuţiilor. Între anii 1400 şi 1560, adică într-un interval de peste un secol şi jumătate, în sud-vestul Germaniei, devenit mai târziu centrul celor mai crunte persecuţii, au fost executate 88 de persoane. Prima mare „vânătoare de vrăjitoare” a început aici în 1562 – aproximativ după 40 de ani de la declanşarea conflictului, iar ultima s-a desfăşurat în perioada 1662 – 1665; în unele regiuni ea s-a prelungit până în 1684. deci s-a încheiat la aproape 40 de ani după încetarea acestui

conflict 2/.

Cele mai cumplite persecuţii au avut loc în Germania, îndeosebi în regiunile care constituiau arena luptei dintre tabăra catolică şi cea protestantă. Este vorba, între altele, de regiunile renane. Sunt suficiente câteva exemple. După estimările contemporanilor, din anul 1500 şi până 1600 în ducatul Braunschweig au fost arşi zilnic în medie 10 oameni. În satele din jurul Trierului mai rămăseseră în viaţă în 1586 doar două femei. În 1589, în oraşul Quedlinburg din Saxonia, de 12.000 de locuitori, au fost arşi într-o singură zi 133 de oameni. La Bamberg, episcopul Johann Georg II Fuchs von Domheim a trimis pe rug, între anii 1623 şi 1631, sute de vrăjitoare, până când a fost izgonit din posesiunile sale de trupele suedeze. Prinţulepiscop de Würzburg, Filipp Adolf von Ehrenberg, a ars pe rug 900 de oameni, între care un nepot de-al său şi 19 preoţi catolici. În orăşelul Meltenburg (din apropiere de Mainz), cu 3.000 de locuitori, între anii 1626 şi 1629 au fost executate 56 de vrăjitoare, la Burgstädt (2000 de locuitori) au avut loc 77 de execuţii, în micul sat Eichenbuse – 19 ş.a.m.d.

Prigoana s-a extins în Alsacia, Lorena şi provinciile învecinate ale Franţei. În statele protestante, în Elveţia şi în principatele germane persecuţiile au luat aceeaşi amploare înspăimântătoare. În Geneva calvină numai în anul 1542 au fost arse pe rug 500 de vrăjitoare. Bineînţeles, „vânătoarea de vrăjitoare” s-a răspândit şi în regiuni îndepărtate de principalele bătălii ale îndelungatului conflict, iar puritanii au extins prigoana şi în coloniile englezeşti din Lumea Nouă. Dar epicentrul conflictului coincidea exact cu epicentrul prigoanei.

În ultimul timp cercetătorii occidentali au încercat să prezinte procesele de vrăjitorie ca tendinţă a societăţii de a-şi defini temeiurile şi caracterul moral, ca rezultat al atitudinii faţă de puterea politică în epoca Renaşterii, ca exercitare a unor importante funcţii sociale etc. 25. S-a formulat părerea că persecuţiile au fost o expresie a dorinţei claselor dominante de a înăbuşi protestul maselor

populare, care luase forma mesianismului religios, de a prezenta Biserica şi statul ca apărători reali ai societăţii împotriva oştirilor-vrăjmaşe. Este semnificativ că majoritatea victimelor aparţineau păturilor sociale de jos. După cum scria un autor american, este important să se stabilească nu de ce vârfurile societăţii erau „obsedate de nimicirea vrăjitoriei, ci mai curând de ce erau obsedate de înfiinţarea ei" 26. La această observaţie întemeiată trebuie adăugat, totuşi, că lucrurile erau adeseori mai complicate, că de arma persecuţiei s-au folosit nu numai cercurile reacţionare ale societăţii, dar şi cele progresiste pentru acea epocă.

Procesele vrăjitoarelor pot fi privite şi ca manifestări ale isteriei sociale (acest lucru este propus, bunăoară, de H. Trevor-Roper *T*), dar cu condiţia definirii cât de cât exacte a conţinutului acestei noţiuni atât de vagi. Indeterminarea ei permite, de pildă autorilor conservatori, să se interpreteze tendenţios acţiunile maselor populare în perioadele de criză revoluţionară, să se pună seninul egalităţii între „isterie" şi manifestările luptei de clasă, ale violenţei populare împotriva exploatatorilor. Prezentarea falsă de către oamenii de ştiinţă burghezi a mişcărilor populare ca isterie de masă îşi are sorgintea chiar într-o isterie reală, dar reacţionară, aţâţată de clasele conducătoare pentru a-şi realiza scopurile lor egoiste. Eliberată însă de o asemenea interpretare, noţiunea de „isterie socială" se vădeşte aplicabilă doar unor acţiuni ale anumitor grupuri sociale, acţiuni evident iraţionale din punctul de vedere al intereselor lor de clasă. Această isterie se va dovedi la» originea oricărei forme de teroare politică împotriva unui duşman vizibil neprimejdios sau imaginar, cum puteau fi „vrăjitoarele" din secolele al XVI-lea şi al Xyil-lea, minorităţile religioase sau naţionale, vădit neputincioase, rămăşiţele păturilor sociale învinse şi înlăturate complet de pe scena istoriei, purtătorii unor concepţii ideologice care nu ameninţau direct şi nici măcar indirect bazele orânduirii existente etc.

Dar, calificând iraţionale scopurile declarate ale

acestei prigoane, se poate aprecia că inspiratorii ei nu au avut în genere motive raţionale pentru „vânătoarea de vrăjitoare”? Dementa şi-a avut sistemul ei, o bază pe deplin raţională, deşi, fireşte, departe de a fi înţeleasă de toţi prigonitorii. Teroarea declanşată în timpul „isteriei” era îndreptată nu numai şi nu atât împotriva grupului care constituia obiectul ei cât împotriva masei populaţiei, devenea un mijloc de a o menţine în supunere prin participarea la prigoană ca şi prin intensificarea în această atmosferă a influenţei ideologice a claselor dominante. Condiţiile în care chiar şi un participant activ la prigoană putea deveni în ziua următoare victimă, când criteriile de vvinovăţie” deveneau extrem de labile erau menite să asigure în perioadele de criză o supunere oarbă, care în vremurile „obişnuite”, liniştite, era garantată de obişnuinţa supunerii faţă de autoritatea puterii supreme, de forţa aparatului de stat. Din moment ce oricine, până la judecătorii recalcitranţi, putea fi declarat complice al Satanei, „vânătoarea de vrăjitoare” corespundea în acest sens pe deplin intereselor cercurilor conducătoare din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea.

Ideologia lumii feudale, climatul social-psihologic ai epocii au stimulat şi apariţia altor forme de isterie în masă (de exemplu, panica legată de aşteptarea sfârşitului lumii în diferite regiuni ale Germaniei în 1524, 1533, 1534; sub influenţa celei din 1524 a căzut însuşi împăratul Carol al V-lea). Evident, aceleaşi cauze au contribuit şi la ascuţirea conflictului dintre ştiinţă şi religie, care a dus la o serie de procese împotriva oamenilor de ştiinţă. Este suficient să le amintim pe cele mai cunoscute: procesele lui Giordano Bruno şi Galileo Galilei. Inchizitorii l-au acuzat pe Galilei că prezenta ipoteza lui Copernic, utilă pentru calculele astronomice, ca adevăr obiectiv. Pentru judecători adevărul obiectiv îl reprezentau uneltirile vrăjitoarelor şi sabatul. De aceea istoricul catolic P. Daniel-Rops contrazice realitatea când îi dojeneşte cu blândeţe pe inchizitori doar pentru nepriceperea de a explica „în ce fel poate fi pusă de acord teologia cu ştiinţa” 28. Declarând în

noiembrie 1979 greşită sentinţa inchiziţiei în cazul lui Galilei, papa Ioan Paul II şi-a exprimat speranţa că acest lucru va contribui la „o înţelegere rodnică între ştiinţă şi religie…”

Cum am mai arătat, isteria în masă, care îşi găsea expresie în procesele vrăjitoarelor, coincide cronologic întocmai cu conflictul dintre protestantism şi contrareformă din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea. Aceasta ne face să ne întrebăm dacă nu există aceeaşi legătură şi în alte epoci. Este suficient să ne punem această întrebare pentru ca răspunsul să devină evident. Această coincidenţă apare clar în toate conflictele similare. Întrucât este vorba de istoria modernă şi contemporană, ea se manifestă deosebit de evident în perioadele când s-a încercat soluţionarea conflictului pe cale militară ori s-au făcut pregătiri în acest sens. Exemplele sunt numeroase – începând cu Vandeea din timpul Marii revoluţii franceze şi până la cel de al treilea Reich nazist ori S.U.A. în perioada „războiului rece” şi a dezmăţului mccarthismului. La aceasta ar trebui să mediteze oamenii de ştiinţă occidentali care caută originile „nebuniei în masă” „şi „isteriei sociale” în multe privinţe similare cu ceea ce au avut de suferit oamenii din multe ţări şi în secolul nostru, al XX-lea.

Prigoana a început să slăbească spre sfârşitul celei de a doua treimi a secolului al XVII-lea. În această perioadă a început să fie luat în seamă şi glasul adversarilor prigoanei, îndeosebi al lui Friedrich Spee. Celebra lui carte *Studiu de avertizare privind procesele de vrăjitorie* a fost tipărită iniţial anonim, numele autorului devenind cunoscut abia la începutul secolului al XVIII-lea (în 1731 o nouă ediţie a cărţii lui Spec a apărut cu numele lui, având aprobarea cenzurii Ordinului iezuit). v.

Cea mai semnificativă lucrare din a doua jumătate a secolului al XVII-lea împotriva „vânătorii de vrăjitoare” a fost *Lumea vrăjită* a preotului Baltazar Becker din Amsterdam, al cărei prim volum a apărut în 1691, iar cel de al doilea în 1693. Ca şi predecesorii săi, Becker nu nega

existenţa Diavolului, lucru de care îl acuzau demonologii (inclusiv sinodul bisericii reformate olandeze, care l-a destituit pe autorul *Lumii vrăjite* din funcţia de predicator). Becker îl lipsea însă pe prinţul infernului de capacitatea de a interveni în treburile pământeşti. Despre Diavol, afirma Becker, cunoaştem doar atât cât se spune în Sfânta scriptură. De aici urma însă concluzia: niciodată n-au flexistat şi nu există nici vrăjitori şi nici vrăjitoare, toate sentinţele capitale pronunţate în nenumăratele procese de vrăjitorie au fost simple asasinate judiciare. De fapt, credinţa în vrăjitorie dispăruse deja la oamenii instruiţi, din generaţia cărora făcea parte Becker. Totuşi, ei îşi formulau foarte prudent poziţia. Astfel, cunoscutul scriitor englez Addison remarca la începutul secolului al XVIII-lea că, după părerea sa, ar exista ceva în genul vrăjitoriei, dar nu se poate da crezare oricărei acuzaţii de practicare a vrăjitoriei. Becker, rămânând de asemenea inconsecvent, a mers mai departe. De aceea, nu este de mirare că, negând categoric existenţa vrăjitoarei, el a produs o puternică impresie. În curând au apărut ediţiile germană, franţuzească şi englezească ale primului volum al *Lumii vrăjite*.

În ciuda înverşunării clericilor, Becker a găsit înţelegere la cercurile burgheze influente din Amsterdam. Chiar şi după înlăturarea lui din postul de predicator, primăria oraşului a continuat să-i plătească leafă, iar mai târziu pensie văduvei lui. Becker a decedat în 1698. La cererea lui, au fost consemnate convorbirile purtate cu fiul şi prietenii puţin înainte de moarte. Aceste materiale au fost publicate imediat, după cum se menţiona în titlu, pentru a „preîntâmpina zvonurile false”. Căci mulţi duşmani ai lui Becker sau pur şi simplu curioşi aşteptau clipa morţii sale considerând că Diavolul va apărea negreşit pentru a-l lua în focul iadului pe acela care a cutezat-să-i nege puterea. Studii recente relevă că influenţa cărţii lui Becker în afara Ţărilor de Jos a fost mai mică decât au crezut istoricii înainte.

Fără îndoială, cauza mărturisirilor majorităţii

vrăjitoarelor a fost tortura. După opinia istoricilor liberali ai Inchiziţiei din secolul trecut, inclusiv a celui mai important dintre ei, C. Lys, aplicarea torturii pe scară largă în secolul al XVI-lea a stat la baza proceselor de vrăjitorie, iar desfiinţarea torturii a dus la încetarea acestor procese. Această teză conţine o mare parte de adevăr, dar nu tot adevărul. După cum se ştie, în Anglia mărturisirile în procesele de vrăjitorie se făceau frecvent fără aplicarea torturii29. În Prusia tortura a fost mult îngrădită în 1714 şi desfiinţată în 1740, dar încă o lege din 1727 interzicea în mod expres să se dea crezare oricăror afirmaţii referitoare la pactul cu Diavolul, zborurile la sabat etc. Evident că această lege legaliza cu întârziere o practică deja statornicită. În Bavaria, persecutarea vrăjitoarelor a fost sistată la mijlocul secolului al XVIII-lea, iar tortura – abia în 1806. Acestea sunt doar exemple izolate. Neîncrederea în mărturisirile de practicare a vrăjitoriei obţinute prin tortură au contribuit la dispariţia ei mai mult decât interzicerea torturii la sistarea proceselor împotriva vrăjitoarelor.

Schimbarea treptată a atitudinii judecătorilor s-a produs la început în forme obişnuite. De exemplu, se exprimau îndoieli dacă nu cumva persecutarea vrăjitoarelor era urmarea unui vicleşug al Diavolului. Mai târziu a început să fie admisă iresponsabilitatea acuzaţilor: nenorocirile nu sunt o urmare a vrăjitoriei, ci a providenţei. Punerea farmecelor în seama acuzaţilor a început să fie. socotită superstiţie sau mistificare. Dar trecerea de la pedeapsa pentru vrăjitorie la condamnarea pentru acuzaţii de practicare a vrăjitoriei nu s-a produs până la urmă – cel puţin în Germania. Într-un discurs ţinut în 1766 la Academia Bavareză din München, preotul F. Streşinger explica: „A nega existenţa Diavolului înseamnă lipsă de credinţă; a-i atribui prea puţină putere-erezie; a-i atribui prea multă putere – superstiţie”.

Procesele de vrăjitorie au încetat ca urmare a secularizării ideologiei şi a progresului rapid al ştiinţelor naturii, numit de unii cercetători „revoluţie ştiinţifică”

fenomene determinate de întreaga evoluţie socială. Dacă în secolul al XVI-lea demonologia mai putea avea vreo tangenţă cu ştiinţa neoplatonicienilor despre „influenţa unor spirite invizibile, ea nu se mai putea găsi în compatibilitate cu mecanica secolului al XVII-lea, cu convingerea că până şi accidentele sunt atât de departe de a avea ceva comun cu „ochiul rău" incit pot fi prezise cu ajutorul teoriei probabilităţilor. În secolul al XVIII-lea demonologia s-a menţinut doar ca o rămăşiţă. Desigur, încercările de a intra în legătură cu prinţul întunericului n-au contenit, dar au început să capete tot mai mult caracter de capriciu şi modă pentru ocultism. Când, la începutul secolului al XVIII-lea, mareşalul de Richelieu, fiind ambasador pe lângă împăra –, tul de la Viena, s-a hotărât să se acrediteze în acelaşi timp şi pe lângă împăratul infernului, acest lucru a dat naştere la Paris doar la cuplete ironice 30.

Ambasadorul nostru Richelieu La Viena cată dulce înspre drac.

Smeritse-nchină către el şi e Al lui supus, prieten şi ortac;

Căci seniorul s-*a-nvoit cu el*

Şi toate bine-i merg de-atunci – la fel.

Cină ca patron îl ai pe Necurat.

Succesul ţi-e precis asigurat.

Este adevărat că nici în secolul al XVIII-lea ideologia avansată a luminismului n-a împiedicat creşterea interesului pentru astrologie, alchimie, magie. Dar acest interes nu-a mai răsfrânt în sfera vieţii politice. Dezvoltarea luptei de clasă şi a gândirii sociale nu mai era încătuşată de carapacea religiei. Secularizarea societăţii, a luptei ideologice a dus la dispariţia imboldurilor pentru „vânătoarea de vrăjitoare", care nu mai constituia un mijloc eficace de realizare a obiectivelor politice.

În ultimă analiză, procesele de vrăjitorie din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea au fost o consecinţă a condiţiilor politice şi a formelor ideologice generate în epocă de lupta dintre orânduirea feudală şi cea burgheză, care avea să-i ia

locul. Ele au încetat odată cu dispariţia acestor condiţii şi forme de luptă. „În aceeaşi perioadă în care – scria Marx – în Anglia vrăjitoarele, nu mai erau arse pe rug, au început să fie spânzuraţi falsificatorii de bancnote” 31.

...În 1749, la Würzburg a fost arsă pe rug călugăriţa Maria Renata, ăcuz. aţa de vrăjitorie. În 1775, în Polonia au fost spânzurate nouă vrăjitoare. Iar pentru ultima oară în Europa a fost arsă pe rug o „vrăjitoare” pe baza unei sentinţe judiciare peste 10 ani, respectiv în 1785 în Elveţia, Dar şi după aceasta în diferite ţări, numeroase femei, sua.

pectate de practicarea magiei negre, au căzut victimă linşajului.

Dar procesele vrăjitoarelor nu aparţin numai istoriei. M. Murray îndemna să se dea crezare mărturisirilor făcută de acuzate. Iar în 1975 teologul olandez Van Dam declara, în cartea sa *Despre rolul demonilor în istorie şi în epoca contemporană* că nebunia vrăjitoriei şi procesele vrăjitoarelor au fost o invenţie a Diavolului, „o victorie a Satanei asupra spiritului vest-european”. (Nu este evident că prinţul întunericului nu ar fi admis niciodată să fie judecaţi adevăraţii lui slujitori?) După opinia lui Van Dam, sentimentul ruşinii pentru aceste procese a determinat societatea să cadă în raţionalism, să nege existenţa Diavolului şi a demonilor. Aceasta i-a permis Satanei să obţină „a doua victorie asupra spiritului european...” 32. Trebuie recunoscut că această „victorie” a fost destul de incompletă, atât în Europa occidentală cât şi în S.U.A., unde, după cum atestă datele Institutului Harris, care se ocupă de testarea opiniei publice, 53% din Americanii anchetaţi sunt convinşi de existenţa Diavolului. După cum mărturiseşte cunoscutul istoric E. Le Roy Ladurie în monografia *Ţăranii din Languedoc* (1966), chiar şi în zilele noastre locuitorii unor regiuni rurale din Franţa mai cred în sabatul vrăjitoarelor.

În ce priveşte poziţia Bisericii catolice, Vaticanul a respins hotărât încercările unor teologi liberali de a atenua nuanţele istorisirilor despre uneltirile prinţului

întunericului. Papa Paul VI declara la 15 septembrie 1972 că Satana este „o făptură spirituală vie, care seamănă desfrâul şi este ea însăşi desfrânată; o realitate îngrozitoare, înspăimântătoare, dar misterioasă şi generatoare de teamă”. Aceste cuvinte ar fi putut foarte bine fi rostite şi în toiul „vânătorii de vrăjitoare” de acum patru sute de ani.

Ancien régime

ROADELE LUMINĂRII ABSOLUTISMULUI

Secolul al XVIII-lea marchează începutul istoriei poliţiei politice contemporane. Deşi în capitolele precedenta s-a vorbit deja despre poliţia lui Henric al VIII-lea, a Elizabetei I s-au a cardinalului Richelieu, acestea erau mai curând o reţea de informatori secreţi, un serviciu de informaţii şi contrainformaţii ale cărui acţiuni erau îndreptate mai cu seamă împotriva anumitor grupări de adversari ai guvernului: curteni intriganţi sau magnaţi feudali nemulţumiţi, preoţi ai cultelor nerecunoscute sau agenţi ai unor puteri străine. Restul rămânea de obicei în grija autorităţilor municipale şi provinciale. Spionul a apărut cu secole înaintea detectivului. Organele de justiţie chemate să pedepsească infracţiunile penale se transformau la nevoie în instrumente de reprimare a adversarilor politici.

Închisoarea Newgate, care a fost timp de secole o închisoare deosebit de sigură pentru criminalii de drept comun, în prima jumătate a secolului al XVI-lea a început să se umple cu arestaţi politici, îndeosebi cu persoane care nu erau de acord cu politica religioasă a guvernului. Schimbarea monarhilor şi a religiei oficiale nu era întotdeauna urmată de înlocuirea administraţiei închisorilor, care pur şi simplu îşi fixa noi ţinte pentru actele de violenţă şi şantaj.

Moştenită din timpurile fărâmiţării feudale şi abia controlată de reprezentanţii guvernului central, acumularea haotică a vechilor organe locale, cu atribuţii şi funcţii care se suprapuneau, călăuzite de tot felul de obiceiuri locale, le reducea, desigur, eficienţa ca elemente

constitutive ale aparatului poliţienesc al statului absolutist şi al celui burghez incipient. Abia în secolul al XVIII-lea monarhiile absolutiste, aflate în stadiul de dezvoltare care a căpătat denumirea de absolutism luminat, îşi creează un aparat administrativ centralizat, din care face parte inalienabilă poliţia în general şi poliţia politică în special. În această privinţă statul burghez timpuriu din Anglia rămăsese în urma monarhiilor continentale. Pentru a se asigura împotriva unor tentative de restaurare a absolutismului, burghezia engleză a preferat să nu urmeze calea lărgirii atribuţiilor guvernului central, ci pe aceea a imprimării unui conţinut nou, pur burghez vechilor organe ale administraţiei locale şi a adaptării acestora la nevoile ei. Chiar de la apariţia ei în Europa continentală, poliţia & reflectat tendinţa monarhiei absolutiste de a institui un control riguros, o tutelă asupra tuturor supuşilor săi.

Riguros vorbind, poliţia criminală şi cea politică nu erau separate. Începutul a fost făcut în Franţa. După cuvintele cunoscutului scriitor şi critic Boileau, la Paris, care, în anii ’60 ai secolului al XVII-lea număra cam o jumătate de milion de locuitori, seara „hoţii puneau imediat stăpânire pe oraş. În comparaţie cu Parisul, pădurea cea mai sălbatică şi mai pustie părea un loc sigur”. Postul de general locotenent al poliţiei a fost creat în 1667. Ludovic al XIV-lea l-a numit în acest post pe Nicolas de la Reyny, care provenea din păturile de jos ale „nobilimii mantiei”, necunoscut cercurilor largi ale populaţiei. El a devenit în scurt timp o persoană importantă în stat, influenţa lui bazându-se nu numai pe aparatul poliţienesc pe care l-a creat, ci şi pe largi împuterniciri, ale căror limite erau vag conturate. Curiozitatea şi grija părintească pentru supuşi a guvernelor absolutismului luminat, dorinţa de a le cunoaşte toate laturile vieţii păreau să nu aibă limite şi, cu trecerea anilor, creşteau tot mai mult. În timpul lui Ludovic al XV-lea chiar şi matroanele caselor de toleranţă erau obligate să transmită zilnic poliţiei listele clienţilor şi diferite informaţii referitoare la ei. O atenţie deosebită era

acordată curtenilor, clericilor şi diplomaţilor străini.

Pe de altă parte, poliţia nu a putut împiedica apariţia marilor organizaţii criminale. Este suficient să amintim banda lui Cartouche, care la începutul secolului al

XVIII-lea a acţionat vreme îndelungată nestingherit la Paris. De lichidarea ei s-a ocupat însuşi guvernul regentului Franţei, ducele Philippe d'Orléans.

Cam în aceiaşi ani a luat fiinţă organizaţia criminală din Anglia, care împărţise întreaga ţară în districte concesionate unei bande ce avea grupe specializate în prădarea bisericilor, tâlhărie la drumul mare, hoţie în târguri, falsificarea bijuteriilor, întreţinerea unei întregi reţele de depozite unde se păstrau bunurile prădate înainte de a fi vândute achizitorilor londonezi sau expediate prin contrabandă cu propriile corăbii pentru a fi vândute în Olanda. (Toate aceste amănunte au ieşit la iveală la procesul unui oarecare Ionathan Wild în 1725.)

Dar şi poliţia secretă lua o amploare din ce în ce mai mare în Europa. Directorul poliţiei regale din Berlin a fost numit în 1742. Centralizarea poliţiei în posesiunile habsburgilor austrieci a început în 1749. În 1751 a fost creat postul de comisar al poliţiei din Viena şi Austria Inferioară, folosindu-se cu această ocazie şi experiânţa franţuzească. Iar în februarie 1789, procedând la reforme, în spiritul absolutismului luminat, împăratul Iosif al II-lea a înfiinţat ministerul poliţiei, în frunte cu contele Pergenh Mina poliţiei secrete începe acum să se simtă aproape în toate procesele care aveau substrat politic.

O variantă a proceselor politice au devenit procesele demnitarilor potriviţi a fi făcuţi ţapi ispăşitori pentru greşeli militare sau diplomatice. De războiul de şapte ani (1756 – 1763) sunt legate două dintre cele mai cunoscuta procese de acest fel. La 14 martie 1757 a fost împuşcat, la bordul unei corăbii militare, amiralul John Bing, acuzat de laşitate în faţa inamicului. Această acuzaţie a fost respinsă de tribunal, care însă l-a condamnat pe amiral la moarte pentru că în bătălia de la Minorca, din 20 mai 1756, nu a făcut tot ce era posibil pentru distrugerea flotei franceze

inamice. Acuzaţia era cu atât mai neîntemeiată cu cât Bing luptase împotriva unor forţe superioare. Însuşi. tribunalul care a pronunţat sentinţa a făcut demersuri pentru graţierea amiralului; i s-a alăturat Camera Comunelor, care adoptat o lege specială. Dar proiectul a fost respins de Camera Lorzilor, unde predominau oamenii primului ministru, ducele Newcastle. Un caracter asemănător a avut şi procesul contelui Lally-Tollendal, guvernatorul posesiunilor franceze din India, acaparate în cea mai mare parte de englezi. Vina pentru insucces a fost aruncată asupra lui Lally, care pe baza sentinţei tribunalului a fost executat în 1766.

În funcţie de atmosfera din societate, procesul căpăta o faimă răsunătoare, uneori europeană, care nu corespundea întotdeauna importanţei politice reale a cazului. O asemenea rezonanţă a căpătat în toiul războiului de şapte ani cazul Calas.

La 13 septembrie 1761, în magazinul negustorului Jean Calas (de 64 de ani) din Toulouse, de religie protestantă, a fost găsit spânzurat fiul său Marc-Antoine. Clerul local, nelăsând să-i scape ocazia de a aţâţa fanatismul, începu să afirme că Marc-Antoine a fost omorât de rude, care încercaseră să-l împiedice să treacă la catolicism. S-au răspândit zvonuri că protestanţii pun la cale masacrarea locuitorilor paşnici ai Toulouse-ului 2. Deşi contextul uciderii (sau sinuciderii) lui Marc-Antoine era (şi rămâne) neclar şi nu au existat dovezi privind motive religioase pentru o crimă3, pe baza sentinţei parlamentului din Toulouse (instanţă judiciară), Calas a fost supus la cumplita execuţie a tragerii pe roată, iar membrii familiei lui au fost aruncaţi în închisoare.

În apărarea onoarei nevinovatului s-a ridicat Voltaire, care a denunţat arbitrarul judiciar pus în slujba obscurantismului religios. Aceasta a conferit cazului un răsunet european, ceea ce a obligat guvernul lui Ludovic al XV-lea să revină asupra lui. În martie 1763, Marele consiliu regal a ordonat parlamentului din Toulouse să-i prezinte materialele cazului Calas. Abia după mai bine de un an de

zile, la 4 iunie 1764, vechea sentinţă a fost anulată de Consiliul privat al regelui. Cazul a fost preluat de judecătorii parizieni, care la 9 martie 1765, exact după trei ani de la sentinţa capitală pronunţată la Toulouse, au reabilitat în unanimitate memoria lui Jean Calas şi i-au achitat pe toţi ceilalţi acuzaţi.

În anii ’60 ai secolului al XVIII-lea a dobândit un puternic ecou „cazul Wilkes”, un membru al Camerei Comunelor din Anglia care s-a ridicat împotriva încercărilor de sporire a influenţei coroanei. În 1762, în ziarul său „Britanicul nordic”, Wilkes a criticat mesajul tronului, fapt pentru care, cu consimţământul parlamentului oligarhic, a fost aruncat în închisoare sub acuzaţia de „imoralitate”. La noile alegeri, Camera Comunelor a refuzat să-l mai accepte ca membru. „Cazul Wilkes”, care a devenit debutul primei etape a îndelungatei lupte duse de burghezia liberală pentru reforma parlamentară, a fost totodată o reflectare a puternicei amplificări a nemulţumirii populare în etapele următoare, când lupta pentru reformă a luat caracter de masă, cercurile conducătoare au organizat nu o dată procese răsunătoare împotriva conducătorilor mişcării democratice, acuzându-i de înaltă trădare (în 1794 împotriva lui Thomas Hardy, în 1819 împotriva lui H. Hunt etc.). A fost o variantă a proceselor împotriva revoluţionarilor care aveau loc în toate ţările Europei şi Americii 5.

Acufa luptă politică internă din Anglia a dus la celebrul proces al lui Warren Hastings, guvernator general în posesiunile britanice din India, care îşi întrecuse predecesorii în jefuirea acestei foarte bogate colonii. Când s-a întors în Anglia, Hastings a fost trimis, la insistenţa duşmanilor lui – liderii partidului Whig E. Burke, R. Sheridan, Ph. Francis –, în judecată în faţa Camerei Lorzilor pentru abuz în serviciu. Procesul a durat-zece ani, încheindu-se în 1795 cu achitarea acuzatului. Iar „excesele” pentru’ care se încercase condamnarea lui Hastings au estompat complet jefuirea colonială legiferată

a Indiei, care a durat secole, atât înainte cât şi după procesul fostului guvernator general. Hastings este înmormântat la abaţia Westminster, unde se odihnesc rămăşiţele pământeşti ale marilor englezi. În epoca imperialismului istoriografia burgheză a început să-l glorifice făţiş pe Hastings, care ar fi urmărit „să guverneze India spre binele hinduşilor înşişi". Procesul lui Hastings a fost de mult declarat o ţ, nedreptate cumplită", o „parodie de justiţie", bineînţeles nu pentru că acuzatul a fost achitat, ci pentru însuşi faptul că a fost judecat un guvernator general. „Posteritatea i-a curăţit numele de calomniile whigilor" – scria satisfăcut Winston ChurchiU.

Alt proces de răsunet în care „s-a reflectat epocala fost cel din 1786 împotriva cardinalului Rohan, aventurierului Giuseppe Balsamo, cunoscut sub numele de conte Cagliostro, pretinsei contese la Motte şi altor participanţi voluntari sau involuntari la afacere: furarea unui colier de briliante sub masca achiziţionării lui pentru regina Maria-Antoaneta. Procesul, penal în esenţă, a căpătat rezonanţă politică; achitarea lui Rohan şi Cagliostro de către parlamentul parizian a fost sărbătorită ca o victorie asupra arbitrarului regal, procesul contribuind la discreditarea monarhiei franceze. Până la cucerirea Bastiliei mai rămăseseră doar trei ani de zile.

FEŢELE TERORII

De anii aprinşi ai Marii revoluţii franceze este legată indisolubil imaginea unor procese dure, care au fost nu numai produsul acelei epoci furtunoase, ci au lăsat asupra ei amprenta lor de neuitat. În diferitele perioade ale revoluţiei aceste procese au avut sensuri politice deosebite, s-au desfăşurat în moduri deosebite şi s-au încheiat deosebit.

Începutul revoluţiei este considerată pe bună dreptate luarea cu asalt a Bastiliei la 14 iulie 1789. Dar monarhia a fost răsturnată la 10 august 1792, iar procesul regelui Ludovic al XVI-lea, care a deschis seria proceselor politice, a început peste alte câteva luni. În acest răstimp poporul francez a trecut printr-o mare şcoală

revoluţionară. Trădările curţii, complicitatea ei cu intervenţioniştii străini au spulberat tradiţionalele iluzii monarhice. Masele au învăţat să nu se mai încreadă în politicienii care spuneau verbe frumoase, dar înainte de toate erau preocupaţi să ţină în frâu păturile de jos. Procesul regelui a relevat ascuţirea extremă a antagonismelor de clasă şi – ca reflectare a acestora – a contradicţiilor politice. Dar lupta principală nu s-a dat între judecători şi acuzaţi – ci în tabăra învingătorilor, scoţând la iveală conflictul intern gata de a izbucni în chestiunea desfăşurării ulterioare a revoluţiei. De aceea procesul regelui urma să se transforme – şi s-a şi transformat – într-o luptă între iacobinii democraţi, care, în alianţă cu poporul, urmăreau adâncirea revoluţiei, şi girondinii liberali, care, temându-se de mase, înclinau spre compromis cu forţele vechii orânduiri. Girondinii încercau să-l salveze pe Ludovic nicidecum pentru că ar fi avut vreo simpatie faţă de rege, ci pentru că doreau să se sprijine pe rămăşiţele prestigiului monarhiei şi pe forţele monarhiste în lupta împotriva montagnarzilor, Gironda a depus mult mai multe eforturi pentru a-l salva pe Ludovic decât intervenţioniştii sau fraţii lui emigraţi, care preferau să-l vadă pe rege mort decât prizonier în mâinile poporului.

Procesul regelui a eclipsat pentru un timp toate celelalte probleme complexe, situându-se în centrul luptei politice. Tabăra montagnarzilor părea’ unanimă în hotărârea de a obţine condamnarea regelui. Dar au stat lucrurile aşa şi în realitate? Celebrul istoric francez A, Mathiez a publicat la începutul secolului nostru lucrări în care a răspuns negativ la această întrebare. El considera că Danton, unul dintre principalii lideri ai iacobinilor, a făcut joc dublu şi că aceasta a influenţat procesul lui Ludovic al XVI-lea Dar, indiferent de aprecierea rolului lui Danton, nu încape îndoială că s-au făcut serioase încercări de culise pentru salvarea lui Ludovic şi că reacţiunea avea agenţi în tabăra revoluţionarilor.

Toate uneltirile secrete şi făţişe pentru împiedicarea condamnării regelui au eşuat. La 15 ianuarie 1793

Convenţia a procedat la votare nominală în trei chestiuni. La prima dintre ele – „Este vinovat Ludovic al XVI-lea?” – marea majoritate, 683 de membri, a răspuns afirmativ.

Controverse mult mai mari a provocat a doua întrebare: „Trebuie supusă discuţiei poporului orice hotărâre adoptată?”. Cu majoritate de voturi, Convenţia a respins încercarea de a tărăgăna rezolvarea problemei regelui prin punerea ei la referendum.

Bătălia principală s-a dat în jurul celei de-a treia întrebări: „Ce pedeapsă merită Ludovic?”. Mânia poporului, presiunea publicului, care umpluse până la refuz galeria, i-au obligat pe liderii girondini să renunţe la gândul de a se pronunţa deschis împotriva condamnării la moarte. Vergniaud, care până atunci îl susţihuse cu mult zel pe rege, îşi pronunţă verdictul: „moartea”. L-au urmat Brissot, Louvet şi alţi girondini, care s-au pronunţat pentru pedeapsa cu moartea, dar cu o amânare: până la adoptarea noii constituţii. Pentru pedeapsa cu moartea fără niciun fel de condiţii au votat 387 de persoane, pentru pedeapsa cu moartea dar cu condiţii sau pentru închisoare 334. Cu o majoritate de 53 de voturi, Ludovic a fost condamnat la moarte. Dar girondinii tot mai încercau să salveze situaţia. Abia după noi dezbateri aprinse, Convenţia a hotărât, la 19 ianuarie, ca sentinţa capitală să fie îndeplinită fără întârziere. La 21 ianuarie 1793 Ludovic al XVI-lea a fost executat.

Execuţia regelui a marcat o etapă importantă în desfăşurarea terorii revoluţionare, a cărei armă eficace au constituit-o instituţiile extrajudiciare, îndeosebi armatele revoluţionare din departamente

Dintre organele judiciare care au executat teroarea rolul principal a revenit Tribunalului revoluţionar din Paris.

Pentru examinarea dosarelor cu caracter politic, prin reorganizarea Tribunalului penal extraordinar, care începuse să funcţioneze încă din 17 august 1792, aproape imediat după căderea monarhiei, a fost înfiinţat, la 9 martie 1793, un nou organ judiciar, numit Tribunalul revoluţionar. Hotărârile lui erau definitive, acuzaţii

neavând drept de apel.

În literatura istorică şi în publicistică nu contenesc de mai bine de un secol şi jumătate controversele în jurul aprecierii activităţii acestui tribunal. Încă oponenţii lui H. Taine, care la sfârşitul secolului al XIX-lea scrisese o istorie extrem de tendenţioasă şi calomnioasă a Marii Revoluţii franceze, subliniau: teroarea revoluţionară nu poate fi înţeleasă fără a-ţi imagina activitatea duşmanilor Franţei iacobine, E ca şi cum într-un tablou ce înfăţişează doi oameni într-o luptă pe viaţă şi pe moarte l-ai acoperi pe unul cu vopsea. Cel rămas ar apărea atunci într-o atitudine încordată anormală, cu ochii injectaţi, încercând cu înverşunare să doboare un duşman inexistent. Istoricul liberal A. Aulard, care a criticat această concepţie despre teroare, menţiona că în anii ’80 ai secolului al XIX-lea s-a comis chiar un atentat la viaţa sa pentru atitudinea lui favorabilă faţă de revoluţia franceză.

Dar nici punctul de vedere liberal al lui Aulard, nici concepţia radical-democratică a lui A. Mathiez, care îl critica, n-au putut da o interpretare ştiinţifică rolului istoric şi sensului terorii iacobine. Tiradele conservatoare împotriva terorii revoluţionare erau însoţite de blamările liberale ale terorii în general, la care se adăugau încercările oportuniştilor de a intimida cu spectrul iacobinismului. Pentru anarhişti (de pildă, bakuninişti) şi alţi reprezentanţi ai aventurismului mic-burghez şi ultrastângist era caracteristică atitudinea necritică faţă de teroarea iacobină, proslăvirea tocmai a acelor aspecte ale ei care nu contribuiseră la realizarea obiectivelor revoluţionare. În aceste dezbateri generale continuă şi lupta în jurul caracterizării unor procese desfăşurate la Tribunalul revoluţionar. Registrul oscilaţiilor se întinde de la justificarea greşelilor evidente până la înfăţişarea liniei politice principale a tribunalului drept eroare criminală. Este apreciată diferit veridicitatea rechizitoriului în diferite procese, nu este soluţionată la fel problema probării delictelor puse în seama acuzaţilor. Astfel, prezentând procesul generalului Custin, istoricul

reacţionar Wallon încearcă să-l convingă pe cititor de nevinovăţia acestuia trecând sub tăcere o serie de mărturii importante în favoarea acuzării8.

În primăvara lui 1793, girondinii, în lupta lor înverşunată împotriva „prietenului poporului”, Marat, au hotărât să se folosească de Tribunalul revoluţionar. Totul a pornit de la faptul că în 8 aprilie secţiile faubourgului Saint-Antoine s-au adresat Convenţiei cu petiţii în care cereau insistenţ ca Brissot, Vergniaud, Barbaroux şi alţi deputaţi girondini să fie deferiţi justiţiei. Drept răspuns, girondinii au cerut la 12 aprilie judecarea lui Marat „pe care îl acuzau de instigare la represiune împotriva unor membri ai Convenţiei, de provocare a unor defecţiuni în aprovizionarea cu alimente şi de a fi cerut capetele trădătorilor. Girondinii au profitat de absenţa a 374 deputaţi, în majoritate montagnarzi, trimişi de Convenţie în provincie cu misiuni importante. În noaptea de 13 spre 14 aprilie, Convenţia a aprobat actul de acuzare împotriva „prietenului poporului”. De altfel, însuşi Marat declarase că nu are nimic împotrivă să fie judecat. Hotărârea cu privire la arestarea lui Marat pe loc, în Convenţie, nu a fost pusă în practică, jandarmii refuzând să execute ordinul. „Prietenul poporului” a reuşit să dispară, dar la 22 ţaprilie s-a predat de bunăvoie autorităţilor. La 24 aprilie a început procesul lui Marat, la care acesta s-a prezentat ca un înverşunat acuzator al girondinilor. Acuzatorul public Fouquier-Tinville şi-a exprimat convingerea că Marat este un prieten credincios al poporului. Marat a fost achitat. Jubilând, mulţimea l-a dus pe braţe în sala Convenţiei. Marat a jucat un rol remarcabil în desfăşurarea evenimentelor din 31 mai – 2 iunie 1793 care au dus la înfrângerea girondinilor.

Tribunalului i-a fost dată sarcina apărării revoluţiei, întreaga desfăşurare „a proceselor, sentinţele pronunţate trebuiau să servească exclusiv acest scop. Tribunalul acorda prea puţină atenţie amănuntelor de ordin procedural. Asprimea sentinţei era în mare măsură determinată de originea socială a acuzatului. Pentru

condamnarea reprezentanţilor vechilor clase dominante, nobilimea şi clerul, ca şi a aristocraţiei burgheze, se cereau de obicei mai puţine dovezi ale vinovăţiei decât pentru acuzaţii care proveneau din popor. Tribunalul pedepsea pentru activitatea contrarevoluţionară, trădare, spionaj în favoarea intervenţioniştilor, speculă, dar şi pentru încălcarea legilor privind reglementarea preţurilor şi salariilor (legea maximului), confiscarea aurului, livrările de armament, muniţii şi alimente de proastă calitate pentru armată şi alte infracţiuni asemănătoare. Alături de comitetele salvării publice şi securităţii publice, de comisarii Convenţiei şi de comitetele revoluţionare din provincie, Tribunalul revoluţionar din capitală se număra printre cele mai importante şi mai eficace organe ale dictaturii revoluţionare. El a făcut mult pentru asigurarea victoriei asupra forţelor contrarevoluţiei interne şi externe, cărora în vara anului 1793 li s-au raliat pe faţă şi girondinii. Răspunsul montagnarzilor a fost intensificarea terorii revoluţionare împotriva duşmanilor republicii iacobine. Conform diferitelor calcule făcute de istorici, în perioada 1793 – 1794 au fost arestate 70.000 – 500.000 de persoane, iar 17.000 trimide la ghilotină. Dacă teroarea ca atare a constituit un timp (îndeosebi în vara şi toamna anului 1793) o necesitate imperioasă pentru republica iacobină, în schimb excesele ei au fost generate, cum scria F. Engels, de burghezia îngrozită, care s-a erijat în patriot, de micii burghezi şi de bandele de ticăloşi care se căpătuiau la adăpostul terorii9.

Activitatea tribunalului revoluţionar, mai ales în perioada terorii, a reflectat clar desfăşurarea luptei politice.

La 25 septembrie 1793, Convenţia iacobină a însărcinat Tribunalul revoluţionar să examineze cazurile fostei regine Maria Antoaneta şi a 21 de deputaţi girondini excluşi din Convenţie şi arestaţi după acţiunile maselor pariziene din 31 mai-21 iunie. În ce o privea pe Maria Antoaneta totul era limpede. Ea fusese sufletul tuturor comploturilor secrete contrarevoluţionare, purtase

corespondenţă trădătoare cu intervenţioniştii. La proces, văduva lui Ludovic al XVI-lea a tăgăduit toate faptele ce i-au fost puse în seamă. Acum, când arhivele din acea perioadă au devenit accesibile, nu încape îndoială că acuzaţiile împotriva reginei corespundeau realităţii. Temeinicia lor nu este contestată nici de istoricii care o simpatizează. Fouquier-Tinville a adăugat la acuzaţiile politice diferite afirmaţii cu privire la viaţa personală a acuzatei, care nu aveau nicio legătură cu procesul. Aceste ieşiri nu puteau decât să înjosească Tribunalul revoluţionar, şi pe bună dreptate au provocat mânia lui Robespierre. La 16 octombrie fosta regină a fost condamnată la moarte şi în aceeaşi zi a şi fost executată.

După o săptămână, la 24 octombrie 1793, a început procesul girondinilor. Şi din nou acuzaţiile aduse inculpaţilor n-au putut fi respinse. Printre ele se număra şi atragerea Franţei în „războiul revoluţionar”, pentru care ea nu era pregătită, dar care a înlesnit tentativele intervenţioniştilor de a apărea ca parte aflată în apărare. Propovăduirea „războiului revoluţionar” a fost generată în fond de teama adâncirii revoluţiei. Ea i-a împins pe girondini spre o alianţă iniţial secretă, iar ulterior deschisă cu reacţiunea şi puterile străine, la încurajarea trădării generalilor, organizarea de răscoale contrarevoluţionare în Bordeaux, Marsilia, Lyon şi alte localităţi. Girondinii chemau la exterminarea iacobinilor, încurajau acţiunile de teroare individuală împotriva conducătorilor revoluţiei, între care asasinarea lui Marat de către Charlotte Corday.

Iacobinii insistau asupra încheierii rapide a dezbaterii cazului, care se putea prelungi timp îndelungat. La 28 octombrie Convenţia a adoptat legea prin care se grăbea procedura. După trei zile preşedintele avea dreptul, cu consimţământul juraţilor, să întrerupă dezbaterile judiciare şi să pronunţe sentinţa. La 30 octombrie, preşedintele tribunalului a şi. folosit această lege pentru a propune juraţilor încheierea procesului girondinilor, care se afla încă în stadiul de instrucţie. După trei ore juraţii au răspuns afirmativ la întrebările privind

vinovăţia inculpaţilor în toate acuzaţiile ce le-au fost prezentate. Unii acuzaţi au încercat să se sinucidă cu pumnalele chiar în sala de judecată. Alţii s-au adresat publicului şi poporului, afirmând că sunt înşelaţi. A doua zi conducătorii girondinilor au fost ghilotinaţi.

În ultimele luni ale anului 1793 şi la începutul anului 1794 în faţa Tribunalului revoluţionar au compărut diferite persoane a căror judecare a atras atenţia generală: Philippe Egalité, fostul duce d'Orléans, madame Roland (numită sufletul Girondei), fostul primar al Parisului, Bailley, şi generalul republican Gouchard. Tribunalului revoluţionar i-a fost înaintat şi cazul conducătorului „turbaţilor", apărătorul intereselor sărăcimii pariziene Jacques Roux. Nemaiaşteptând inevitabila sentinţă capitală, la 10 februarie 1794 Jacques Roux s-a sinucis. La 13 şi 14 martie au fost arestaţi liderii aripii stingi a iacobinilor Hébert, Ronsin, Memoro, acuzaţi de legături cu puterile străine, intenţia de a reinstaura monarhia şi de a înfometa Parisul. Adevărata vină pentru care erau judecaţi hebertiştii o constituiau planurile de răscoală împotriva Convenţiei şi Comitetului Salvării Publice, în vederea realizăriiprogramului lor egalitarist. În public se aflau numeroşi simpatizanţi ai acuzaţilor, dar aceasta nu a modificat desfăşurarea procesului. Hebertiştii au fost condamnaţi şi la 24 martie ghilotinaţi.

Printre „trădătorii" condamnaţi au fost incluse în mod deliberat câteva persoane care aveau legături cu iacobinii de dreapta, dantoniştii. În noaptea spre 31 martie, în şedinţa comună a comitetelor salvării publice şi securităţii publice a fost adoptată, la insistenţele lui Robespierre şi Saint-Just, hotărârea privind arestarea lui Danton şi a prietenilor lui. Vestea a provocat o puternică frământare chiar în Convenţie. Dar prestigiul lui Robespierre a triumfat încă o dată. Între 2 şi 5 aprilie a avut loc procesul lui Danton, Camille Desmoulins, Hérault de Séchelles şi a altor lideri ai aripii drepte a montagnarzilor. În actul de acuzare adevărul era amestecat din belşug cu tot felul de născociri. Datele

despre legăturile lui Danton cu speculanţi şi afacerişti dubioşi, chiar cu agenţii străini, alternau cu născociri de-a dreptul fantastice. Potrivit afirmaţiei preşedintelui Tribunalului, Herman, scopul lui Danton era „să pornească în fruntea unor trupe înarmate asupra Parisului, să lichideze forma republicană de guvernare şi să restabilească monarhia” 10.

Cu glasul lui puternic şi temperamentul de tribun al poporului, acoperindu-i pe judecători, Danton le demonstra celor prezenţi în sală şi în jurul clădirii tribunalului netemeinicia acuzaţiilor ce i se aduceau.

— Glasul meu, tuna el, trebuie să fie auzit nu numai de voi, ci şi de întreaga Franţă.

Fouquier-Tinville a scris Convenţiei că drepturile acordate tribunalului sunt insuficiente pentru a-i sili să tacă pe acuzaţi, care „apelează la popor”.

Un istoric american contemporan i-a numit pe juraţii din procesul dantoniştilor „un grup de oameni minuţios aleşi, de dinainte aţâţaţi de ură şi pregătiţi să încalce jurământul depus” *il*. Această aprec ere corespunde realităţii doar în parte: membrii tribunalului şi juraţii erau sincer convinşi că interesele poporului, raţiunea revoluţionară sunt mai presus de fidelitatea faţă de litera legii. Potrivit unor zvonuri, Fouquier-Tinville şi Herman au intrat chiar în camera de consiliu unde se desfăşurau deliberările, pentru a înlătura îndoielile juraţilor arătându-le acestora un document necunoscut care dovedea vinovăţia lui Danton. Când un jurat a început să şovăie, altul í-a întrebat:

— Ciñe este mai util republicii: Danton sau Robespierre?

— Robespierre.

— În cazul acesta trebuie ghilotinat Danton.

La întrebarea dacă a existat un „complot pentru defăimarea reprezentanţei naţionale şi desfiinţarea prin corupţie a guvernului republican”, juraţii au răspuns „da”. Toţi acuzaţii, cu excepţia unuia, au fost condamnaţi la moarte şi în aceeaşi zi trimişi la ghilotină. Când carul în

care condamnaţii erau duşi la locul execuţiei trecea prin faţa locuinţei lui Robespierre, Danton a şti igat: „Robespierre, te aştept!”

Între timp teroarea luase o amploare fără precedent. Numai între 10 iunie şi 27 iulie (9 termidor) Tribunalul revoluţionar a trimis la ghilotină 1 375 de persoane. Uneori erau pronunţate zilnic peste 50 de condamnări. Teroarea încetase să servească interesele revoluţiei. După cuvintele lui F. Engels, ea se transformase pentru Robespierre şi adepţii săi *„într-un mijloc de autoconservare* şi devenise astfel o absurditate” 12.

...Într-un şir pestriţ, prin faţa tribunalului se perindară iacobinul de stânga Chaumett şi văduva lui Camille Desmoulins, Lucille, sute de alte persoane, care în cele mai multe cazuri nu prezentau niciun pericol pentru Republica iacobină, în timp ce adevăraţii duşmani stăteau la pândă şi trăgeau nădejde să folosească în scopurile lor Tribunalul revoluţionar, cu ajutorul lui Fouquier-Tinville, care în taină îl ura pe Robespierre. Aşa s-a ajuns la încercarea de a exagera cazul bătrânei pe jumătate nebună Catherine Théot, care prezieea venirea unui nou Mesia. Printre admiratorii bătrânei Théot se numărau şi membrii familiei dulgherului Duplay, în casa căruia locuia Robespierre. Ţinta era, firește, acesta. Robespierre reuşise cu mari eforturi să obţină la 26 iunie dispoziţia Comitetului Salvării Publice de amânare a dezbaterilor cazului Catherinei Théot, dar faptul în sine a fost semnul de rău augur al folosirii Tribunalului revoluţionar în scopuri direct contrarevoluţionare. Datorită faptului că a pedepsit contrarevoluţionari realmente periculoşi, activitatea Tribunalului revoluţionar nu trebuie abordată în mod necritic. Cum remarca F. Engels, pe această bază ar fi o prostie să se considere că „fiecare decapitat a primit pedeapsa meritată, începând cu cei decapitaţi din ordinul lui Robespierre şi terminând cu însuşi-Robespierre...” 13.

Încercările iacobinilor de a rezolva prin teroare problemele economice (iar pentru aceasta nu existau încă premise) nu puteau fi încununate de succes.

Lovitura din 9 termidor (27 iulie 1794) a dus la prăbuşirea dictaturii iacobine. În dimineaţa de 10 termidor au fost aduşi la Tribunalul revoluţionar Robespierre, Couthon, Saint-Just şi cei mai apropiaţi dintre tovarăşii lor de luptă. Printre ei se afla şi René François Dumas, preşedintele Tribunalului revoluţionar. Fouquier-Tinville a participat doar la prima parte a şedinţei, nedorind să pronunţe sentinţa împotriva prietenului său Lescot-Fleuriot, fost primar al Parisului, care-se afla printre acuzaţi. Toţi cei 22 de acuzaţi – au fost citite numai numele lor – au fost condamnaţi la moarte şi după câteva ore ghilotinaţi. Au urmat la 11 termidor – alţi 70 de membri ai Comunei din Paris, inclusiv juraţii tribunalului partizani ai lui Robespierre.

La 14 termidor, Fréron, unul dintre liderii termidorienilor, declara în faţa Convenţiei: „Întregul Paris cere executarea lui Fouquier-Tinville, pe care acesta o merită din plin”. În aplauzele celor prezenţi, s-a hotărât înaintarea cazului său Tribunalului revoluţionar. Fouquier-Tinville a aflat aceasta de la un prieten, care s-a grăbit să ajungă la sediul Tribunalului revoluţionar. Nu a făcut nicio încercare de a fugi, ci s-a prezentat singur la închisoarea Conciergerie, ticsită de persoane care mai aşteptau să fie judecate de el. În închisoare, Fouquier-Tinville a întocmit note explicative, susţinând că este eronată acuzaţia de persecutare a patrioţilor (aceştia ar fi fost cazuri singur –, tare printre numeroşii complotişti autentici). Sublinia cu insistenţă că nu a fost niciodată omul lui Robespierre, că ura despotismul lui.

Instrucţia cazului Fouquier-Tinville a durat mult, devenind o armă în lupta dintre diferitele fracţiuni ale termidorienilor.

— La 12 fructidor a fost chemat chiar în faţa Convenţiei pentru a depune mărturie în legătură cu rolul pe care l-au jucat în organizarea terorii „termidorienii de stânga” Billaud-Varenne, Collot d’Herbois şi alţii.

În timpul primului proces din toamna lui 1794, succesorul lui Fouquier, Leblois, l-a acuzat de organizarea

unor procese-fulger împotriva unor mari grupuri fără a stabili vina fiecărui membru, de crearea. faimosului „amalgam” – asocierea într-un singur proces a complotiştilor reali şi fictivi –, de încălcarea drepturilor juraţilor, falsifica: documentelor etc. Procesul lui Fouquier-Tinville încă nu se încheiase când, la 8 nivose a anului III (28 decembrie 1794), Convenţia a adoptat hotărârea de reorganizare a Tribunalului revoluţionar. Membrii acestuia urmau să devină funcţionari ai judecătoriilor din provincie numiţi pe termen de trei ani.

În martie 1795, în condiţiile intensificării terorii albe în ţară, Fouquier a compărut din nou în faţa tribunalului. Termidorienii şi-au concentrat în mod deliberat atenţia asupra acestui proces. Au fost convocaţi numeroşi martori, prin aceasta urmărindu-se să se sublinieze contrastul faţă de procesele din perioada terorii iacobine. În cursul instrucţiei a reieşit cât de complexă şi contradictorie eră persoana acestui „tigru” şi „canibal”, cum îl numeau termidorienii. S-a stabilit că Fouquier-Tinville amânase în mod deliberat numeroase procese, că lui îi datorează viaţa zeci şi-sute de oameni, de pildă 94 de locuitori din Nantes. Acuzaţiile de corupţie ce i-au fost aduse erau complet neîntemeiate: a murit sărac, lăsându-şi soţia şi copiii fără niciun fel de mijloace de existenţă. Fouquier a fost acuzat de „manevre şi conspiraţii menite să încurajeze planurile de înăbuşire a libertăţii de către duşmanii poporului şi republicii, de dizolvare a reprezentanţei populare şi răsturnare a regimului republican, ca şi de aţâţarea unor cetăţeni împotriva altora, şi mai ales de a fi hărăzit morţii, prin mijlocirea sentinţei tribunalului, un număr enorm de francezi de ambe sexe de diferite vârste. În apărarea sa, Fouquier-Tinville a declarat: „Nu eu ar fi trebuit să fiu adus aici, ci şefii ale căror ordine le-am executat” *Ii*. Cu puţin timp înainte de execuţie, Fouquier-Tinville a scris o scurtă însemnare: „Nu am ce să-mi reproşez, de vreme ce am acţionat întotdeauna conform legilor. Nu am fost niciodată nici omul lui Robespierre şi nici al lui Saint-Just. Dimpotrivă, am fost de patru ori pe punctul de a fi arestat.

Mor pentru patrie fără a mă plânge. Sunt împăcat: mai târziu mi se va recunoaşte nevinovăţia" în Fouquier şi. ceilalţi condamnaţi (unii dintre foştii judecători au fost achitaţi) au fost ghilotinaţi în ziua de 7 mai 1795. Mulţimea l-a condus pe ultimul drum cu vorbe de ocară şi blesteme. La trei săptămâni după executarea lui Fouquier.

Tinville, 31 mai 1795, Convenţia a adoptat hotărârea cu privire la dizolvarea Tribunalului revoluţionar.

Termidorienii au ajuns la putere sub lozin «încetării terorii. Răfuindu-se cu Robespierre şi partizanii acestuia, învingătorii nu s-au mai ostenit însă cu respectarea formalităţilor judiciare. Iar în primăvara anului 1795, când a fost înăbuşită ultima acţiune a faoubourgurilor pariziene, pentru judecarea insurgenţilor a fost instituită o comisie militară. Comitetul termidorian al securităţii publice a cerut ca aceasta să acţioneze fără „tărăgăneală, care este incompatibilă cu caracterul just şi de intimidare pe care trebuie să-l aibă Comisia militră în timp de răzmeriţă" lfi. În decurs de 21 zile Comisia a examinat 98 de cazuri şi a pronunţat 20 de sentinţe capitale. Comisia audia numai pe martorii pe care îi considera necesari; apărarea nu era admisă, iar sentinţele erau executate în aceeaşi zi.

POLIŢIA ŞI POLITICA

Cu anul 1789 Europa apuseană a păşit în epoca revoluţiilor burgheze, care au dus la victoria definitivă şi afirmarea orânduirii capitaliste. În această epocă de tranziţie, când guvernele se aflau sub ameninţarea permanentă a adversarilor lor, poliţia politică s-a transformat într-un instrument larg folosit pentru reprimarea opoziţiei.

Preluând postul de şef al poliţiei restabilit în 1798, Joseph Fouché a hotărât de la bun început să încredinţeze funcţionarilor superiori ai ministerului toate atribuţiile care nu aveau semnificaţie politică, păstrându-şi exclusiv sfera „poliţiei (secrete de stat) supreme", care se ocupa cu lupta împotriva opoziţiei legale şi ilegale, împotriva conspiraţiilor regaliştilor şi ale agenturii străine. Trădând Directoratul şi contribuind într-o mare măsură la succesul

loviturii din 18 brumar (9 noiembrie) 1799, Fouché a stârnit curând serioase suspiciuni primului consul Napoleon Bonaparte. Şi pe bună dreptate. Imensul aparat poliţienesc creat de Fouché lucra în primul rând pentru stăpânul său şi doar în măsura în care îi convenea acestuia peritni Napoleon. Primiţi? confeul decide să-l demită e

Fouché, dar pentru a o face într-un mod mai puţin ofensator pentru acest om periculos desfiinţează însuşi ministerul poliţiei (în fapt funcţiile acestuia fuseseră preluate de o serie de alte instituţii). S-a dovedit însă că nu era uşor să renunţi la serviciile lui Fouché, astfel că ziarul oficial „Moniteur" din 18 iulie 1804 anunţa: „Senatorul Fouché a fost numit ministru al poliţiei... Ministerul poliţiei se reînfiinţează". De acum înainte prefecţii depindeau de ministrul poliţiei în aceeaşi măsură în care depindeau de şeful lor direct, ministrul de interne. Fouché încredinţa prefecţilor şi subprefecţilor diferite însărcinări: o remarcă defavorabilă despre prefecţi în raportul ministrului poliţiei către Napoleon era adesea un temei suficient pentru destituirea lor.

Ajuns împărat, Napoleon a încercat nu o dată să aducă aminte acestei slugi abile şi utile, dar necredincioase că miniştrii trebuie să execute numai voinţa şefului statului. Fouché îl aproba slugarnic şi insinuant:

— Dacă Ludovic al XVI-lea ar fi procedat aşa ar mai fi trăit şi s-ar afla încă pe tron.

Napoleon ridică mirat sprâncenele auzind aceste cuvinte din gura „regicidului", fost membrii al Convenţiei care votase executarea regelui.

— Iar eu credeam, remarcă el, că aţi fost unul dintre aceia care l-au trimis la eşafod.

— Sire, acesta a fost primul serviciu pe care am avut fericirea să-l fac Majestăţii Voastre – i-a răspuns prompt imperturbabilul şi perfidul ministru.

Mai târziu Fouché a spus deschis: „În 1789 monarhia a căzut numai datorită lipsei de valoare a poliţiei ei secrete" 1).

…După 18 brumar, serviciul secret englez, acţionând prin intermediul regaliştilor, a început să pregătească un atentat împotriva primului consul. Principala verigă a complotului trebuia s-o constituie atragerea de partea bourbonilor a popularului general republican Jean-Victor Moreau, considerat adversar al lui Bonaparte. În acest scop, la începutul anului 1804 plecă din Anglia spre Franţa Pichegru, în trecut general republican. Cu c'. Ţiva ani înainte el trecuse de partea regaliştilor, fapt pentru tare fusese arestat, trimis la ocnă în Guyana Franceză, de unde evadează şi ajunge la Londra declarându-se deschis adept al „regelui emigranţilor", Ludovic al XVIII-lea. Întâlnirea dintre Pichegru şi Moreau l-a decepţionat pe emisarul regalist. Moreau nu avea nimic împotriva înlăturării prin complot a primului consul, dar nu voia nici măcar să audă de revenirea bourbonilor.

La 28 februarie 1804 poliţia a descoperit locuinţa în care se ascundea Pichegru, care a fost capturat după o rezistenţă îndârjită. Complotul a fost descoperit, iar conducătorii lui executaţi. Bonaparte a considerat însă oportun să se arate indulgent cu Pichegru. Acestuia i s-a dat de înţeles că în schimbul unei mărturisiri sincere ar putea fi numit guvernator în Cayenne, care, conform anumitor proiecte, urma să devină un important bastion al colonialismului francez în emisfera de vest. Dar dacă primul consul avusese într-adevăr aceste intenţii, temnicerii, nu se ştie de ce, nu i le-au comunicat fostului general. Într-una din zilele lunii aprilie acesta a fost găsit în celulă mort. Pichegru îşi pusese capăt zilelor.

Rămăsese principalul acuzat, Moreau, care nu avusese legătură directă cu complotul. Napoleon nu dorea ca osândirea lui Moreau să apară ca răzbunare faţă de un fost camarad de arme, periculos numai datorită talentului său militar. Bonaparte a respins propunerea de a se transmite cazul Moreau, ca general, tribunalului militar alcătuit din înalte personalităţi militare. Aceasta ar fi însemnat ca acuzatul să fie judecat de persoane fidele primului consul. Pe de altă parte, transmiterea cazului.

unui tribunal civil obişnuit era primejdioasă, deoarece, având în vedere popularitatea lui Moreau, juraţii. puteau să-l declare nevinovat. De aceea, senatul a emis în februarie un decret care suspenda pe timp de doi ani participarea juraţilor la procesele de înaltă trădare.

Procesul lui Moreau a început la 28 mai 1804, la tribunalul penal. Generalul era acuzat de tentativa de a declanşa un război civil şi de a înlătura guvernul legal (ajuns la putere cu ce vă mainţult de patru ani în urmă tot printr-o lovitură militară). Moreau susţinu că l-a sfătuit pe Pichegru să refuze a participa la acţiuni împotriva guvernului, iar complotul l-a considerat absolut neserios pentru a anunţa autorităţile. În plus, avocatul lui Moreau a demonstrat că în acest caz nu poate fi aplicată legea promulgată încă de Ludovic al XI-lea (a doua jumătate a secolului al XV-lea); iar dacă era aşa, nedenunţarea nu este culpă. Nici tentativele de a găsi în trecutul lui Moreau fapte reprobabile n-au oferit dovezi convingătoare. Avându-se în vedere circumstanţele atenuante, Moreau a fost condamnat la doi ani închisoare, pedeapsă pe care Napoleon a înlocuit-o cu exilul. Generalul a emigrat în Statele Unite; după nouă ani a intrat în serviciul adversarilor lui Napoleon şi a fost rănit mortal în bătălia de la Dresda.

Bonaparte a folosit descoperirea complotului nu numai pentru a scăpa de Moreau; el a reuşit să înmormânteze definitiv republica, al cărei loc a fost luat, în acelaşi an, de imperiu.

Ultima perioadă a imperiului napoleonian a fost marcată (ca şi lunile care au precedat proclamarea lui) de tentativa unei lovituri militare. În noaptea de 22 spre 23 octombrie 1812 generalul republican Claude-François Malet, ţinut mult timp în închisoare, iar apoi internat într-un ospiciu, a reuşit să evadeze. În uniformă de general s-a prezentat la cazărmile cohortei a 10-a a Gărzii Naţionale, anunţând ştirea falsă despre moartea lui Napoleon în Rusia şi decizia Senatului cu privire la proclamarea republicii. Din ordinul lui i-au fost eliberaţi din închisoare

complicii, generalii Lahorie şi Guidai. Complotiştii au format rapid din soldaţii cohortei a 10-a detaşamente „mobile” pentru arestarea funcţionarilor superiori. Prefectul poliţiei pariziene, baronul Pasquier, a fost capturat acasă în timp ce se îmbrăca; o scenă asemănătoare s-a petrecut la locuinţa lui Desmarets, care conducea de 12 ani secţia poliţiei politice. În sfârşit, conspiratorii pătrund în reşedinţa succesorului lui Fouché, Şavary, duce de Rovigo. Deşi era dimineaţă, ministrul poliţiei se mai afla în pat (se culcase abia la ora cinci, după ce semnase şi expediase numeroase depeşe). După 10 ani, Savary afirma în memoriile sale că atunci când soldaţii, în frunte cu Lahorie, au dat buzna şi i-au comunicat moartea împăratului şi hotărâr-ea Senatului el a ridicat doar din umeri. Dar această discuţie a fost inventată mai târziu de autorul *Memoriilor ducelui de Rovigo* pentru satisfacerea amorului propriu rănit. În realitate, ministrul, care abia apucase să se îmbrace, a fost târât de soldaţi fără nicio explicaţie, la închisoare, unde l-au întâmpinat Pasquier şi Desmarets. Ministru al poliţiei a devenit Lahorie. În cele câteva ore cât a durat această acţiune îndrăzneaţă, dar desperată Malet a fost neobosit. S-a dus la comandantul Parisului, Hulin, şi, deoarece acesta refuză să se supună „guvernului provizoriu”, îl doboară cu un foc de revolver. Dar în timp ce încearcă să aresteze alţi ofiţeri superiori ai comenduirii – Ducet şi Laborde – Malet este recunoscut şi reţinut. Totul s-a sfârşit18. Doi ofiţeri, care n-au crezut ştirea despre moartea lui Napoleon şi au început să acţioneze energic împotriva conspiratorilor, au provocat., brusc prăbuşirea „revoluţiei” începute de generalul Malet.

Eliberat, ducele de Rovigo alcătuieşte în grabă textul comunicatului oficial despre tentativa de rebeliune; în declaraţie este ascunsă situaţia penibilă în care a fost pusă atotştiutoarea poliţie imperială.

La patru zile după eşuarea conspiraţiei, 27 octombrie.

9 început procesul generalului Malet şi al altor complici. Malet a luat întreaga vină asupra lui şi la

întrebarea preşedintelui tribunalului militare cine îi sunt complicii a răspuns mândru:

— Întreaga Franţă, chiar şi Dumneavoastră, domnule preşedinte, dacă aş fi reuşit.

Paisprezece acuzaţi, între care Malet, au fost condamnaţi la moarte, doi subofiţeri fiind achitaţi. Sentinţa a fost executată imediat, iar Savary şi colegii săi aşteptau cu nelinişte explicabilă şi teamă inevitabilul perdaf din partea împăratului furios.

Până în ultimii ani, istoricii înclinau să considere conspiraţia lui Malet o acţiune individuală (probabil chiar a unui individ anormal), care a avut doar susţinători întâmplători. Nu erau luate în considerare datele care atestau legătura complotului cu activitatea societăţii revoluţionare secrete a „philadelphilor”. Unul dintre conducătorii poliţiei napoleoniene, Desmarets, nega categoric însăşi existenţa acestei organizaţii, susţinând că istoria activităţii fondatorului ei, colonelul Oudet, este pur şi simplu o îmbinare artificială a acţiunilor disparate ale diferitelor grupări ale adversarilor lui Napoleon. Aceeaşi opinie aveau unii istorici de vază, buni cunoscători ai epocii, care considerau datele despre „philadelphi” un produs al mistificărilor cu –noscutului romancier francez Charles Nodier. Informaţiile despre „philadelphi „sunt extrem de sărace. Dar, întrucât s-a clarificat că la baza cărţii lui Nodier despre aceasta. societate, pe care a publicat-o anonim în 1315, stau fapte reale, toate lucrările lui merită ceva mai mult decât aprecierea de „mistificare amuzantă”. E drept că Nodier a încercat să-i prezinte pe „philadelphi” înclinaţi spre regalism. dar aşa.au procedat la începutul Restauraţiei şi rudele participanţilor la conspiraţia lui Malet executaţi.

Afară de asta, Nodier recunoştea că fondatorul societăţii, colonelul Oudet, era republican.

În carte se dau informaţii despre legăturile „philadelphilor” cu alte societăţi secrete din sudul Franţei, Elveţia şi Italia 19, şi tocmai din zone în care existenţa acestor organizaţii este confirmată de datele referitoare la

Buonarroti şi tovarăşii săi. Nodier vorbeşte amănunţit despre rolul „philadelphilor” în organizarea acţiunii lui Malet. Judecătorii care i-au trimis la moarte pe general şi partizanii lui n-au cunoscut probabil aceste date, fapt menţionat cu satisfacţie în corespondenţă secretă a lui Filippo Buonarroti. Acest revoluţionar remarcabil, în trecut tovarăş de luptă a lui Gracchus Babeuf şi care îl aprecia foarte mult pe Malet, scria că generalul este un „republican democrat înflăcărat ce s-a ridicat din închisoare împotriva despotismului imperial, pentru restabilirea drepturilor poporului”.

La începuturile regimului Restauraţiei instaurat în Franţa după căderea imperiului napoleonian un mare ecou a avut procesul mareşalului Ney. Michel Ney a fost unul dintre cei mai talentaţi comandanţi militari ai lui Napoleon. Originar dintr-o modestă familie de dogar, a făcut o carieră rapidă în timpul războaielor duse de revoluţie, iar apoi de Franţa napoleoniană. „Cel mai viteaz dintre viteji”, aşa îl numea împăratul pe Ney. În timpul izgonirii armatei napoleoniene din Rusia, Ney a reuşit să salveze rămăşiţele trupelor franceze ameninţate cu nimicirea sau prizonieratul. După abdicare şi prima restaurare a bourbonilor, în primăvara anului 1814, Ney a trecut în serviciul regelui Ludovic al XVIII-lea. Şi tocmai lui, avându-se în vedere autoritatea sa, i s-a încredinţat imediat misiunea să pornească în întâmpinarea lui Napoleon, care după un an, la 1 martie 1815, a părăsit pe neaşteptate insula Elba şi a debarcat în Franţa cu o mână de intimi, începându-şi marşul triumfal pe teritoriul ţării.

În primele zile după debarcare presa franceză râdea doar de uzurpatorul corsican; chiar şi înaintarea lui rapidă prin oraşele care cu o zi înainte sau chiar cu câteva ore înainte îşi declaraseră „fidelitatea” faţă de bourboni era prezentată ca o dovadă a apropiatului şi iminentului eşec al acestei aventuri nebuneşti. În faţa diplomaţilor străini convocaţi la cererea lui, Ludovic al XVIII-lea a declarat: „Comunicaţi curţilor dumneavoastră că acţiunea în acelaşi timp la Paris apărea batjocoritorul „catehism pentru

regalişti”, care începea cu un dialog semnificativ:

— Sunteţi francez?

— Nu, regalist.

A început a doua guvernare a lui Napoleon, mimoasele 0 – *sută de zile*, care s-au încheiat cu înfrângerea de la Waterloo şi cea de a doua abdicare. În această bătălie Ney a dat dovadă de obişnuitul lui curaj, sub el au fost omorâţi cinci cai în timp ce încerca zadarnic să schimbe mersul evenimentelor în favoarea armatei napoleoniene.

Întorşi la Paris, bourbonii şi regaliştii din jurul tronului visau la răzbunarea care să intimideze ţara şi să consolideze şubredul tron al lui Ludovic al XVIII-lea. Ce-i drept, convenţia din 3 iulie 1815 cu privire la capitularea trupelor napoleoniene conţinea articolul XII, care garanta amnistierea tuturor celor ce luptaseră în rândurile armatei imperiale. Dar bourbonii au hotărât. prin antedătare, să facă excepţii de la această amnistie. A doua Restauraţie a fost însoţită de procese militare şi condamnări la moarte ale acelora care l-au sprijinit în mod deosebit pe „uzurpator” 2— Aceasta reprezenta executarea ordonanţei re – gale din 24 iulie. Pe de altă parte, procesele de la tribunalele militare se desfăşurau în condiţiile terorii albe extrajudiciare.

Cea mai vestită victimă a regaliştilor a fost Ney, care, după părerea lor, în martie 1815 şi-a trădat datoria şi pe rege. Condamnarea lui Ney trebuia să fie pildă pentru alţii. La 3 august Ney a fost arestai. La judecată el şi-a comparat, nu fără temei, procesul cu acela al generalului Moreau de pe vremea lui Napoleon. La 6 decembrie, cu majoritate de voturi, Camera Pairilor l-a găsit pe Ney vinovat şi l-a condamnat la moarte. Încercarea de a obţine graţierea din partea regelui n-a avut succes, şi la 7 decembrie mareşalul a fost împuşcat. Executarea lui Ney a adus regimului Restauraţiei un prejudiciu moral ireparabil.

Ulterior a circulat versiunea salvării lui Ney, un oarecare Peter Stuart Ney din S.U.A. dându-se drept fostul mareşal. Se spunea că execuţia a fost doar o înscenare,

mareşalului permiţându-i-se să plece în secret peste ocean.

În ce-l priveşte pe Joseph Fouché, care după cea de-a doua destituire a fost numit din nou în timpul celor 100 de zile ministru al poliţiei, trebuie spus că a profitat cu multă pricepere în interesul său de puterea ce i-a fost încredinţată. Parcă în contrast cu procedeele obişnuite ale guvernării napoleoniene, la care împăratul se hotărâse să revină imediat, Fouché a trimis, încă la sfârşitul lui martie 1815, tuturor prefecţilor o circulară în care le recomanda „să nu-şi extindă sprijinul peste ceea ce este necesar pentru asigurarea siguranţei publice şi personale... Trebuie renunţat la greşelile *poliţiei agresive* (subi. În original.

— E, CJ care... ameninţă, fără a garanta securitatea. Să ne limităm la cadrul poliţiei liberale şi pozitive, al supravegherii poliţieneşti... în slujba bunăstării poporului, a hărniciei şi liniştii tuturor". Trădându-l din nou pe Napoleon în ajunul şi după bătălia de la Waterloo şi lăsat provizoriu în postul de ministru de către Ludovic al XVIII-lea după revenirea lui. Fouché n-a scăpat de hărţuielile regaliştilor, care au întreprins atacuri furibunde împotriva „răspopitului". „regicidului"...acolitului tiranului" ce-i prigonise în anii imperiului. Numai că ei nu ţineau seamă că Fouché ştia foarte bine care dintre ei. inclusiv din anturajul lui Ludovic în timpul emigraţiei la Hartwell în Anglia, s-a aflat în solda ministerului napoleonian al poliţiei.

— Vai. duce, a remarcat odată Fouché adresându-se unuia dintre ei, bag seamă că nu vă mai sunt prieten. Din fericire, acum trăim vremuri mai bune decât în trecut. şi poliţia nu mai trebuie să plătească unele persoane suspuse pentru supravegherea regelui la Hartwèll – i.

De altfel şi regele era la curent cu toate acestea datorită baronului Pasquier. La începutul Restauraţiei, Pasquier, onorat cu o audienţă secretă, i-a transmis lui Ludovic al

XVIII-lea un volum superb legat ce conţinea listele tuturor colaboratorilor poliţiei începând din 1790, inclusiv

a agenţilor secreţi din rândurile regaliştilor. Pasquier adăugase că a distrus toate copiile, exemplarul aflat în mâinile regelui fiind singurul care s-a păstrat.

După a doua restaurare a bourbonilor, pe lângă poliţia lui Fouché şi a contelui (ulterior duce) Decazes, numit prefect al poliţiei pariziene pentru a-l supraveghea pe Fouché, mai existau circa o duzină de alte poliţii: a regelui, a fratelui acestuia, contele d'Artois, a principalilor miniştri, poliţia militară a puterilor aliate, ale căror trupe se aflau în Franţa, poliţia personală a înalţilor demnitari Acest conglomerat a suferit puţine schimbări şi în timpul ulterioarelor regimuri politice care s-au succedat în Franţa burgheză.

După 1815 Franţa a mai cunoscut câteva crize revoluţionare. Astfel, revoluţia burgheză s-a realizat abia în urma unui şir de „valuri" revoluţionare, fiecare dintre ele măturând o parte din vechile rânduieli. Puterea trecea în mâinile unei noi fracţiuni a claselor dominante (nobilimea funciară, aristocraţia financiară, burghezia industrială), care urmărea să-şi compromită politic predecesorii în ochii poporului. La aceasta au servit numeroase procese, de pildă, procesul miniştrilor lui Carol al X-lea după revoluţia din iulie 1830, care a înlăturat puterea bourbonilor.

Desele afirmaţii că, spre deosebire de Franţa, Anglia secolelor al XVIII-lea şi al XIX-lea (până în 1883) n-a cunoscut în genere poliţia politică nu rezistă confruntării cu faptele. Chestiunea nu rezidă în titulatură. Lorzii-locotenenţi ai comitatelor şi judecătorii de pace (magistraţii) erau reprezentanţi locali de nădejde ai ministrului de interne.

— Cu ajutorul lor se realizau toate funcţiile poliţiei politice, inclusiv infiltrarea spionilor şi provocatorilor în organizaţiile muncitoreşti. În regiunile „agitate" erau dislocate unităţi militare, ai căror comandanţi aveau de asemenea sarcini poliţieneşti, inclusiv observarea secretă permanentă a stării de spirit a „claselor de jos". Funcţii poliţieneşti avea şi departamentul poştelor (diriginţii

oficiilor poştale îşi trimiteau rapoartele direct la ministerul de interne şi la porunca Londrei se ocupau cu citirea corespondenţei persoanelor „suspecte” din punct de vedere politic). După adoptarea legii industriilor în 1833 sarcini similare erau încredinţate inspectorilor de fabrici şi ajutoarelor lor.

Măsurile ce vizau formal consolidarea poliţiei criminale mascau adesea sporirea funcţiilor ei politice. În aceste condiţii, nemulţumirea opiniei publice faţă de acţiunile poliţiei politice se manifesta sub forma nemulţumirii faţă de neîndemânarea poliţiei în prinderea infractorilor. Această nemulţumire a exprimat-o într-o observaţie ironică Puşkin, care în decembrie 1333 şi-a notat în jurnal: „Se pare că poliţia se ocupă de politică, şi nu de hoţi şi drumuri”.

Poliţia se dovedea în continuare ineficace în combaterea crimei organizate chiar şi în ţări capitaliste ca Anglia şi Franţa, fără a mai vorbi de alte state. Tâlharii din Roma erau renumiţi în toată Europa. Despre ei a scris Stendhal în *Plimbări prin Roma*, iar Dumas i-a făcut personaje ale romanului *Contele de Monte Cristo*. Societatea burgheză constata cu surprindere şi îngrijorare că dezvoltarea ei este însoţită de creşterea lumii interlope şi de incapacitatea crescândă a poliţiei de a o combate. Unul dintre personajele povestirii lui Balzac *Ferragus, şeful devoranţilor*, în care este vorba de o organizaţie criminală cu multiple ramificaţii, afirma că „Poliţia... e tot ce poate fi mai neîndemânatic pe lume, iar autorităţile tot ce poate fi mai şubred în chestiunile particulare. Nici poliţia, nici autorităţile nu ştiu să citească în adâncul inimilor. Ceea ce li s-ar putea cere în mod rezonabil ar fi să cerceteze pricinile vreunui fapt. Or, autorităţile şi poliţia sunt cu totul nepotrivite pentru treaba asta; le lipseşte mai ales acel interes personal care dezvăluie totul celui ce are nevoie să ştie totul. Nicio putere omenească nu poate să-l împiedice pe un asasin sau pe un otrăvitor să ajungă la inima unui prinţ ori la stomacul unui om de treabă. Pasiunile fac cât o întreagă „poliţie” 2/. Chipul poliţiştilor

de mare clasă este deseori întâlnit şi în romanele lui Balzac, legitimist, prin simpatiile sale politice, şi în cele ale contemporanului său mai tânăr Hugo, democrat convins. În ciuda polarităţii vederilor politice, nici simpatiile lui Balzac, nici ale lui Hugo nu sunt de partea poliţiei.

Absenţa unei clare delimitări organizatorice între poliţia criminală şi cea politică nu era deloc provocată de absenţa înţelegerii clare a atribuţiilor lor, şi cu atât mai puţin de rutina şi inerţia administrativă, cu toate că şi aceşti factori şi-au avut rolul lor. O importanţă hotărâtpgpe a avut şi faptul. că într-o serie ¿e cazuri limita dintpperâmele politice şi cele penale era foarte confuză. Într-adevăr, în ce categorie de fapte punibile puteau fi incluse, de pildă, în S.U.A., nenumăratele cazuri de falsificare a buletinelor de vot, de şantaj şi intimidare în timpul alegerilor, de anumite forme neprevăzute de lege ale discriminării rasiale, de corupere sistematică a membrilor municipalităţilor şi adunărilor legislative ale statelor, ale Camerei Reprezentanţilor şi Senatului Congresului federal în vederea adoptării anumitor proiecte de lege? În practică toate astea rămâneau aproape întotdeauna delicte nesancţionate. Esenţialul consta în refuzul claselor dominante exploatatoare de a recunoaşte adevăratul caracter al covârşitoarei majorităţi a proceselor politice.

Aceasta se aplică îndeosebi burgheziei liberale, ajunsă în secolul al XIX-lea pretutindeni la putere, care încerca să prezinte ca fiind deasupra claselor orânduirea burghezo-democratică ce reprezenta forma politică a dominaţiei ei. Burgheziei liberale îi convenea să afirme că sub regimul ei nu există loc pentru poliţia politică. Într-adevăr, în condiţiile democraţiei burgheze întregul sistem al vechilor instituţii judiciare, a fost înlăturat sau a suferit schimbări radicale. Iar acest lucru nu putea să nu influenţeze atât forma pe care a căpătat-o acuzaţia în procesele politice cât şi procedura acestora (publicitatea şi ampla prezentare în presă a dezbaterilor judiciare, lărgirea drepturilor apărării etc.). O importanţă deosebită a avut

separarea puterii judecătoreşti de cea legislativă şi executivă, precum şi introducerea într-o serie de ţări a eligibilităţii şi inamovibilităţii judecătorilor, mai larga participare a juraţilor. Astfel au fost reduse, într-o anumită măsură, posibilităţile guvernului de a comite acte arbitrare prin răfuieli judiciare cu adversarii (dacă era vorba de reprezentanţi ai claselor dominante) şi procese politice cu deznodământul dinainte stabilit.

E drept că posibilităţile poliţiei politice creşteau, dar se amplificau şi obstacolele de care se lovea ea în fabricarea de procese. Acţiunile poliţiei politice în organizarea proceselor politice erau ceva cu totul deosebit faţă de ceea ce făcuseră ajutoarele lui Thomas Cromwell şi William Cecil în Anglia sau cele ale cardinalului Richelieu în – Franţa. Dar în secolul al XIX-lea, când existau partide politice de opoziţie, o presă influentă care nu se mai afla total sub controlul guvernului, când creşteau rolul şi informarea opiniei publice şi erau prezenţi mulţi alţi factori asemănători, formele de pregătire a proceselor au fost, desigur, altele decât cele din epoca precedentă. În primul rând, s-a schimbat însuşi conţinutul noţiunii „înaltă trădare”. Au încetat să fie urmărite pe cale judiciară multe (nu toate) din formele de condamnare în presă sau în adunări a acţiunilor monarhului sau a altor reprezentanţi ai puterii supreme; criticarea şi revendicarea schimbării guvernului; „blasfemia” sau, cu atât mai mult, dezacordul exprimat public faţă de dogmele religiei dominante; organizarea de partide politice, sindicate şi alte organizaţii, demonstraţii, greve etc., considerate crime politice grave în epoca absolutismului. În acelaşi timp, multe dintre aceste fapte puteau fi puse sub urmărire ca acţiuni care subminează dreptul proprietăţii private, sunt îndreptate spre înlăturarea prin forţă a orânduirii existente, tulbură ordinea publică, atentează la morala socială, împiedică autorităţile poliţieneşti şi judecătoreşti să-şi îndeplinească atribuţiile, ignoră dispoziţiile lor etc.

Pe parcursul întregului secol al XIX-lea ponderea poliţiei politice în sistemul instituţiilor de stat a continuat

în realitate să sporească, chiar şi în ţările unde era declarată inexistentă sau urma să fie lichidată în scurt timp. În monarhiile absolutiste, poliţiei i se încredinţau deseori sarcini de spionaj şi contraspionaj. Iar în statele parlamentare, dimpotrivă, unele atribuţii ale poliţiei secrete erau „tradiţional” îndeplinite de serviciile de spionaj şi contraspionaj, a căror activitate prin însuşi caracterul ei rămânea de regulă ascunsă ochilor străini.

După 1789 în Europa, de-a lungul multor decenii, au avut o activitate permanentă forţele democratice, care au folosit sau au căutat să folosească metodele revoluţionare de înlăturare a orânduirii existente. O amploare tot mai mare au căpătat acţiunile proletariatului, devenit o forţă politică de sine stătătoare. Lupta neîncetată împotriva diferitelor curente. ale mişcării de eliberare s-a situat în centrul atenţiei poliţiei politice, împingând pe planul al doilea sarcinile reprimării adversarilor din clasele dominante. Această luptă se desfăşura la dimensiuni care ar fi fost absolut inaccesibile aparatului de stat din secolele precedente. Tocmai în cursul acestei lupte avea loc pregătirea majorităţii proceselor politice.

O confirmare: „procesul secolului”, procesul de la Colonia al comuniştilor germani, fabricat de poliţia secretă prusacă. Ca şi alte procese împotriva militanţilor mişcării muncitoreşti, el constituie, după cum a fost deja prevenit cititorul, tema unei cu totul alte cărţi, mai precis a numeroase studii elaborate sau încă neelaborate. Despre procesul de la Colonia se vorbeşte în cunoscuta lucrare a lui.

K. Marx *Dezvăluiri asupra procesului comuniştilor de la Colonia*. În această lucrare, în care Marx i-a ţintuit la stâlpul infamiei pe reacţionarii prusaci care organizaseră mârşava provocare poliţienească, sunt formulate o serie de teze teoretice de mare însemnătate pentru mişcarea muncitorească revoluţionară. Procesul de la Colonia a relevat cu o deosebită claritate trăsăturile justiţiei reacţionare, care recurgea pe scară largă la sperjur, mărturii mincinoase, documente false, provocări

neruşinate. Nu întâmplător, din dispoziţia personală a regelui Friedrich-Wilhelm al IV-lea de acest caz s-a ocupat unul dintre indivizii cei mai indicaţi pentru un asemenea scop: consilierul de poliţie Wilhelm Stieber, devenit ulterior organizatorul spionajului prusac împotriva Austriei şi Franţei şi, de asemenea – autorul (împreună cu colegul său din Hanovra, Wermuth) al opului *Comploturile comuniste din secolul al XIX-lea*. Pe bună dreptate scria F. Engels că această lucrare este o ticluire mincinoasă plină de falsuri intenţionate a doua dintre cele mai mârşave secături poliţiste din secolul nostru – 5. (Şi nu este deloc întâmplător că după un secol o „lucrare" asemănătoare, intitulată *Maeştrii minciunii*. *Istoria comunismului în America*, a fost publicată de cunoscutul. Edgar Hooyer, aflat timp de mai multe decenii în fruntea ohranei americane – F.B.I. 2G.)

Pregătirea „probelor" fictive împotriva acuzaţilor în procesul de la Colonia a durat un an şi jumătate: din mai 1851 până în octombrie 1852. Această pregătire a inclus fabricarea la Paris a „complotului franco-german", în fruntea căruia au fost puşi provocatori ai poliţiei. Corespondenţa lor trebuia să devină una dintre principalele probe. La Londra, doi slujitori ai poliţiei prusace, Hirsch şi Fleurv, s-au ocupat de alcătuirea lucrării *Dosarul cu procese-verbale ale şedinţelor secrete ale partidului lui*

Marx, contrafăcând şi o scrisoare a lui Marx. Acestea sunt dbar câteva din falsurile ticluite la indicaţia lui Stieber, care în timpul procesului le-a completat cu propriile mărturii false. Demascarea acestor maşinaţii ale poliţiei, posibilă datorită eforturilor depuse de K. Marx şi F. Engles, a contribuit ca procesul de la Colonia să constituie o grea înfrângere morală pentru guvernul reacţionar al Prusiei şi a justiţiei lui de clasă.

Culisele justiţiei

CRIMA DE LA TEATRUL „FORD".

...La 9 mai 1865, în vechea clădire a Arsenalului din oraşul Washington şi-a început şedinţele Tribunalul militar.

În S.U.A. abia se terminase sângerosul război civil, care durase-patru ani. Ultimele regimente ale armatei zdrobite a statelor sclavagiste din sud depuneau armele în faţa trupelor nordiste. În aceeaşi zi de 9 mai a fost arestat în statul Georgia Jefferson Davis, preşedintele Confederaţiei sudiste înfrânte, care după căderea capitalei acesteia – Richmond – se ascunsese.

Trecuseră deja 24 de zile din clipa fatală când împuşcătura actorului Booth curmase la teatrul „Ford" viaţa preşedintelui Abraham Lincoln. Asasinul reuşise să se ascundă. După căutări asidue, în noaptea – de 25 spre 26 aprilie, a fost descoperit la o fermă izolată. În timpul schimbului de focuri Booth a fost rănit mortal şi curând a decedat.

Şi iată că acum, la 9 mai, ţara îndurerată, care numai cu cinci zile în urmă îşi condusese preşedintele pe ultimul drum, aştepta răspunsul la întrebarea: cine dirijase mâna asasinului John Wilkes Booth, cine se afla în spatele acestui dandy plin de sine, agent al spionajului sudist?

Istoriografia americană a reprodus multă vreme versiunea oficială a asasinării lui Lincoln 1 fără a o pune la îndoială. Situaţia s-a schimbat aloia după apariţia mono grafiei *De ce a fost asasinat Lincoln*? (1937). Autorul acestei cărţi, Otto Eisenschirul (1880 – 1963), s-a născut în Austria într-o familie de americani. După absolvirea Facultăţii de chimie a Universităţii din Viena, el s-a mutat în S.U.A., unde a reuşit să agonisească o mare avere. Un timp a deţinut chiar postul de preşedinte al corpora-ţiei „Scientific Oii Compounding Company". Pasionat de istoria războiului civil din S.U.A., Eisenschirul a susţinut timp de 25 de ani o explicaţie proprie a cauzelor care au dus la asasinarea lui Lincoln. După studiul lui Eisenschirul au apărut o mulţime de lucrări, ai căror autori îi acceptau în întregime sau parţial concluziile ori polemizau vehement cu el2. Grupul partizanilor lui era foarte eterogen. Pe lângă cei atraşi de aspectul senzaţional al problemei, din acest grup mai făceau parte apologeţii Sudului şi 4 istorici de orientare liberală. Unul dintre principalii reprezentanţi

ai şcolii”. istoricilor businessului”, A. Nevins, a etichetat tezele lui Eisenschirul şi ale partizanilor acestuia „ipoteză extravagantă”. Autorii celei mai recente biografii a lui Edwin Stanton, ministru de război în cabinetul Lincoln, consideră lucrările lui Eisenschirul şi ale adeptului său Roscoe „nefondate sub raportul metodei şi nemeritând încredere în privinţa concluziilor” 3. Mulţi cercetători continuă să studieze şi în prezent, la Arhiva Naţională a S.U.A. din Washington, voluminoasa culegere de documente intitulată *Suspecţi în asasinarea lui Lincoln* încercând să descopere de mult şi bine ascunsa cheie a, tragediei.

La sfârşitul războiului civil din S.U.A. (1861 – 1865), situaţia lui Lincoln era destul de dificilă. El se bucura de încrederea maselor largi ale americanilor, care se convinseseră că preşedintele, deşi cu multe ezitări şi soluţii de compromis, mergea în întâmpinarea năzuinţelor poporului. Dar numărul duşmanilor politici ai lui Lincoln nu numai nu se micşora, ci, dimpotrivă, creştea. îl urau atât plantatorii sudişti cât şi simpatizanţii acestora din statele nordice, „capetele de aramă” („viperele”) – partizani ai înţelegerii cu statele sclavagiste rebele. În acelaşi timp, politica lui Lincoln continua să provoace nemulţumirea radicalilor – aripa stângă a propriului său partid, partidul republican. E drept că critica lor era numai în parte o critică de la stânga, şi asta mai ales pentru că grupul republicanilor radicali era extrem de neomogen. Din el făceau parte oameni care, în numele democratizării

Sudului şi a întregii ţări, insistau pentru înlăturarea deplină a influenţei plantatorilor rebeli, dar şi politicieni care urmăreau aplicarea aceloraşi măsuri drastice, însă nu în numele democratizării, ci în scopul jefuirii economice a Sudului de către burghezia din Nord.

Ca preşedinte, Lincoln era şi comandantul suprem al forţelor armate, şi de aceea asasinarea lui a fost” considerată o crimă de competenţa tribunalului militar.

...În faţa tribunalului au compărut opt persoane, acuzate că, în complicitate cu Jefferson Davis, John Wilkes

Booth şi alţi inşi (spioni sudişti care acţionau în Canada), au fost implicate în asasinarea lui Lincoln, în atentatul împotriva secretarului de stat William Seward şi în planurile de atentat împotriva vicepreşedintelui Andrew Johnson şi a generalului Ulysses Grant, comandantul forţelor armate ale Statelor Unite.

Vinovăţia soldatului sudist de 20 de ani Lewis Paine (Lewis Thornton Powell) n-a stârnit nicio îndoială. Acest tânăr ursuz, tăcut, cu o conformaţie atletică şi originar din teritoriile încă slab populate ale Floridei pătrunsese în locuinţa secretarului de stat Steward, îi provocase cu un cuţit o rană îngrozitoare, care numai printr-o întâmplare nu devenise mortală, încercase să-l împuşte pe fiul lui Seward, pe care-l salvase doar faptul că pistolul nu luase foc, şi, în sfârşit, îi schilodise rău de tot pe alţi câţiva oameni ai casei.

Al doilea acuzat, ucenicul farmacist David Herold, fusese urţul dintre cele mai energice şi active ajutoare ale lui Booth. Toate depoziţiile lui Herold constituiau un amestec abil de semiadevăr şi minciună, care urmărea să îndrepte ancheta pe o pistă falsă. Sperase, probabil, să facă pe adolescentul nătâng şi, mascând pe cât posibil propriul rol, aruncase în dreapta şi în stânga aluzii că ar cunoaşte numele unor participanţi mai importanţi la conjuraţie. Dar aceste aluzii rămăseseră suspendate în aer, stârnind în timpul şedinţelor o foarte slabă curiozitate atât din partea anchetatorilor cât şi a procurorului. Tribunalul avea nevoie de un criminal D. Herold a cărui condamnare trebuia să demonstreze că justiţia i-a pedepsit aspru pe asasini. În mod cert, Herold nu a înţeles acest lucru, ceea ce i-a asigurat un loc la spânzurătoare.

Al treilea inculpat, spionul şi contrabandistul George Andrew Atzerodt, recunoscuse încă în timpul instrucţiei participarea la o conspiraţie cu scopul de a-l răpi pe

Lincoln (planul asasinării a apărut mai târziu). Atzerodt susţinea că el nu fusese de acord să participe la asasinarea preşedintelui, însă faptele dovedesc contrariul. Acuzarea a dovedit că Atzerodt închinase o cameră la

hotelul „Kirkwood”, unde locuia vicepreşedintele Andrew Johnson. În acea cameră fusese ascuns un întreg depozit de arme. S-a stabilit că Atzerodt se interesase ce cameră ocupă vicepreşedintele, iar la 14 aprilie se grăbise anume spre hotelul „Kirkwood”. Este adevărat că Atzerodt nu-l omorâse şi nici nu încercase să-l omoare pe vicepreşedinte, în seara fatală conspiratorul pur. şi simplu se îmbătase.

Însă Atzerodt n-a fost acuzat de tentativa de asasinare a lui Johnson, ci, înainte de toate, de complicitate la asasinarea lui Lincoln. Nu puteau exista niciun fel de dubii că cel puţin ştiuse dinainte de atentat. Şi, fiind vorba de o sentinţă, acest lucru era hotărâtor.

Al patrulea acuzat era Mary Surratt. Dar în ce măsură a participat ea la conspiraţie provoacă şi în zilele noastre controverse în rândurile istoricilor. Este indiscutabil că pensiunea pe care o ţinea era locul de întâlnire al conspiratorilor – Booth, Paine şi alţii, între care, fireşte, şi fiul ei John, dar, de asemenea, şi al agenţilor spionajului sudist. A rămas neînţeles însă motivul pentru care autorităţile au urmărit cu atât a înverşunare să obţină condamnarea acestei femei.

Ceilalţi patru acuzaţi aujucat, evident, doar un rol secundar, strict auxiliar. Samuel Blend Arnold participase la conspiraţia care urmărea răpirea lui Lincoln, însă refuzase să aprobe planul asasinării, ce-i drept, nu în mod irevocabil, ci aşteptând un moment mai favorabil, care după opinia lui trebuia să apară curând. Toate acestea au fost relatate în scrisoarea lui Arnold către Booth, din 27 martie, scrisoare căzută în mâna autorităţilor. De la 21 martie la 17 aprilie 1865 Arnold lipsise din Washington.

Doctorul Samuel Mudd era acuzat, de asemenea, că participase la conspiraţie şi îi cunoscuse bine pe principalii conspiratori. Însă el susţinea că nu-l văzuse pe actor la Washington din noiembrie sau decembrie 1864. Mudd acordase asistenţă medicală lui Booth, care fugise din capitală după asasinarea lui Lincoln. Până la urmă a rămas neelucidat dacă Mudd, oferindu-i adăpost lui Booth, ştiuse

că are de-a face cu asasinul preşedintelui, deoarece comunicatul oficial cu privire la urmărirea actorului a apărut ulterior.

Michael O'Laughlin, un irlandez scund, afirma că în dimineaţa zilei de 14 aprilie a trecut pe la Booth pentru a primi de la el o datorie. Dar s-a stabilit că irlandezul sosise la Washington în urma unei telegrame expediate de Booth. Asasinul îl folosise probabil pe O'Laughlin pentru îndeplinirea unor însărcinări, care, însă, au rămas neelucidate. Acuzaţia că O'Laughlin avusese intenţia de a-l asasina pe generalul Ulysses Grant în noaptea de 13 spre 14 aprilie a rămas nedovedită.

Şi, în sfârşit, ultimul dintre cei opt acuzaţi – Edward Sprangler, maşinist la teatrul „Ford". Depoziţiile adunate împotriva lui Sprangler nu dovedeau nimic în afară de bunele lui relaţii cu Booth, iar acesta avea mulţi prieteni.

Aşadar, opt acuzaţi, în genere executanţi ai planurilor altora sau numai ajutoare ale principalilor executanţi.

La 30 iunie tribunalul militar a pronunţat sentinţa. Toţi acuzaţii au fost găsiţi vinovaţi. E. Sprangler a fost condamnat la şase ani închisoare, M. O'Laughlin, S. Mudd, S.B. Arnold – la închisoare pe viaţă, L. Paine, G. Atzerodt, D. Herold şi M. Surrattla moarte prin spânzurare.

La 7 iulie 1865, în curtea închisorii federale a fost înălţată spânzurătoarea, care a fost încercuită de trupe. Pe podium au fost târâţi Mary Surratt (în stare de – inconştienţă), Atzerodt gemând, Herold tremurând şi plângând şi Lewis Paine păstrând o tăcere ursuză. Generalul Hartranft dădu citire sentinţei. Preoţii murmurau rugăciuni. Trapele căzură, şi patru siluete îmbrăcate în negru, cu mâinile şi picioarele legate, cu glugile trase peste ochi. fură cuprinse de convulsiile morţii. Peste câteva clipe totul era terminat.

Eşarfele albe ale morţii ce acopereau chipurile celor executaţi simbolizau parcă pecetea tăcerii aplicată pe buzele conspiratorilor şi pe tainele pe care aceştia le-au dus în mormânt. Ceilalţi patru acuzaţi au fost transferaţi la închisoarea de pe Drv Tortugas. O mică insulă arsă de

soare, situată la 100 de mile de coastele Floridei. Fortul Jefferson, în care au fost instalaţi deţinuţii, era înconjurat de un şanţ lat. umplut cu apă. În care se aflau vreo zece paznici zeloşi: rechini ce ştiau gustul cărnii de om.

De ce a fost schimbat ordinul iniţial al preşedintelui Johnson de a-i ţine pe toţi cei patru în închisoarea oraşului Albany? Poate din motive de securitate? Deţinuţii aveau o mulţime de simpatizanţi atât în Sud cât şi în Nord. Iar din fortul. Jefferson nu reuşise încă nimeni să evadeze. S-ar putea însă să fi fost şi altceva: grija de a proceda astfel încât condamnaţii să nu poată transmite nimic în afară.

Admiţând această ultimă ipoteză (exprimată frecvent de diferiţi autori americani), trebuie avut în vedere că, în afară de M. O'Laughlin, care a murit pe insulă de friguri galbene, ceilalţi trei au fost graţiaţi de Johnson în februarie 1889 – cu o lună înainte de a-i expira mandatul prezidenţial – şi eliberaţi. Niciunul dintre ei nu a făcut niciun fel de destăinuiri. Înainte de moarte, Sprangler (1879) şi Mudd (1882) au lăsat declaraţii făcute sub prestare de jurământ referitoare la nevinovăţia lor. Trebuie avut de asemenea în vedere că toţi, încă înainte de judecată, fuseseră interogaţi de nenumărate ori de diferite persoane, care urmau astfel să participe la „complotul tăcerii".

Deci se făcuse dreptate, ţara putea fi liniştită: monstruoasa crimă nu rămăsese nepedepsită. Şi, totuşi un fel de sentiment vag, alarmant, de insatisfacţie că fuseseră pedepsiţi doar participanţii de rând ai conspiraţiei şi că principalii vinovaţi rămăseseră în libertate, i-a încercat pe numeroşi contemporani. La început acest lucru l-au reflectat însemnările din jurnalele intime, aluziile din corespondenţa particulară. În scurt timp îndoielile au început să fie exprimate în presă, s-au auzit de la tribuna Congresului. Aceste suspiciuni sunt împărtăşite şi de unii dintre cei mai recenţi istorici americani ai războiului civil. Pe această temă se elaborează studii istorice, se turnează filme de televiziune, se scriu romane.

Prima întrebare care se pune este: de ce autorităţile

n-au încercat să descopere resorturile ascunse ale conspiraţiei, când acestea puteau fi aflate de la John Surratt, care împreună cu Booth a fost unul dintre personajele centrale ale conspiraţiei? S-a anunţat o recompensă de 25.000 de dolari pentru prinderea lui Surratt, care între timp trecuse fără nicio dificultate graniţa Canadei (datotorită unei ciudate erori, detectivilor care primiseră misiunea să-l urmărească li s-au comunicat semnalmentele lui Atzerodt). Şeful poliţiei din Washington, A. Richards, şi-a trimis agenţii în Canada, dintre care unul îl cunoştea din vedere pe Surratt, dar, pe neaşteptate, a fost admonestat pentru această iniţiativă de către Ministerul de

Război. Acest lucru nu a împiedicat ulterior ministerul să afirme că urmărirea lui Surratt s-a făcut din ordinul ministrului de război E. Stanton. Nu poate fi pus la îndoială faptul că, din anumite motive, Stanton privea lucid, printre degete, la fuga lui Surratt. La 24 noiembrie ministrul de război Stanton a emis ordinul nr. 164, prin care se retrăgea promisiunea recompensei de 25.000 de dolari pentru prinderea lui Surratt.

Între timp, Surratt reuşise să fugă din Canada în Anglia, apoi în Italia, iar de acolo în Egipt, unde a fost arestat la insistenţele consulului general al S.U.A. La începutul lunii ianuarie 1867 el a fost adus cu un vas „militar în Statele Unite, unde timp de cinci luni şi-a pregătit apărarea. În toamna anului 1867 Surratt a fost eliberat pe o cauţiune de 25.000 de dolari. La reluarea procesului s-a constatat că, după lege, actul de acuzare trebuia prezentat cel mai târziu în doi ani de la comiterea infracţiunii ce se pune în seama acuzatului, în afară de cazul în care însuşi actul de acuzare menţiona că acesta nu a putut fi prezentat mai devreme deoarece infractorul „s-a sustras justiţiei”. În rechizitoriul privind cazul lui Surratt nu, fusese făcută această menţiune. Apărarea a folosit imediat această inexplicabilă scăpare, care putea fi şi intenţionată. Procesul a fost sistat, iar Surratt – pus în libertate. A trăit mult, murind în 1916. În tot acest timp,

Surratt a păstrat o tăcere îndărătnică, netrădând niciuna dintre tainele pe care le deţinea, chiar şi atunci când se părească de mult nu mai avea a se teme de vreo răzbunare din partea unor foşti participanţi la conspiraţie. Dacă Stanton s-ar fi temut cu adevărat de mărturiile lui Surratt, atunci ar fi încercat să scape cât mai repede de un astfel de martor incomod. S-ar putea ca Stanton să fi avut motive să se teamă nu atât că la proces vor fi date în vileag secrete importante cât, pur şi simplu, de falsurile la care s-a recurs împotriva conspiratorilor, ori că va ieşi din nou la iveală insuficienţa probelor împotriva mamei lui John Surratt, pe care adversarii guvernului se grăbiseră imediat s-o declare victimă nevinovată a „asasinatului judiciar".

...Paza lojii preşedintelui, în seara fatală a zilei de 14 aprilie 1865, i-a fost încredinţată poliţistului John Parker. Cercetările asidue întreprinse de istorici în arhive au permis să se reconstituie „statele de serviciu" ale aces –, tuia., Aflat în serviciu din anul 1861, Parker apucase să se chivernisească cu nenumărate sancţiuni pentru tot felul de încălcări ale disciplinei, trândăvie, beţie, scandal într-o casă de toleranţă. Când asasinul a pătruns în lojă, Parker era plecat pentru a da pe gât un păhărel în compania lacheului şi vizitiului preşedintelui. Parker a fost deferit justiţiei, însă din documentele care s-au păstrat în arhiva poliţiei din Washington nu rezultă dacă a fost judecat.

Se poate găsi o explicaţie pentru atitudinea autorităţilor. Parker fusese detaşat în corpul de pază al Casei Albe (pentru aceasta a fost chiar scutit de serviciul militar) la cererea soţiei preşedintelui, Mary Lincoln, doar cu zece zile înaintea tragicului eveniment de la teatrul „Ford". Aceasta permite să înţelegem cum un om, cu reputaţia lui Parker a putut intra în garda lui Abraham Lincoln. Însă elucidarea unei enigme ne pune imediat în faţa alteia: ce a determinat-o pe Mary Lincoln, cine a intervenit pe lângă ea pentru beţivul în uniformă de poliţist?

Nu este lipsită de interes cariera ulterioară a lui Parker. În noiembrie 1865 a primit iarăşi o mustrare

pentru comportare necorespunzătoare, dar tot fără urmări. Altfel au stat însă lucrurile când a fost găsit, în ziua de 27 iulie 1868, dormind în post: după două săptămâni Parker era scos din cadrele poliţiei pentru „neglijarea gravă a îndatoririlor sale”. Să fi însemnat că nu mai exista mâna care îl sprijinise până atunci pe Parker în situaţii mult mai dificile? E adevărat, istoricul american O. Eisenschirul a atras atenţia că, înainte cu câteva săptămâni de destituirea lui Parker, ministrul de război Stanton a fost demis. Dar, după cum recunoaşte chiar Eisenschirul, nu există date care să ateste vreo legătură între aceste două evenimente atât de diferite.

Nu există niciun fel de dovezi ale participării lui Parker la conspiraţie, iar lipsa de dorinţă a lui Stanton, un om de obicei aspru, de a obţine condamnarea poliţistului putea fi dictată de diverse alte motive, de exemplu, de a nu atrage atenţia opiniei publice asupra unei greşeli atât de evidente a serviciului de securitate, subordonat ministrului de război, cum era însărcinarea acordată unui beţiv de a-l păzi pe preşedinte.

Cum s-a mai menţionat, după atentat Booth a reuşit să fugă. ascunzându-se la cunoscuţi. Aceşti oameni (colonelul S. Cox, T. Jones şi alţii), care la fel ca şi doctorul Mudd îl adăpostiseră pe asasin şi îl trecuseră peste

Potomac, îi erau, evident, complici, în orice caz – membri ai mişcării clandestine sudiste. Cu toate acestea, ei nu au fost deferiţi justiţiei. Trei ofiţeri din armata confederaţilor – căpitanul Jett, locotenentul Ruggles şi locotenentul Bainbridge, cărora Booth le-a spus adevăratul său nume – l-au ajutat să se ascundă la ferma lui Garret. La proces au fost acceptate ca martori ai acuzării două persoane a căror participare la conspiraţie nu stârnise niciun fel de dubii, şi procurorului nu i-ar fi fost greu să obţină condamnarea lor. Este, în primul rând, John Lloyd, proprietarul unui han din împrejurimile capitalei, care participase la conspiraţia lui Booth vizând răpirea lui Lincoln, iar apoi tăinuise armele conspiratorilor şi dirijase poliţia pe o pistă falsă. În al doilea rând, Lewis

Weiehmann, locatar al pensiunii doamnei Surratt, care cunoştea multe despre planurile lui Booth. Lista acestor persoane ar putea fi continuată.

Istoricii îşi bat de mult capul să afle de ce o serie de participanţi la conspiraţie au reuşit să scape de judecată cu concursul vădit al autorităţilor, de ce nu s-au depus eforturi pentru cercetarea rolului unor persoane suspecte de legături criminale cu conspiratorii, de ce autorităţile au preferat să pedepsească doar 6 parte din conspiratori, cu precădere personaje fără importanţă – obscure. A existat cumva un motiv ascuns al acestei diferenţieri, în virtutea căruia unii au fost urmăriţi, respectându-se întru totul legea, iar altora li s-a oferit posibilitatea să scape de pedeapsă? Dacă pornim de la faptul că Booth avea aliaţi şi protectori puternici, atunci el putea vorbi despre aceştia doar unor persoane în care avea încredere, sau celor care puteau să-l ajute în timpul fugii. Asemenea oameni nu puteau fi nişte beţivi, de teapa hangiului Lloyd sau a lui Weichmann, pe care actorul nu-l agrease niciodată, şi cu atât mai puţin nişte oameni care nu se văzuseră cu Booth un timp mai mult sau mai puţin îndelungat. Dar, chiar în ziua asasinării lui Lincoln, conspiratorul discutase de două ori, între patru ochi. cu doamna Surratt! Povestindu-le despre prietenii săi puternici, Booth îşi putea astfel încuraja ajutoarele: Paine. Herold, Atzci odt. Arnold, O'Laughlin. Este puţin probabil ca asasinul să fi riscat să le spună ofiţerilor din armata confederată că are legături cu oameni puternici din Nord: acest lucru n-ar fi făciif decret să-i îndepărteze pe sudişti.

„Poliţia naţională executivă 1, condusă de faimosul colonel (mai târziu general) Lafayette Baker /l şi subordonată ministrului de război Stanton, ca şi alte organe responsabile cu paza preşedintelui, n-au făcut nimic pentru a preîntâmpina atentatul. Or, nici pentru Stanton şi nici pentru Baker nu mai era de mult un secret că viaţa preşedintelui e în pericol. Chiar îi şi raportaseră despre acest lucru lui Lincoln.

Mărturisirile făcute cu mare întârziere – după câteva

decenii – de către unii contemporani informaţi, ca şi documente descoperite în arhive, conduc la o concluzie foarte interesantă. Rezultă că Weichmann comunicase deja la 20 februarie 1865 căpitanului D. Gleason şi încă unui ofiţer, pe nume McDevitt, bănuielile pe care i le-au trezit vizitele actorului Booth la modesta locuinţă a văduvei Surratt şi tainicele consfătuiri nocturne ale acestuia cu stăpâna casei, fiul ei şi alte persoane, între care şi un agent al sudiştilor, care îşi zicea August Howell. Weichmann l-a informat pe Gleason despre planul răpirii lui Lincoln în ziua preluării oficiale de către acesta a celui de-al doilea mandat prezidenţial. Gleason a adus aceasta la cunoştinţă ministrului de război Stanton. Mai mult, la 24 martie a fost arestat spionul Howell, care frecventa pensiunea doamnei Surratt. Ministerul de război n-a tras nicio concluzie din faptul că arestarea lui Howell confirma de fapt informaţiile lui Weichmann. La rândul său. Baker, care se pricepea – când era nevoie – să stoarcă adevărul de la agenţii inamici capturaţi, de această dată n-a luat niciun fel de măsuri pentru interogarea amănunţită a lui Howell. De dragul adevărului, vom adăuga că, după câteva decenii, Weichmann (care a murit în 1902) a scris o istorie a conspiraţiei, al cărei manuscris a fost publicat abia în 1975.

— Editorul menţionează că mărturisirile lui Weichmann infirmă versiunea despre Stanton ca organizator al conspiraţiei care a diis la asasinarea lui Lincoln 5.

Există probe scrise că Lincoln, politician lucid, ţinea seamă de posibilitatea unui atentat şi luase măsuri de precauţie, deşi nu putea suferi prezenţa unei gărzi numeroase, în uniforme strălucitoare de paradă. În ziua de 14 aprilie, preşedintele trecuse pe.la ministrul de război şi îi ceruse un însoţitor de nădejde la teatrul... Ford”, unde intenţiona să asiste seara la comedia... Verişoam noastră din America”. Cu obişnuitul său ton glumeţ, preşedintele îl amintise pe maiorul Thomas Eckert – „L-am văzut îndoind în mâini cinci vătraie, unul după altul. Mi se pare tocmai

omul pe care trebuie să-l iau în seara asta cu mine. îl pot obţine?” Stanton l-a refuzat categoric, motivând că Eckert are foarte multe treburi importante la minister. Ca de obicei, Lincoln primi binevoitor acest refuz, în cel mai bun caz nepoliticos. Cu toate acestea, preşedintele a trecut pe la camera de cifru a telegrafului, aflată în clădirea Ministerului de Război şi condusă de Eckert, şi l-a rugat personal pe maior să-l însoţească. Având în vedere refuzul ministrului de război, ofiţerul n-a vrut, probabil, să-şi supere şeful direct, cunoscut prin caracterul său aspru şi veninos, şi a declarat că seara va fi foarte ocupat. Atunci Lincoln consimţi, fără plăcere, să-l ia pe maiorul Rathbone! emarcând însă că l-ar fi preferat pe Eckert.

Cum poate fi explicată această scenă, pe care Stanton a trecut-o sub tăcere în relatările despre ultima întâlnire cu preşedintele şi care a ieşit la lumină peste mai bine de o jumătate de secol, când au fost publicate, în 1907, memoriile lui D. Bates, fost funcţionar în Ministerul de Război? Istoricul O. Eisenschirul, cunoscut nouă, a cercetat corespondenţa Ministerului de Război din 14 aprilieşi a dovedit, în mod convingător, că Eckert nu a primit şi nu a expediat nicio telegramă importantă, iar seara a plecat pur şi simplu acasă. Se poate, totuşi, admite că interdicţia dată lui Eckert de a merge la spectacol a fost provocată de un acces de iritare, că a fost un gest menit să demonstreze că el, Stanton, mr este de acord cu intenţia preşedintelui de a se duce la teatrul „Ford” şi că nu doreşte să aibă nimic comun cu o acţiune atât de imprudentă, în treacăt fie spus, dacă în spatele acestui refuz al lui Stanton s-ar fi ascuns ceva sinistru, probabil că, pentru orice eventualitate, el i-ar fi dat lui Eckert ceva de făcut, care să justifice ordinul de a rămâne în minister. Afară de asta, Eckert fusese invitat la teatru ca oaspete, şi nu ca paznic la uşa lojii. Prin urmare, el nu-l putea împiedica pe Booth să tragă, dar desigur că nici nu l-ar fi lăsat să-i scape când acesta fugea din teatru.

Ministrul de război consimţise să-l învoiască pe maiorul Henry Rathbone, un filfizon tânăr şi monden, care

a apărut în lojă împreună cu logodnica, probabil neînarmat, gândindu-se cel mai puţin că avea misiunea de a-l păzi pe preşedinte. La spectacol a fost invitat şi Ulysses Grant, comandantul suprem al armatei. Ziarele anunţaseră acest lucru, şi numeroşi oameni îşi procuraseră bilete în speranţa de a-l vedea pe victoriosul general care obţinuse, cu puţin timp în urmă, capitularea principalei armate inamice. Însă cu câteva zile înainte de spectacol, Mary Lincoln, în timpul unuia din accesele ei de iritare fără motiv, îi făcuse o scenă penibilă soţiei lui Grant. Şi acum era greu de crezut că doamna Grant o să-şi mai însoţească soţul. În afară de asta, vizitând Ministerul de Război, Grant aflase de la Stanton că prezenţa amândurora – a preşedintelui şi a comandantului suprem al armatei – sporeşte probabilitatea unui atentat. Grant, care în genere căuta să refuze invitaţiile la spectacole şi recepţii mondene, a trecut pe la Lincoln şi i-a spus că seara trebuie să părăsească Washingtonulinvocând dorinţa de a-şi vedea copiii şi de a sta mai mult timp cu ei.

A. Pesemne că nici lui Stanton şi nici lui Grant nu le-a; trecut prin minte că absenţa generalului nu. micşora câtuşi de puţin ameninţarea la adresa vieţii preşedintelui. Dimpotrivă, prezenţa lui Grant la teatru ar fi complicat serios sarcina conspiratorilor. El ar fi fost însoţit de o escortă militară, în dreptul lojii ar fi fost postate santinele şi este puţin probabil că un străin ar fi putut pătrunde în ea şi s-ar fi putut apropia de preşedinte fără a fi fost reţinut de aghiotanţii generalului. Aşa se face că paza lojii a fost încredinţată lui John Parker.

…John Wilkes Booth, asasinul lui Lincoln, s-a născut în familia unui actor cunoscut, care căzu curând în patima beţiei. Era al nouălea din cei zece copii, răsfăţatul mamei. Urmând exemplul tatălui şi al fratelui mai mare, în 1856 Booth se angajează actor în trupa teatrului din Baltimore. N-a ieşit din el un talent, deşi, jucând în roluri tragice, şi-a câştigat o mare faimă. În anii războiului civil era deja o celebritate, o stea, primind onorarii fabuloase pentru vremea aceea. Se îndeletnicea totodată cu speculaţii

comerciale. Frumos, îngâmfat, cu maniere aristocratice îndelung studiate, Booth devenise idolul femeilor. Aceasta în pofida faptului că răsfăţatul publicului devenea pe zi ce trece un beţiv notoriu. Deşi fraţii lui ţineau cu Nordul, Booth se raliase sudiştilor, devenind colaborator al serviciului lor de spionaj.

În capul lui, romantismul convenţional al melodramei se amestecase cu retorica afectată a oratorilor de pe plantaţii, zgura idolilor, găunoşi şi falselor idealuri cu ajutorul cărora sudiştii se străduiâur să ascundă; cinismul de in ziua de 14 aprilie 1865 actorul, după toate aparenţele, a hoinărit prin Washington fără niciun rost: ulterior, multe persoane vor relata amănunţit întâlnirea lor cu Booth, cu câteva ore înainte de asasinat. Mai târziu ancheta va stabili deplasările lui Booth, inclusiv vizitarea pe furiş a teatrului „Ford”, unde a cercetat amănunţit loja guvernamentală şi a făcut o gaură în uşă. Booth lăsase din timp o şipcă de lemn care putea bloca clanţa uşii de la coridorul ce trebuia străbătut pentru a ajunge la loja guvernamentală. Acum putea fi liniştit că nu va apărea nimeni pe culoar atunci când va privi prin gaura făcută în uşă şi va aştepta momentul potrivit pentru a pătrunde în lojă şi a trage de aproape… Ancheta a stabilit ceas cu ceas acţiunile lui Booth. În şirul depoziţiilor făcute de martori există doar două lacune, datorită cărora asasinul dispare din câmpul vizual pentru aproximativ două ore. Acestea au fost probabil cele mai importante ore: s-ar putea ca Booth să-i fi dat ultimele instrucţiuni lui Paine privind asasinarea lui Seward şi lui Atzerodt – atentatul asupra vicepreşedintelui Johnson.

Să fi primit, totuşi, Atzerodt o asemenea indicaţie şi, în general, să fi avut intenţia de a pune în pericol viaţa lui Andrew Johnson? La orele 3 şi 30 de minute după amiază Booth comite cea mai inexplicabilă faptă din acea zi. Vine la hotelul „Kirkwood” şi-l întreabă pe portar dacă domnul Atzerodt este acasă. „Nu, nu este acasă”. Când se pregătea să iasă, Booth se întoarce şi întreabă dacă vicepreşedintele Johnson este acasă. Aflând că şi acesta lipseşte, cere hârtie

şi-i scrie la repezeală câteva cuvinte: „Nu vreau să vă deranjez. Sunteţi acasă?” Lăsând un bilet şi lui Atzerodt, Booth părăseşte repede hotelul. Este inexplicabil refuzul lui Johnson de a da vreo explicaţie referitoare la biletul lui Booth. Singurul motiv ar putea fi acela că Johnson îl cunoştea într-adevăr pe actor şi se temea să nege deschis acest lucru, pentru a nu fi prins cu minciuna. Detectivii care au încercat să elucideze această problemă au afirmat că, în timp ce era guvernator al statului Tennessee, Johnson l-ar fi cunoscut pe Booth la Nash viile.

Moartea lui Lincoln era pentru Johnson – după cum. afirmau duşmanii săi – singura şansă de a deveni preşedinte. Mai târziu, adversarii din Congres l-au învinuit făţiş că „a ajuns la postul de preşedinte prin poarta asasinatului”. Dar activitatea comitetului special al Congresului, condus de cunoscutul radical B. Butler, creat pentru cercetarea unei posibile legături a lui Johnson cu conspiratorii, n-a dat rezultate palpabile. Pe de altă parte, susţinătorii versiunii lui Eisenschirul sunt dispuşi să vadă în biletul lui Booth o manevră machiavelică a lui Stanton: asasinarea lui Lincoln şi Sew ard paralel cu compromiterea lui Johnson i-ar fi deschis ministrului de război calea spre culmile puterii. Dar nu mai puţin verosimilă pare şi ideea că, prin biletul lui, Booth intenţiona să provoace o şi mai mare derută în cercurile guvernamentale, cu atât mai mult cu cât el nu credea în succesul planului de atentat al lui Atzerodt împotriva lui Johnson. Oricum ar.fi, după aceasta Booth părăseşte hotelul „Kirkwood”. Reuşeşte fără greutate să pătrundă în teatrul „Ford”, să ajungă la loja guvernamentală şi să-l împuşte de aproape pe Lincoln. Sărind din lojă pe scenă, asasinul, fără a fi reţinut de cineva, iese în fugă din clădirea teatrului, sare pe cal şi dispare în întuneric. Garda militară ce păzea ieşirile din capitală l-a lăsat să treacă pe Booth şi apoi pe Herold, care l-a urmat curând, şi conspiratorii dispărură în goană pe şoseaua nesfârşită a Mai ylandului.

Ceilalţi conspiratori au fost arestaţi în următoarele câteva zile. Booth şi Herold găsiră adăpost la ferma lui

Garrett, partizan inveterat al Sudului. Îi vom lăsa un timp aici pentru a ne întoarce la Washington şi a vedea cum au fost organizate acţiunile de urmărire a asasinului preşedintelui şi a celorlalţi conspiratori.

Asasinarea lui Lincoln provocase panică în cercurile guvernamentale. Andrew Johnson, a doua personalitate în stat după preşedinte, se sustrase de la conducerea acţiunilor autorităţilor în noaptea de 14 spre 15 aprilie. Următorul în ierarhie – secretarul de stat Seward – era grav rănit (şi, cum se credea, mortal). În aceste ore şi zile, şef al puterii executive se dovedi efectiv ministrul de război Stanton. El începuse să dea ordine încă în timp ce se afla la căpătâiul muribundului Lincoln. Lui Stanton i se subordonau armata şi serviciul de spionaj, poliţia secretă şi cenzura militară. El exercita şi controlul asupra comunicaţiilor telegrafice. Pentru prinderea criminalului era deosebit de importantă înştiinţarea la timp a autorităţilor locale şi a populaţiei despre tragedia care avusese loc.

O. Eisenschirul şi alţi cercetători care au mers pe drumul deschis de el au studiat toate telegramele „expediate de ministrul de război în orele şi zilele ce au urmat împuşcăturii de la teatrul” „Ford”. Prima depeşă a fost scrisă de Stanton nu mai devreme de ora 1 şi 30 de minute, adică la mai bine de trei ore după asasinat, iar transmiterea ei din Washington s-a făcut la orele 2 şi 15 minute. Era o întârziere considerabilă, din cauza căreia importanta ştire nu a mai apărut în ziarele de dimineaţă: majoritatea ziarelor nu aveau corespondenţi proprii la Washington, iar cele care aveau ar fi ezitat să publice o ştire atât de senzaţională fără a avea confirmarea oficială.

În telegrama lui Stanton, expediată cu atâta întârziere, era omis cel mai important amănunt: numele asasinului, deşi acesta a fost recunoscut imediat, chiar la teatrul „Ford”. Numele lui Booth a apărut pentru prima oară în depeşa expediată la două ore după cea dintâi. Or, este absolut sigur că ministrul de război putuse să afle cu mult mai devreme, de la cele mai diverse persoane, că

asasinul este Booth. În numeroasele telegrame ulterioare (cu o singură excepţie) nu se dădeau semnalmentele asasinului (perfect cunoscute de autorităţi).

Dar şi mai inexplicabil este cazul lui Herold. Unul dintre detectivi, Rosch, stabilise, în că în noaptea de 14 aprilie, că Herold era complicele lui Booth. Iar în telegramele şi decoraţiile sale oficiale din 20 aprilie Ministerul de

Războiîl numea în mai multe feluri, dar de fiecare dată greşit: Harold, Harrold, Herod, Harod şi Herrod, îngreunând astfel foarte mult urmărirea.

În reţeaua deasă a pichetelor creată treptat de comandamentul militar în jurul Washingtonului exista o fereastră: până la orele 7 în ziua de 15 aprilie principala cale spre statele sudice a rămas nepăzită. Tocmai drumul acesta trebuia să-l aleagă Booth, şi l-a ales. În această zonă aproape nu existau trupe. Dacă nu şi-ar fi vătămat piciorul după atentat, sărind din lojă pe scenă, şi ar fi putut să realizeze planul iniţial, atunci Booth s-ar fi aflat dimineaţa pe teritoriul statului Virginia, lăsându-i cu mult în urmă pe toţi urmăritorii.

În noaptea de 21 spre 22 aprilie, maiorul O'Beim a dat întâmplător de urma lui Booth şi Herold, care părăsiseră casa doctorului Mudd şi traversaseră fluviul Potomac dinspre Maryland spre statul Virginia. Maiorul expedie o telegramă la Washington, prin care cerea aprobarea de a continua urmărirea pe teritoriul acestui stat, dar nu primi niciun răspuns.

De data aceasta putea exista un singur motiv: se degajase câmpul de acţiune pentru persoanele cărora ministrul de război le încredinţase urmărirea lui Booth. Printre acestea se afla, în primul rând, şeful contraspionajului, colonelul Baker. La 15 aprilie acesta fusese chemat urgent de Stanton la Washington. Trebuie avut în vedere că la 20 aprilie Ministerul de Război anunţase o recompensă de 50.000 de dolari pentru prinderea lui Booth şi a câte 25.000 de dolari pentru Herold şi John Surratt. Poate se avea în vedere înlăturarea

unui concurent mai puternic la această sumă mare.

Totodată s-a întâmplat un lucru curios cu afişul publicat la 20 aprilie, în care se promitea recompensa pentru prinderea lui Booth (primul afiş de acest fel a fost tipărit încă la 17 aprilie, cu descrierea semnalmentelor lui Booth şi Paine). Pe lângă portretul asasinului, acest afiş conţinea fotografia lui Herold, făcută încă pe vremea când acesta umbla la şcoală, şi fotografia unui necunoscut care îl înfăţişa, chipurile, pe John Surratt (posibil, fratele lui mai mare). Era – o greşeală mai mult decât stranie, dacă avem în vedere că John Surratt era cunoscut de numeroase persoane şi s-ar fi putut uşor stabili dacă era într-adevăr fotografia lui. Nu este de mirare că acest an, un ţe n-a prea fost de folos în cercetări. Interesant este însă altceva 5 mult mai târziu, pentru public, care în mare majoritate nu văzuse afişul, s-a confecţionat altul, contrafăcut. Era de asemenea datat 20 aprilie lOdă, şi la prima vedere semăna cu afişul original. Toate pozele erau însă înlocuite: o fotografie nouă, mai bună, a lui Booth, poza lui Herold, făcută deja după prinderea lui la ferma Garrett şi, în sfârşit, portretul lui Surratt dintr-un moment mylt ulterior (după cât se pare, de prin 1867). Deoarece atât afişul original cât şi cel falsificat s-au păstrat în arhive, este suficient să arunci asupra lor o singură privire pentru a te convinge de mistificare.

Pe vremea când Baker (care adesea era numit „Fouché al Americii”) se apucase de treabă, într-o zi un detaşament militar aproape că s-a lovit nas în nas cu fugarii. Detaşamentul era comandat de locotenentul D. Dana, fratele adjunctului ministrului de război. Numai inexplicabilele gafe ale locotenentului Dana le-au permis criminalilor să scape şi de această dată.

Nu vom mai relata cum în cele din urmă Baker şi oamenii lui au avut norocul să dea de urma lui Booth, cum actorul şi Herold au fost prinşi în noaptea de 25 spre 26 aprilie la ferma Garrett. Mult mai interesant este altceva: şopronul încuiat cu lacăt, în care se ascundeau Booth şi Herold, a fost înconjurat de un detaşament militar aflat

sub comanda locotenentului Edward Dbherty şi a agenţilor secreţi locotenent-colonelul Everton Conger şi locotenentul Luther Baker, vărul şefului serviciului secret. Booth refuzase să se predea, însă Herold se grăbi să iasă, şi a fost imediat înşfăcat de soldaţi. Actorul continua să se ambiţioneze, şi şopronul a fost incendiat. Deodată se auzi o împuşcătură: Booth fusese rănit mortal. Soldaţii sparseră uşa şi îl scoaseră din şopronul cuprins de flăcări…

Stanton ordonase oficial ca Booth, dacă va fi posibil, să fie prins viu. Totuşi, lucru ciudat, unul dintre ofiţerii care conduceau acţiunile de urmărire a asasinului a ordonat, dimpotrivă, să se tragă în ucigaş imediat ce va fi zărit. Ofiţerul care a dat acest ordin şi care se afla împreună cu detectivii era colonelul William P. Wood, comandantul închisorii Old Capitol şi, indiscutabil, omul ministrului de război.

Booth fusese împuşcat fără niciun motiv evident. Cine a tras glonţul care l-a rănit mortal pe Booth? Sergentul Boston Corbett a declarat că acest lucru l-a făcut el. Este inexplicabil cum a putut Corbott să-l nimerească pe Booth piin peretele şopronului. Locotenent-colonelul Conger a susţinut că l-a văzut trăgând pe sergentul Corbett. Locotenentului Baker i s-a părut că a tras chiar Conger!

Mai târziu a fost lansat zvonul că, pe lângă intrarea principală, şopronul mai avea una, de rezervă, prin care, ptx>babil, a dispărut ucigaşul. El putea fugi înainte de venirea soldaţilor sau chiar după sosirea lor, dacă aceştia nu observaseră această ieşire laterală. Booth – sau cel care era considerat Booth – a mai trăit o vreme după ce a fost împuşcat, rămânând pe deplin conştient. În buzunarele lui s-au găsit: un cuţit militar, o pipă, o busolă de buzunar, un fel de poliţă canadiană, fotografii ale amantelor… Şi, lucru cel mai important, un carneţel roşu: jurnalul. Paginile deschise la întâmplare de locotenent-colonelul Conger erau înţesate de peroraţii, pline de admiraţie faţă de propria-i persoană, cu repetări ale numelor lui Brutus, Wilhelm Tell sau expresii pline de emfază din rolurile

interpretate cândva de Booth.

Anticipând, remarcăm că locotenent-colonelul Conger, care a informat amănunţit despre diferitele obiecte găsite la Booth, în mod straniu, n-a suflat niciun cuvânt despre ceea ce era cel mai important – jurnalul actorului. Existenţa acestui document a ieşit la iveală abia după procesul conspiratorilor. Pus în retragere, în februarie 1866, Baker a publicat *Istoria serviciului secret al Statelor Unite*, în care relatează despre jurnal.

Comisia judiciară care se ocupa cu cercetarea împrejurărilor asasinării lui Lincoln, l-a rugat pe Baker să repete acest lucru sub prestare de jurământ. Baker nu numai a consimţit, dar a mai şi adăugat că după ce autorităţile au descoperit jurnalul din acesta au fost rupte nişte file.

Problema acestui jurnal a ieşit din nou la suprafaţă în 1867, cu ocazia cercetării de către Congres a activităţii lui Johnson. Declaraţia lui Baker că din jurnal lipsesc 18 file, pe care el anterior le văzuse, a provocat o adevărată senzaţie. Baker afirma că agenţii lui Stanton ar fi făcut copii de pe aceste pagini, dar primiseră ordin să le transmită ministrului. Trebuie avut în vedere că pe vremea aceea Baker era din cale afară de înrăit, considerându-se nerăsplătit pentru devotamentul de care dăduse dovadă.

În timpul cercetărilor, o frază din jurnal a atras în mod deosebit atenţia: „Sunt aproape dispus să mă înapoiez la Washington şi… să mă justific, lucru pe care cred că am să-l pot face”. Cum se putea justifica Booth – dezvăluind numele complicilor sus-puşi? Sau, pur şi simplu, declarând sus şi tare că l-a ucis pe preşedinte din „motive patriotice”?

După senzaţionala declaraţie a lui Baker, procurorul general al armatei, Holt. s-a grăbit să asigure, sub prestare de jurământ, că jurnalul este intact şi nevătămat. Însă el nu putea şti cum arăta la început jurnalul, deoarece l-a primit din mina şefului său din Ministerul de Război. Mai târziu, încercând să înlăture bănuielile asupra lui Stanton, Holt a afirmat că filele au fost rupte, probabil, de Booth

însuşi, care se temea să transmită autorităţilor anumite informaţii despre complici. În declaraţiile sale, Stanton sprijinea această versiune. Baker, în schimb, continua să susţină contrariul. Desigur, se poate foarte bine presupune că filele dispărute au fost distruse de Stanton, dacă acestea conţineau într-adevăr date compromiţătoare pentru el. Dar la fel de plauzibil este ca ele să fi fost rupte de Booth însuşi când îl trimisese – după cum s-a dovedit – pe Herold cu bilete la diferite persoane, la care spera să afle adăpost şi ajutor.

Corpul lui Booth a fost adus cu o navă militară. La Washington, cadavrul a fost arătat câtorva persoane care îl cunoşteau pe ucigaş. Printre acestea se număra şi doctorul D.F. May, care cu doi ani în urmă îl operase pe actor pentru a-i îndepărta o tumoare de la gât. Cicatricea constituia o dovadă în plus că acesta era cadavrul lui Booth. Ulterior, procesul-verbal de identificare a cadavrului a fost supus în repetate rânduri unor analize critice: s-au descoperit contradicţii, pasaje confuze, de felul remarcii lui May că trupul suferise schimbări însemnate, că era vătămat piciorul drept (în timp ce Booth, la 14 aprilie, îşi fracturase piciorul stâng). Nu se ştie din ce motive, pentru identificare nu a fost adus fratele mai mare al lui Booth, Edwin, vârât în închisoare. În acelaşi timp, secretul înmormântării lui Booth, atât de suspect în aparenţă, poate fi lesne explicat prin dorinţa de a evita ca mormântul asasinului să devină loc de pelerinaj pentru sudişti şi confraţii lor din Nord.

În 1869 preşedintele Johnson autorizează pe rudele ucigaşului să-l reînhumeze în cimitir. Dar şi această ceremonie mulţi au interpretat-o ca înscenare, cu atât mai mult cu cât în timpul reînhumării Edwin Booth nici nu se uitase la cadavru şi, prin urmare, nu-l putuse „identifica”, Acest lucru l-au făcut ceilalţi participanţi la reînhumare, printre care un alt frate al lui Booth, Joseph. Dar aceştia, chiar dacă se convinseseră că înhumează un străin, au avut desigur motive să tacă.

De impostori nu s-a dus lipsă. Din când în când se

descoperau şi „morminte” ale lui Booth. În 1922, doi foşti cavalerişti, Josepf Ziegen şi Wilson D. Kenzie, participanţi la capturarea lui Booth la fermă, declară, sub prestare de jurământ, că rănitul scos din şopron era în uniformă de soldat al armatei sudiste, încălţat cu ghete militare prăfuite, de culoare galbenă. Ziegen şi Kenzie declarară că au fost puşi să jure că vor păstra toate acestea în cel mai strict secret. În 1937, scriitoarea Izola Laura Forrester (care afirma că este strănepoata lui Booth) susţinea 6 că în urmă cu 30 de ani ar fi discutat cu generalul James O’Beirne, pe atunci judecător la New York, unul dintre organizatorii urmăririi lui Booth. „Am să vă comunic un lucru pe care nu-l veţi găsi niciodată în vreun raport, i-a spus el. În zilele acelea am jurat cu toţii să respectăm această taină. Acum nu vă veţi mai putea folosi de ea, dar ascultaţi. În şopron se aflau trei persoane, şi una dintre ele a fugit”. O’Beirne i-a propus să ghicească singură numele celui care fugise. Asemenea „dovezi” nu dovedesc nimic, deoarece se bazează doar pe afirmaţii lipsite de orice atestare referitoare la-convorbiri cu contemporani ce ar fi avut loc la un interval de zeci de ani după consumarea acestora şi publicate încă şi mai târziu.

În istoria asasinării lui Lincoln au rămas multe lucruri nelămurite. Dar toate aceste fapte laolaltă, şi aproape fiecare din ele în parte, fac posibile tot felul de interpretări. Unele acţiuni „suspecte” pot fi asociate cu pei ipeţiile luptei politice de după moartea lui Lincoln şi nicidecum cu temerile că vor ieşi la iveală anumite taine ale conspiraţiei. În sfârşit, multe lucruri sunt explicate de rivalitatea dintre Baker şi alte persoane participante la urmărirea conspiratorilor, de goana după recompensă.

Şi. totuşi, ceva rămâne neclar. Mult timp Stanton, ca om politic şi ministru de război „incoruptibil”, s-a bucurat de o bună reputaţie. În ultimele decenii istoricii americani au încercat să determine cât de îndreptăţit era renumele lui”. Critica auzită cu această ocazie era adesea o „critică de la dreapta”, de pe poziţiile unei atitudini binevoitoare faţă de plantatori.

După opinia lui Eiscrisehirul şi a discipolilor săi, Stanton se temea că Lincoln le va acorda statelor sudiste învinse dreptul de a-şi trimite reprezentanţi în Congres, că partidul republican va pierde puterea, iar războiul civil se va dovedi a fi fost inutil. Iar fără Lincoln, considera Stanton, va conduce el, prin intermediul lui Johnson, care se mai număra printre radicali şi, cine ştie, poate că participase la conspiraţie. După cum se ştie, evenimentele au evoluat altfel: Andrew Johnson a rupt cu radicalii, dar până în 1868 n-a îndrăznit să-l demită pe Stanton, deşi acesta era un duşman făţiş al cursului politic promovat de noul preşedinte (aceasta dovedeşte, după opinia lui Eisenschirul, că Johnson se temea de dezvăluirile pe care le-ar fi putut face Stanton).

Au existat date suplimentare care au determinat autorităţile să ascundă adevărul şi după demiterea lui Stanton? Categoric da, răspund partizanii lui Eisenschirul. Ani de zile în fotoliul prezidenţial s-au perindat generali nordişti care se remarcaseră în războiul civil (Grant, Hajres, Garfield), astfel că menţinerea prestigiului ministrului de război avea o importanţă deosebit de mare pentru cariera lor politică. În schimb, dezvăluirea faptului că departamentul de război i-a salvat de pedeapsă pe principalii vinovaţi de moartea preşedintelui ar fi reprezentat pentru aceşti generali o lovitură ireparabilă.

Cele mai recente cercetări au spulberat, după cum s-a mai spus, multe din cele scrise de panegiriştii lui Stanton. Acum, din paginile cărţilor apare frecvent în faţa noastră un ins perfid, necruţător, un ambiţios fără scrupule care se pricepea să pună cu abilitate piedică adversarului, şi este puţin probabil că nutrea vreo afecţiune pentru Lincoln, deşi în aparenţă se străduia să demonstreze acest lucru. Era o fire autoritară, ce nu admitea obiecţii. Pe de altă parte, nu trebuie să uităm că, după cum ne-am convins, fiecare din probele indirecte adunate împotriva lui admite o dublă interpretare. Afară de asta, se poate presupune că în primele ore de după asasinarea lui Lincoln Stanton a acţionat de parcă ar fi fost cuprins de febră,

tulburat de răspundere, aşteptând în fiecare clipă un glonţ asemănător celui ce curmase deja viaţa preşedintelui şi, cum se credea atunci, a secretarului de stat. Nu explică toate acestea anumite greşeli ale lui Stanton, prezentate de Eisenschirul şi discipolii săi drept dovezi că ministrul de război era conducătorul conspiraţiei împotriva lui Lincoln?

Prin urmare, un mare număr de probe, care admit interpretări diferite. O mulţime de ipoteze, şi nicio dovadă irefutabilă. Nu e de mirare că versiunea lui Eisenschirul a fost şi este respinsă de majoritatea istoricilor americani sunt contestate şi unele fapte prezentate în lucrarea lui Eisenschirul. Cercetări recente au arătat că divergenţele dintre Lincoln şi republicanii radicali nu erau atât de importante cum a părut mai înainte şi că, prin urmare, Stanton nu avea motive politice pentru organizarea conspiraţiei. Întreruperea din seara zilei de 14 aprilie în funcţionarea telegrafului privea doar liniile comerciale. Telegraful militar funcţionase, probabil, fără întrerupere. Deşi Parker îşi părăsise postul pentru a vedea spectacolul, trebuie să presupunem că el oricum l-ar fi lăsat pe Booth să intre în loja guvernamentală, cunoscând atitudinea binevoitoare a preşedintelui faţă de actori. Multe lucruri din comportarea lui Stanton pot fi explicate şi prin aceea că el a căutat să ascundă publicului cele două conspiraţii ale lui Booth: prima numai pentru răpirea preşedintelui, a doua pentru asasinarea lui Lincoln. Ministrul de război se temea că acuzaţii vor evoca doar participarea la prima conspiraţie şi vor reuşi, în felul acesta, să evite condamnarea la moarte etc. Acesta era rezultatul descurajator al încercărilor întreprinse, pe parcursul a peste 90 de ani, pentru a aduce o lumină nouă în cazul crimei de la teatrul „Ford”. Şi abia cu puţin înainte de împlinirea unui secol de la asasinarea lui Lincoln au apărut fapte noi. De data aceasta, după cât se pare, sunt probele cele mai autentice, „din prima mină”.

…Într-o bună zi, E. Neff din New Jersey, de profesiune chimist şi istoric amator, a intrat la un anticariat din Philadelphia şi a cumpărat, cu o jumătate de

dolar, un volum legat care conţinea colecţia revistei „Colburn’s United Serviees Magazine” din a doua jumătate a anului 1864. După câteva luni această colecţie achiziţionată întâmplător a servit la fundamentarea probei absolut neaşteptate că Stanton a organizat asasinarea lui Lincoln, iar Lafayette Baker a fost otrăvit din ordinul aceluiaşi ministru de război pentru a se păstra secretul conspiraţiei.

Cum s-a făcut această descoperire? Răsfoind aceste reviste vechi, Neff a observat un mare număr de cifre şi litere scrise cu creionul pe marginea din stânga. Cu ajutorul unor specialişti în codificare, Neff reuşi să afle că aceste însemnări reprezintă două mesaje cifrate. Cifrul se dovedi destul de complicat şi, ce e mai important, se schimba de la o pagină la alta. Primul mesaj, din paginile 181, 183, 185 – 211, datat 2 mai 1868, spune: „Sunt tot timpul – urmărit. Aceştia sunt profesionişti. Nu voi reuşi să-i păcălesc. În noua Romă au fost odată ca niciodată trei: Iuda, Brutus şi spionul. Fiecare dintre ei îşi zicea că după moartea lui Avraam va deveni rege. Nu aveau încredere unul în celălalt. Dar (aşa) se apropiau ei de acea zi, aşteptând momentul hotărâtor când unul dintre fiii lui Brutus, cu pistolul în mână, se va putea strecura în spatele acestui om sortit pieirii, să-i tragă un glonţ în cap şi să-i arunce hăt departe leşul neajutorat. Când cel căzut era pe patul morţii, a venit Iuda cu semne de preţuire faţă de cel pe care îl ura; şi când, în sfârşit, l-a văzut murind, a spus: «El aparţine acum istoriei, iar naţiunea îmi aparţine acum mie». Dar, vai, soarta hotărâse ca Iuda să cadă treptat în dizgraţie, iar împreună cu el a fost doborât şi Brutus. Iar dacă cineva o să vrea să afle ce s-a întâmplat cu spionul, vă pot spune cu certitudine că acela am fost eu”. Sub toate acestea se afla semnătura: „La –, fayette C. Baker”.

Al doilea mesaj, notat pe paginile 106 – 120, 126, 127 şi 245, a fost cifrat cu mult mai simplu decât primul. Pur şi simplu, sub literele textului tipărit au fost puse puncte: „La 10 aprilie şaizeci şi cinci am aflat pentru prima oară că planul se realizează. Eckert8 stabileşte toate legăturile,

acţiunea va avea loc pe paisprezece. Nu ştiam numele asasinului, dar cunoşteam cea mai mare parte din rest când am discutat despre acest lucru cu E.S. Acesta şi-a exprimat concomitent mirarea şi neîncrederea. Apoi a spus: «-Participi şi dumneata la această acţiune. Să aşteptăm şi să vedem ce va ieşi din toate astea, şi atunci o să ştim mai bine cum trebuie să procedăm în cazul de faţă». Mi-am dat curând seama ce are el în vedere spunând că sunt participant la această acţiune, când mi s-a arătat a doua zi un document care, după cum ştiam, era falsificat, dar bine falsificat. Din acest document rezulta că mi se încredinţase conducerea conspiraţiei pentru răpirea preşedintelui cu vicepreşedintele ca instigator. Am devenit participant la această acţiune, deşi nu aveam această intenţie”. (Ultima parte a frazei poate fi citită şi altfel: „Din acest document rezulta că mi se încredinţase conducerea conspiraţiei pentru răpirea preşedintelui cu vicepreşedintele. Ca instigator, am devenit participant la această acţiune, deşi nu aveam această intenţie”. Este o descifrare mai puţin plauzibilă, fiind lipsită de logică.)

În continuare, în mesaj se spunea: „În ziua de 13 el a aflat că preşedintele ordonase deschiderea sesiunii Adunării Legislative a statului Virginia, tranşarea problemei cu privire la încetarea acţiunii trupelor acestui stat împotriva S.U.A. Cuprins de agitaţie, el s-a dezlănţuit imediat într-o tiradă demenţială. Mi-am dat seama atunci, pentru întâia oară, de amploarea dezechilibrului său psihic şi de ura lui dementă, fanatică împotriva preşedintelui. Puţini miniştri de război îl stimează pe preşedinte sau strategia lui, însă rar se întâmplă ca vreunul dintre ei să anuleze un ordin dat de preşedinte. Totuşi, într-un astfel de moment demenţial, el a expediat generalului Weitzel o telegramă prin care anula ordinul dat de preşedinte în ziua de doisprezece. Apoi a izbucnit într-un hohot de râs de care te treceau fiorii şi spuse: «Dacă o să vrea să afle cine i-a anulat (în text este scris *recinded*, în loc de *rescinded*) ordinul, îl vom lăsa pe Lucifer să-i comunice acest lucru. Du-le, Tom, şi supraveghează pregătirile. Aici nu se admit

greşeli». Atunci am aflat pentru prima dată că el era unul dintre cei ce răspundeau de organizarea conspiraţiei pentru asasinarea preşedintelui. Înainte de asta mă gândeam mereu că el sau nu are încredere în mine, aşa cum nu avea încredere în nimeni, sau protejează pe cineva până când va fi mai rentabil să-l trădeze. Astăzi însă, cunosc adevărul, şi acest lucru mă înspăimântă cumplit. Mă tem că s-ar putea, într-un anumit fel, să devin ţap ispăşitor.

În conspiraţie au fost atraşi nu mai puţin de unsprezece membri ai Congresului, nu mai puţin de doisprezece ofiţeri din Armată, trei din Flotă şi cel puţin 24 de persoane civile, dintre care unul era guvernator al unui stat loială. Cinci erau mari bancheri –, trei, ziarişti cunoscuţi în toată ţara şi unsprezece, industriaşi influenţi şi bogaţi. Probabil au mai fost şi alţii, care mi-au rămas necunoscuţi.

Numele acestor conspiratori cunoscuţi sunt indicate, fără comentarii sau cifrare, în primul volum al acestei serii. Persoanele indicate au contribuit la această acţiune cu optzeci şi cinci de mii de dolari. Numai opt persoane cunoşteau detaliile amănunţite ale conspiraţiei şi numele celorlalţi.

Mă tem pentru viaţa mea. *L.C.B*”.

E lesne de înţeles că această descoperire senzaţională a fost considerată la început, aproape în unanimitate, mistificare. O astfel de scrisoare putea fi întocmită uşor de orice mucalit cu anumite cunoştinţe în domeniul istoriei americane. A fost bănuit chiar şi Neff. Drept răspuns, în aprilie 1961, cu prilejul centenarului războiului civil, Neff publică în revista… Civil War Times” câteva rezultate ale cercetărilor sale. Tratând cu diferite soluţii chimice paginile decolorate, Neff reuşise să reveleze semnătura „L. C. Baker”, scrisă cu cerneală simpatică ce avea aceeaşi compoziţie cu cele pe care le foloseau agenţii secreţi în anii războiului civil. În iunie 1961, renumitul expert Stanley Smith a recunoscut oficial această semnătură ca incontestabil autentică, prin

compararea ei cu semnăturile cunoscute ale lui Bakef. Dar pe mulţi nici lucrul acesta nu i-a convins.

Neff s-a apucat să studieze ultimii ani ai vieţii lui Baker. Cum am mai arătat, acesta a fost pus în retragere în februarie 1866, cinci preşedintele Johnson a aflat că prea zelosul şi excesiv – de curiosul Baker instituise supravegherea secretă a Casei Albe. Părăsindu-şi slujba, Baker se mută la Philadelphia, unde a şi murit la 3 iulie 1868. Ne fi se hotărî să înceapă cercetările în enorma arhivă a oraşului Philadelphia, cu speranţa că va găsi cheia enigmei. Avu norocul să găsească testamentul lui

L. Baker, din 30 aprilie 1866, prin care generalul desemna ca moştenitori pe soţie, cei trei fraţi şi cele trei surori. Apoi a fost descoperit certificatul de deces al lui Baker, care indica drept cauză a morţii meningita, în timp ce ziarele anunţaseră că fostul şef al contraspionajului murise de febră tifoidă (această deosebire de diagnostic era cunoscută de multă vreme). Executori testamentari au fost desemnaţi locotenentul Luther Baker, care a refuzat această sarcină, şi un oarecare Joseph Steadful, care a declarat că nu a descoperit niciun fel de avere a decedatului. Aceasta era deja straniu.

Neff nu s-a rezumat la prima descoperire, şi a verificat dosarele celor patru martori care certificaseră testamentul lui Baker. Printre hârtiile unuia dintre ei a descoperit un apendice la testamentul lui Baker, prin care toate cărţile, jurnalele şi actele sale cu caracter nefinanciar erau donate unei oarecare Laura Du val din Washington. Pe acest apendice era consemnat că, la 6 ianuarie 1879, această clauză a testamentului a fost respinsă. Prin urmare, existase o şedinţă formală a tribunalului, în care s-a luat această hotărâre. Au urmat noi cercetări. A reieşit că prima dezbatere a dosarului avusese loc încă la 14 şi 15 octombrie 1872. S-a găsit şi procesul-verbal. În timpul acestei şedinţe, pe baza declaraţiilor unor martori, s-a stabilit că, puţin înainte de moarte, Baker ar fi fost ţinta câtorva atentate (s-a tras în el, s-a încercat înjunghierea lui), că acesta era în

deplinătatea facultăţilor sale mintale şi nu înclina să inventeze pericole inexistente.

S-a păstrat lista cărţilor lui I). Baker. În această listă figurează şi colecţiile legate ale revistei „Colburn's United

Services Magazine" din 1860 până în 1865. Lipseşte doar volumul cu revistele din prima jumătate a anului 1864, exact acela în care, dacă ar fi să dăm crezare mesajului cifrat, Baker enumerase numele conspiratorilor.

Cu o anumită doză de probabilitate, se poate considera că mesajele cifrate au fost scrise într-adevăr de Lafayette Baker. Există şi posibilitatea ca însemnările cifrate ale lui Baker să reflecte fapte reale. Dar se poate admite şi o mistificare, şi nu numai din partea unui amator oarecare de glume, ci chiar şi a lui Baker, indiferent dacă, pur şi simplu, se amuza (idee sugerată îatrucâtva de rimele cu care a legat, evident intenţionat, rânduri separate ale primului său mesaj), sau începea o intrigă cu scopul de a-l speria pe Stanton. În sfârşit, chiar dacă Baker a fost otrăvit, trebuie spus că, în afară de Stanton, acest „Fouché al Americii" nu ducea lipsă de duşmani.

O altă încercare de a dezlega misterul a constituit-o cartea lui V. Shelton *Masca trădării*. *Procesul asasinilor lui Lincoln* (1965) 10, dedicată de autor memoriei lui G. Eisenschirul.

Pe bună dreptate, Shelton constată că în cei 100 de ani care au trecut de la moartea lui Lincoln s-au depus eforturi uriaşe pentru a se descoperi cauzele şi pe toţi participanţii la crimă. Dar aceste eforturi au dat rezultate cu totul neglijăbile, şi până în prezent cunoaştem tot atât de puţin despre iniţiatorii şi conducătorii ei ca şi publicul de la teatrul „Ford" în momentul când Booth a apăsat pe trăgaci. S-au descoperit sute de puncte slabe, contradicţii, tăceri şi denaturări premeditate, care au subminat încrederea în versiunea oficială, dar misterul a devenit şi mai de nepătruns; ne aflăm mai departe ca oricând de dezlegarea enigmei.

Procesul participanţilor la conspiraţia ce a dus la asasinarea lui Lincoln, continuă Shelton, s-a desfăşurat cu

încălcarea normelor judiciare tradiţionale; judecătorii nu erau interesaţi în stabilirea adevărului, ci să condamne. Ei şi-au pronunţat sentinţa pe baza unor probe cu totul insuficiente. De. aceea, trebuie să se cerceteze din nou toate documentele existente, controlând riguros, de fiecare dată, ce puteau şti martorii şi care este, prin urmare, valoarea depoziţiilor.

Nici chiar la procesul asasinilor lui Lincoln n-a fost dovedită incontestabil decât vina unui singur acuzat –, Lewis Paine, uriaşul care, după cum spunea rechizitoriul, însetat de sânge şi pe jumătate nebun, a săvârşit o serie întreagă de fărădelegi înfiorătoare în casa secretarului de stat şi apoi, în seara de 17 aprilie 1865, a bătut la uşa văduvei Surratt, unde a şi fost prins de detectivii lui Baker. După teoria lui Shelton, Paine ar fi fost cel mai puţin vinovat dintre toţi acuzaţii, mai exact – complet nevinovat, şi numai printr-un concurs nefericit de împrejurări a ajuns pe banca acuzaţilor, iar apoi la spânzurătoare. A fost o victimă întâmplătoare a conspiiţiei care a dus la asasinarea lui Lincoln şi pe care autorităţile au încercat s-o ascundă, substituind-o cu o altă conspiraţie, în întregime născocită.

După opinia lui Shelton, Eisenschirul a sesizat perfect că a existat o a doua conspiraţie – cu totul alta decât cea despre care s-a vorbit la proces – şi a stabilit că la această conspiraţie a participat Stanton. Însă Eisenschirul n-a descurcat toate iţele acestei întreprinderi criminale, nu i-a descoperit resorturile şi principalele personaje. Shelton consideră că toate acestea pot fi făcute analizând rolul lui Paine, care a părut tuturor cel mai clar cu putinţă şi de aceea nu a atras asupra lui o atenţie deosebită. Convingerea judecătorilor că adevăratul nume al lui Paine este Powell era complet eronată. Aceştia erau doi oameni cu totul diferiţi. Shelton încearcă să demonstreze că au existat doi veri care semănau: Lewis Paine şi Lewis Powell, soldat în armata sudistă a Floridei, că primul a ajuns pe banca acuzaţilor pentru faptele săvârşite de cel de-al doilea.

Shelton îl consideră pe Powell principalul agent al

conspiratorilor sus-puşi ce hotărâseră să-l ucidă pe Lincoln., Powell îl îndemnase pe înfumuratul actor Booth (care, în treacăt fie spus, la sfârşitul lui 1864, şi chiar începutul lui 1865 nu dovedise niciun fel de simpatie faţă de Sud) să comită atentatul împotriva preşedintelui. Şi nu tot el este autorul vizitei demonstrative la hotelul „Kirkwood", cu scrisoarea lui Booth adresată lui Johnson? Că acolo s-a prezentat Booth în persoană este doar o presupunere neatestată. După opinia lui Shelton, ucenicul de farmacia

Herold primise, de la Powell, dispoziţia de a-l otrăvi pe Booth imediat după asasinarea lui Lincoln, pentru a „îndepărta" un martor periculos Profitând de pasiunea actorului pentru whisky, Herold i-a turnat otravă în alcool. El şi-a îndeplinit sarcina, dar nu în modul cel mai reuşit, deoarece actorul nu s-a simţit bine pe drum. Sergentul Corbett trăsese în el, probabil fără să fi primit dispoziţii secrete. Însă dacă n-ar fi făcut el acest lucru, glonţul oricum ar fi pornit dintr-o altă armă. Caracterul secret al înmormântării asasinului preşedintelui, Shelton îl explică în felul său. Pur şi simplu, pe corpul asasinului se vedeau clar efectele otrăvirii, de unde şi surprinderea celor prezenţi la identificare în legătură cu „schimbările însemnate" ale cadavrului.

De ce însă Herold a păstrat tăcere în legătură cu rolul său chiar şi după pronunţarea sentinţei la moarte? De ce a tăcut doamna Surratt, care era, după părerea lui Shelton, complicea lui Herold? Poate că nu au vrut să recunoască la proces asasinarea lui Eooth, considerând mai avantajos să facă pe victimele nevinovate? L. Baker putea să-i liniştească până în ultima clipă cu promisiuni de graţiere, să-i ameninţe cu represiuni împotriva celor apropiaţi, să folosească chiar şi narcotice – aşa ceva intra în stilul lui obişnuit de lucru. Herold şi doamna Surratt şi-au dat seama că au fost înşelaţi doar atunci când, înconjuraţi de un cerc masiv de detectivi, poliţişti şi soldaţi, s-au apropiat de eşafod. Dar era prea târziu... Shelton consideră că împreună cu Stanton, care l-a

provocat pe Lincoln să meargă la teatrul „Ford”, la organizarea conspiraţiei a participat şi maiorul Eckert. Participant la complot a fost, probabil, şi vicepreşedintele Johnson.

Aceasta este teoria lui Shelton – în general declarată, dar nedemonstrată – exprimată în cartea sa. Acest lucru i-a determinat pe unii critici să considere *Masca trădării* nu un studiu istoric, ci mai curând un roman detectiv.

Din când în când, în torentul de ştiri senzaţionale cititorul american este surprins şi de informaţii neaşteptate referitoare la viaţa şi moartea lui Abraham Lincoln, devenite demult legendă americană. Astfel, în august 1977, „Washington Post”, considerat un ziar serios, a anunţat că F.B.I. Întreprinde noi cercetări privind împrejurările asasinării lui Lincoln, că filele din jurnalul lui Booth dispărute în mod misterios au fost descoperite într-un cufăr din podul casei urmaşilor lui Stanton, că au fost demascaţi participanţii la conspiraţia pentru asasinarea preşedintelui.

Dar într-un alt articol publicat în acelaşi număr al ziarului se arăta că sursa tuturor acestor informaţii este un oarecare Joseph Lynch, negustor de mobilă veche şi de alte lucruri uzate, care refuză să comunice adresa urmaşilor lui Stanton şi nu dispune de paginile propriu-zise ale jurnalului, ci numai de o înregistrare pe bandă de magnetofon a... propriei lecturi, cu voce tare, a acestor pagini, făcută spre amintire. Iar custodele de la Muzeul teatrului „Ford”, Michael Harman „a precizat că, într-adevăr. a transmis F.B.I. pentru expertiză jurnalul lui Booth, care se afla la muzeu, cu scopul de a verifica încă o dată autenticitatea lui şi dacă nu conţine cumva însemnări făcute cu cerneală simpatică. Expertiza nu a stabilit existenţa unor astfel de însemnări şi, în general, urme de modificare a textului iniţial... u.

În 1979, într-o cuvântare consacrată tehnicii de cercetare a asasinării preşedinţilor americani în trecut şi în prezent, directorul F.B.I., W. Webster, a menţionat că în momentul de faţă sunt sigure doar asasinarea lui Lincoln şi

identitatea asasinului – Booth. Toate celelalte sunt puse la îndoială, dau naştere la tot felul de teorii. W. Webster a confirmat, citându-i pe experţi, autenticitatea jurnalului lui Booth, în care nu s-au descoperit urme de scriere secretă, dar din care lipsesc 43 de file. Nici până în ziua de aziştiinţa nu dispune de date suficiente pentru a răspunde la întrebarea dacă Booth a avut complici influenţi în culoarele puterii de la Washington.

Procesul asasinilor lui Abraham Lincoln a fost legat, prin numeroase fire, de unicul proces de *impeachment* din istoria S.U.A. (tragerea la răspundere a preşedintelui, incriminarea lui de către Camera Reprezentanţilor şi trimiterea în judecată în faţa Senatului) în scopul îndepărtării din funcţie. Formal, preşedintele Johnson a fost judecat pentru înlăturarea ilegală a lui Stanton din funcţie, dar în realitate pentru tendinţa de a împiedica, sub masca „apărării drepturilor statelor”, luarea unor măsuri menite să lichideze dominaţia plantatorilor. În timpul pregătirii impeachmentului, adversarii lui Johnson, republicanii radicali, îşi exprimau deschis bănuiala în ce priveşte participarea lui Johnson la asasinarea lui Lincoln. Şi, totodată – în luptă toate mijloacele sunt admise –, preşedintele (iar ulterior şi preşedintele tribunalului militar, Bingham, care trecuse de partea lui şi îi judecase pe complicii lui Booth) era acuzat că nu o graţia se pe Mary Surratt. Unul dintre liderii republicanilor radicali, Butler, încercând prin diverse mijloace să-i influenţeze pe partizanii şovăielnici ai impeachmentului din Congres, care-l interpretau doar în cadrul lui strict juridic, spunea: „Securitatea poporului este legea supremă” 12. Camera Reprezentanţilor hotărî ca Johnson să fie deferit judecăţii Senatului. La 20 mai 1868, 35 de senatori s-au pronunţat pentru condamnare, 19 – împotrivă, lipsind doar un singur vot pentru a se înregistra cele două treimi din voturi cerute de constituţie. Majoritatea istoricilor burghezi din America afirmă că o condamnare a lui Johnson ar fi fost greşeala cumplită de care au „salvat naţiunea” senatorii ce au respins impeachmentul.

Johnson a mai rămas la Casa Albă aproape un an de zile. Cu timpul, burghezia nordistă avea tot mai puţine motive şi mai puţin chef de a se certa cu plantatorii din Sud. În 1877, când preşedinte a devenit Hayes, în statele sudice s-a instaurat definitiv sistemul celei mai crunte asupriri rasiale. Acesta a fost epilogul unicului proces intentat preşedintelui în istoria S.U.A. i3.

LEGILE CORUPŢIEI

Cucerind cu rapiditate întâietatea îţi ce priveşte amploarea corupţiei politice şi delapidării făţişe a avutului public (sau a spolierii cu ajutorul aparatului de stat), Statele Unite n-au mai cedat nimănui recordurile lor de tristă faimă în acest domeniu. Chiar în ultima treime a secolului al XIX-lea au avut loc grandioasele acaparări de terenuri publice de către companiile de căi ferate, cu participarea unora dintre persoanele cele mai sus-puse din Washington. În acest caz zeiţa americană a dreptăţii nu folosise dintre atributele – ei tradiţionale decât legătura de pe ochi, care ascundea cu totul privirilor sale maşinaţiile murdare ale afaceriştilor de la bursă. Dar atât milionarii mituitori cât şi funcţionarii mituiţi ştiau foarte bine cum să iasă basma curată.

De altfel, Europa capitalistă progresa şi ea, rapid, în aceeaşi direcţie. La Paris s-a dezlănţuit cel mai mare scandal financiar. Este vorba de celebra „Panamá”, devenită în multe limbi un nume comun.

...În 1879, în Franţa a fost creată compania pentru construirea canalului interoceanic prin istmul panamez, companie definitivată în 1881, cu un capital de 900 de milioane de franci şi avându-i în frunte pe Ferdinand Lesseps, în vârstă de 74 ani, care condusese lucrările de construire a canalului Suez, şi pe fiul său Charles Lesseps. De această dată, însă, proiectul tehnic fusese elaborat nesatisfăcător, iar devizul micşorat în mod exagerat. Pe traseul viitorului canal oamenii erau seceraţi de frigurile galbene, cărora le-au căzut victimă mii de localnici recrutaţi pentru lucrările de construcţie, ca şi muncitori şi ingineri francezi. La zece mii de muncitori reveneau două

mii de persoane în aparatul administrativ. Numai pentru reşedinţa companiei din Paris s-au cheltuit 2 milioane de franci, iar pentru sediul companiei din zona lucrărilor de construcţie a canalului încă un milion. Pentru liniştirea acţionarilor, acestora li se plăteau dividende fictive, luate din capitalul de bază. Din 1881 şi până în 1884 au fost dislocate abia 7 milioane de metri cubi de pământ din 120, cheltuindu-se mai mult de jumătate din capitalul subscris şi, în general, peste numerarul existent.

Înglodată în datorii şi ajunsă într-o stare disperată, compania s-a hotărât să-şi redreseze situaţia prin emiterea unor obligaţiuni de împrumut cu câştiguri, de fapt o loterie. Dar pentru aceasta era nevoie de aprobarea guvernului, care era împotriva unui astfel de proiect. În această situaţie, conducătorii companiei, după ce îşi însuşiseră zeci de milioane de franci, au organizat o largă acţiune de cumpărare a presei, care a început să atace guvernul, acuzându-l de lipsă de bunăvoinţă faţă de importanţa şi perspectiva unei astfel de întreprinderi. Se spunea că pentru a-l face să tacă pe cunoscutul ziarist Emile de Girardin, care ridicase un colţ al vălului ce acoperea adevărata stare de lucruri a companiei, i s-a riyt o jumătate de milion de franci. Pe vremea aceea nu era nicio greutate să storci mită companiei sub forma „plăţii pentru anunţuri”. Unul dintre juriştii căruia ulterior i s-a încredinţat sarcina de a lichida afacerile companiei panameze declara: „Cred că într-o vreme era suficient să apari la sediul companiei cu o carte de vizită de redactor al unui ziar. oarecare sau să dai impresia că ai influenţă asupra unui anumit ziar ca să obţii bani imediat”. Pentru astfel de lucruri s-au cheltuit peste 30 de milioane de franci.

Ploaia de aur s-a revărsat şi peste miniştri şi deputaţi: după unele date, au fost mituiţi mai mult de 100, după altele – peste 150 de „aleşi ai poporului”. La 28 aprilie Camera deputaţilor a aprobat cu 281 de voturi pentru şi 120 împotrivă proiectul de lege care autoriza compania să emită un împrumut cu câştiguri. La 4 iunie

acest proiect a fost sancţionat şi de 158 de senatori (50 au votat împotrivă). Micii depunători, atraşi de o reclamă fără precedent, au investit peste 300 de milioane de franci. Acest lucru nu a salvat însă compania de la faliment, ca sistând plăţile încă din 11 decembrie 1883. S-a stabilit că din cei 1 434 de milioane de franci încasaţi, pentru lucrările propriu-zise s-au cheltuit 579 de milioane, dar şi din acestea cea mai mare parte a ajuns în buzunarele antreprenorilor. Restul, reprezentând uriaşa sumă de peste 850 de milioane de franci, au dispărut fără urmă

Plângerile sutelor de mii de acţionari înşelaţi nu i-au impresionat câtuşi de puţin pe afaceriştii corupţi de toate rangurile. În schimb, politicienii care nu au fost amestecaţi (sau pur şi simplu au fost amestecaţi mai puţin) în mocirla „panameză" au încercat fără întârziere să tragă foloase din critica lor. Deputatul de dreapta Millevoye striga în gura mare că „regimul parlamentar este cu desăvârşire condamnat".

O reputaţie deosebit de scandaloasă au căpătat acţiunile bancherului Jacques de Reinach, care se ocupa de emisiunile de acţiuni şi obligaţiuni ale companiei (a fost determinat, probabil, să se sinucidă), şi ale aventurierului Cornelius Herz, cunoscut pe atunci de „tout Paris" 15, şi care mituia deputaţii cu zecile, asigurându-şi astfel contracte avantajoase de milioane de franci (Herz a reuşit să fugă în Anglia). Numai cu câteva ore înainte de sinuciderea lui Reinach, acesta împreună cu Herz au avut o convorbire cu ministrul de finanţe Rouvier şi cu Clemenceau (aprecierile istoricilor cu privire la adevăratul rol jucat de liderul radicalilor în această istorie tenebroasă sunt divergente) 16.

Au devenit frecvente crizele ministeriale, care însă nu aduceau aproape nicio schimbare. Ambasadorul Germaniei la Paris, contele Munster, îi scria şefului său: „Înecat în canalul Panamá, guvernul Loubet-Ribot a renăscut în cea mai mare grabă sub forma guvernului Ribot-Loubet".

La începutul anului 1893 a avut loc procesul

directorilor companiei panameze, acuzaţi de abuz de încredere: cei doi Lesseps, baronul Cottu, M. Fontane şi inginerul Eiâfel, constructorul celebrului turn. Iată cum descrie acest proces un ziarist italian (o corespondenţă din sala tribunalului. pentru care a fost expulzat, din Franţa în cea mai mare grabă): „S-a ridicat cortina, şi primul act al dramei a început. Pe banca acuzaţilor se află fiul lui Lesseps şi trei dintre complicii săi. Sunt acuzaţi de escrocherie şi abuz de încredere. Curios e însă că acuzaţii nu stau pe bancă, ci în fotolii confortabile. Adresându-se inculpaţilor, preşedintele tribunalului foloseşte expresia – domnilor acuzaţi», iar procurorul se scuză de fiecare dată când trebuie să folosească termenii «escrocherie» şi «abuz de încredere». Preşedintele îşi descarcă mânia pe martori, care sunt interogaţi în fugă, ironizându-i pe cei care nu ştiu să se exprime corect şi intimidându-i pe cei ce nu se lasă derutaţi 1.

Explicând de ce compania a făcut „cadouri" de milioane de franci politicienilor, Charles Lesseps a declarat:

— Domnule judecător, când într-un codru sălbatic vi se pune cuţitul în gât, îi daţi şi portofelul, şi ceasul celui ce ţine cuţitul.

— Dar dacă aţi fost jefuit, vă adresaţi poliţiei, încercase să riposteze judecătorul.

— Desigur, răspunse acuzatul. Cu excepţia cazului când portofelul a fost luat de poliţişti.

Celebrul avocat Barboux, proslăvind planurile companiei ca pe o cruciadă a civilizaţiei, tulbura întruna umbrele marilor figuri din trecut, citându-i ba pe Cato, ba pe Voltaire, ba pe Humboldt şi Goethe, care, după cum începuse să pară la un moment dat, aproape că binecuvântaseră în persoană maşinaţiile financiare ale acuzaţilor. La 9 februarie, cei doi Lesseps au fost condamnaţi la câte 5 ani închisoare, Cottu şi Fontane – la câte 2 ani şi 3.000 de franci amendă fiecare. Eiffel, care furase 33 de milioane de franci, a fost condamnat la doi ani închisoare şi 20.000 de franci amendă. Toţi inculpaţii au

făcut recurs la Curtea de casaţie, care la 15 iunie a casat sentinţa şi a dispus eliberarea arestaţilor.

La 8 martie 1893 a început procesul „panamalei politice" împotriva celor învinuiţi de corupţie, printre care figurau iarăşi Charles Lesseps, Fontane, fostul ministru al lucrărilor publice Baihaut, fostul deputat Saint Leroy şi încă câteva persoane (majoritatea celor vinovaţi reuşiseră să iasă basma curată încă din timpul anchetei preliminare). Baihaut, care ceruse companiei un milion de franci pentru a sprijini trecerea prin parlament a legii ce urma să aprobe emiterea obligaţiunilor de împrumut cu câştiguri, a primit 375.000 de franci. Recunoscând toate aceste acuzaţii, el s-a apărat invocând o tulburare temporară a minţii, un „moment de nebunie", care l-ar fi făcut să uite de datoria sa şi să nu ţină seamă că nu era doar un simplu inginer, liber să ceară orice retribuţie pentru serviciile sale, ci ministru al lucrărilor publice. Dar chiar dacă lui Baihaut i s-a întunecat mintea, acest lucru s-a întâmplat doar în „momentul nebuniei", când s-a decis să-şi exprime sincera sa părere de rău. Întreaga liotă influentă de pungaşi – „chequarzi" nu-şi ascundea sentimentul de uşurare: în sfârşit s-a găsit ţapul ispăşitor de care aveau atâta nevoie. Toţi parlamentarii acuzaţi au fost achitaţi, cu excepţia lui Baihaut. Fortul ministru a fost condamnat la cinci ani închisoare şi 375.000 de franci amendă, Charles Lesseps – la un an, iar un oarecare Blondin, prin intermediul căruia a fost mituit Baihaut – la doi ani închisoare. A recupera din gura unor fiare cu experienţă sutele de milioane furate era ca şi cum ai fi căutat banii furaţi în pădurile şi mlaştinile istmului panamez.

Este deosebit de semnificativ şi faptul că, în acelaşi timp cu afacerea Panamá din Franţa, la sfârşitul anului 1892 a stârnit multă vâlvă şi afacerea Panamá din Italia, în care de asemenea au fost amestecaţi trei primeminiştri, ce s-au succedat unul după altul: Crispi, Rudini şi Giolitti.

O AFACERE TENEBROASĂ

La începutul neobişnuit de dogoritor al lui august

1899, oraşul Rennes – liniştitul şi adormitul centru al Bretaniei – părea să fi devenit zgomotosul Paris. Puţinele hoteluri existente erau luate cu asalt de adevărate armate de ziarişti sosiţi din toate colţurile lumii. Peste tot se auzea grai străin, mişunau binecunoscuţii reprezentanţi ai vieţii politice, ziaristice şi literare franţuzeşti, sosiseră multe celebrităţi din străinătate. La scurt timp după aceasta, la 6 septembrie, ziarul „Le Temps" scria: „Rennes a devenit centrul lumii". La 7 august au început la Rennes şedinţele Tribunalului militar. Deşi publice, numai după formalităţi complicate se putea ajunge în rândul aleşilor – sutele de corespondenţi ai ziarelor centrale din diferite ţări sau simple persoane influente – care erau admişi în clădirea liceului local, unde se desfăşurau şedinţele tribunalului. Şi doar nu era primul proces al acuzatului. În faţa instanţei compăruseră deja atât partizanii cât şi adversarii lui. Dar aceasta nu făcea decât să amplifice şi mai mult interesul pentru acest „caz" devenit o problemă acută ce scindase întreaga Franţă în două tabere, încingând] a maximum pasiunile politice, posibil prilej pentru serioase zguduiri sociale.

Este vorba, firește, de faimoasa „afacere Dreyfus", care debutase cu cinci ani în urmă.

„Afacerea Dreyfus" avea un scop cât se poate de evident: tentativa reacţiunii monarhiste şi clericale de a „demola" republica şi a împiedica înfăptuirea unor prefaceri politice liberale în ţară. Printre organizatorii „afacerii" apăreau adesea persoane cu titluri aristocratice (generalul marchiz Boisdeffre, marchizul du Paty de Clam şi alţii).

„Afacerea" a demarat în septembrie 1894. prin acuzarea căpitanului de artilerie Alfred Dreyfus, de naţionalitate evreu, de spionaj în favoarea Germaniei. Fiu al unui bogat fabricant din Alsacia – provincie franceză alipită după 1871 Imperiului German –, prin convingerile şi comportamentul său Dreyfus nu se detaşa cu nimic de casta militară în mijlocul căreia trăia. Dar originea lui putea fi un pretext potrivit pentru aţâţarea unei campanii

naţionaliste i; pentru acuzarea republicii de faptul că un „străin” reuşise să pătrundă în sanctuarul ofiţerimii monarhiste, Marele Stat Major. De aceea s-a şi hotărât să se facă din acest căpitan şters, cu nimic ieşit din comun victima unei provocări politice de amploare. Ministrul de război Mercier şi şefii Marelui Stat Major au ştiut de la început că Dreyfus este nevinovat şi au dosit în mod deliberat documentele care atestau acest lucru. Astfel, la Ministerul de Externe al Franţei a fost descifrată o telegramă a ataşatului militar italian Panizzardi. care lucra în strânsă legătură cu colegul său german Schwartzkoppen. Din această telegramă, expediată la 2 noiembrie, rezulta că italianul nu avusese nicio legătură cu căpitanul arestat Dreyfus. Fără îndoială că Mercier şi şefii Marelui Stat Major cunoşteau bine acest lucru.

Generalul Mercier a fost în mod vădit iniţiatorul întregii afaceri. Acest om cu faţa brăzdată de riduri, cu ochi mici şi negri ascunşi sub pleoape grele, care păreau de plumb, aducea foarte mult, după spusele unui contemporan, cu o panteră bătrână ce se preface că doarme dar în realitate nu scapă pradacţin ochi. Intrigant experimentat, cu maniere iezuite, se pricepea să facă pe soldatul bătrân bun la suflet preocupat în întregime numai de interesele ţării, îşi camufla cu abilitate planurile ambiţioase. Reacţionar şi clerical înrăit, făcuse o carieră de general aproape „republican”, „care nu participă la liturghie...”. La sfârşitul lui 1894 Mercier avea serioase motive personale pentru înscenarea „afacerii Dreyfus”. Ministrul de război îşi purta atât de bine masca de republican încât a provocat chiar nemulţumiri în cercurile monarhiste şi catolice (pe deasupra, soţia lui Mercier era protestantă!) în aproximativ două săptămâni din decembrie 1894 toate acestea au dispărut, ca la semnul unei baghete magice, după aflarea ştirii despre arestarea lui Dreyfus; ziarele naţionaliste, care doar cu câteva zile înainte îl împroşcau cu noroi pe Mercier, începură să-l ridice în slăvi ca „salvator al patriei” 18.

Preistoria acestei provocări premeditate este

următoarea. La 20 iulie 1894 un Oarecare maior Esterházy – vom mai reveni la el – s-a prezentat la ataşatul militar german din Paris, colonelul Schwartzkoppen, şi şi-a oferit serviciile ca agent plătit. Comunicând Berlinului această propunere, colonelul a primit la 26 iulie ordinul de a continua tratativele, iar la 13 august lui Esterházy i-a şi fost înmânată prima plată: 1.000 de franci pentru transmiterea unor documente preţioase... I!).

Provocarea a fost concepută în serviciul de contraspionaj al „secţiei de statistică" (aşa se numea spionajul militar) a Marelui Stat Major. Şeful serviciului era maiorul Henry – un ofiţer grosolan, incult, dar slujbaş conştiincios şi fără scrupule, fost poliţist. Şeful „secţiei de statistică" era locotenent-colonelul Sandherr, care se afla în subordinea adjunctului şefului Marelui Stat Major, generalul Gonse.

Spionajul francez mituise pe o anume madame Bastian, care era camerista soţiei ambasadorului german la Paris, în schimbul unor bani grei, d-na Bastian scotea în taină din ambasadă fragmente ale unor hârtii oficiale care se aruncau la gunoi. La sfârşitul lui septembrie 1894, „secţia de statistică" a primit, mai exact susţinea că a primit, în acest fel un document, numit ulterior „borderoul" – o scrisoare de însoţire cu opisul informărilor de spionaj pe care autorul listei (nedatată şi nesemnată) le transmitea colonelului Schwartzkoppen. La sfârşitul „borderoului" se menţiona că persoana care l-a întocmit urmează să plece curând la manevre.

Lucrul cel mai puţin straniu în „borderou" era absenţa semnăturii: spionilor nu le place să-şi lase cartea de vizită. Trebuie adăugat însă că tot atât de puţin obişnuiesc ei astfel de inventare (şi încă de mână, nu dactilografiate!), iar şefii spionajului – să arunce neglijent la coş documente atât de secrete. Iar un om cu experienţa colonelului Schwartzkoppen nici măcar nu şi-a dat osteneala să rupă „borderou!" în bucăţele: acesta a ajuns la „secţia de statistică" doar puţin deteriorat. Această superficialitate inexplicabilă din partea lui

Schwartzkoppen era cu atât mai greu de clarificat cu cât el ştia foarte bine că este supravegheat şi că era obligat să fie precaut. De aceea, afirmaţiile făcute ulterior de Schwartzkoppen în memorii că nu văzuse niciodată „borderoul” şi nu l-a aruncat la gunoi sunt considerate de unii istorici un adevăr irefutabil.

— Alţi cercetători, însă, prezintă în lucrările lor materiale sustrase de agenţii francezi de la colonelul german şi păstrate în Arhiva Naţională. Sustragerea lor atestă o evidentă superficialitate a ataşatului faţă de documentele de serviciu. Există şi teoria că „borderoul” ar fi fost scris de însuşi Schwartzkoppen cu scopul de a înşela serviciul francez de contraspionaj.

Curând după ce „borderoul” a ajuns în mâinile conducătorilor armatei franceze, un stat-majorist de seamă, locotenent-colonelul d’Aboville, a declarat că scrisul îi este cunoscut. Scrisoarea este scrisă, a spus el, de căpitanul Dreyfus, care îşi face stagiul la Marele Stat Major. Mai întâi, s-a făcut apel, la 9 octombrie, la cel mai bun expert, Gobert, funcţionar al Băncii Franceze, să compare „borderoul” cu hârtii scrise de Dreyfus. După cum a afirmat Gobert la procesul de la Rennes, generalul Gonse, Sandherr, Henry şi alţii care l-au primit erau dinainte convinşi de vinovăţia lui Dreyfus. La 13 octombrie 1394 Gobert a declarat că, după cum i se pare, scrisoarea către Schwartzkoppen a fost scrisă de altcineva. Gobert mai studia încă fotocopia „borderoului”, când Marele Stat Major, presimţind un răspuns negativ, găsi pentru o mai bună siguranţă, un expert mai conciliant în persoana lui

Bertillon, funcţionar al poliţiei pariziene. După câteva ore acesta a prezentat răspunsul dorit: „borderoul” a fost scris, fără niciun fel de dubii, de Dreyfus. Ulterior, când toate aceste fapte au fost date în vileag, generalii au încercat să-şi justifice trucul prin afirmaţii stupide cum că Gobert ar fi putut recunoaşte scrisul lui Dreyfus, care era unul din clienţii Băncii Franceze, şi nu se ştie din ce motive să dea dovadă de părtinire 20. Bertillon, în schimb, le convenea întru totul generalilor. În romanul lui A.

France *Insula pinguinilor* Mercier, prezentat sub numele de Greatauk declară: „Ca dovezi, actele false fac în general mai mult decât cele! autentice, mai întâi pentru că au fost făcute anume pentru nevoile cauzei, la comandă şi pe măsură” 21. La fel de valoroşi erau şi falşii experţi.

Fără a mai aştepta concluziile experţilor, şeful Marelui Stat Major, generalul Boisdeffre, l-a chemat în seara de 12 octombrie pe maiorul du Paty de Clam şi i-a comunicat că ministrul de război, generalul Mercier, a hotărât arestarea lui Dreyfus şi că el, du Paty de Clam, este însărcinat cu desfăşurarea anchetei.

În dimineaţa zilei de 15 octombrie Dreyfus a fost chemat la cancelaria şefului Marelui Stat Major unde du Paty de Clam, invocând faptul că s-a tăiat la un deget, l-a rugat pe căpitan să scrie câteva rânduri: o „dictare”.

dinainte pregătită. Mai târziii, du Paty de Clam va repeta mereu că, aflând textul, „trădătorul”, la început calm, s-a neliniştit, lucru ce s-a răsfrânt şi asupra scrisului său.

— Ce se întâmplă cu dumneavoastră? l-a întrebat du Paty de Clam. Tremuraţi?

— Îmi îngheaţă mâinile, i-ar fi răspuns căpitanul. Există însă fotocopia „dictării”, şi aceasta nu arată cu nimic că mâna ce scrisese textul ar fi tremurat. După cum a mărturisit ulterior, din imprudenţă, la Rennes, du Paty de Clam, era prevăzută şi o variantă: dacă Dreyfus nu va manifesta niciun semn de tulburare, acest lucru va fi considerat dovadă că fusese prevenit de pericol, Peste câţiva ani, în 1906, du Paty de Clam, a afirmat că Dreyfus a fost lăsat pentru scurt timp singur în cameră, atrăgându-i-se atenţia asupra unui revolver încărcat. Dreyfus a refuzat să se sinucidă, lucru care ar fi convenit atât de mult duşmanilor săi.

A trebuit să se pregătească în grabă procesul, transmiţându-se bineînţeles cazul (întrucât era vorba de un ofiţer) Tribunalului militar, ale cărui şedinţe se desfăşurau cu uşile închise. A fost făcută o nouă expertiză a „borderoului” de către specialişti selecţionaţi de Ministerul

de Război. Dar din nou eşec: numai doi au recunoscut scrisul lui Dreyfus, al treilea tăgăduindu-l. În plus, literalmente nu s-au putut găsi niciun fel de motive pentru comiterea delictului: Dreyfus era bogat şi nu avea nevoie de pomană Căpitanul nu avea datorii, nu juca sume mari la cărţi, în comportarea lui nu era nimic condamnabil sub aspectul normelor impuse în cercurile burgheze şi în corpul ofiţeresc. Noua anchetă din noiembrie a scos la iveală chiar un lucru neplăcut: era puţin probabil ca Dreyfus să fi cunosscut măcar unele dintre informaţiile menţionate în „borderou”!

Din 19 până la 22 decembrie au avut loc şedinţe închise ale Tribunalului militar. Nu existau niciun fel de dovezi. Mercier a înţeles că în aceste condiţii nu se poate bizui pe deplin nici pe judecătorii militari. De aceea, la 22 decembrie, ultima zi a şedinţelor tribunalului, membrilor acestuia le-au fost remise pe neaşteptate trei documente: primele două scrise de colonelul Schwartzkoppen, iar cel de al treilea de ataşatul militar italian Panizzardi (Italia era atunci aliata Germaniei). Într-unul din rapoartele colonelului german, mai precis într-un fragment al raportului, se amintea de o oarecare „canalie D.”, în cel de-al doilea despre „un ofiţer francez”; în scrisoarea lui Panizzardi către Schwartzkoppen, despre „amicul dumneavoastră”. Toate acestea au fost considerate, fără niciun fel de dovezi, ca având legătură cu Dreyfus. Încălcind grosolan legile, Mercier a ordonat ca documentele să fie aduse la cunoştinţă numai judecătorilor. Nici acuzatul şi nici avocatul lui n-au fost informaţi despre aceste materiale suplimentare.

La 22 decembrie Tribunalul militar l-a declarat pe Dreyfus vinovat şi l-a condamnat la muncă silnică pe viaţă. La 5 ianuarie 1895 s-a desfăşurat în public degradarea lui Dreyfus, în timpul căreia el a strigat de mai multe ori cu glas deznădăjduit: „Sunt nevinovat. Trăiască Franţa!”

În aceeaşi zi (după afirmaţiile de mai târziu ale presei reacţionare) condamnatul ar fi făcut o mărturisire neaşteptată căpitanului de jandarmi Lebrun-Renaud cum

că ar fi transmis germanilor informaţii de importanţă minoră cu scopul de a obţine de la ei informaţii mai preţioase. Mulţi ani ziarele naţionaliste au fluturat această presupusă mărturisire deşi mirosea de la o poştă a fals. Căpitanul Lebrun-Renaud a fost chemat la preşedintele republicii Casimir Perier. Când, peste câţiva ani. fostul şef al statului a fost întrebat despre această întâlnire, Casimir Perier a răspuns tăios: „A minţit" – 2. S-ar putea ca lucrurile să fi stat altfel: pur şi simplu, Lebrun-Renaud nu minţise, ci denaturase cuvintele lui Dreyfus, care îi relatase despre propunerea ce i-a fost făcută de du Paty de Clam în numele lui Mercier şi prin care se urmărea ca acuzatul să fie determinat să-şi recunoască vina. Depoziţia lui Sandherr referitoare la această propunere a fost publicată în ziarul „Le Figaro" din 31 iulie 1899, dar şi în prezent autorii reacţionari repetă scornelile lui Lebrun-Renaud (şi le sprijină cu mărturiile altor persoane, care mai erau în viaţă atunci când mărturiile „lor" ieşiseră la iveală) 23.

La 18 februarie Dreyfus a fost trimis pe Insula Dracului, din apropierea Cayennei, unde clima nesănătoasă şi condiţiile grele de ocnă urmau, după calculele lui Mercier şi colegilor lui să scape într-un viitor mai mult sau mai puţin apropiat Ministerul de Război de un martor indezirabil, victimă a ilegalităţii. Un timp se păru că Marele Stat Major obţinuse în „cazul Dreyfus" o victorie deplină.

...În iulie 1895 Sandherr a părăsit postul de şef al „secţiei de statistică", locul lui fiind luat de maiorul (din aprilie 1896 locotenent-colonelul) Picquart. Ulterior nu s-a dus lipsă de afirmaţii că de la bun început el ar fi fost instalat la Biroul de informaţii prin strădaniile protectorilor lui Dreyfus, că, la fel ca şi cel condamnat, Picquart era un „trădător", originar din Alsacia, că ar fi avut cunoscuţi comuni, că maiorul era bine tratat de ofiţerii germani participanţi la manevrele din Alsacia etc. Dar toate acestea s-au petrecut ulterior, iar deocamdată el nu se deosebea cu nimic de ceilalţi ofiţeri ai Marelui Stat

Major. O deosebire exista totuşi: Picquart era un om cinstit, şi, după cum au dovedit-o împrejurările, a refuzat să facă compromisuri cu propria-i conştiinţă, lucru pe care colegii lui l-au făcut fără prea mare dificultate.

Şef al serviciului de contraspionaj rămânea în continuare maiorul Henry. În martie 1896 acesta a primit de la doamna Bastian o nouă porţie de hârtii. Ocupat cu probleme familiale (maiorul se grăbea să plece în concediu), Henry a comis o greşeală de neiertat: după o cercetare fugară a materialelor primite, le-a transmis-adjunctului său, căpitanul Lauth. Captura conţinea şi câteva petice de hârtie inferioară, folosită pe vremea aceea la Paris pentru tipărirea formularelor telegrafice. Scrisoarea alcătuită din peticele de hârtie a fost lipită, şi s-a constatat că era scrisă de mina unuia dintre prietenii lui Schwartzkoppen, căruia ataşatul german îi dicta documentele ce l-ar fi putut compromite dacă ar fi fost scrise de mâna lui. Datorită strădaniilor doamnei Bastian, spionajul francez cunoştea bine scrisul acestui amic. În scrisoare se spunea: „Paris, strada Bienfaisance, nr. 27, către maiorul Esterházy. Stimate domn! în primul rând, sper să primesc de la Dumneavoastră informaţii mai amănunţite decât cele pe care mi le-aţi transmis recent în legătură cu problema despre care era vorba. De aceea, vă rog să mi le comunicaţi în scris pentru a putea aprecia dacă voi mai putea menţine în continuare legături cu firma R.C… T” Autenticitatea acestui document a fost certificată de însuşi ataşatul german în memoriile sale publicate postum.

Toate aceste materiale Lauth le-a transmis lui Picquart, căruia persoana lui Ferdinand Esterházy i-a trezit, firește, interesul. S-a stabilit că acesta, originar din Ungaria, şi-a atribuit singur titlul de conte, a slujit în Legiunea Străină, epoi în alte unităţi militare, iar un timp a fost detaşat pe lângă Marele Stat Major. Evident, Esterházy era în solda spionajului francez îndeplinind şi sarcini de contraspionaj: ţinea sub observaţie alţi ofiţeri. Acest chefliu monden, care îşi părăsise soţia şi doi copii,

nu se dădea în lături de la nimic: storcea bani de la amante, de la cunoştinţe întâmplătoare, era în stare fie să-l ameninţe cu demascări fie să-şi ofere serviciile baronului Rothschild, să se ocupe cu speculaţii de bursă, să colaboreze la publicaţii reacţionare, Ea obţină venituri din deţinerea unei case de toleranţă din apropierea gării Lazăre… Când toate astea n-au mai fost îndeajuns, contele a început să vândă secrete militare. După cum relatează Schwartzkoppen în memoriile sale, aventurierul s-a aflat în serviciul lui de la mijlocul lui iulie 1894 până în octombrie 1897, primind o soldă lunară de 2000 de mărci. Desigur, acest ultim element Picquart nu-l putea cunoaşte, dar a devenit atent când un agent al său – un berlinez – i-a comunicat că secretele militare franceze sunt vândute de un ofiţer care în ultimii 15 ani a comandat un batalion.

Datele i se potriveau întocmai lui Esterházy. Aceasta nu putea să nu-i sară în ochi lui Picquart, deşi el avea cunoştinţă doar de foarte puţine lucruri referitoare la cea de-a doua latură ascunsă a vieţii luxosului maior. Printre altele, Picquart aflase că Esterházy este împovărat de e mulţime de datorii. Dar şeful Direcţiei de informaţii nu cunoştea că acest risipitor juca în acelaşi timp şi rolul de creditor. După cum s-a aflat, îi împrumutase mai demult 6.000 de franci maiorului Henry, care n-a fost în stare să-i înapoieze această datorie destul de însemnată. În schimb, Henry s-a grăbit să-l înştiinţeze pe generosul său amic de suspiciunile lui Piquart. Prefăcându-se că nu ştie nimic de cercetări, Esterházy a început în grabă să şteargă urmele.

Piquart a făcut rost de specimene ale scrisului lui Esterházy. În august 1896, iniţiat în „afacerea Dreyfus”, locotenent-colonelul a fost surprins de lipsa totală de dovezi a vinovăţiei acestuia. O surpriză şi mai mare a fost asemănarea scrisului lui Esterházy cu acela al autorului „borderoului”. Picquart a arătat scrisoarea lui Esterházy (fără a-l numi pe autor) lui Bertillon, expertul care în 1894 îi asigurase atât de categoric pe toţi de vinovăţia lui Dreyfus.

— Este scrisul din „borderou”! 24 – a exclamat

Bertillon surprins, nebănuind ce prost serviciu le face această afirmaţie clienţilor lui de la Ministerul de Război.

Până la începutul lunii august, Picquarţ a desfăşurat cercetările pe riscul şi răspunderea lui: era o neglijenţă în serviciu, singurul lucru care putea, de altfel, asigura succesul anchetei. La 1 septembrie locotenent-colonelul înaintă şefului Marelui Stat Major, Boisdeffre, un raport care nu lăsa loc pentru niciun fel de dubii că Esterházy se află în slujba spionajului german şi că el scrisese „borderoul" din 1394. Uluit, generalul Boisdeffre l-a trimis pe ofiţerul extrem de zelos la adjunctul său, Gonse. Acesta, călcându-şi pe inimă, i-a permis lui Picquart să cerceteze în continuare faptele lui Esterházy, dar cele fără nicio legătură cu „cazul Dreyfus".

Acest ordin ciudat a fost dat de Gonse la 3 septembrie 1896. În aceeaşi zi s-a aflat o ştire senzaţională: „Dreyfus a evadat de pe Insula Dracului!" Noutatea a fost anunţată de ziarul londonez „Daily Chronicle" şi a fost imediat reluată de presa pariziană. Ştirea s-a dovedit falsă: publicarea ei în ziarul englezesc s-a datorat strădaniilor fratelui lui Dreyfus, Mathieu, care nu cruţa nici bani, nici energie pentru a atrage din nou atenţia publicului asupra sorţii fratelui său condamnat pe nedrept.

Generalii se alarmară serios. Cerându-i lui Picquart să tacă, ei şi-au permis în schimb să facă uz de toate mijloacele pentru a difuza informaţii false cu privire la procesul lui Dreyfus. În ziarul „L'Eclair", strâns legat de cercurile militare, au apărut la 10 şi 15 septembrie 1896 două articole intitulate „Trădătorul", în care se afirma că există dovezi incontestabile despre vinovăţia lui Dreyfus. Se reproducea un fragment dintr-o scrisoare pe care Schwartzkoppen i-ar fi trimis-o lui Panizzardi şi în care se afirma fără ocolişuri: „Nu încape îndoială că animalul de Dreyfus devine prea pretenţios". Reproducând acest fals, primit, evident, de la Ministerul de Război, ziarul, pentru a fi mai convingător, adăuga: scrisoarea era atât de secretă încât a fost adusă la cunoştinţa judecătorilor tribunalului

militar numai în camera de consiliu şi în lipsa avocatului. Dar astfel furnizorii anonimi ai materialelor pentru articolul „Trădătorul” au divulgat că în procesul lui Dreyfus legile au fost încălcate grosolan din ordinul lui Mercier. Pe această bază, soţia lui Dreyfus, a cerut la 18 septembrie rejudecarea procesului.

Alarmată, liota generalilor a început să dea semne de agitaţie febrilă.

…La poşta din Paris a fost reţinută întâmplător o scrisoare adresată fostului căpitan Dreyfus cu un conţinut foarte nevinovat. Dar între rânduri era scris cu cerneală simpatică un cu totul altfel de text: „Ultimul mesaj nu se poate descifra. Pentru răspuns, reluaţi vechiul procedeu. Indicaţi precis locul unde se află documentele şi proiectele legate de înarmare care prezintă interes. Actorul este pregătit să acţioneze imediat”. Falsul era grosolan, cerneala „invizibilă” se distingea chiar şi înainte ca hârtia să fie ţinută la căldură pentru revelarea literelor. Dar nimănui nici prin gând nu i-a trecut că noul „document” care dovedea nu numai vinovăţia lui Dreyfus, dar şi faptul că acesta avea un complice (actorul), va ajunge în mâinile unor oameni nesiguri.

Şi aceasta nu era totul. Maiorul Henry, care plăsmuise primul document, a plastografiat apoi scrisoarea din 31 octombrie, expediată, chipurile, de Panizzardi lui Schwartzkoppen şi semnată cu pseudonimul „Alexandrina”. Ataşatul militar italian sublinia în scrisoare că va nega orice legătură cu Dreyfus şi-l ruga pe colegul său german să adopte o poziţie asemănătoare. Calculul lui Henry se baza pe faptul că serviciul francez de contraspionaj se afla în posesia scrisorilor originale trimise de Panizzardi lui Schwartzkoppen la 29 octombrie şi 7 noiembrie. Falsul – scrisoarea din 31 octombrie – a fost redactat astfel încât să creeze impresia că această scrisoare este o continuare a celei precedente şi o anticipează pe următoarea. În dimineaţa zilei de 1 noiembrie, Henry s-a grăbit cu acest document, menit să pună capăt oricăror dubii, la generalul Gonse şi l-a rugat

să nu-i arate lui Picquart noua dovadă. Această aluzie străvezie era cu totul de prisos. Scrisoarea contrafăcută a fost fotografiată, iar fotocopiile au fost certificate de Gonse şi membrii biroului de contraspionaj Henry, Lauth şi arhivarul Gribeâin.

Boisdeffre şi Gonse hotărâră între timp că ar fi foarte periculos să-l menţină pe Picquart în postul lui. În plus, ziarul „Le Matin" din 10 noiembrie 1896 a publicat fotocopia „borderoului" obţinută de la un participant la expertiza efectuată în 1894. Cu acordul ministrului de război Billot, generalii au pus în seama lui Picquart divulgarea unor materiale de serviciu secrete. Dar, din prudenţă, el nu a fost înştiinţat de această acuzaţie, ci, simplu, a fost trimis într-o misiune importantă şi urgentă. La 26 decembrie a fost ajuns din urmă la Marsilia de un nou ordin: să plece urgent în Algeria şi Tunisia pentru a organiza acolo serviciul de informaţii. După ce a sosit în Algeria; Picquart a primit numirea: adjunct al comandantului unui regiment ce lupta cu partizanii arabi. Între timp maiorul Henry n-a stat degeaba: fabrica scrisori anonime, expediate, chipurile, de Picquart şi menite să demonstreze că acesta, corupt de dreyfusarzi, divulgă secrete militare.

În martie 1897, venind pentru o săptămână la Paris, Picquart şi-a dat în sfârşit seama că împotriva lui se desfăşoară o campanie secretă. La 20 iunie 1897 el soseşte din nou la Paris, şi în ziua următoare îi arată prietenului său, avocatul Lebloise, corespondenţa sa cu generalul Gonse referitoare la Dreyfus şi Esterházy. Lebloise o transmite la 13 iulie vicepreşedintelui Senatului, Scheurer-Kestner. Nici numele lui Picquart, nici al lui Esterházy nu sunt încă menţionate public, dar dreyfusarzii cunosc deja numele adevăratului autor al „borderoului". Ei l-au aflat în urma faptului că bancherul de Castro, văzând fotocopia scrisorii reproduse în ziarul „Le Matin", a recunoscut imediat scrisul maiorului, care îi era familiar.

La Ministerul de Război se constituie în grabă un stat major secret alcătuit din Gonse, du Paty de Clam şi Lauth

pentru lupta împotriva dreyfusarzilor. La 18 octombrie, printr-o scrisoare semnată „Espérance”, du Paty de Clam l-a anunţat pe Esterházy de pericolul care-l ameninţă în urma dezvăluirilor lui Picquart şi că dreyfusarzii au adunat numeroase probe ale scrisului maiorului. Pierzându-şi capul de frică, Esterházy s-a repezit la ambasada germană şi i-a cerut lui Schwartzkoppen: „Daţi-mi o declaraţie scrisă că aţi avut legături cu Dreyfus. Am să vă furnizez în schimb informaţii preţioase şi întotdeauna precise”. Era o pretenţie fantezistă: ambasada germană să recunoască public că se ocupă cu spionajul! Şi, apoi, Schwartzkoppen nu avea în niciun caz de gând să contribuie la potolirea scandalului politic ce cuprinsese Franţa.

— Eşti un ticălos neruşinat! 25 exclamă colonelul furios.

Esterházy insistă, încearcă să-l şantajeze pe diplomatul german: o cunoaşte foarte bine pe amanta lui Schwartzkoppen, apoi scoate revolverul şi ameninţă că îl va împuşca piai întâi pe ataşat, iar apoi se va împuşca şi el. Dar

Schwartzkoppen ştie deja câte parale face acest aventurier laş, şi îl dă pur şi simplu afară…

Protectorii nu l-au lăsat pe maior la ananghie. De la ambasadă, Esterházy se grăbeşte spre parcul Montsouris, unde du Paty de Clam, înfofolit într-un pardesiu caraghios de larg, cu barbă falsă, şi Gribelin cu ochelari fumurii fac totul pentru a-l îmbărbăta pe descurajatul spion internaţional şi trădător al Franţei. Incitat de patronii lui, maiorul începe să solicite audienţă la ministrul de război, îl asaltează pe acesta şi pe preşedintele republicii, Félix Faure, antidreyfusard făţiş, cu scrisori în care cere restabilirea „dreptăţii terfelite”.

Iar locotenent-colonelul Henry, care se specializase în scrisori false, se apucă de falsificarea scrisorii originale trimise de Schwartzkoppen lui Esterházy. Documentului i se conferă altă înfăţişare. Acum se vede că numele destinatarului – maiorul Esterházy – este scris în locul altuia, adresa fiind şi ea modificată; de acum încolo se va

putea susţine cu tărie că Picquart a contrafăcut cu rea intenţie o scrisoare absolut nevinovată pentru a-l învinui pe Esterházy. (Henry şi colegii au scăpat din vedere că Picquart ordonase de la bun început o fotocopie a scrisorii.) Mai mult, Henry falsifică şi scrisoarea lui Panizzardi către Schwartzkoppen din martie 1894, în care, printre altele, era vorba de un oarecare „P" „care furnizează multe informaţii interesante". Pentru – ca falsul să pară cât mai verosimil, litera „P" este transformată în „D". La aceasta au adăugat şi mărturia falsă a lui Lebrun-Renaud, cunoscută deja de noi. În sfârşit, în prima jumătate a lui noiembrie 1897, în completarea materialelor confecţionate împotriva lui Picquart, Henry încropeşte încă două telegrame pe numele locotenent-colonelului, care să-l poată incrimina, deferindu-l justiţiei pentru divulgarea secretelor de stat. Din aceste depeşe rezulta, de asemenea, că scrisoarea lui Schwartzkoppen către Esterházy a fost contrafăcută de însuşi Picquart. La 11 noiembrie ministrul de război Billot l-a însărcinat pe Gonse cu cercetarea secretă a cazului locotenent-colonelului Picquart din Regimentul 4 de puşcaşi.

Ceva mai târziu, Henry a mai comis un fals. El se afla în posesia scrisorii lui Panizzardi din care rezulta că acesta a obţinut despre căile ferate franceze informaţii de care putea dispune şi Dreyfus. O dovadă excelentă. Din păcate, scrisoarea era datată 23 martie 1895, când Dreyfus era deja în Insula Dracului. Rupând din stânga sus bucăţica de hârtie cu data, Henry a scris dedesubt cu cerneală roşie: „aprilie 1894".

...În seara zilei de 14 noiembrie ziarul „Le Temps" (apărut cu data de 15 noiembrie) a publicat scrisoarea deschisă a senatorului Scheurer-Kestner în care se spunea că „borderoul" nu a fost scris de Dreyfus, ci de altcineva. La 15 noiembrie 1397 a apărut în presă scrisoarea lui Mathieu Dreyfus adresată ministrului de război Billot. În scrisoare se afirma deschis că „borderoul" a fost scris de Esterházy şi se cerea revizuirea sentinţei pronunţate în 1894. Drept răspuns, ministrul de război, generalii şi cei

de la contraspionaj au comunicat presei naţionaliste că dispun de materiale distrugătoare împotriva lui Dreyfus. În noiembrie 1897, Henry declarase că ei deţin o scrisoare a lui Wilhelm al II-lea către contele Münster, care dovedea legătura Kaiserului cu Dreyfus. Ziariştii reacţionari îi minţeau pe cititorii creduli că Boisdeffre şi alţi generali le-ar fi arătat scrisori ale împăratului german. Aceste născociri absurde erau destinate doar indivizilor mărginiţi, înapoiaţi. Încercările antidreyfusarzilor zeloşi de a debita asemenea poveşti la mitingurile muncitoreşti nu stârneau decât ironii 26.

La 17 noiembrie, comandantul militar al Parisului, generalul Pellieux, a fost însărcinat să ancheteze „cazul Esterházy”. Dovedind o rară operativitate, Pellieux a şi raportat după trei zile, bineînţeles, că maiorul Esterházy este, fără nicio îndoială, nevinovat. Cu totul altfel a fost tratat Picquart, pus de asemenea sub anchetă. Din ordinul generalului Pellieux, locuinţa lui Picquart a fost percheziţionată, au fost chemaţi la interogatoriu cunoscuţi dreyfusarzi. Dar anchetatorul militar maiorul Ravary a considerat de prisos să cerceteze apartamentul lui Esterházy. Tocmai acolo se întâlnise maiorul cu misterioasa „damă cu voaletă”. Contrar zicalei franţuzeşti „Cherchez la femme” („Căutaţi femeia!”), la o cercetare mai atentă, persoana mascată s-a dovedit locotenent-colonelul du Paty de Clam, care îndruma acţiunile lui Esterházy. Acest episod a ajuns în paginile presei devenind un fapt de senzaţie. După aceea ziarul bulevardier „Le Figaro” a publicat vechile scrisori ale lui Esterházy către una dintre numeroasele lui amante, în care eroul naţionaliştilor şi clericalilor ponegrea poporul francez şi armata franceză, afirmând cu câtă încântare ar fi ucis o sută de mii de parizieni şi ar fi supus Parisul distrugerii şi jafului dacă s-ar fi aflat în fruntea ulanilor germani. La 30 noiembrie „Le Figaro” a reprodus fotocopia scrisorii „cu ulani” şi alături fotocopia „borderoului”, asemănarea izbitoare a scrierilor demascându-l încă o dată pe autorul „inventarului”.

La 10 ianuarie 1898 a început procesul lui Esterházy.

Bine dresaţi, experţii au declarat, bineînţeles, că scrisoarea n-a putut fi scrisă de maior. În ziua următoare judecătorilor le-au fost suficiente trei minute de deliberare în camera de consiliu ca să – pronunţe verdictul de achitare. După alte două zile, la 13 Ianuarie, întreaga Franţă, întreaga lume a fost zguduită de faimosul articol al lui Zola „J'aceuse"! publicat în ziarul radical „L'Aurore". Zola scria că în spatele condamnării lui Dreyfus se profilează umbra reacţiunii, a clericalismului şi militarismului deşănţat. Marele scriitor îi acuza direct pe ministrul de război Billot, generalul Boisdeffre şi adjunctul acestuia Gonse de maşinaţii tenebroase, care au dus la condamnarea unui om complet nevinovat şi acoperirea vinovatului.

După unele ezitări, generalii, înfuriaţi de articolul lui Zola, au hotărât, cu acordul guvernului, să-l tragă pe scriitor la răspundere. Ca un criminal ce evită locul faptei, pentru a împiedica examinarea problemei procesului Dreyfus, militarii au urmărit acuzarea lui Zola doar pentru fraza în care el afirma că judecătorii (în procesul Esterházy) au acţionat „din ordin". Bineînţeles, nimeni nu dăduse un ordin scris şi ca atare nu se putea dovedi nimic.

Monarhiştii şi alţi reacţionari s-au unit într-un singur cor duşmănos, presa naţionalistă aţâţa pasiunile, îi numea pe dreyfusarzi trădători josnici în solda duşmanilor juraţi ai patriei. Antidreyfufearzii scriau de un „sindicat evreiesc" ce dispunea de milioane. În realitate, cum mărturiseşte printre alţii Léon Blum, burghezia evreiască mare şi mijlocie, urmărindu-şi interesele lor egoiste, se pronunţau împotriva revizuirii „cazului Dreyfus" *21*. Iar rotschilzii au fost chiar demascaţi că finanţează presa antisemită. Presa de dreapta a descoperit că printre strămoşii lui Zola sunt şi italieni, iar ziarul „La Libre parole" l-a numit pe scriitor „furnizor veneţian de pornografie"... Campania împotriva „trădătorilor" era susţinută activ de Vatican, de

Ordinul iezuiţilor. La antidreyfusarzi aderase o mare parte a republicanilor de dreapta şi de centru. De partea

drevfusarzilor se aflau: o parte a republicanilor liberali, majoritatea radicalilor, în frunte cu Clemenceau, şi a socialiştilor, în frunte cu Jean Jaurès. Cealaltă parte a socialiştilor. care l-a urmat pe J. Guesde, condamnând greşelile oportuniste ale celorlalte grupuri socialiste, a adoptat o poziţie sectară: s-a declarat neutră, deoarece, chipurile, pe clasa muncitoare nu o interesează soarta „burghezului" Dreyfus. De parcă ar fi fost vorba numai de Dreyfus!

Timp de mai bine de două săptămâni – de la 7 până la 23 februarie – s-a desfăşurat procesul lui Zola. Organizatorii procesului au făcut tot posibilul pentru a nu se discuta problema „afacerii Dreyfus". Dar acest lucru a fost imposibil. Însuşi Zola, adresându-se juraţilor, arăta: Din scrisoarea mea a fost luat doar un rând pentru a se clădi pe el condamnarea mea. Acest procedeu nu reprezintă altceva deçit o manevră judiciară, pregătită cu abilitate, care, repet, nu face cinste unei justiţii adevărate". Răspunzând demagogiei generalilor, avocatul Labori avertiza în pledoaria sa: „Toţi simt că acest om reprezintă onoarea Franţei... Zola zdrobit este Franţa care se zdrobeşte pe sine însăşi!"

E drept că elocinţa lui Laboi-i nu a putut influenţa rezultatul procesului. Zola a primit pedeapsa maximă! 3.000 de franci amendă şi trei ani închisoare. (Pentru a nu ajunge după gratii, scriitorul a fost nevoit să plece în Anglia şi să continue lupta de acolo.) Astfel, tribunalul civil a confirmat în esenţă hotărârea tribunalului militar. Curând Picquart a fost izgonit din armată iar Scheurer-Kestner, încă în ianuarie 1898, nu a mai fost reales de Senat în funcţia de vicepreşedinte al camerei superioare.

În alegerile parlamentare din mai 1898 antidreyfusarzii, ce navigau în apele tulburi ale şovinismului, au obţinut un mare succes.

...La 7 iulie 1898 în faţa membrilor Camerei Deputaţilor s-a prezentat un ins jigărit, stângaci, cu piept de ofticos, într-o haină strâmtă ca un sac; gesturile şi privirea aprinsă trădau un vanitos. Era ministrul de război

Eugène-Godefroy Cavaignac, fiul călăului muncitorilor parizieni răsculaţi în iunie 1848, care se hotărâse să impresioneze şi să subjuge camera cu propria-i analiză a „afacerii Dreyfus”.

Radical, urmărind să fie în tonul reacţiunii monarhiste, maniac înrăit, cinic, arogându-şi rolul de salvator al patriei, el visa la rolul de dictator virtuos.

Fără a pronunţa numele lui Schwartzkoppen şi Panizzardi (aceştia figurau doar ca persoane care se ocupau cu succes de spionaj), ministrul de război a dat citire falsurilor lui Henry. Camera a primit cu aplauze furtunoase alocuţiunea lui Cavaignac şi a hotărât să difuzeze textul ei în toate departamentele. Ştia Cavaignac că operează cu falsuri? În orice caz, lucrul acesta l-a înţeles perfect Picquart, care la 9 iulie l-a informat, printr-o scrisoare deschisă, pe preşedintele Consiliului de Miniştri, Brisson, despre falsitatea materialelor prezentate parlamentului. Drept răspuns, „Cavaignac a cerut Ministerului Justiţiei să-l acuze pe Picquart de divulgarea secretelor de stat. Pe de altă parte, dorind să pună capăt „afacerii Dreyfus”, Cavaignac s-a decis totuşi, în ciuda sfaturilor generalilor alarmaţi, să-l sacrifice pe Esterházy. Acesta a fost scos din cadrele armatei. La 25 iulie Picquart l-a acuzat public pe du Paty de Clam de complicitate cu Esterházy. Este semnificativ că în aceeaşi zi Gonse, invocând starea sănătăţii, şi-a dat demisia. Boisdeffre s-a prefăcut bolnav şi nu a mai dat pe la Marele Stat Major.

Cavaignac avea în acest timp planuri care ţinteau departe. La 11 august el a propus arestarea sub acuzaţia de complot a unor cunoscuţi dreyfusarzi: Mathieu Dreyfus, Scheurei-Kestner, Demange, Labori, fostul ministru Trarieux.

BUMERANGUL ISTOVIT

Încă din aprilie 1898 Henry a fost însărcinat cu pregătirea unui dosar care să cuprindă toate documentele „cazului”. Căpitanul Cuignet, care îşi exprima ferma convingere a vinovăţiei lui Dreyfus, a fost numit unul dintre ajutoarele sale. Au rămas totuşi neclare motivele

pentru care Cuignet n-a considerat necesar să acopere falsurile lui

Henry. În seara zilei de 13 august, cercetând la lumina lămpii originalul scrisorii lui Panizzardi în care lui Dreyfus i se spunea pe nume, căpitanul a constatat că aceasta era compusă din trei bucăţi de hârtie, fragmentul cu rândurile în care era menţionat Dreyfus fiind de altă culoare. Altfel spus, Henry tăiase scrisoarea şi intercalase la mijloc textul de care avea nevoie. Falsificatorul nu băgase de seamă, probabil, nepotrivirea de culoare, mai exact spera că falsul nu va ajunge niciodată în mâinile vreunei persoane capabile să dezvăluie manevra (Faptul că până la Cuignet nimeni nu observase falsul – sau, mai bine zis, până când acest lucru nu i-a fost necesar lui Cavaignac – era atât de suspect, încât căpitanul a fost nevoit să dea lungi explicaţii: culorile diferite ale hârtiei pot fi, chipurile, sesizate numai dacă documentul este examinat într-o cameră obscură la lumină electrică.)

Prin generalul Roget, care ţinea legătura cu ministrul „Cuignet s-a grăbit să raporteze descoperirea făcută. Cavaignac le-a ordonat lui Roget şi Cuignet să nu vorbească deocamdată nimănui despre asta. Tăcerea cerută de Cavaignac este lesne de explicat: atunci se desfăşura procesul lui Picquart, care tocmai declarase că documentele prezentate de Cavaignac în faţa parlamentului sunt false. În plus, era important ca totul să fie pus de acord, în secret, cu Mercier şi alţi generali, să fie distribuite rolurile în noul act al dramei.

După pronunţarea, la 20 august, a sentinţei de condamnare a lui Picquart, ministrul de război a trecut la acţiune. Colonelul Henry, convocat de el la 30 august, a încercat la început să-l acuze de fals pe Picquart, dar apoi a recunoscut, a fost arestat şi expediat la fortăreaţa Mont-Valerien din apropierea Parisului (şi nu la închisoarea militară, cum cerea regulamentul). Pe drumul spre închisoare, Henry i-a spus colonelului Ferry, care îl însoţea: „Ce ghinion să lucrez cu nişte nemernici. Ei sunt cauza nenorocirii mele”. Din închisoare, Henry i-a scris şi soţiei:

„Văd că, în afară de tine, toţi s-au lepădat de mine, şi ştii doar în interesul cui am acţionat”. În ziua următoare, 31 august, Jâenry a fost găsit mort, cu beregata tăiată de brici. Şi-a făcut singur seama, ori s-au hotărât să se debaraseze de autorul falsului ca de un martor periculos, cu ajutorul unei false sinucideri? Conform regulamentului, deţinuţilor nu li se lăsa briciul. Se ştie că, în afara scrisorii către soţie (în care, printre altelé, Henry susţinea că falsul este „copia” unui document original), arestatul scrisese mai înainte, cu martori, o scrisoare către generalul Gonse, pe care îl ruga să-l viziteze la închisoare. În sfârşit, după câteva ore Henry i-a scris soţiei o a doua scrisoare. Erau doar câteva-fraze, scrise de un om aflat într-o stare extrem de agitată. Nu este exclus ca dintre scrisorile lui Henry să fi fost păstrate doar acelea care confirmau versiunea sinuciderii.

Fapta căpitanului Cuignet, care a rămas până la sfârşit în tabăra reacţionarilor şi a antidreyfusarzilor extremişti, a fost explicată prin integritatea lui. Aşa să fi fost? Materialele din arhiva lui personală, cel puţin în măsura în care au fost folosite de fiica lui Cavaignac în cartea ei, citată de mai multe ori până acum, nu dau răspuns la această întrebare 28.

Dar se poate presupune şi altă explicaţie. Se punea problema schimbării tacticii, devenită necesară în condiţiile amplificării agitaţiei din ţară. S-a hotărât sacrificarea lui Henry; la fel cum s-a procedat şi cu Esterházy, cu du Paty de Clam, iar după aceea şi cu Cuignet, care a fost „trecut” în rezervă. Feţele cele mai compromise – Boisdeffre, Pellieux – s-au retras în umbră. (Generalul Pellieux şi-a motivat cererea de retragere prin faptul că a fost „tras pe sfoară de oameni necinstiţi”. Generalul a fost convins să retragă acest document compromiţător; Cavaignac nu i l-a arătat primului ministru.) Falsurile, care puteau fi descoperite în orice clipă şi fără concursul Marelui Stat Major, au fost motivate prin aceea că autorităţile militare ar dispune de alte dovezi, într-adevăr supersecrete şi incontestabile, în

sprijinul temeiniciei sentinţei din 1894. Demascând această manevră, Jean Jaurès exclama cu indignare: „Şi aceşti bandiţi, care numai în afacerea Dreyfus au la activ opt falsuri recunoscute, incontestabile, mai au obrazul să reclame încrederea noastră" 2!).

Schimbarea tacticii militarilor putea fi determinată de multe împrejurări. Zvonurile despre afacerile tenebroase ale lui Esterházy se înmulţeau. Mai târziu, la 5 decembrie 1898, compărând ca martor la Curtea de Casaţie, generalul Galliffet a declarat că vechiul lui cunoscut, generalul englez Talbot, care deţinuse timp de şase ani postul de ataşat militar în Franţa, i-ar fi spus în mai 1898: „Generale, nu cunosc nimic despre afacerea Dreyfus. În decursul întregii perioade cât am stat în Franţa, nu am avut cunoştinţă de ea. Sunt însă surprins văzându-l în libertate pe maiorul Esterházy, deoarece noi, toţi ataşaţii militari din Franţa, ştiam că pentru una sau două bancnote de o mie de franci maiorul Esterházy ne putea furniza informaţii imposibil de obţinut la minister „30.

Deocamdată, dezminţirile oficiale germane că Dreyfus p-a avut legături niciodată şi cu nimeni din reprezentanţii germani aveau un caracter prea formal pentru a fi convingătoare: în cercurile conducătoare germane se considera convenabilă continuarea „afacerii", care submina în mod vădit prestigiul internaţional al Franţei. În septembrie 1898 secretarul de stat Bülow îşi exprima speranţa că „afacerea se va complica şi mai mult, armata se va nărui şi Europa va fi şocată". E adevărat, cancelarul Hohenlohe înclina spre ideea demascării jocului antidreyfusarzilor. Schwartzkoppen şi Panizzardi puteau în orice clipă să dea în vileag jocul „patrioţilor" francezi, dacă guvernele lor ar fi considerat-o util. Temându-se tocmai de astfel de dezvăluiri, antidreyfusarzii au încercat să-i şantajeze, fără succes, pe Panizzardi şi Schwartzkoppen până la plecarea acestora din Paris. În ce-l priveşte pe Schwartzkoppen, de acest lucru s-a ocupat încă din toamna lui 1897 escrocul Lemercier-Picard. Acesta îl

ajutase pe Henry să falsifice documentele şi, din însărcinarea lui, îl ameninţase permanent pe colonelul german cu publicarea diferitelor falsuri precum şi a scrisorilor lui Schwartzkoppen către amantă. La 3 martie 1898 Lemercier-Picard a fost găsit spânzurat în camera sa; nu s-a lămurit dacă a fost crimă sau sinucidere 31. Trebuie adăugat că de fapt câţiva martori importanţi au sfârşit în împrejurări neclare. Căpitanul Attel, care ar fi asistat la „mărturisirea" de către Dreyfus a vinii sale căpitanului Lebrun-Renaud, a fost găsit mort în tren; la fel de suspectă a fost moartea secretarului lui Henry, un oarecare Lorimet etc, 32.

Te puteai aştepta, şi pe bună dreptate, la orice surprize din partea lui Esterházy. În plus, maiorul a fost chemat din nou în faţa tribunalului, de data asta civil. Eroul naţionaliştilor era acuzat acum pur şi simplu de furtul unei mari sume pe care un nepot îl rugase s-o depună la bancă. Maiorul şi-a dat seama că Henry a fost ales ţap ispăşitor şi că următorul va fi el, Esterházy... Am din fire o repulsie de neînvins faţă de rolul de victimă – scria mai târziu experimentatul pungaş... Plecarea mea a fost hotărâtă" 3: t îmbrăcat uşor, ca şi cum ar fi dorit să facă o plimbare, a urcat într-un tren cu vilegiaturişti, apoi l-a schimbat cu altul, a trecut frontiera belgiană şi curând a ajuns la Lpndra. Aceasta s-a întâmplat la 1 septembrie; la 24 de ore după ce Henry a fost găsit mort în celulă.

În primele zile de după demascarea falsului făcut de Henry, presa reacţionară şi-a pierdut graiul. Dar curând şi-a reluat, cu o nouă râvnă, campania împotriva rejudecării., afacerii Dreyfus". Ideologul regaliştilor, Charles Maurras, adresându-se umbrei lui Henry, scria în – „Gazettede France" la 7 septembrie 1898: „Nefericitul dumitale fals se va număra printre cele mai glorioase fapte de arme ale dumitale". Apoi adăuga: „Educaţia noastră vicioasă, semiprotestantă ne împiedică să înţelegem această nobleţe intelectuală şi morală". Maurras ataca vehement pe „călăii" eroului său, „membri ai sindicatului trădării". Ziarele de dreapta susţineau că acesta este singurul fals

printre documentele autentice, că el reprezintă consemnarea „verbală a informaţiilor de spionaj”, că a fost ticluit după pronunţarea sentinţei împotriva lui Dreyfus şi. prin urmare, nu poate arunca nicio umbră asupra deciziei Tribunalului militar. A fost lansată o listă de subscripţii pentru ridicarea unui monument al lui Henry. Printre donatori se numărau cinci generali activi, apăreau mereu numele unor reprezentanţi de seamă ai clerului, dintre care unul şi-a însoţit donaţia cu următorul bilet: „Sângele colonelului Henry cere răzbunare” *y*. Cei mai periculos martor pentru generali, Picquart, şi-a salvat probabil viaţa declarând că dacă va fi găsit în celulă ca Henry, eu gâtul tăiat, aceasta să nu se considere sinucidere.

Multă bătaie de cap dădea taberei reacţionare şi fostul ei favorit-Esterhazy. Ajuns la Londra, fostul maior a hor tarat să vândă cât mai scump ziarelor mărturisirile sale: istoria secretă a „afacerii Dreyfus”. În acest sens, a preferat să-şi vândă secretele în rate, adăugând de fiecare dată cele un nou material picant la faptele deja cunoscute. Cuprins de spasmele morţii, el a început cu afirmaţii trufaşe: „Nu am de gând să fac negoţ cu secrete de stat, îl las lui Dreyfus şi Picquart” 35. Aceasta. Însemna că Esterházy voia să obţină preţul real. După ce prima recoltă de onorarii a fost strânsă, au început să fie lansate lucruri mai serioase. Încă într-un interviu dat ziarului englezesc „Observer”, Esterházy afirmase că el a scris „borderoul” la indicaţia colonelului Sandherr; aceasta o ştia şi Henry, dar, din păcate, aceste două persoane nu se mai află în viaţă şi nu-i pot confirma spusele. „Borderoul” a fost făcut pentru a-l compromite pe Dreyfus. Marele Stat Major nu avea împotriva lui probe materiale, deşi se ştia de la spionii francezi că Berlinul primeşte informaţii pe care numai Dreyfus le putea comunica, şi din acest motiv ele au şi fost menţionate în „borderou” 36. Prinzând gustul dezvăluirilor, aventurierul nu făcea econoihie de epitete tari la adresa foştilor patroni, numindu-i măgari, cretini, ipocriţi (a folosit şi expresii mai tari). Cu altă ocazie, Esterházy a declarat – şi de data aceasta spunea adevărul – că

generalii ştiau de la bun început de nevinovăţia lui Dreyfus şi nu au fost nicidecum victime trase pe sfoară de către subalterni necinstiţi.

Ziarele naţionaliste franceze, împroşcându-l cu noroi pe idolul lor de ieri, afirmau la rândul lor că „nemernicul de Esterházy a fost cumpărat de dreyfusarzi” (aceasta, fără niciun temei, istoricii reacţionari o afirmă şi în prezent). Trebuie adăugat numai că, demascând anumiţi reprezentanţi ai cercurilor militare, nici dreyfusarzii, în marea lor majoritate burghezi liberali, nu prea doreau să dezvăluie rădăcinile provocării puse la cale de Marele Stat Major în 1894.

— Cavaignac, speculând că tocmai el a dat în vileag falsul lui Henry, spera că va reuşi să împiedice revizuirea „afacerii Dreyfus”. Dar speranţele nu i s-au realizat, iar el şi-a dat demisia. Camera criminală a Curţii de Casaţie a Franţei a admis cererea de rejudecare depusă de soţia lui Dreyfus. La rândul său, Marele Stat Major a început un joc complicat. A.fost ordonată o anchetă suplimentară privind rolul lui Picquart, în urma căreia s-a cerut trimiterea lui în faţa Tribunalului militar pentru… –, o imaginară contrafacere a „borderoului”, respectiv a scrisorii lui Schwartzkoppen către Esterházy. Pe de altă parte, căpitanul Cuignet şi şeful său, maiorul Rollin, care l-a înlocuit pe Henry în postul de şef al Serviciului de contraspionaj, au produs o nouă dovadă şi, după cum s-a stabilit mai târziu, din nou falsă a vinovăţiei lui Dreyfus.

Printre hârtiile ce i-au fost confiscate lui Dreyfus în 1894 se afla un exemplar dintr-un curs secret ţinut la Academia Militară. Din copie lipseau, chipurile, câteva pagini. Şi tocmai aceste pagini au fost găsite printre documentele sustrase de un agent francez primului secretar al ambasadei germane. Cuignet s-a menţinut pe această linie şi în şedinţa Camerei criminale.

Devenea însă tot mai evident, îndeosebi după prezentarea depoziţiilor lui Picquart, că decizia Camerei criminale a Curţii de Casaţie va fi în favoarea revizuirii cazului. Încercând să împiedice această decizie,

antidreyfusarzii au trecut prin Camera Deputaţilor şi Senat o rezoluţie în baza căreia revizuirea acestui caz a fost scoasă din competenţa Camerei criminale şi transmisă în competenţa comună a tuturor camerelor Curţii de Casaţie.

La 3 iunie 1899, la Londra, Esterházy a dat un interviu corespondentului ziarului „Le Matin", în care a confirmat din nou că este autorul „borderoului" şi că Sandherr, Billot, Boisdeffre şi Gonse ştiau acest lucru de la bun început. În aceeaşi zi, 3 iunie 1899, Curtea de Casaţie, luân Inn considerare faptele date în vileag, a decis în unanimitate anularşa sentinţei din 1894 şi – concesie făcută naţionaliştilor – înaintarea cazului Tribunalului militar pentru rejudeeare. În ciuda agitaţiei febrile, manifestaţiilor, pogromurilor împotriva „trădătorilor", situaţia antidreyfusarzilor a devenit foarte precară. La început, în partidele de dreapta s-au activizat elementele extremiste, dar mai târziu. chiar şi numeroşi lideri conservatori, de genul lui Poincaré şi Barthou, şi-au dat seama că sprijinirea în continuare fără rezerve a maşinaţiilor conducătorilor militari compromişi le poate prejudicia viitorul politic, şi în intervenţiile lor şi-au schimbat tonul.

În cercurile clericale, mai cu seamă printre iezuiţi, au început, de asemenea, să se manifeste temeri ca nu cumva „afacerea Dreyfus" să devină un bumerang care să lovească în clericalism, şi de aceea au început să sondeze terenul pentru o înţelegere cu dreyfusarzii 37. În taină, a început să manifeste nelinişte chiar şi papa Leon XIII. Între diferite grupări ale dreyfusarzilor şi antidreyfusarzilor, dintre care mulţi erau la fel de lipsiţi de scrupule şi carierişti, fără a fi mai buni unii decât ceilalţi, au început tot felul de manevre şi tranzacţii secrete. La 25 iunie 1899 s-a format cabinetul Waldeck-Rousseau, autointitulat guvern pentru „apărarea republicii", în care, alături de ministrul de război Galliffet – unul dintre călăii Comunei din Paris – intră pentru prima oară socialistul cu vederi oportuniste Millerand.

Şi iată că, în sfârşit. la 7 august 1899, au început

şedinţele Tribunalului militar din Rennes, unde Dreyfus a fost adus de pe Insula Dracului. „Arată ca un moşneag, moşneag la 39 de ani” – scria corespondentul ziarului „Times”, Procesul se desfăşura într-o atmosferă de vădită părtinire. Generalii şi ofiţerii ce compăreau ca martori ţineau zilnic consfătuiri, repartizându-şi sarcinile. Alţi ofiţeri – membri ai tribunalului – depuneau eforturi susţinute pentru traducerea acestor planuri în viaţă. Apărarea întâmpina tot felul de obstacole din partea tribunalului, Trataţi aproape cu dispreţ de către generali, cei şapte judecători prezentau un tablou jalnic. Procurorul, maiorul Carrière, arăta ca o simplă ordonanţă a „martorului” general Mercier. Acum, la Rennes, o serie de martori ofiţeri, supunându-se baghetei dirijorale a corpului generalilor, făceau declaraţii de-a dreptul contrare celor anterioare. Militarii încercau să arunce bănuieli asupra tuturor acţiunilor lui Picquart, acuzându-l de falsurile confecţionate din belşug de Marele Stat Major. Generalul Roget, un chefliu spilcuit de 60 de ani, care şedea în dreapta lui Mercier, când încerca să-i încurce, să-i deruteze pe martorii apărării, când se străduia să împletească singur o nouă mreajă de minciuni în care să fie învăluit acuzatul. Sau alt general, Delois, deşirat, uscat, cu picioare scurte şi cu cap pleşuv în formă de! idiche, afişând un aer familiar faţă de judecători, se străduia săli convingă că secretele din „borderou” le putea divulga doar artileristul Dreyfus.

Încă înainte de deschiderea procesului, Mercier declarase sus şi tare că de data asta va spune absolut totul. Acest „tot” s-a dovedit în realitate ceva mai mult decât superficial. Generalul nu a putut inventa nimic mai ingenios decât să declare false toate documentele a căror comparare cu „borderoul” scosese la iveală că autorul acestuia era Esterházy. Scrisoarea cu fraza „această canalie de D”. se referă desigur la Dreyfus. Fostul ministru de război a recurs la un fals la care nu riscase niciunul dintre colegii lui. El a declarat că în 1894 s-a convins definitiv de vinovăţia lui Dreyfus după ce a citit

documentul referitor la căile ferate. Minciuna era neobişnuit de sfruntată, întrucât acest document a fost scris în martie 1895, când Dreyfus se afla deja pe insula Dracului, şi numai datorită falsului comis de Henry a fost raportat la primăvara anului 1894. Mercier susţinu că din cauza documentelor secrete obţinute, care îl acuzau pe Dreyfus de spionaj, Germania ar fi ameninţat cu războiul la începutul lui 1895 (Casimir-Périer, fost preşedinte în 1895, a negat acest lucru, acuzându-l pe general de minciună). Până şi ziarul de extrema dreaptă „L'Autorité", din 15 august, menţiona cu amărăciune: „Dacă nu avem altă muniţie, nu trebuie să înscenăm astfel de procese". Într-o postură cu nimic mai bună se afla şi generalul Boisdeffre, care invoca declaraţiile lui Lebrun-Renaud. A fost pregătită o întreagă defilare de martori mincinoşi, conştienţi sau inconştienţi. Fostul ofiţer austriac Czernusky susţinu că în timp ce se mai afla în serviciu ar fi aflat de la un prieten – un militar sus-pus – că Dreyfus era cel mai important agent din Franţa. Au apărut serioase bănuieli că aceste declaraţii ale lui Czernusky au fost pregătite de „secţia de statistică" a Marelui Stat Major. Verificările ulterioare – în 1904 – au confirmat că s-au făcut într-adevăr o serie de cheltuieli în scopuri necunoscute… – Vy

Până să înceapă procesul, şeful serviciului de contraspionaj, maiorul Rollin, şi-a dat deja seama că noua probă împotriva lui Dreyfus, descoperită de Cuignet, este ţoţ un fals. S-a stabilit că exemplarul cursului secret predat îrţ perioada 1890 – 1892 şi confiscat de la Dreyfus era intact, printre hârtiile secretarului ambasadei germane aflându-se file rupte din cursul predat în anii 1892 – 1894. Însă Rollin a evitat să comunice acest lucru Tribunalului militar.

Dreyfus a fost apărat de doi avocaţi, Demange şi Labori, ambii oratori excelenţi, ultimul susţinând apărarea şi în procesul lui Zola. Demange căută să dea lucrurilor turnura unui proces penal obişnuit. Prin analiza precisă a inconsistenţei probelor spera să obţină din partea membrilor Tribunalului militar (ca şi cum ar fi avut de-a

face cu judecători imparţiali!) înţelegerea poziţiei sale şi achitarea acuzatului. Prin orientarea excelentă a dezbaterilor Labori şi-a atras ura înverşunată a clerului şi militarilor. În el s-a şi tras, a fost rănit, şi din această cauză timp de zece zile nu a putut participa ia şedinţe. Tribunalul îi punea în fel şi chip beţe în roate... Constat – declara cu amărăciune Labori – că mi se ia cuvântul de fiecare dată când atrag adversarul pe terenul pe care nu este în stare să-mi opună rezistenţă" „3 s;

Generalul. Mercier a lansat în ajunul procesului o provocare insolentă: „În această afacere există, indiscutabil, un vinovat, şi acesta este ori el, ori eu. Dacă nu sunt eu; înseamnă că este Dreyfus". Dar la Rennes avocaţii n-au. acceptat provocarea generalului. Demange a declarat chiar. că nu. este nevoie să prezinte lucrurile de parcă ar fi fost vorba de o alegere între Mercier şi Dreyfus. Labori era de asemenea dispus să considere condamnarea lui Dreyfus urmarea unei greşeli. Altfel trebuia acuzată de fals neruşinat întreaga elită a generalilor francezi. Şi de câte ori a lăsat Labori să-i scape ocaziile de a dezvălui rolul „martorului acuzării" Mercier ca principalul criminal, cu toate că avocatul îşi ascundea retragerile sub un torent de observaţii tăioase ca briciul şi de atacuri polemice pline de spirit. Reieşi că, obiectiv vorbind, excelenţii avocaţi ai lui Dreyfus, apărându-l bine, îi scoteau de sub foc şi pe adevăraţii criminali, pe organizatorii farsei judiciare din 1894.

În discuţii particulare, judecătorii explicau că deşi materialul de acuzare oficial nu conţine dovezi de trădare la Dreyfus, există alte date pe care se întemeiază convingerea în privinţa vinovăţiei lui „i). Tribunalul militar l-a declarat pe Dreyfus (cu o majoritate de cinci voturi contra două) vinovat, dar cu circumstanţe atenuante, şi l-a condamnat la zece ani de închisoare. Această decizie satisfăcea cu mult mai bine guvernul Wildeck-Rousseau decât reabilitarea, care putea aduce în prim-plan chestiunea neplăcută a responsabilităţii generalilor. Ministrul de război Galliffet se hotărâse în mod evident să-l

apere pe Mercier, iar aceasta ar fi dus la o nouă cri, ză ministerială. Guvernul îi asigurase pe liderii dreyfusarzilor că se poate conta pe o sentinţă de achitare şi în felul acesta i-a determinat să aştepte mai mult sau mai puţin pasiv deznodământul procesului.

Încă în februarie 1899, cu câteva luni înainte de a doua judecare a „afacerii Dreyfus", a murit subit preşedintele

Faure. A fost găsit mort în braţele unei persoane cu moravuri nu tocmai austere. După cum a comunicat la Petersburg ambasadorul rus Urusov, Faure condusese dimineaţa şedinţa Consiliului de Miniştri, iar seara, în jurul orei 10, şi-a dat obştescul sfârşit „în braţele fermecătoarei madame Steinheil". (în ziua funeraliilor lui, conducătorul „Ligii patrioţilor", Déroulède, a întreprins o tentativă nereuşită de lovitură de stat). Şovinii strigau la fiecare colţ de stradă că preşedintele Faure a căzut victimă unui complot al adepţilor revizuirii „afacerii Dreyfus", ceea ce era destul de greu de dovedit... Liderul radicalilor, Clemenceau, dimpotrivă, a declarat a doua zi în ziarul său foarte categoric: „Franţa n-a rămas nici măcar cu un bărbat mai puţin... Eu mă pronunţ pentru Loubet".

Noul preşedinte era un politician cu experienţă. În trecut fusese amestecat în afacerea Panamá. Pe străzi preşedintele era salutat cu exclamaţii ironice: „Trăiască Panamá!" Maestru în a aranja lucrurile prin compromis, Loubet l-a graţiat pe condamnat, scutindu-l de executarea restului de pedeapsă. Înainte de asta fusese eliberat din închisoare Picquart. Dar „afacerea" era departe de a se fi încheiat. „Statul Major francez şi-a câştigat prin afacerea Dreyfus o tristă şi ruşinoasă faimă în lumea întreagă" /, °. 1

Unii politicieni burghezi şi-au dat seama că atacurile furibunde ale ziarelor catolice, monarhiste şi şovine lg adresa dreyfusarzilor sunt departe de a reduce influenţa politică a acestora, mai degrabă invers. Lecţia a fost însuşită şi aplicată la adoptarea unor legi anticlericale. Evocând atacurile vehemente la care a fost supus de

clerici pentru promulgarea acestor legi, primul-ministru, radicalul E. Combes, consemnează cu satisfacţie în *Memoriile* sale că despre el se vorbea ca de cel mai cumplit prigonitor al creştinismului, ca de „Nero, Diocleţian, Iulian Apostatul. Vedeau în mine – adaugă Combes – mai mult decât un slujitor al infernului, mai mult decât însuşi Satana. Eram Antihristul” 41. Naţionaliştii ţipau că are loc „o revoluţie dreyfusardă”. Alegerile parlamentare din 1902, şi îndeosebi cele din 1906, s-au încheiat cu o înfrângere ghea a partidelor de dreapta.

În aprilie 1903, Jşan Jaurès a cerut în Camera Deputaţilor o nouă rejudecare a procesului lui Dreyfus, graţiat, dar nereabilitat. Guvernul Combes s-a pronunţat pentru rejudecare. Ministrul de război, generalul André, a ordonat reexaminarea „dosarului” Dreyfus. Au fost clarificatefalsurile lui Henry rămase necunoscute. De data aceasta au apărut şi expertiza veritabilă, şi depoziţiile politicienilor ce tăcuseră, care au clarificat şi mai mult lucrurile. În martie 1904 Camera criminală a Curţii de Casaţie a luat hotărârea să fie pusă în discuţie problema rejudecării procesului. Aceasta a fost rezolvată la sesiunea comună a tuturor camerelor Curţii de Casaţie, care a anulat sentinţa Tribunalului militar din Rennes. Prin decizia Parlamentului, Dreyfus a fost reintegrat în armată, repartizat cu gradul de maior la Marele Stat Major şi decorat cu ordinul Legiunii de onoare, dar şi-a dat imediat demisia. Picquart a fost reintegrat cu gradul de general de brigadă. Un alt, erou al „afacerii”, Emile Zol a, decedase între timp. În iunie 1908 rămăşiţele lui pământeşti au fost transferate la Panthéon.

De data asta, „afacerea”, care a durat 12 ani (până în 1906), s-a încheiat, chiar dacă şi acum numai formal. Burghezia franceză a considerat avantajos pentru ea să transmită temporar puterea radicalilor şi centrului-stânga. Era o manevră legată în multe privinţe de căutarea de măsuri noi, mai eficace împotriva mişcării muncitoreşti. Tocmai în lupta împotriva socialismului politicienii burghezi de toate nuanţele găseau repede un limbaj

comun. Organizatorii „afacerii Dreyfus” au rămas nepedepsiţi. Nu este semnificativă soarta unuia dintre principalii lideri ai dreyfusarzilor, radicalul Georges Clemenceau? „Tigrul” Clemenceau, care răsturna cabinetele de dreapta, îl numea pe Mercier „capul bandiţilor”, iar Ministerul de Război „cuib de tâlhari”, după câţiva ani, ca ministru de interne şi apoi prim-ministru, a reprimat fără cruţare grevele muncitoreşti. Iar ministru de război în cabinetul Clemenceau a devenit Picquart. În timpul primului război mondial Clemenceau a devenit întruchiparea vie a imperialismului francez.

„Afacerea” nu conţine neclarităţi în privinţa rolului lui Dreyfus. În anii următori de viaţă el a revenit pentru un timp în serviciul militar şi s-a dovedit omul care a fost întotdeauna: un ofiţer conştiincios, obişnuit, care împărtăşea pe deplin prejudecăţile castei sale, un om cu orizont şi concepţii specifice burghezului mijlociu. În istoria afacerii” au mai rămas, totuşi, destule pete albe. Chiar şi cercetările care continuă în arhivele franţuzeşti nu fac decât să provoace noi nedumeriri. Astfel, o mină „grijulie” a şters în hârtiile scrise de generalul Gonse şi de ceilalţi participanţi principali la dramă cuvinte sau chiar fraze întregi. Iar unele documente consemnate în inventarele arhivelor nu pot fi găsite.

Unii istorici occidentali afirmă că cele două tabere – antidreyfusarzii şi dreyfusarzii – anticipează în multe privinţe Franţa vichyştilor, care au colaborat cu Hitler în anii ocupaţiei fasciste, şi Franţa Mişcării de Rezistenţă 4J. Ca toate comparaţiile, şi aceasta e relativă.

Lupta în jurul „afacerii Dreyfus”, care n-a încetat niciodată, a răbufnit astăzi în literatura istorică cu o nouă intensitate.

În 1955 au fost publicate capitole inedite din jurnalul cunoscutului diplomat Maurice Paleologue. În ele se afirmă că Esterházy n-a fost decât agentul „X” al unui militar suspus, care în momentul consemnării în jurnal (1899) mai era comandant. Agăţându-se de mărturia lui Paleologue, autorii conservatori au încercat să reabiliteze corpul

generalilor francezi. Un exemplu semnificativ poate fi cartea lui H. Giscard id Estaing De *la Esterházy la Dreyfus* 4:! Pe baza unor comparaţii complicate, autorul susţine că „X” este Mercier, că Esterházy a fost agent dublu, care din ordinul lui îi ducea pe nemţi de nas, că Dreyfus a trebuit să fie sacrificat în numele unor ţeluri cu adevărat patriotice şi că, pe deasupra, niciun general, cu excepţia ministrului de război, nu cunoştea adevărul şi toţi erau sincer convinşi de vinovăţia lui Dreyfus. În sprijinul acestei versiuni nu există niciun fel de confirmări documentare, iar teza neinformării generalilor este respinsă categoric de fapte. Cu toate acestea, astfel de supoziţii sunt mereu şi mereu formulate în anii din urmă, devenind principalul mijloc de reabilitare a rolului „patrioţilor” de la Marele Stat Major. În 1964 a fost publicată o voluminoasă carte a-fiicei lui Cavaignac 44, care pe baza arhivelor personale ale tatălui ei şi ale maiorului Cuignet încerca să demonstreze vechile teze ale ziarelor reacţionare, de genul acelora că Picquart a fost agent provocator, infiltrat de „sindicatul” dreyfusarzilor în Marele Stat Major ş.a.m.d. Au apărut lucrări care emiteau presupunerea că spionul a fost însuşi Henry sau căpitanul de origine alsaciană Lauth, dar care puteau acţiona numai sub protecţia unei persoane sus-puse45. Dacă Esterházy a fost într-adevăr agent dublu este de neînţeles de ce n-a ştiut acest lucru Picquart. După ce a fugit la Londra, Esterházy putea fi într-adevăr corupt, dar în niciun caz de către dreyfusarzi, care nu aveau de ce să facă acest lucru, ci de către antidreyfusarzi. Altfel cum se poate explica faptul evident că multe lucruri au fost trecute de Esterházy sub tăcere?” S-a emis ipoteza că „borderoul” a fost plasat francezilor de spionajul german, care ştia de scurgerea unor informaţii de la ambasada germană din Paris 40.

Deşi în „afacerea Dreyfus” mai rămân multe enigme, sensul ei politic general, devenit deja clar contemporanilor, este confirmat în întregime de toate cercetările actuale serioase., „Afacerea Dreyfus” şi-a pus o amprentă vizibilă asupra întregii vieţi politice din Franţa până la începerea războiului din 1914 – 1918.

În loc de încheiere

Folosirea armei procesului politic ca formă de reprimare a adversarilor politici este repartizată foarte neuniform pe ţări şi pe epoci, acest lucru presupunând nu numai intensificarea conflictelor politice care determinau în perioade diferite să se apeleze la metode diferite de pedepsire a duşmanilor, ci, în primul rând, şi anumite condiţii. La procesul politic se apela atunci când autorităţile simţeau nevoia să-şi asigure sprijinul opiniei publice, când, în sfârşit, forma judiciară de reprimare politică devenea un fel de obicei stabil, a cărui încălcare era dezavantajoasă pentru guvern. De obicei, la procesul politic nu se recurgea nicidecum pentru că nu existau alte modalităţi de răfuială cu adversarii, ci pentru că această formă era cea mai convenabilă.

Procesele au jucat un rol însemnat, chiar dacă întotdeauna secundar, în majoritatea evenimentelor cruciale din istoria modernă şi contemporană: lichidarea fărâmiţării feudale şi apariţia statelor absolutiste centralizate, tentativele absolutismului de a împiedica triumful revoluţiilor şi lupta burgheziei victorioase împotriva adversarilor ei „de la dreapta”, feudalii, şi „de la stânga”, masele muncitoare, înainte de toate proletariatul, în afirmarea ordinii burghezo-democratice îşi în înlocuirea acesteia într-o serie de ţări cu regimuri fasciste, dictatoriale. Procesele politice au însoţit crearea, dezvoltarea şi destrămarea sistemului colonial al capitalismului. Ele au devenit atribute ale militarismului, ale intervenţiilor contrarevoluţionare şi ale tentativelor de a cuceri supremaţia mondială.

Cu cât erau mai diverse cauzele interne şi externe în virtutea cărora reprimarea adversarilor politici lua forma proceselor judiciare, cu atât aceste procese căpătau semnificaţii deosebite pentru caracterizarea regimurilor şi guvernelor care le organizau. Chiar şi acolo unde constituia o formă tradiţională, şi de aceea cea mai convenabilă, legală de reprimare politică (de pildă, într-o serie de ţări cu instituţii burghezo-democratice

dezvoltate), la arma procesului politic se apela mai curând ca excepţie: numai când nu exista la îndemână un alt mijloc şi când procesul putea fi transformat într-o unealtă potrivită pentru compromiterea adversarului. De obicei, guvernele dispuneau de alte mijloace, dacă nu pentru lichidarea absolută a adversarului cel puţin pentru eliminarea lui într-o formă oarecare din viaţa politică.

Pe lângă formele cele mai răspândite ale proceselor politice, istoria cunoaşte şi numeroase altele. Se cunosc procese ca formă de rupere cu vechea orânduire (procesele lui Carol I şi Ludovic al XVI-lea), ca latură a politicii de teroare politică (în timpul revoluţiilor burgheze timpurii), ca mijloc de împotrivire a uneia dintre forţele politice aflate în luptă şi „întărite" în instanţele judecătoreşti faţă de adversarii din alte organe ale aparatului de stat. Au existat procese care încheiau demascarea unui complot real sau imaginar (procesele din Anglia secolelor al XVI-lea şi al XVII-lea) şi procese ce au reprezentat de fapt o formă a complotului politic („afacerea Dreyfus"). Au fost organizate procese cu scopul de a pedepsi un asasinat politic şi, dimpotrivă, de a scăpa de pedeapsă pe cei care călăuziseră mina asasinului (procesele legate de asasinarea lui A. Lincoln sau J. Kennedy în S.U.A.) Deseori arma procesului politic a fost folosită în lupta împotriva gândirii sociale revoluţionare, împotriva doctrinelor ştiinţifice care subminau vechea concepţie despre lume, pentru instituirea forţată a unanimităţii şi a conformismului spiritual, convenabil clasei conducătoare reacţionare. Iar şi mai frecvent pentru aţâţarea discordiei de rasă şi naţionale, conservarea unor prejudecăţi înapoiate, justificarea planurilor agresive faţă de ţările vecine, înăbuşirea libertăţii presei, justificarea intervenţionismului contrarevoluţionar şi pentru multe alte scopuri la fel de reacţionare.

Au existat multe deosebiri între tribunalele feudale şi cele burgheze. Dar mult mai numeroase erau asemănările, chiar şi în perioadele când tribunalele feudale se răfuiau cu adversarii de la „stingă-l, reprezentanţii burgheziei, iar

tribunalele burgheze, dimpotrivă, se abăteau asupra duşmanilor de la „dreapta”, din tabăra reacţiunii feudale; şi îndeosebi când atât unele cât şi celelalte serveau de instrument pentru reprimarea maselor muncitoare. Singura excepţie parţială au constituit-o procesele din anii revoluţiilor burgheze timpurii, când, într-o anumită măsură, exprimau interesele întregului popor.

În unele cazuri, procesele pot „face bilanţul” luptei politice, în altele (când aceasta este încă departe de a se fi încheiat), pot fi o armă în mâinile grupării ce deţine puterea de stat, care-i este disputată cu energie.

Acuzaţilor în procesele politice li se incrimina încălcarea legalităţii existente (chiar dacă, de fapt, au acţionat în limitele ei), atentatul real sau imaginar la valorile naţionale, de clasă, morale ale grupului de populaţie ale cărui interese le apăra regimul sau asupra căruia el urmărea să exercite o influenţă ideologică cu ajutorul maşinii sale judiciare.

Procesele politice nu numai statorniceau raportul existent între forţele politice; ele erau şi un mijloc pentru schimbarea acestui raport în favoarea organizatorilor proceselor (mai exact, în favoarea acelora care ieşeau învingători în bătăliile judiciare, căci uneori aceştia nu erau judecătorii, ci acuzaţii).

În studierea istoriei procesului politic este important să se stabilească cine a fost inspiratorul şi organizatorul lui direct. El putea fi şi puterea legislativă, şi cea executivă, şi cea judecătorească. În cazul în care Iniţiativa nu pornea de la aceasta din urmă, trebuie să se ţină seama în ce măsură organizatorii procesului (monarhul, parlamentul guvernul) controlau activitatea puterii judecătoreşti, deoarece de aceasta depindea adesea desfăşurarea şi rezultatul procesului.

Cât priveşte fiecare proces în parte, trebuie să distingem: acuzaţia formală, avansată de organizatorii lui împotriva acuzatului; acuzaţia reală (adică vina pentru care era urmărit acuzatul); scopurile politice interne şi externe urmărite de organizatorii procesului. Istoria

cunoaşte tot felul de coincidenţe imaginabile şi absenţa coincidenţei între acuzaţia formală, cea reală şi scopul politic. În procesele politice s-a reflectat cu claritate concepţia fiecărei epoci despre prerogativele monarhului şi supuşilor lui (mai precis, a diferitelor categorii de supuşi), a guvernului şi cetăţenilor, a ceea ce era permis şi interzis în politică, şi tot din punctul de vedere al puterii centrale şi al persoanelor aflate pe trepte diferite ale ierarhiei sociale (deoarece aceasta priveşte societatea feudală) şi din categorii sociale diferite. Nu era vorba de vreun „cod de conduită" respectat în realitate, ci de norme permanent încălcate (în primul rând de înseşi regimul), care, cu toate acestea, rămâneau un fel de scală pentru aprecierea acţiunilor politice.

Deşi, începând încă din epoca Renaşterii, în conştiinţa socială se observă ideea incompatibilităţii moralei şi politicii, organizatorii proceselor încercau invariabil să prezinte încălcarea reală sau imaginară a acestor norme politice ca un atentat nu numai la legile existente, dar şi la bazele religiei, ale moralei şi dreptului. Limitele dintre admisibil, tolerabil şi interzis erau extrem de mobile: se schimba chiar şi interpretarea noţiunii de înaltă trădare. O mare parte din ceea ce era socotit înaltă trădare în Anglia secolului al XVI-lea s-ar fi considerat acţiuni tolerabile sau chiar normale, legale atât în secolul al XIV-lea cât şi în al XIX-lea.

Recurgând la arma procesului politic, renunţând din diferite motive (imposibilitate, incomoditate, consideraţii de ordin propagandistic etc.) la procedeele extrajudiciare de răfuială cu adversarii, guvernul nu era întotdeauna dispus să acţioneze pe faţă. Uneori se nega chiar că procesul respectiv era politic, fiind prezentat ca un caz penal obişnuit. Se întâmpla şi invers, când cazurile penale erau prezentate în mod tendenţios ca delicte politice. Nu mai vorbim de cazurile speciale, când procesul politic constituia o formă prin care se urmărea absolvirea anumitor persoane de a răspunde pentru delictele comise.

Asumarea unor delicte necomise nu se smulgea

neapărat prin tortură sau de teama ei ori a barbarei execuţii „calificate”. Autoinculparea era deseori urmarea lipsei totale de dezacord între acuzaţi şi guvern, de aprobarea vreunei opoziţii, dacă aceasta cumva exista. Cu alte cuvinte, autoinculparea putea constitui doar o formă specifică de manifestare a loialităţii.

În timpul lui Henric al VIII-lea, victimele unor false acuzaţii ajunse deja pe eşafod recurgeau la sperjur, care, după părerea răspândită în acea vreme, răpea orice speranţă de salvare a sufletului, pentru a face pe placul autorităţii care le-a trimis la moarte. Iar în timpul lui Carol al II-lea, condamnaţii, în cuvântul lor de dinainte de moarte, erau gata de sperjur pentru a crea dificultăţi adversarilor lor politici, dacă nu chiar şi monarhului cârmuitor. Din cele spuse, nu rezultă nicidecum că acuzaţiile „confirmate” prin autoinculpare din considerente de loialitate nu aveau niciun fel de importanţă politică. De obicei, cercetarea globală a unui grup de asemenea procese dezvăluie că uneori o teroare judiciară ce pare absurdă şi lipsită de sens avea în realitate sens tocmai prin absurditatea ei, imposibilitatea înţelegerii cauzelor represiunilor înăbţuşind voinţa, iar nemotivarea persecuţiilor determinând deseori o supunere oarbă.

În epoca imperialismului, procesele politice au fost forma represiunilor judiciare întreprinse de capitalul financiar atât în perioada menţinerii formelor burghezo-democratice ale dominaţiei lui cât şi după trecerea la metodele dictaturii teroriste făţişe. Cât priveşte regimurile autoritare şi fasciste, procesele politice făţişe aveau loc de regulă, mai precis erau înscenate, fie la începutul dominaţiei, fie în momentul apropierii prăbuşirii. În restul timpului, atât răfuiala directă cu duşmanii regimului cât şi încercările de discreditare moral-politică a acestora se realizau pe alte căi. Este suficient să amintim că începutul dominaţiei hitleriste în Germania a fost marcat de o provocare faimoasă, incendierea Reichstagului, şi de tot atât de provocatorul proces de la Leipzig, cu ajutorul

căruia naziştii au încercat să arunce vina pentru crima lor asupra comuniştilor şi să justifice sălbatica orgie a terorii împotriva tuturor adversarilor sângeroasei dictaturi fasciste. Iar în ultimele luni ale „celui de-al treilea Reich” au fost organizate judecarea participanţilor la complotul din 20 iulie 1944, clica hitleristă urmărind să înăbuşe orice împotrivire faţă de politica ei de continuare a războiului. În intervalul dintre aceste sinistre procese politice propagandistice, ba chiar şi în timpul lor, au avut loc arestarea, persecutarea, torturarea şi executarea a sute de mii, iar apoi a milioane de oameni, exterminaţi de canibalii naziști fără niciun fel de judecată şi anchetă.

Procesele politice au fost un mijloc de menţinere a legalităţii burgheze şi o metodă de lichidare a acesteia de către oligarhia conducătoare când formele oi câinii de drept instituite de ea însăşi deveneau incomode. De aceasta se leagă nemijlocit şi imensa lărgire a împuternicirilor oficial recunoscute atât puterii executive cât şi celei judecătoreşti, cu care ele erau investite pe baza legislaţiei excepţionale, mai ales în timp de război, dar care într-o formă mai mult sau mai puţin mascată era aplicată şi în timp de pace.

Îmbinarea formelor judiciare de represiune cu cele extrajudiciare este o trăsătură a politicii burgheziei reacţionare în epoca actuală. Ea se materializează în apropierea şi împletirea funcţiilor instituţiilor ce se ocupă cu realizarea diferitelor forme ale terorii politice împotriva poporului. De obicei, organele nejudiciare se ocupau de pregătirea următoarei răfuieli judiciare. E suficient să amintim practica americană a fabricării de acuzaţii, arestările arbitrare, obţinerea „dovezilor” cu ajutorul „interogatoriului de gradul trei”, adică prin transformarea torturii în principal instrument de anchetă. La fel de caracteristică este şi selecţionarea corespunzătoare a judecătorilor şi juraţilor, de multe ori prin încălcarea directă a legislaţiei în vigoare, precum şi alte procedee asemănătoare pentru asigurarea desfăşurării şi finalizării „necesare” a procesului judiciar. Subordonarea crescândă

a organelor judecătoreşti puterii executive centrale – principaâul mandatar al capitalului monopolist – duce la o şi mai strânsă împletire a metodelor de represiune judiciare cu cele administrative. La aceasta contribuie în mare măsură şi subordonarea nemijlocită a anumitor verigi ale aparatului judecătoresc şi poliţienesc uneia dintre grupările financiare care-şi exercită controlul asupra unor vaste regiuni ale ţării, de pildă asupra unor state întregi în S.U.A;

Ar fi, desigur, greşit să se presupună că toate sau aproape toate procesele politice au fost urmarea unor acţiuni teroriste împotriva poporului. Dimpotrivă, ele reflectau nu numai contradicţiile principale, ci şi numeroasele contradicţii derivate ale societăţii burgheze, în particularlupta ascuţită dintre diferitele pături şi grupări politice din interiorul claselor conducătoare. S-a extins extraordinar de mult „geografia" proceselor politice, au apărut noi şi noi motive pentru declanşarea lor, care reflectă într-un mod specific „atmosfera" ideologică a epocii

Scopul multor procese l-a constituit sprijinirea politicii de aţâţare şi declanşare a celor două războaie mondiale pe care imperialismul le-a abătut asupra omenirii în secolul al XX-lea, de pregătire a celui de-al treilea război mondial. Procesele politice au constituit mijlocul folosit frecvent în diferite ţări capitaliste pentru a înfrânge opoziţia faţă de războaiele coloniale şi de intervenţiile contrarevoluţionare. Niciodată ca în epoca imperialismului arma proceselor politice nu a fost pusă în serviciul unei politici atât de inumane, contravenind profund intereselor vitale ale tuturor popoarelor.

Burghezia imperialistă îşi însuşeşte forme de luptă împotriva progresului folosite de forţele reacţionare de-a lungul întregii istorii a omenirii. Foarte simbolic a fost faptul, aparent particular, care la prima vedere putea fi luat aproape ca o glumă amuzantă: prigonirea teoriei evoluţioniste a lui Darwin în principala ţară capitalistă – S.U.A. Este vorba de „procesul maimuţelor", de tristă

faimă în întreaga lume.

Obscurantiştii şi aliaţii lor n-au cedat nici mai târziu câtuşi de puţin din poziţii, încercând să aplice „legile contra evoluţiei” în California, Arizona şi Texas. Formal, legea care interzice predarea teoriei lui Darwin a rămas în vigoare în statul Tennessee şi în prezent. O astfel de lege există şi în statul Mississippi. În mai 1966 – la 38 de ani după „procesul maimuţelor” – o lege asemănătoare a fost adoptată în Arkansas, dar ea nu a intrat în vigoare, fiind considerată contrară constituţiei. Dar şi la sfârşitul anului 1968 Curtea Supremă din Arkansas continua să examineze problema dacă să se permită copiilor din şcolile de pe teritoriul statului să cunoască darwinismul. La mai bine de o jumătate de secol de la „procesul maimuţelor”, în timpul campaniei pentru alegerile prezidenţiale, R. Reagan a condamnat nu o dată în public teoria lui Darwin.

Şi nu e deloc întâmplător că persecuţia la care erau supuse în S.U.A. în anii „războiului rece” persoanele cu convingeri progresiste a căpătat denumirea medievală de „vânătoare de vrăjitoare”. Ea exprima cum nu se poate mai bine esenţa maccarthismului, care la sfârşitul deceniului cinci şi începutul anilor ’60 folosea atât arma proceselor politice cât şi procedura interogatoi iilor inchizitoriale în Comisia pentru cercetarea activităţilor antiamericane şi în alte instanţe similare (comisia pentru „verificarea loialităţii” funcţionarilor de stat, a cadrelor didactice din învăţământul superior etc.).

Deşi judecate de tribunalele unor state anume, multe procese deveneau un factor realmente internaţional (de pildă, procesul lui Sacco şi Vanzetti în S.U.A., procesul de la Leipzig). Este caracteristic, de asemenea, că aceste procese căpătau această importanţă internaţională în pofida voinţei organizatorilor lor.

Cronica proceselor politice postbelice este inaugurată de procesul principalilor criminali de război germani. Istoria procesului de la Nürnberg este încă vie în memoria generaţiei vârstnice, ea se învaţă pe băncile şcolii. Toate acestea sunt cunoscute cititorului din

numeroase lucrări bine scrise consacrate special acestui proces. Pentru prima dată în istorie, criminalii au fost judecaţi de un Tribunal Militar Internaţional, alcătuit din reprezentanţii celor patru puteri ai Coaliţiei antifasciste: U.R.S.S., S.U.A., Anglia şi Franţa, exprimând voinţa popoarelor şi acţionând din împuternicirea conştiinţei întregii omeniri b şi i-a judecat pe acuzaţi pentru crime de proporţii cu adevărat internaţionale – agresiune, moartea a zeci de milioane de oameni, genocid, politica de exterminare fizică a popoare întregi. Numai în lagărele naziste ale morţii au fost exterminaţi 12 milioane de oameni. Cele 403 şedinţe ale procesului de la Nürnberg, desfăşurate între 20 noiembrie 1945 şi 1 octombrie 1946, au relevat răspunderea pe care o purtau pentru toate aceste crime Göring, Ribbentrop, Rosenberg, Keitel, Kaltenbrunner şi alţi conducători nazişti.

La 16 octombrie 1946, căpeteniile Germaniei hitleriste condamnate la moarte au fost executate. Pe unii dintre acuzaţi tribunalul i-a condamnat la închisoare pe termen lung sau pe viaţă. La procesul de la Nürnberg a fost dezvăluit adevăratul caracter al întregii politici sângeroase a fascismului, a fost dovedită natura criminală a partidului nazist, a gestapoului, a SS-iştilor, a batalioanelor de asalt. Prin hotărârea Tribunalului internaţional a fost declarată crimă însăşi participarea la aceste organizaţii, a cărei pedepsire este un drept şi o datorie a organelor judiciare din orice ţară.

Procesul principalilor criminali de război japonezi, desfăşurat după terminarea celui de-al doilea război mondial, a reprezentat continuarea directă a procesului de Nürnberg.

Nu întâmplător reacţiunea internaţională, în primul rând cea americană, revanşarzii şi neonaziştii vest-germani desfăşoară de mulţi ani o campanie de calomniere a hotărârilor Tribunalului Militar Internaţional, încercând să semene îndoială cu privire la temeinicia sentinţei pronunţate de el. Campania împotriva hotărârilor în procesul de la Nürnberg a fost şi rămâne o componentă a

politicii cercurilor reacţionare din R.F.G., de salvare a criminalilor nazişti de pedeapsa pentru crimele pe care le-au comis”. *

În anii de după război au avut loc procese ale trădătorilor de patrie, ale colaboraţioniştilor: acoliţi ai cotropitorilor fascişti şi complici la represiunile sângeroase înfăptuite de cotropitori. Procese de trădare au avut loc aproape în toate ţările vest-europene eliberate de sub ocupaţia fascistă. Situaţia politică internă creată în aceste ţări după eliberare şi-a pus amprenta pe desfăşurarea şi deznodământul majorităţii acestor procese.

Procesele colaboraţioniştilor au constituit una dintre măsurile la care a recurs burghezia sub presiunea maselor populare. E adevărat că reacţiunea a salvat de urmărire pe majoritatea criminalilor ce au fost complici la crimele comise de cotropitorii hitlerişti. Într-o serie de ţări din Europa occidentală au fost desfiinţate tribunalele create de Mişcarea de rezistenţă, numeroşi judecători-colaboraţionişti au fost repuşi în drepturi. Acceptând trimiterea în judecată a celor mai odioşi reprezentanţi ai politicii de trădare naţională, forţele conservatoare urmăreau ca aceste procese politice să se desfăşoare în aşa fel încât să împiedice demascarea esenţei de clasă a politicii colaboraţionismului, ceea ce ar fi constituit în mod inevitabil o sentinţă de condamnare a întregii mari burghezii. Tocmai de aceea procesele principalilor slugoi ai cotropitorilor fascişti erau uneori caracteristice nu prin ceea ce se spunea, ci prin ceea ce era trecut sub tăcere, nu prin dovada trădării acuzaţilor, nu prin divergenţele dintre acuzare şi apărare, ci prin tendinţa comună a procurorilor şi avocaţilor de a ocoli chestiunile „delicate”. Procesele colaboraţioniştilor sunt unul dintre numeroasele exemple în care procesul trebuia să servească doar de camuflaj crimelor reacţiunii.

Diversitatea motivelor pentru organizarea proceselor politice creştea pe măsură ce sporea varietatea formelor, metodelor, nuanţelor, încurcatelor peripeţii ale luptei politice în interiorul ţărilor burgheze şi pe arena

internaţională. Istoria contemporană cunoaşte şi tendinţa diferitelor fracţiuni ale clasei conducătoare de a transfera cu ajutorul proceselor vina pentru trădarea naţională comisă împreună asupra uneia dintre ele sau asupra anumitor persoane, şi încercările de a dovedi astfel ruptura cu trecutul fascist, care în realitate nu s-a produs, salvând în acest fel de răspundere pe principalii criminali (procesele naziştilor în R.F.G.), şi dorinţa de a „retranscrie" în folosul lor, pe „cale judiciară", istoria recentă, de a justifica politica lor imperialistă ete. Se cunosc, de asemenea, numeroase încercări de a se masca esenţa reală a procesului sau chiar de a se nega caracterul lui politic, conferindu-i aspectul unui proces penal (procesele legate de asasinatele politice în S.U.A., începând din 19G3). Au existat procese înscenate în scopuri propagandistice, procese în timpul cărora se ascundea legătura acuzaţilor cu străinătatea şi procese în care se scornea o astfel de legătură. Deseori, în organizarea proceselor se contopeau mai multe scopuri.

Trebuie avut întotdeauna în vedere marele rol jucat în fabricarea proceselor de poliţia politică. Şi nu este vorba câtuşi de puţin de calităţile morale şi profesionale ale poliţiştilor, cum afirmă unii istorici occidentali. În primul rând, recrutarea aparatului poliţiei şi acţiunile ei sunt determinate de orânduirea socială şi atmosfera din ţară, de sistemul dominant al valorilor ideologice şi de orientările de conduită. Iar în al doilea rând (acest lucru îl recunosc şi unii cercetători occidentali contemporani), profilul moral al personalului poliţiei influenţează prea puţin rolul ei real în viaţa societăţii. S-ar părea că poliţia Republicii de la Weimar din Germania anilor 1919 – 1932 avea o mulţime de calităţi „pozitive" se înalţă pregătire profesională, independenţă relativă faţă de politicienii locali, mai puţin coruptă decât poliţia din alte ţări occidentale etc. în realitate însă, poliţiştii deveniseră unealta activă a forţelor ce netezeau calea criminalilor nazişti, şi după venirea lui Hitler la putere au intrat în marea lor majoritate în organele de represiune ale

dictaturii naziste. De exemplu, din 100 de gestapovişti din Koblenz doar 10 – 15 nu făcuseră parte din poliţia Republicii de la Weimar 2.

Cursul proceselor politice a fost puternic influenţat, uneori hotărâtor, de diferiţi factori: dacă autorităţile judiciare considerau necesar să respecte (măcar formal) cerinţele legislaţiei existente, sau aceasta era dată la o parte în clipa în care devenea o piedică în atingerea scopului procesului respectiv; cu alte cuvinte, dacă era vorba de un proces real sau numai de înscenarea unei dezbateri judiciare. Dacă exista în ţară (sau în străinătate) o opoziţie deschisă ori ascunsă capabilă să încurce socotelile organizatorilor procesului. Strâns legată de acest aspect era de obicei şi o altă chestiune, mai importantă: dacă acuzatul era deja o victimă înfrântă ce-şi juca supus rolul rezervat în proces, sau un adversar activ ce se străduia să împiedice mersul dezbaterilor stabilit în prealabil câţi acuzare; cât de informaţi şi de sinceri erau martorii admişi la proces.

Numai îmbinarea tuturor acestor factori ce reflectă specificul ideologic al epocii, particularităţile situaţiei existente creează imaginea generală a dramei judiciare, îi determină contururile principale, sensul social, rezultatele politice şi concluziile morale. Dar, ca regulă generală, procesul trebuia, mai mult sau mai puţin, nu să stabilească, ci să ascundă adevărul. Aceasta o dovedeşte în mod incontestabil istoria proceselor politice ca instrument al dominaţiei claselor stăpânitoare ale societăţii bazate pe exploatare.

Note

LEGENDE JUDICIARE

1 Vezi /Keueaen, C.A.*F. Eamejum Kauonimec Kuc u anorpuţfiuvec-Kiie*-Helepgypr, 1910, c. 07 – 99; Cneii Timitan, lt. C. *SanpetqcnntM ceamejiun*. Momma, 1965, c. 133 – 134.

— Iloehner, II. W. *Ilerod Antipas*. Cambridge, 1072, p. 248.

3 Apuci JTonyxmi, A. II. *3 aKouodamejtbemeo Moucea*. CuiiKT-Ite* TepGypr, 1882, c. 301 – 302.

4 Vezi IleMocblimă, A. *Jlos-Ileyc*. rie Tcp (iypr, 1920, c. 129 «i jip. c-i. Upebl, A. *Mulţi o Xpucme*, t. I. MocKBA, 1923, c. 51 – 52. Ştiinţa marxistă contemporană, respingând ipotezele astral-simbolice (uneori destul de forţate), recunoaşte în acelaşi timp marile merite ăla şcolii mitologice în studiul izvoarelor Noului Testament.

5 Isorny,.1. *Le vrei proces de Jesus*. Paris, 1067, p. 40, 43; Nunes.

D. *Judas, Traidor ou Traldo*. IIio de Janeiro, 1968, p. 213.

6 Brandon, S. *Jesus and the Zealots. A Study of the Political Fac** *tor în Primitive Christianity*. Manchester, 1967, p. 334 – 341; Bran «don, S. *The Trial of Jesus of. Nazareth*.

7 Maccoby, II. *Revolution in Judaea. Jesus and Jewish Resistance*-New York, 1973, p. 159, 166.

Op. cit., p. 164.

9 Heine, II. *Versuri*, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1956, p. 393.

10 Scale, G. *Les Tetnplieres sont parmi nous ou Penigme de Gisors*. Paris, 1962.

! l Bastid, P. *Les grands procès politiques de l'histoire*. Paris, 1962, *p*. 90; *Le procès des Templiers*. Trad. par R. Ourse). Paris, 1959.

11 Le Couteulx de Canteleu, J. *Les sectes et sociétés secrètes*. Paris, *964, p. 102 – 103.

11 Le Forrestier, R. *La franc-maçonnerie templière et occultiste au XVIII-e et XIX. – e siècles*, Paris, 1970, p. 942 – 944.

14 Puiiiţec, B. II. *Ilpoqecc Riamiu d'Apa*. MOChBa, 1964; Bouistounoust, J. *Jeanne et ses juges*. Paris, 1955.

! 5 Gérard, A.-M. *Jeanne la mal jugée*. Paris, 1955, p. 348 – 349.

16 Weill-Raynal, E. *Le double secret de Jeanne la Pucelle*. Paris, *972, p. 189 – 190.

1 T Pasteur, C. *Les deux Jeannes d'Arc. Enquête et*

débat contradictoire, Paris, 1962, p. 13 – 14.

15 Decaux, A. *Grands secrets, grandes énigmes* Paris, 1966, p. 23.

** Pasteur, C. Op. cit., p. 138.

5* Weill-Raynal, E. Op. cit., p. 109, 112

Op. cât –, p. 57.

5* Op. cit., p. 105.

M Bosler, J. *Jeanne d'Arc – était-elle la soeur de Charles VII*? Marseille, 1955; Pasteur, C. Op. cit., p. 24 – 28, 33 – 37.

M Vezi, de exemplu, Steinbach, H. *Jeanne d'Arc. Wirklickkeit and Legende*, Gôttingen, 1973, S. 30; Fabre, L. *Jeanne d'Arc*. Paris, 1977, p. 181 – 184.

*5 Bancal, J. *Jeanne d'Arc Princesse Royale*. Paris, 1971, p. 240

249.

16 Weill-Raynal, E. Op. cit., p. 28 – 29.

T Grandeau, J. *Jeanne insultée. Procès en diffamation*. Paris, 1973, p. 230 – 232.

5 Smith, H. *Joan of Arc*. New York, 1973, p. 179.

** Prasteau, J. *Le nouveau proces de Jeanne d'Arc*. – „Le Figaro littéraire", 4 – 5 Mai 1970, N. 1250 p. 17.

10 Despre existenţa psoudo-Ioanei ştiau şi istoricii din secolul «1 XVIII-lea, care citau, printre altele, Jurnalul unui burghez din Paris, în care se vorbea despre demascarea impostoarei. Vezi, de exemplu, *De la lecture des livres françaises*, Pt. 3. Paris, 1780, p. 266.

11 Cf. CalOB, A. *RI alma d'Apa u Eepona*. – «IIOBHft wnp», 1980, «5 9.

METAMORFOZELE ÎNALTEI TRĂDART

— Lamb, V.B. *The Betrayal of Richard III*. London, 1965, p. 6.

— *Richard the Third. The Great Debate*. London, 1965; Kendall, P.M. *Richard the Third*. London, 1956; Lamb, V.B. *Op.*: it; Chrimies, S.B. *Lancastrians, Yorkists and Henry VII*. London, 1964; Williamson, H.R. *Historical Enigmas*. London. 1974; Jenkins, E. *The Princes in the Tower*. London, 1978.

3 Shrewsbury, J.F. *Henry VIII. A Medical Study*. – „Journal of the History of Medicine", Spring 1952.

— Pollard, A.F. *Henry VIII*. London, 1905, p. 346.

— Elton, G.R. *Henry VIII. An Essay în Revision*. London, 1962, p. 26.

6 Bowie, J. *Henry VIII. A Biography*. London, 1964, p. 19.

— Scarisbrick, J.J. *Henry VIII*. London, 1969.

S Bruce, M.L. *The Making of Henry VIII*. London, 197?

— Kelly, H.A. *The Matrimonial Trials of Henry VIII*. Stanford (California), 1976, p. 1, 22.

10 Elliot-Benns, L. *The Reformation in England*. London, 1966, p. 54.

11 Parmiter, *G. The King's Great Matter. A Study of Anglo-Papal Relations 1527 – 1531*. London, 1967, p. 300.

Ia Fergusson, C. *Naked to Mine Enemies. The Life of Cardinal Wolsey*. Boston, 1951, p. 52; cf. Cavendish, G. *The Life and Death of Cardinal Wolsey*. London, 1959.

13 Paul, J.E. *Catherine of Aragón and Her Friends*. London, 1969, p. 191.

14 Unii istorici consideră că Cromwell a fost împotriva răfuielii cu More (Elton, G.R. *England under the Tudors*. London, 1956, p. 136 – 140).

14 Albert, M.H. *The Divorce. A Re-examination by an* American *Writer of the Great Tudor Controversy*. London, 1966, p. 223.

I6 Coulton, G. *Inquisition and Liberty*. Boston, 1959, p. 280.

It Scarisbrick, J.J. Op. cit., p. 350.

I! Poate că învinuirea Annei de infidelitate n-a fost po de-a-ntregul inventată. Williamson, J.A. *The Tudor Age*. London, 1953, p. 138 – 139; Harrison, D. *Tudor England*. London, 1953, p. 88; Reed Brett, S. *The Tudor Century. 1485 – 1603*. London, 1962, p. 87; Williamson, H.R. *Historical Enigmas*, p. 73 – 74; Scarisbrick, J.J. *Op. rit.*, p. 349 – 350. După unii istoriei, acest lucru a determinat, în mare măsură, atitudinea lui T. More faţă de

cea de a doua căsătorie a lui Henric al Vil Ideea. More ştia, probabil, că Anne îl înşela;» rege şi că nu acesta era tatăl copilului (viitoarea Elizabeta) ce au a să se nască în curând. După cil se pare, convingându-se că nu poate avea un copil de la solul ei, Aimé s-a decis să devină cu orice preţ mama urmaşului legal la tron (în ochii tuturor celor ce nu cunoşteau secretul).

19 Morris, C. *The Tudors*. London, 1955, p. 88.

8 u Ridley, J. *Thomas Cranmer*. London, 1902, p. 107 – 111.

11 Dickens, A.O. *Thomas Cronuvell and the English Reformation* New York, 1959, p. 11.

Llton, O.R. *Reform and Reformation England, 1500 – 1558*. Cambridge (Mass.), 1977, p. 294 – 295.

29 Bowie, J. *Op. eil.*, p. 231.

14 Ellon, G.R. *Reform and Reformation England*, p. 294.

ts Hacket! F. *Ilemy the Eight*. New York, 1945, p. 380, 397, 405; Marliensen, A. *Queen Katherine Parr*. New York, 1973, p. 216 – 218.

8, 1 Robertson, W. *The History of Scotland During the Reign of Queen Mary and of King James VI*, vol. I. London, 1770, p 280.

87 Phillips, J.E. *Images of a Queen. Mary Stuart în Sixteen h Century Literature*. Berkeley, 1964, p. 206 – 207.

88 Oncken, W. Cuvânt înainte la Bekker, E. *Maria Stuart. Darnley, Bothwell*. Griessen, 1881, p. X.

89 Donaldson, G. *The First Trial of Mary Queen of Scots*. New York, 1909, p. 138 – 139.

80 Cardauns, H. *Der Sturz Maria Stuart*. Köln, 1883, S. 23.

11 Wiesonor, I. *Maria Stuart el le comte de Bothwell*. Paris. 1863, p. 531.

82 Un contemporan, lordul Harris, consemna în memoriile sale că lorzii nu au găsit scrisorile Mariei, ci textul propriului ei jurământ de a participa la asasinarea lui Darnley.

— Hosack, J. *Mary Queen of Scots and Her Accusers*,

vol. I. London, 1870, p. 351.

83 Goodal, W. *An Exyminaţien of the Letters Said to Re Written by Mary Queen of Scots to James Earl of Botluvell*, vol. I. Edinburgh, 1754, p. 1.

34 (T.yllet, W.) *Recherches historiques et critiques sur les principales preuves de Vaccusation intentée contre Marie Stuart*. Paris, 1772, p. 5.

Hosack, J. Op. cit., p. 233.

30 Gord", H. *Geschichte der Königin Maria Stuart*. Gotha, 1885, S. 440 – 407; *Streitfragen zur Geschichte dar Königin Maria Stuart*. Gotha, 1886; S'pp, B. *Tagebuch der unglücklichen Schotten Königin Maria Stuart*. München, 1882; *Die Kasselenbriefe*. München, 1884.

37 Karlowa, G. *Maria Stuart's angebliche Briefe an Grafen J. Bathwell*. H ddelberg, 1886, S. 5, 7 – 8, 14, 16, 62.

38 Pt; trick., A. *Die Briefe der Königen Maria Stuart an der Grafen Bothwell*. St. Petersburg, 1873, S. 25 – 26.

39 Armstrong-Davison, M.H. *The. Gasket Letters. A Solution of the Mistery of Queen of Scots and the Murder of Lord Darnley*. London, 1965.

40 /Meneval, *L./La vérité sur Marie Stuart d'après les documenta nouveaux*. Paris, 1877, p. 102 – 103.

41 Stuart, G. *The History of Scotland from the Establishment of the Reformation till the Death of Queen Mary*, vol. I. London, 1782, p. 198 – 199, 206 – 207, 209 – 211, 213 – 215, 218, 223, 229 – 230, 295 – 296.

43 Lang, A. *Ther Mistery of Mary Stuart*. London, 1901, p. 139.

43 Miller, A. *Sir Henry Killigrety. Elizabethan Soldier and Diplomat*. Leicester, 1963.

44 Rowse, A.L. *Raleigh and the Treckmortons*. London, 1962, II. 47 – 49.

45 Hume, M. *Treason and Plot*. London, 1901.

44 Hicks, L. *Strânge Case of Dr. William Parry*. – „Studies", Dublin, September 1948, N. 147.

47 Donaldson, G. Op. cit., p. 219.

48 McLockie, D. *The Political Career of the Bishop of*

Ross 1558 – 1580. – „University of Birmingham Historical Journal”, 1954, vol. IV. NT 2, p. 110.

49 Edwards, F. (S J.) *The Marvellous Chance*. *Thomas Howard*, *Fourth Duke of Norfolk and-the Ridolfi Plot*. *1570 – 1572*. London.

O (8, p. 9

6, 1 Fripp, E.L. *Shakespeare*. *Man and Artist*, vol. I. London, 1964, p. 412.

51 Fripp, E.L. *Shakespeare*. *Man and Artist*, vol. 2. London, 1964, p. 540.

63 De altfel, conform afirmaţiilor lui Parsons, care s-a străduit! În fel şi chip să-i defăimeze pe duşmanii Ordinului iezuiţilor, la fel de a eu era şi ministrul principal al reginei, lordul Burghley. (Strathman, E.A. *Sir Walter Raleigh*. New York, 1951, p. 25, 30 – 31).

83 Steeholm, C. and H. *James I of England*. *The Wisest Fool* în *Ohrislendom*. New York, 1938, p. 202 – 207.

84 Lacey, R. *Robert Earl of Essex*. *An Elizabethan Icarus*. London, 1971, p. 301 – 302.

85 Baldwin, T.W. *The Organization and Personnel of the Shakespearean Company*, New York, 1961, p. 291.

? ° Wildman, M. *Sir Walter Raleigh*. London, 1943, p. 154 – 155.

„(Howell, T.B.) *A Complete Collection of State Trials*, vol. 2. London, 1828 p., 138.

88 Greenblatt, S.G. *Sir Walter Raleigh*. *The Renaissance Man and His Roles*. New Haven, 1973, p. 3, 9.

83 Lacey, R. *Sir Walter Raleigh*. London, 1973, p. 382.

60 Participanţii la „conspiraţia prafului de puşcă” au fost în mar «parte catolici din Warwik şi Worcester (Katesby, Tresham-ii, Winter-ii). Prin mama sa, Mary Arden, Shakespeare era rudă îndepărtată a fiecăruia dintre ei. Unii dintre ei au avut legătură, ca şi Shakespeare, cu complotul lui Essex. Conspiratorii frecventau taverna în care Shakespeare se întâlnea cu dramaturgul Bon Johnson (Milward, P. *Shakespeare’s Religious Background*. London, 1973, p. 64).

61 Williamson, H.R. *Historical Enigmas*, p. 127.

83 Loomie, A.J. *The Spanish Elizabethans*. *The English Exiles* at *the Court of Philip* II. New York, 1963, p. 3.

63 Wedgwood, C.V. *The Trial of Charles I*. London, 1965, p. 10.

64 (Howell, T.B.) *A Complete Collection of State Trials*, vol. 5, p. 1137 – 1139.

65 Cf. Eapr, M.A. *Kapţi I Cântoapm*. *Cyd u nastib* „Hobdh n tnw neiiman iic Topim", 1970, JY° 6; Ilaiwoba, T.A. *Kopo*. *teecnoe aeaune*'s *emou cm pane becno*. *w3 Ho*... „Bonpoch neîopim", 1980, ¡Nl 8.

86 (Howell, T.B.) *A Complete Collection of State Trials*, vol 5, p. 1090, 1127.

8? Kenyon, J.P. *The Popish Plot*. Harmondsworth, 1974, a 62 j

88 Earle, P. *The Life of James* II. London, 1972, p. 113.

88 Haswell, J. *James* II. London, 1972, p. 204.

T0 Jones, G.H. *The Main Stream of Jacobitism*. Cambridge (Mass.)

1954, p. 46 – 48.

n Babinglon, *A*. *The English Bastille*. *A History of Nea gale Goal and Prison*. *Conditions in Briiam 1188 – 1902*. New York, 1971, p. 60.

Ţâre Massacre of St Bartholomew. *Reappraisals and Documents*. Ed. A. Somon, Ilaque, 1974, p. VII – XIII ş.a.

53 Vezi, de exemplu, Erlanger, Ph. *L'ctrange mort de Henry IV cu les jeux de l'amour et de la guerre*. Paris, 1957; Deeaux, A. *Grands secrets, grands énigmes*. Paris, 1971, p. 78 – 81.

, 4 Lorris, P.-G. *La Fronde*. Paris, 1961, p. 12.

ts de Saint-Anlaire. *Mazarin*. Paris, 1946, p. 14.

Ie Erlanger, Ph. *Richelieu*, vol. II. Paris, 1967, p. 378 – 383, 389.

97 *Les grands procès de l'histoire de France*, t. XI. Paris, 1967, p. 25, 165 – 166.

78 *Mémoires de Mr d'Artagnan, capitalne-lieutenant*

de la première compagnie des mousquetaires du rois etc. Cologne, 1700.

59 Samaran, C. *D'Artagnan, capitaine des mousquetaires du roi*. Paris, 1912, p. 113.

! ° Mongrédien, G. *L'affaire Foucqüet*. Paris, p. 93 – 95.

51 Mongrédien, G. *Le masque de fier*. Paris, 1952, p. 230.

52 Pagnol, M. *Le masque de fier*. Paris, 1965.

! 3 Arrèse, P – J. *Le masque de fier*. *L'énigme enfin résolue*. Paris, 1969. În literatura sovietică ipoteza lui Arrèse a încercat să o modernlieze, într-o serie de articolp, I. Tatarinov, care considera că „masca" eu fost succesiv şi Fouquot, care conform acestei versiuni a murit în 1694 la Pignerol, şi Danger, care a sfârşit în 1703 la Bastilia (Hayna a Buiaiife, 1977, J6 3; Bonpoew neîopint, 1979, X» 10, ş.a.)

E4 Dijol, P.M. *Nabo, ou le masque de fier*. Paris, 1978, p. 71.

ACHIZIŢIILE DEMONOLOGIEI

1 Briusov, V. *Îngerul de foc*. Editura „Univers", Bucureşti, 1976, to.

2 Părerea exprimată anterior că şi cea mai mare parte a secolului al XV-lea trebuie raportată la perioada persecuţiilor în masă (Huţ iinger, J. *Nebst des Mittelalters*. Slutigart, 1953, S. 261) e apreciată în literatura actuală ca necorespunzătoare realităţilor. Xiegler, W. *Mdglichkeiten der Kritik ars Ilexen-und Zaüberwesen im au*. *-şi km*den *Mit* flalter*. KSln, 1973, S. 9.)

— Russel, J.R. *Witchcraft in the Middle Ages*. Ilhaca and London, 1972, p. 3, 19, 243.

Illupimrep, IL, IIitl TUTO – piie 1\ *Mo*. *tom ecduM*. Moci; r, a, 1932, c. 94 – 95.

6 Ivoyi e, A. *Elude d'histoire de la pensée scientifique*. Paris, 1900, p. 38.

— Referind u se la deosebirea funcţiilor religiei şi magiei în sfera ideologiei în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, un istorie englez scria: „Religia include în domeniul ei

probleme fundamentale ale existenţei umane, în timp re magia vizează întotdeauna problema specifice, concrete, de detaliu" (r.f. Thomas, K. *Religion and the Decline of Magic*. *Studies în Popular Reliefs în Sixteenth and Seventeenth Century England*. London, 1971, p. 030).

7 Mandrou, R. *Magistrate et Sorciers en Fiance au XVIIE siècle-una analyse de psychologie historique*. Paris, 19G8, p. 273; Walker, D.P. *Unde an Spirits*. *Possession rând Exorcism în France and England* in the *Late Sixteenth oral Early Seventeenth Centuries*. Philadelphia, 1981. Cu privire la locul „problemei vrăjitoriei" în confruntările filosofice şi lupta ideologică din Anglia, cf.: Repwood, J. *Reason, Ridicule and Religion*. *The Age of Enlightenment în England*. *1660 – 1750*. Cambridge (Mass.), 1970, p. 134 f; Lamer, C. *Enemies of God*. 1 (7 *nhhunt în Scotland*. London, 1981, p. 193 – 195.

Weyer,.1. *De Praesligiis*. *Von der Bezauherten und Verbienten... der Anderthcil*. Frankfurt am Main, 1550, S. 550.

9 Dancau, L. *Les sorciers*. *Dialogue très-utile el nécessaire pour ce temps...* (Genève), 1574, p. 5-0. Cu privire la demouologii „Romei calviniste" a Genevei, vezi „Journal of Modern History", XLIII, 1971, p. 179 – 204.

18 Midlefort, IT. C.E. *Witch-Hunting în Southwestern Germany* 1502 – 1084. Sand Ford, 1972, p. 120.

11 Robbins, R.H. *The Encyclopedia of Witchcraft and Demonology*. New York, 1900, p. 201.

12 Zenz, E. *Ein Opfer des Ilexentvahns*. *Das Schicksal des Doctors Dietrich Flade austrier*. Trier, 1977, S. 55.

Boguet, II. *Discours de sorciers...* etc. Lion, 1008, p. 71 ş.a.

14 Mongrédien, G. *Leonora Galigai*. *Un procès de sorcellerie sous Louis XIII*. Taris, 1908, p. 194 – 195.

15 Unii cercetători consideră că atilndinea lui Shakespeare faţă de demonologie era, probabil, apropiată de poziţia scepticului Îi. Scott

(Rowse, A.L. *Shakespeare*. *The Mon*. London, 1974,

p. 214). Spiritele, vrăjitoarele şi vrăjitorii din piesele lui Shakespeare şi alo dramaturgilor contemporani cu el se comportă riguros în conformitate cu viziunile demonologilor. (West, R.H. *The Invisible World. A Study of Pneumaiology în Elizabethan Drama*, 2 ed. New York, 1909. Cf. Clark, C. *Shakespeare and the Supernatural*. New York, 1971, p. 31 – 33, 04 – 102, 138 – 141, ş.a.

16 Pentru comparaţie este suficient să ne referim la rolul păgânismului în Rusia Kieveană.

17 Principala teză a lui M. Murray a fost emisă, chiar dacă nu în forma grotesca din lucrările ei, încă în 1749 în Ralia de Girolamo Tartarotti-Serbaţi, în 1828 – în Germania de Karl Ernst Jardke, în 1839 – în Elveţia de F.J. Monet. În 1802, cunoscutul istoric francez Michelet a lansat ipoteza că vrăjitoria a fost o formă de protest a femeii, mai ales din mediul ţărănesc, împotriva stării de asuprire şi umilire din societatea feudală (Munuie, îK. *Bedb Ma*. Mocnna, 1929). Către o explicaţie în multe privinţe asemănătoare înclină şi cunoscutul scriitor sovietic S.S. Narovceatov în articolul postum „Vrăjitoarele" (*Bedb Mbi*. – «Ilonufi Miip», 1982, N» 1, c. 185 – 196).

18 Murray, M. *The Witch-Cult în Western Europe*, 2 ed. Oxford, 1962, p. 11 ş.a.

19 între altele, unii cercetători contemporani pun la îndoială locul central pe care îl ocupă cultul Diavolului în vrăjitorie şi magie (cf. *Witchcraft, Confession and Accusations*. Ed. by Douglas, M., London, 1970).

10 Murray, M. *The Divine King of England. A study* în *Anthropology*. London, 1954, p. 13 ş.a.

11 Cohn, N. *Europe's Inner Demons. An Enquiry Inspired by thé Great Witch-Hunt*. Sussex University Press, 1975, p. 110 – 114 ş.a; Wilson, C. *Mysteries*. New York, 1978, p. 95.

22 Macfarlane, A. *Witchcraft în Tudor and Stuart England*. New York, 1970, p. 10 – 11.

23 Marlowe, C. *Tragica istorie a doctorului Faust*. Bucureşti, Editura „Univers" şi Teatrul „I.L. Caragiale", 1972, p. 12 – 13, 25.

24 Midlefort, H.C.E., Op. cit., p. 71 ş.a. Cf. şi: Schormann, G. *Hexenprozesse în Nordwestdeutschland*. Hildesheim, 1977. Istoricii catolici au remarcat nu o dată, lăudându-se, că Roma nu a cunoscut sau aproape nu a cunoscut procese de vrăjitorie. Dar aceasta nu vorbeşte eltuşi de puţin în favoarea conducătorilor bisericii catolice. Dimpotrivă, necrezând în sabatul vrăjitoarelor, ei au contemplat în linişte, mai bine de două secole, vâlvălăile rugurilor din întreaga Europă, pe care au pierit numeroase victime ale „vânătorii de vrăjitoare" şi chiar au binecuvântat sângeroaselo prigoane.

15 Swanson, G.E. *The Birth of Gods*. Ann Ilarbor, 1960; Erikson, K. *Waytvard Puritans*. New York, 1966.

90 Harris, M. *Contos*, *Pigs*, *IVars and Wilches*. *The Riddles of Culture*. New York, 1974, p. 225, 237 – 240.

17 Trevor-Roper, II. R. *The European Witch-Craze of IGih and 17th* Century. London, 1969.

*2 Daniel-Rops [P], *Que faut-il penser de l'affaire Galilée*. „Historia", avril 1963, N. 197, p. 504.

19 Ca urmare, doar mai puţin de 1/5 din procesele de vrăjitorie s-au încheiat cu sentinţe de condamnare, fie datorită autodemascării acuzatelor (care îşi exprimau deseori convingerea în capacitatea lor de a stăpâni forţele supranaturale), fie depoziţiilor martorilor, considerate suficiente pentru dovedirea vinei (*Witchcraft*, Ed. by Rosen, B., p. 49).

*° Chevallier, P. *Histoire de la Franc-Maçonnerie Française*, t. 1. Paris, 1974, p. 215.

91 Marx, K" Engels, F. Opere, vol. 23... Editura politică, Bucureşti, 1966. p. 759.

? 2 Van Dam, W.C. (unter Mitarbeit von Dr. *J.* ter Vrugt-Lentz). *Dämonen und Besessene*, *Die Dämonen în Geschichte*, *Gegenwart und ihre Ausbreitung*. Stein am Rhein, 1975, S. 108 – 109.

ANCIEN RÉGIME

— 1 Tilly C.Z. (ed.). *The Formation of National States în Western Europe*. Princeton, 1975, p. 328 – 379.

2 Nixon, E. *Voltaire and Calas Case*. New York, 1961,

p. 68.

Bien, D.B. *The Calas Affair. Persecution, Toleration and Heresy în Eighteenth Century Toulouse*. Princeton, 1960, p. 109 – 111 ş.a.

I Christie, L.R. *Wilkes, Wyvil and Reform 1760 – 1785*. London, 1962, Rudă, G. *Wilkes and Liberty*. London, 1962.

f Autorul a abordat mai pe larg acest subiect în lucrările: *Martoeoe deuoiceniie e îne. iuu u Ilp. ianduu e noime XVIII – nawute XIX's*. (MocKBA, 1962) şi *JfeMonpamuuec Koe deruteenue a Ahsauu e 181*6 – *1820* (Mocnna, 1957).

O Mailliez, A. *Autour Je Danton*. Taris, 1926; Mailliez, A. *Robespierre terroriste*. Paris, 1921, p. 119 – 120; Barthou, A. *Danton*. Paris, 1932, p. 417 – 441; Beliard, O. *La vie tragique de Danton*. Paris, 1946, p. 258 – 265.

7 Cobb, R. *Les armées révolutionnaires. Instrument de la terreur dans les departaments*, vol I, II. Paris, 1960 – 1963.

8 Wallon, II. *Histoire du Tribunal révolutionnaire de Paris*, t. 1. Paris, 1880, p. 226 – 252. Cf. KoraH, O. II. *PenepaM-usMCHHUKU nepcD. luqo. u Peeo. irorfuoHHoeo mpuôi/na. ta*.

— Yuonue aannciai JII Y. Cepiui neîopnqec Knx nayic, nun. 6. Jlemnirpaji; 1940, c. 142 – 157.

9 Vezi Marx, IC., Engels, F. *Opere*, vol. 33. Editura politică, Bucu* roşii, 1975, p. 50.

10 Dubourdieu, C.H. *Le procès et mort de Danton*. Paris, 1939* p. 46.

11 Loomis, S. *Paris in the Terror. June 1703 July 1071*. Philau delphia, 1964, p. 311. Cf. Christophe, R. *Danton*. Paris, 1964.

12 Marx, K., Engels, F. *Opere*. vol. 37, p. 127, ed. rusă.

13 Marx, K., Engels, F. *Opere*, vol. 18, Editura politică, Bucn»reşti, 1964, p. 532.

14 Lonotre, G. *Le Tribunal révolutionnaire (1793 – 1703)*. Paris 1908, p. 348.

POP. cil., p. 355 – 356. –

tr> Tonnesson, K.D. *La défaite des sans-culottes*. Oslo, 1959, p. 328.

P Buisson, II. Qui était Fouché duc d'Otrante. Paris, 1968, p. 215.

18 Melejior-Bonnet: B. *La conspiration du général Malet*. Paris, 1963, j). 71 – 78, 129, ş.a; Yillefosse, L. Boussoimousse. G. *L'opposition à Napoléon*. Paris, 1969; Tyran-Eapauobliuiit, 74 – M. *Hanojteou u pecnyô. iuKamfbi* (Ma ucâopmi pecnyljinnancKOft onnoannun un «bpamii» B 1799 – 1812 rr.). Capă TOB, 1980. Cf. Arlôm, G. *Napoleon is Deatl în Russia*. London, 1970.

19 Nodier, C. *Histoire des sociétés secrètes de l'armée et de conspir» lions militaires*... Paris, 1915, p. 54, 165 f, 196 f, 248.

20 Manceron, C. *Napoléon reprend Paris (20 marş 1S15*). Paris, 1965, p. 198.

21 Pakenham, S. *In the Absence of lhe Emperor. Paris H11 – 1513*. London, 1968, p. 178, 181.

22 Dobor, M. *Proscrits et exilés après Waterloo*. Paris, 1955, p. 37 e. a; Pollizer, M. *Sous la terreur blanche*. Paris, 1967, p. 48, e.a.

Capefjgiic, B. II. R. *Histoire de la Restauration*, vol. III. Paris, 1831 – 1S33, p. 114.

M Balzac, Honoré de *Femeia la 30 de ani. Istoria celor ircispretece*. Editura „Cartea Românească", Bucureşti, 1985. p. 2G4.

5 Marx, K. Engels, F. *Opere*, vol. 21. Editura politică, Bucureşti, 19G5, p. 207.

80 Hoover, J.E. *Masters of Deceit. The Story of Communism* în *America*. New York, London, 1958.

CULISELE JUSTIŢIEI

1 Minutele procesului complicilor asasinului preşedintelui (Pitman, B. *The Assassination of President Lincoln and the Trials of Conspirators*. Washington, 1865) au fost reedilate eu o prefaţă semnată de

F. Van Doren Stern (New York, 1954).

8 Eisenschirul, O. *Why Was Lincoln Murdered*?

London, 1937; Van Doren Stern, P. *The Man Who Killed Lincoln. The Story of John Wilkes Booth and his Pan in the Assassination*. New York, 1965; Bryan.

G. S. *The Great American Myth. The True Story of Lincoln Murder*, New York, 1940; Bishop, J. *The Day Lincoln* IFos *Shot*. New York, 1955; Fioscoe, Th. *The* IVeb *of Conspiracy. The Complete Story of Men The Murdered Abraham Lincoln*. Engicwoods Cliffs, I9C0.

— Thomas, B.P., Hyman, II. M. *Stanton. The Life and Times of Lincoln's Secretary of War*. New York, 1962, p. XIV.

4 Despre cariera de spion a lui L. Baker vezi, de exemplu, Kane, II. T. *Spies for Blue and Gray*. New York, 1954.

6 Weichmann, L.J. *The True History of the Assassination of Abraham Lincoln of the Conspiracy of lă Go*. Ed. by F.E. Riswold. New York, 1975, p. XV.

6 Forrester, J. *This One Mad Act. The Unknown Story of John Wilkes Booth and His Family*. Boston, 1937.

7 Milion, G. *Abraham Lincoln and the Fifth Column*. New York, 1942, p. 118 ş.a; Hendrick, J. *Lincoln's War Cabinet*. Boston, 1946, p. 236 ş.a.

! în textul descifrat apare „Ecert" în loc de „Eckert", evident pentru că în text nu a existat în apropiere litera „k" sub care să se fi putut pune punct.

Aşa erau numite în anii războiului civil statele rămase credincioase guvernului legal din Washington.

?? Shelton, V. *Mask for Treason. The Lincoln Murder Trial*. Harrisburg, 1965.

I1 „Washington Post", 3. VIII. 1977.

= Millon, G. *The Age of Haie. Andrew Johnson and the Ftadical*. Ilamden (Comicclicul), 1905, p. 547.

13 în 1974, de teama unui impeachment, a demisionat preşedintele R. Nixon.

14 Garçon, M. *Histoire de la justice sous la IIIŞ république*. Les *Grandes Affaires*, vol. 2. Paris, 1957, p. 58 – 59.

16 Bouvier, J. *Les deux scandales de Panamá*. Paris,

1964, p. 127.

16 Erlanger. P. *Clemenceau*. Paris, 1908, p, 217; Wormser, G. *La République de Clemenceau*, Paris, 1961, p. 169.

17 în istoriografia occidentală contemporană se discută dacă această campanie a fost provocată de rasism sau xenofobie (Mitchel, A. *The Xénophobie Style*. *French Counterspionage and lhe Emergence of Dreyfus Affaire*. „Journal of Modern Ilistory", September 1980, vol. 52, N. 3, p. 414 – 425).

18 Giiillernin, II. *L'énigme Esterházy*, Paris, 1962, p. 78 – 921 Johnson, D *France and lhe Dreyfus Affairs*. London, 1966, p. 51 – 53.

19 *Les carnets de Shwartzkoppen* (*la vérité sur Dreyfus*). Paris, 1930, p…5 – 15.

20 Pardonne, II. *Lumiirs sur l'affaire Dreyfus*. Paris, 1964, p. 59.51 France, A. *Insula Pinguinilor*. Editura Albatros, Bucureşti.

1977 p. 178 – 179.

22 Paléologue, M. *Journal de l'affaire Dreyfus*, *1894 – 1S99*. Taris, 1955, p. 78 – 79.

23 Dardenne, II. Op. cit., p. 70 ş.a.

24 Guillemin, H. Op. cit., p. 21.

25 Reinach, J. *Histoire de l'affaire Dreyfus*. *Esterházy*. Paris, 1903 p. 477.

20 Jaurès, J. *Les preuves*. *Affaire Dreyfus*. Taris, 1898, p. 27$.

27 Blum, L. *Souvenirs sur l'affaire*. Pip is, 1935, p. 24 – 26.

28 Dardenne, II. Op. cit.] Cuignet şi-a publicat şi el memorii! «(Cuignet, L. *Souvenirs de l'affaire Dreyfus*. Taris, 1911).

29 Jaurès, J. Op. cit., p. 289.

— Leblois, L. *L'affaire Dreyfus*. *L'iniquité, la réparation des principaux fauts et les principaux documents*. Paris, 1929, p. 541 – 542.

11 Thalheimer, S. *Macht und Gerechtigkeit*. *Ein Beitrag zur Geschichte Faites Dreyfus*. München, 1958, S.

442 – 443, 450 – 451, 485 – 492.

Lambarés, M. de *L'affaire Dreyfus. Le clef du mystère*. Paris, 1972, p. 222.

I? Esterházy (F.W.) *Les dessous de l'affaire Dreyfus*. Paris [1898], p. 70.

M Snyder, le. *The Dreyfus Case. A Documentar y History*. New Brunswick (New York), 1973, p. 225 – 226 ş.a.

B Esterházy (F.W.) Op. cit., p. 4:

H The Observer. October 25, 1898; Boussel, P. *L'affair Dreyfus et la presse*. Paris, 1960, p. 191 – 192.

T Capéran, E. *L'anticlericalisme et l'affaire Dreyfus 1S07 – 1S9S*. Toulouse, 1948, p. 271 – 272 ş.a.

B Labori, M.-F. *Labori. Scs notes manuscrites. Să vie*. Paris, 1947, p. 131.

** Gaulhier, R... *Dreyfusards". Souvenirs de Mathieu Dreyfus t autres inédits*. Paris, 1965, p. 250.

Lenin, V.I. *Opere complete*, vol. 32, Editura Politică, Bucureşti, 1964, p. 453.

tţ Combes, E. *Mon ministère, Mémoires 1902 – 1900*. Paris, 1956, p. 136 – 137, Cf. Reberioux, M. *La République radicale? 1898 – 1914*. Paris, 1975.

B Herzog, W. *From Dreyfus io Pétain*.

— *The Stinggle of a Republic*. New York, 1947, p. 289 f.

H Giscard d'Eslaing, II. *D'Esterhazy à Dreyfus*. Paris, 1960.

M Darderme, II. Op. cit.

B Roux, G. *L'affaire Dreyfus*. Paris, 1972, p. 264, 270 – 272.

P Lambarés, M. de Op. cit., p. 192, 235 – 247.

ÎN LOC DE ÎNCHEIERE *

I După primul război mondial, Antanta victorioasă a cerut pedepsirea criminalilor de război germani. În lista nr. 1 au fost incluse 896 de persoane. Guvernul german a acceptat punerea sub urmărire a 45 de persoane, dintre care au fost deferite efectiv Tribunalului Suprem din

Leipzig 12. Dar numai puţine au fost condamnate:

una ia zece ani închisoare, două – la câte patru ani, una – la un an şi încă una – la 6 luni (Saurel, L. *Le procès de Nürnberg*. Paris, 1965, p. 7 – 8).

— Reitling, G. *The SS, Alibi of a Nation*. London, 1956, p. 39; Aronson, S. *Reinhard Ileydrich und die Frühgeschichte von Gestapo und S.D*-BLuttgart, 1971, p. 97; Mosse, G.L. (ed.). *Police Forces în Ilisiory*. London, 1975, p. 1 – 2.

Cuprins

Din partea autorului 5
LEGENDE JUDICIARE
Iuda şi Pilat 7
Executarea şi reînvierea cavalerilor Templului... 14
Enigmele procesului de la Rouen 19
Legenda sângelui regesc... 3 f*
METAMORFOZELE ÎNALTEI TRĂDĂRI
Procedee ale asasinatului judiciar: 57
Ministrul principal şi arhiepiscopul de Canterbury. 72
Cele două procese ale Mariei Stuart 91
Conspiraţii în lanţ şi procesul secolului...115
Delatorii de la Whitehall 128
Justiţia caselor de Valois şi de Bourbon...138
Regele finanţelor 153
ACHIZIŢIILE DEMONOLOGIEI
Teoria 168
Practica... ¡. ÎI... ICO Zeul vrăjitoarelor 193
Începutul isteriei 5 I!! 1
ANCIEN RÉGIME
Roadele luminării absolutismului H
Feţele terorii i îl *! 5
Poliţia şi politica! 5 îl R pe
220
CULISELE JUSTIŢIEI
Crima de la teatrul „Ford”: î.
Legile corupţiei î:!
O afacere tenebroasă: îl
Bumerangul istovit!!! *l* fi
În loc de încheiere:!!! 1 1!! R